

**VLADAS
KAZLAUSKAS**

KOVOS

DVASIA

Knygos autorius 1944 m. Ventos fronte.

LIETUVOS KARO AKADEMIJA

Vladas Kazlauskas

KOVOS DVASIA

Justino Jakevičiaus
biblioteka

Nr. _____

Vilnius 1995

UDK 947.45.083
Ka 687

ISBN 9986-565-23-5 (C) Vladas Kazlauskas. Vilnius. 1995.

PRATARMĖ

Bėga metai. Praeities įvykius nejučiomis nukloja užmaršties dulkių sluoksniai. Penkiasdešimt metų mūsų istorines tiesas slėpė sovietiniai okupantai. Nenuostabu, kad apie pirmąjį ginkluotą Lietuvos pasipriešinimo Sąjūdį menkai kas nežino. Jau penki metai, kai Lietuva, nusimetusi okupantų jungą, turi teisę laisvai mąstyti, atkurti istorinę tiesą ir iš jos daryti išvadas.

Šioje knygoje autorius, nepretenduodamas į gilią įvykių analizę, kaip aprašytų įvykių dalyvis, chronologine tvarka stengiasi atgaivinti kai kuriuos 1941-1953 metų įvykius, kuriuos išprovokavo sulaužyta priesaika ginti Lietuvos laisvę.

Ne visi čia paminėti žmonės sulaukė šių dienų. Daugelis jų atgulė kovos lauke, buvo nužudyti kalėjime ar mirė tremtyje. Nesurinkta visų žinių apie daugelį vyrų, kurie, tautos tragedijos sujaudinti, palikę savo darbą, netgi mokyklos suolą, stojo ginti Tėvynės. Daugelio jų nežinoma nė vardų (tai matyti ir šiame leidinyje). Tačiau šie kovotojai nenusipelnė, kad tauta juos užmirštų.

Autorius

I skyrius. KARO VERPETUOSE

I. Sulaužyta priesaika

Blogiausieji iš priešų - pataikūnai

Tacitas

Tauta, išgyvenusi penkis bolševikinio teroro dešimtmečius, pagrįstai kelia klausimą, kas kaltas, kad 1940 m. Lietuva, turėdama gerai ginkluotą ir parengtą kariuomenę, be jokio šūvio įsileido į savo kraštą okupantus? Lietuvos reguliariojoje kariuomenėje tuo metu buvo 30079 kareiviai bei puskarininkiai, 1817 karininkų, taip pat 6000 gerai parengtų šaulių. Specialistų nuomone, paskelbus visuotinę mobilizaciją, prie ginklo Tėvynės ginti galėjo stoti apie 180000 Lietuvos vyrų. To neatsitiko, nors jau buvo įvykusi gražaus suomių tautos didvyriškumo pamoka. Neutrallių stebėtojų akimis, Lietuvos kariuomenė buvo gerai paruošta. Apie tai rašo buvęs Lenkijos karinis atstovas Lietuvai generalinio štabo pulkininkas Leon Mitkiewicz savo atsiminimuose: "Lietuvos kariuomenės pėstininkai geri, ištvėringi, ambicingi, fiziškai stiprūs, drausmingi, gali greit ir ištvėringai atlikinėti ilgas žygius, moka gerai veikti kautynių lauke..."

Praslinkus keliems metams Lietuvos savanoriai kovėsi Rytų fronte prieš žmonijos priešą bolševizmą. Jų kovėsi nemažas būrys - pagal 1945 m. sausio mėnesio duomenis, vokiečių koviniuose daliniuose kovėsi 36800 lietuvių. Jų kovines savybes aukštas vermachto karininkas taip įvertino: "Rytų fronte mačiau metant ginklus ir bėgant italų, ispanų, Balkanų tautų karius, bet nemačiau ir negirdėjau, kad iš mūsų lauko būtų bėgę lietuviai kariai. Nežinau jokios kitos tautos, kurioje šios vertingos žmonių giminės savybės (drausa, pasiaukojimas) būtų išsivysčiusios tokiu aukštu laipsniu kaip lietuvių tautoje". Narsūmo ir pasiaukojimo pavyzdžiu Antrojo pasaulinio

karo pradžioje buvo laikomi suomiai. Lietuviai, jeigu jiems būtų buvę duotas įsakymas 1940 m. kautis prieš šalį okupuojančius bolševikus, būtų kovęsi neblogiau už suomius. Žemiau pateikiame vieną iš suomių kovos epizodų:

... Staiga visi išgirstame šauksmą, šaižų, beprotišką šauksmą. Nušviestu ruožu mus puola nauja priešo kolona, gyvuliškai kaukdama ir žviėgdama. Visi jų vyrai iki sąmonės netekimo prisigėrę degtinės. Savitai jie pasirengę puolimui.

Baubdami, tarsi kokia laukinių žvėrių gauja, jie puola link miško. Veržiasi tankiomis eilėmis, susilenkę vieni už kitų, rankomis dengdami akis, tarsi saugodamiesi negailestingos mirties. Šautuvai po pažastimis, šovinių kaspiniai permesti per pečius. Kiek jų iš karto pakerta viena kulka! Kiek jų nebegrįš iš šio puolimo žvarbią žiemos dieną! O juk šita žmonių krūva, kurią aš sunaikinu, irgi buvo gimusi, patyrusi šilumos. Žmogaus kūno šiluma palaikė šių vargšų vaikinių gyvybės kibirkštį.

Puolėjai žūva siaubingai. Automatiniai šautuvai jau pradėjo pjūti... Į jų ugnį įsimaišo vienas kitas granatos sprogdimas. Toliau, iš sparno, sutrata sunkieji kulkosvaidžiai, ir tie į juos. Iš visų pusių gaudžia šūviai, zirzia, švilpia, trenkia. Gyva būtybė čia bematant virsta bejėgiu žmogaus kūnu, kurio sąmonėje dar vieną akimirksnį šmėsteli neapsakomas išgąstis, akis perskrodžia neišmatuojama baimė. Jie skėstelėja sukryžiuotas rankas į gaudžiantį orą ir krinta negyvi ant supustyto sniego vėpūtinų. Štai vienas prasižiojęs, krūtinėje skylė, paskutiniiais jėgų likučiais jis dar žiobčioja, nori įkvėpti oro, tačiau veltui. Kova vyksta toliau, nuožmi kova, negirdėtas triukšmas, gaudimas, nenutrūkstama, pragariška kova.

Vėl mėginame šliaužti į savo vietas. Pirmyn, vien pirmyn prieš rusus. Mes turime persiristi per lavonų krūvas, dvokiančias krauju ir purvais. Antai slenka priešo vora, ne, ji puola mus. Veržiasi priešas. O mes tik du, galbūt, dar yra Didysis Vaino, trečiasis, kažkur už mūsų. Kulkosvaidžių ugnis staiga nutyla. Šautuvai dar trata, bet vis rečiau. Dalis priešų grupės jau čia pat. Paklaikę jie puola mus. Aš mėginu šauti, tačiau tokiam darbui jau nėra laiko. Mano šautuvas gana senoviškas ginklas. Tačiau puiki Kauhavos geležis! Aš išsitraukiu šitą aštrų ginklą ir šoku prieš laukinius žvėris. "Tavo širdis neturi sudrebėti, kaip nerūdija Kauhavo plienas!". (Tai žodžiai iš vienos suomių karo dainos).

Aš turiu žudyti, sunaikinti kiekvieną, kad jis daugiau neateitų čia iš savo stepių, kad jis niekada neišdrįstų mūsų, niekuo nekaltų, užpulti. Šimtmečius, tūkstančius metų jie mus persekioja. Mano tėvas irgi mirė nuo jų durtuvų. Taip, taip, dabar jūs atsiimsite ir už jį. Ir dar procentus pridėsiu aš jums!

Nesidairydamas, įnirtęs aš daužausi siautulingos neapykantos pjautynėse. Ten Heikki darbuojasi iš visų jėgų. Čia Didysis Vaino kritusius guldo kaip į puotą. Paskutinį, pakilusį nuo purvino sniego, duriu į pačią širdį".

Taigi, kodėl Lietuva ginklu nepasipriešino bolševikams? Pasipriešinti galėjo visų trijų Pabaltijo valstybių - Lietuvos, Latvijos ir Estijos - karinės pajėgos. Reikėjo tik bendro susitarimo. Deja, jo nebuvo. Nors buvęs Lietuvos kariuomenės vadas Stasys Raštikis buvo didelis Pabaltijo valstybių sąjungos šalininkas, bet tuo metu jis buvo pasitraukęs iš vyriausiojo kariuomenės vado pareigų. Sąjungos idėja sužlugo. Lietuva ir viena, Suomijos pavyzdžiu, galėjo priešintis. Juk dvidešimt metų ugdytas patriotiškumo jausmas buvo giliai kiekvieno lietuvių širdyje. Kaip rašo paskutinis Nepriklausomos Lietuvos žemės ūkio ministras Juozas Audėnas, "kariauti prieš bolševikus būtų ėjusi visa tauta, jeigu tik būtų buvusi pašaukta". Tauta nebuvo pašaukta. Gal tai lėmė tuometinio kariuomenės vado Vinco Vitkausko ir tuometinės vyriausybės neryžtingumas, gal net atsakomybės prieš savo tautą stoka.

V. Vitkauskas, baigęs Rusijoje tik 4 mėnesių pagreitintą jaun. ltn. mokyklą, 1918 m. grįžo kartu su broliu į Lietuvą, tapo Lietuvos kariuomenės savanoriu, kovojo su Želigovskio kariuomene. Vėliau, tolydžio kildamas karinės karjeros laiptais, tapo generolu, nors jo tikras brolis Juozas Vitkauskas 1919 m. laikinai bolševikų okupuotame Panevėžyje buvo apskrities karo komisaras, lietuvių sušaudytas.

1940 m. S. Raštikiui pasitraukus iš Lietuvos kariuomenės vado pareigų, prezidentas A. Smetona, krašto apsaugos ministras K. Musteikis ir Ministrų tarybos pirmininkas A. Merkys, tarėsi, ką skirti kariuomenės vadu. M. Musteikis rimčiausiu pretendentu laikė diviziono generolą M. Rėklaitį. Nors apie jį labai geros nuomonės buvo ir prezidentas, bet atmetė šią kandidatūrą, sakydamas: "Vėl visi šauks, kad prezidentas apsistato giminėmis". Tuomet A. Merkys pasiūlė V. Vitkausko kandidatūrą. Prezidentas įsakė: "Gera, tegul būna Vitkauskas".

A. Merkys ir V. Vitkauskas - seni bičiuliai. Abu jie nemėgo populiariausio Lietuvoje generolo Stasio Raštikio. Abu melikavo prezidentui. Abu neužkirto kelio, kad nepriklausoma Lietuvos Respublika be jokio pasipriešinimo taptų LTSR, būtų okupuota. Kaibant apie nepriklausomos Lietuvos kariuomenės vadovybę, pagarbą pelnė šviesi asmenybė - krašto apsaugos ministras K. Musteikis. Kilęs iš Rytų Aukštaitijos, nuo Tauragnų, jis dalyvavo Pirmajame pasauliniame kare, kovėsi dėl Lietuvos nepriklausomybės. Vienoje baigė aukštąją prekybos mokyklą, o Briuselyje - karo akademiją, dirbo Lietuvos kariuomenės vyriausiąjame štabe, buvo karo mokyklos viršininkas, net trijose Lietuvos vyriausybėse - krašto apsaugos ministras. Paskutiniame tuometinės Lietuvos vyriausybės posėdyje, svarstant bolševikų ultimatumą, tvirtai, kaip ir prezidentas bei švietimo ministras K. Jokantas, pasisakė už Lietuvos priešinimąsi ginklų.

O ką tokią sunkią Lietuvai valandą buvo padaręs jai kariuomenės vadas V. Vitkauskas? Nors davęs priesaiką ginti Lietuvos garbę ir nepriklausomybę, naudodamasis kariuomenės vado teise, 1940 m. pavasarį įsako išgabenti į Gaižiūnų poligoną iš Lietuvos kariuomenės dalinių visus sunkiuosius ginklus: kulkosvaidžius, minosvaidžius, prieštankinius pabūklus, atseit, vasaros manevrams. Taigi, kariuomenę iš dalies nuginklavo jos vadas.

Įdomių detalių iš V. Vitkausko pasakojimų pateikia žurnalistas Tadas Teseckas. Nors nemažas postas Lietuvos vyriausybėje patikėtas V. Vitkauskui, generolas nebuvo jai lojalus. Tai rodo ir jo kalba paskutiniame Lietuvos vyriausybės posėdyje: "Turėdamas galvoje ir seniau, ir ypač dabar išryškėjusias Lietuvos gyventojų nuotaikas, taip pat visiškai nepatenkinamą priešinimosi pagrindą ir jo keistą tikslą, laikau jį visiškai nepriimtiniu. Siūlau reikalavimus priimti, nesipriešinti".

Tai buvo pagrindinis V. Vitkausko "lojalumo" savo tėvynei Lietuvai įrodymas. Kariuomenės vadas buvo nepatenkintas Lietuvos prezidentu, laikydamas jį silpnavaliu ir bailiu. Toks prezidento vertinimas neturi jokio pagrindo. "Silpnavalis ir bailus" prezidentas sunkią Tėvynei valandą sugrindino ginklu priešintis okupantams, o "nepamainomas, drąsus" ir "geras strategas" poligonuose generolas atsiklaupė prieš okupantus.

Vėliau, minėdamas skaudžią klaidą, kad bolševikai buvo įsileisti nesipriešinant, A. Smetona savo "Pro memoria" rašė:

- "Lietuva prieš mirtiną pavojų. Jau prie gen. Černiaus, kaip ministro pirmininko, Gynimo taryba svarstė kas daryti, jei ateitų rimtas pavojus Lietuvos laisvei. Taryba visa pasisakė, jog tuomet reikėtų visomis priemonėmis, taigi ir ginklu, priešintis" nors ir nebūtų vilties laimėti. Tegul užpuolikas, - jis samprotavo, - smarkiai nuniokotų mūsų kraštą, tačiau tas įvykis paliktų atsimušęs lietuvių sąmonėje, jog tauta kiek įmanydama gynė savo garbę. Vadinas, gynimasis svarbus ir ateičiai. Ta prasme viešai pasisakydavo juk mūsų vadai, kariai ir ne kariai, kalbėdami į kariuomenę..."

Ministru pirmininku tapus A. Merkiui, tas klausimas vėl iškilo Gynimo taryboje. Jis taip pat buvo sprendžiamas, kaip ir prie gen. Černiaus: gera valia niekam neužleisti Lietuvos suverenumo ir ginklu priešintis smurtui. Tačiau nei ministrai pirmininkai, nei kariuomenės vadai nepateikė plano, kaip kovoti, nebuvo paruoštas valstybės aparatas, nors gintis skatino prezidentas A. Smetona. Vadinas, nei Ministrų tarybos pirmininkas, nei kariuomenės vadas neieškojo išeities iš kraštui gresiančio pavojaus, o laukė tik būsimų okupantų malonės, stengėsi įtikti Kremliui.

Apie tai gana vaizdžiai savo atsiminimuose aprašo Lietuvos Šaulių Sąjungos vadas pulkininkas P. Saladžius 1940 m. birželio 15 dieną:

"Uždusęs bėgu pas savo tiesioginį viršininką kariuomenės vadą gen. Vitkauską. Nepriima - neturįs laiko. Mane tai pribloškė: tokios katastrofos metu kariuomenės vadas nepriima jo žinioje esančios didžiosios visuomeninės ginkluotos organizacijos vado, nepriima net kelioms ar bent vienai minutei ir neduoda jokių nurodymų... Neužilgo kariuomenės štabe buvo sušauktas dalių vadų susirinkimas. Kariuomenės vadas gen. Vitkauskas pranešė, kad rusų kariuomenė peržengė Lietuvos sieną, o jis turi vykti į Gudagajos stotį susitikti su rusų kariuomenės komandarmu Pavlovu. Tai buvo baisūs žodžiai ... ir visuotina tylą. Jokių nurodymų. Išsiskirstėme kas sau, priglušinti, paitrenkti, pasimetę."

Lietuvai priėmus Maskvos ultimatumą dėl okupacinės kariuomenės įvedimo, generolas V. Vitkauskas vyksta prie Lietuvos - Baltarusijos sienos į Gudagajos stotį. Čia birželio mėn. 15 d. 15 val. pasirašo susitarimą dėl bolševikų kariuomenės žygiavimo į Lietuvą. O

kad okupantams niekas netrukdytų, rašo Lietuvos kariuomenei įsakymą. Jis skelbiamas per Lietuvos radiją: "Įsakau žygiuojančiai tarybinei kariuomenei taikyti visas mandagumo ir draugiškų santykių taisykles. Painformuoti dėl patogesnių žygiui kelių, pastovių vietų, įsakant administracijai parengti patalpas. Jei bus gautas žygiuojančių karo vadų sutikimas, paskirti lydėti nuolatinius aukštesnio laipsnio karininkus, mokačius rusų kalbą. Visur, kur tinka, priminti, kad žiūrime į Tarybų Sąjungos kariuomenę kaip į draugišką kariuomenę, ir prašyti mūsų kariuomenės administracijos, gyventojų taikyti tokius pat jausmus. Kad patenkintų žygiuojančios tarybinės kariuomenės pageidavimus, karininkai palydovai, kur reikia, turi pavartoti visą savo autoritetą administracijos organų ir gyventojų atžvilgiu, per daug nesivaržydami dėl atsakomybės".

Vėliau generolas yra pasipasakojęs žurnalistui Tadiui Teseckui, kad, rūpindamasis bolševikų okupacinės kariuomenės sutikimo ir dislokavimo Lietuvoje reikalais, daug naktų nemiegojęs, nepailsėjęs, sergėjęs, kad sovietinius karius visur džiaugsmingai, su gėlėmis sutiktų. Koks "džiaugsmingas" buvo okupantų sutikimas, galima spręsti iš netrukus sukurtos posmo:

Žengia nenugalimoji
su tačianka skardine,
jai barzdas po kojų kloja
kitataučių minia.

Koks paradoksas! Kariuomenės vadas pataikavo okupantams, o 1919 m. buvęs Utenos karo komendantas kapitonas Pranas Gineitis, kariavęs kartu su "Bolševikų vėtra" pramintu kapitonu Ladyga prieš bolševikus, dėl tos tragedijos, išleisdamas savo auklėtinius atostogų 1940 m. birželio 15 d. neslėpė ašarų.

Jaunesnės kartos skaitytojams, be abejo, įdomu, ką iš bolševikų valdžios generolas gavo už priesaikos sulaužymą ir keliaklupsčiavimą prieš okupantus? Generolas V. Vitkauskas apie mėnesį buvo vadinamosios Liaudies vyriausybės krašto apsaugos ministru, laikinai Lietuvos kariuomenę perorganizuojant į 29 teritorinį korpusą. 1941 m. birželio 10 d. su kitais aukšto rango karininkais buvo išsiųstas į "pasitobulinimo kursus" Tarybų Sąjungoje. Ten paskirtas karo akademijos dėstytoju. Jis nematė fronto ir neuostė parako dūmų. Po karo V. Vitkauskas skiriamas Kauno politechnikos instituto karinės katedros vedėju. Taip bolševikai jam atsidėkojo už suteiktąją paramą.

Generalinio štabo pulkininkas leitenantas A. Špokevičius, buvęs 259-ojo šaulių puko vadu Vitkausko vadovaujama 29-ame korpe, savo atsiminimuose ("Lietuvos Dienos" Nr. 3, 1959 m.) apie Vitkuską rašo:

Vitkauskas kiekviena proga pastebėdavo tiek karininkams, tiek kareiviams, jog jis esąs komunistų partijos narys. Visada tvirtindavo, kad tik komunizmas išgelbėsias Lietuvą. Kiekviena trečiadienį šaukdavo į korpo štabą 259 pulko vadą su pulko komisaru ir atvykusiems nerasdavo nieko kito pasakyti, kaip tik pakartoti, kad Lietuvą išgelbėsias tik komunizmas.

... Vitkauskas pirmas iš lietuvių karininkų apsirengė rusiška uniforma, reikalavo iš karininkų, kad jie visur kalbėtų tik rusiškai, buvo didelis pataikūnas komunistams ir komisarams, pavydus ir gobšus. Asmeniniame gyvenime buvo žmogus be charakterio, pvz., taktiniuose pratimuose nesugebėdavo apsispręsti ir padaryti greitą sprendimą, o dėl jo įvykčius "nesusipratimus suversdavo valdinių sąskaiton" ...

Štai ką lėmė Lietuvai V. Vitkausko, kaip kario, priesaikos sulaužymas - netekta nepriklausomybės, kilo tautos genocido grėsmė. Statistikos duomenimis, 1940 m. Lietuvoje gyveno 3,1 mln. žmonių, o 1952 m. tebuvo likę apie 2,3 mln. Amerikoje gyvenančio žymaus lietuvių visuomenės veikėjo Damušio duomenimis, per bolševikinę ir nacių okupaciją bei rezistencijos kovas Lietuva neteko 30 proc. savo gyventojų.

Daugelis bolševizmui pritariančių veikėjų mano, kad ginkluotas priešinimasis bolševikinei okupacijai būtų kainavęs daugiau aukų, negu visas okupacijos laikotarpis. Prisiminti vėl verta didvyrišką Suomiją. Ji 1940 metų Lietuvos informacijos duomenimis, neteko 52000 žmonių (kartu su civiliais), o bolševikų žuvo trečdalis milijono.

Lietuva, priešindamasi ginklu bolševikų okupacijai, tur būt būtų netekusi mažiau aukų, ir po Antrojo pasaulinio karo išlaikusi tokį pat valstybės statusą, kaip Suomija. Dėl kariuomenės vado sulaužytos Tautai duotos priesaikos ir keliaklupsčdavimo bolševikams, daug aukų paaukota per dešimtmetį trukusią rezistenciją. Ko pasauliui neįrodė Lietuvos kariuomenė kovos lauke su bolševikais, tai turėjo įrodyti per šimtas tūkstančių rezistencijos kovotojų nelygioje dešimtmečio kovoje.

Dabar, po keliasdešimties metų okupacijos ir žinant jos sukeltus padarinius, galima objektyviai vertinti du lietuvių tautai svarbius faktorius.

1. Laisvaisis pasaulis būtų pamatęs, kad Lietuva okupuota ginklu, o ne priimta bolševikinė santvarka "laisva valia", per inscenuotus Liaudies seimo rinkimus ir kolaborantinę Paleckio vadovybę.

2. Ginklu užgrobę Lietuvą, bolševikai nebūtų išdrįsę taip beatodairiškai naikinti tautos. Gal būtų išvengta daug kraujo aukų.

Generolas Vincas Vitkauskas mirė Kaune 1965.III.3. Toronte leidžiamas lietuvių savaitraštis "Tėviškės Žiburiai" (1965.III.8) tokiais žodžiais palydėjo gen. V. Vitkauską į kapus: "Sovietams okupuojant Lietuvą, jis buvo Lietuvos kariuomenės vadu, o okupacijos metais priklausė tai "liaudies seimo" atstovų grupei, kuri buvo nuvažiavusi į Kremlių "Stalino saulės" pargabenti. Tai labai didelis ir aštrus posūkis - nuo kariuomenės vado iki nusizėminusio elgetos Kremliaus rūmuose, nuo patrioto iki tautos išdaviko ... Petrašiūnų kapinėse pasibaigė šio karo vyro, nuklydusio į politikos šunkelius, nedėkingas ir nesuprantamas kelias ..."

2. Paskutinė viltis - ginklas

Ne viena motulė
Jus apraudos,
Ne viena seselė
Širdyje nešios ...

1940 m. birželio 15 d. okupavę Lietuvą, bolševikai, vietinių kolaborantų padedami, jau po mėnesio sistemingai pradėjo naikinti Lietuvos inteligentiją, žudyti ir tremti patriotiškai nusiteikusius žmones. Todėl nenuostabu, kad 1941 m. birželio 22 d., prasidėjus Vokietijos - Sovietų Sąjungos karui, kovoti už savo krašto laisvę stoji visa Lietuva. Tai buvo mižiniškas Lietuvos pasipriešinimas, kuris iki šiol istorikų ir valdžios vyrų nutylimas. Birželio sukilimas atliko lietuvių tautai pareigą, kurios, dėl tuometinio kariuomenės vado bolševikams pataikūniškos pozicijos, neatliko mūsų kariuomenė. Tai buvo neturintis pavyzdžio istorijoje sukilimas, kurio organizatorius buvo Lietuvos Aktyvistų frontas (LAF). Birželio sukilimas prieš bolševikinę santvarką aukso raidėmis turėtų įrašyti daug neužmirštamų puslapių į Rezistencijos istoriją. Istorijoje nebuvo atvejų, kad beginkliai, bet viskam pasiryžę sukilėliai, atimtais iš okupantų ginklais, per parą užimtą respublikoje

visus strateginius punktus ir kontroliuotų sovietinės kariuomenės atsitraukimą iš Lietuvos. Čia aprašomi šio didingo mūsų tautos įvykio fragmentai, nes jie tik sukilėlių Laikinosios vyriausybės valdymo metu (šešias savaites) spaudoje buvo komentuojami. Rezistencijos prieš bolševikus metais apie juos sklido tik legendos, drąšindamos patriotus. Chronologinė pasiruošimo sukilimui ir pati jo eiga buvo tokia.

Lietuvos nepriklausomybei atstatyti užsienyje gyvenančių lietuvių pastangomis buvo sudarytas Lietuvos tautinis komitetas, kuriam vadovavo E. Galvanauskas. Tačiau pagrindinį tautos išlaisvinimo vaidmenį atliko 1940 m. lapkričio 17 d. K. Škirpos sudaryta LAF vadovybė, kuri rado galimybę palaikyti ryšius su Lietuva. Pirmąjį ryšį 1940 m. gruodžio 15 d. su Kauno LAF užmezgė kapitonas Albertas Šverplaitis, kuris, grįždamas į Vokietiją, buvo NKVD agento sužeistas, perduotas saugumui ir 1941 m. birželio mėnesį sušaudytas. Kitas ryšininkas buvo kapitonas Bronius Mikalkevičius iki karo pradžios du kartus perėjęs sieną. Pirmasis iš LAF štabo į Berlyną vyko "Kumpis - 24", kuris balandžio 13 d. susišaudymo su pasieniečiais metu buvo sužeistas, pateko į Tauragės ligoninę, kur medicinos seseriai pranešė, kad karas tarp Vokietijos ir Sovietų Sąjungos prasidės gegužės 10 d. Jis 1941 m. birželio 23 d. buvo išlaisvintas iš NKVD kalėjimo.

K. Škirpa buvo LAF siela. Jis parašė daugybę atsišaukimų į Lietuvos gyventojus (buvo persiunčiami per sieną). Jis 1941 m. sausio 25 d. vokiečių karinei vadovybei ir kitoms vyriausybės įstaigoms išdėstė LAF siekimus, aiškino, kad Lietuvos nepriklausomybę gali paskeičti tik tautos sukilėliai. 1941 m. birželio 22 d. prasidėjęs Vokietijos-Sovietų Sąjungos karas teikė naujų vilčių Lietuvos laisvei. Pas K. Škirpą susirinkę LAF veikėjai nusprendė veikti greitai ir organizuotai. Buvo sudaryta Lietuvos vyriausybė, kurios pirmininku pakviestas K. Škirpa. Deja, šiai vyriausybei neteko veikti dėl susiklosčiusių aplinkybių. Prieš karo pradžią - 1941 m. birželio 7 d. Vilniuje prasidėjo suėmimai ir visą LAF tinklą reikėjo pertvarkyti. Pagrindinis LAF štabas buvo Kaune, jam pavaldžios liko visos kitos Lietuvos karinės organizacijos. Šiam štabui vadovavo A. Damušis su L. Prapuoleniu, P. Naruču, Br. Stasiukaičiu ir iš Vilniaus LAF štabo prisijungusiu Pr. Pedaliu. 1941 m. birželio 14-22 d. prasidėję masiniai žmonių trėmimai vėl suardė viso krašto LAF tinklą. Tada nemažai LAF narių pasitraukė į miškus ir jau birželio 15 d. susikovė su NKVD

trėmimo akcijos dalyviais, apšaudė sunkvežimius. Dalis tremiamųjų įstengė pabėgti. Apie tai Maskvai 1941 m. birželio 21 d. pranešė NKVD komisaras Gladkovas. Jis minėjo žuvusius enkavedistus ir nurodė, kad Rokiškio, Šiaulių, Utenos, Marijampolės apskrityse veikia net kulkosvaidžiais ginkluoti partizanų būriai. Dėl to Maskva laikinai sulaukė trėmimą iki papildomai atvyks kautynėms paruošti NKVD daliniai. Jie turėjo įsakymą tariamai pasipriešinusius naikinti vietoje.

1941 m. birželio 22 d. prasidėjęs karas pagreitino spontanišką sukilimą. Arčiau Vokietijos sienos jau birželio 2 d. buvo puolami vietos vykdomieji komitetai ir milicijos būstinės, pasipriešinę nuginkluojami, ir vietos valdžia paimama į LAF rankas. Sovietiniai ir vietos pareigūnai ar pastatus padeginėję nusikaltėliai šalinami, kitus jau birželio 22 d. teisė vietos sukilėlių teismas. Sukilėliai ant rankų ryšėjo baltus su juodomis raidėmis TDA (Tautinio Darbo Apsauga) raiščius. Gavę pirmą smūgį prie Vokietijos sienos, sovietiniai daliniai, apšaudomi sukilėlių, traukėsi į rytus, 1941 m. birželio 22 d. 19 val. Maskva įsakė evakuoti į rytus 29 šaulių teritorinį korpusą. Iš maždaug 7000-8000 ten buvusių lietuvių karių įstengė pasitraukti apie 5000 karių ir apie 500 karininkų. Traukimosi metu žuvo 23 karininkai, 6 kariūnai ir 92 kareiviai. Kauno mieste LAF štabo parengtas sukilimo planas buvo sėkmingai vykdomas.

Jau birželio 22 d. LAF štabo įgaliotinis L.Prapuolenis įsikūrė vienoje Žaliakalnio senelių prieglaudoje. Kita štabo dalis susitelkė Chemijos institute, kur, nors budėjo komjaunimo dalinys, studentai rūmuose paslėpė 2 milicijos nuovadas, priklausiusias slaptai LAF. Jie su pulkininku J.Vėbra užėmė Kauno radijo stotį Vytauto kalne, o iš Aukštaičių gatvės senelių prieglaudos P. Naručio vadovaujami sukilėliai užėmė Daukanto gatvėje buvusį Kauno radiofoną. Studentai medikai Š.Stasiukaitis ir K. Ambrozaitis greitosios pagalbos automobiliais pristatė radijo specialistus taip pat įrenginius radiofonui pataisyti. Visa tai buvo atlikta birželio 22-23 dienomis. Gerai paruošti ir ginkluoti sukilėliai išsprogdino Vilijampolėje centrinę sovietų kariuomenės ryšių stotį, sukeldami visuotinę paniką ne tik Kaune, bet ir Užnemunės bei Žemaitijos kariuomenės junginiuose. Tuo pat metu buvo užimti ir Kauno pašto centriniai telefono ir telegrafo rūmai. Iš čia skubiai paskambinta karo komendantui ir pranešta, kad vokiečių desantininkai Kaune, o stotis neveikia. Šio pranešimo suklaidinta Kauno sovietų kariuomenės įgula, netekusi ryšio su Vilijampole,

paskubomis ėmė evakuotis, sukeldama ir vietos komunistinės vyriausybės bei pareigūnų paniką. Ir nors Kauno dar nekontroliavo LAF, tačiau nuspręsta skelbti apie Lietuvos Nepriklausomybės atstatymą. Birželio mėn. 23 d. apie 3 val. buvo parašytas atsišaukimas, ir 9 val. 20 min. LAF štabo įgaliotinis L. Prapuolenis jau buvo Kauno radiofone. Kauno radijo stoties vyrai sukilėliai, dar silpnomis jėgomis užėmę pačią stotį, bijojo, kad sovietai, pajutę vėl ją veikiančią, nepultų, nes čia ilgiau išsilaikyti nebuvo vilties. Nuspręsta besąlygiškai skelbti apie Lietuvos nepriklausomybės atstatymą. Leonas Prapuolenis 9 val. 28 min. LAF vyriausiojo štabo vardu paskelbė, kad atstatoma Nepriklausoma Lietuva ir sudaroma Laikinoji vyriausybė. Sugrotas Lietuvos himnas. Kauno radijo stotis šią žinią nuolat kartėjo vokiečių, prancūzų kalbomis. Ją išgirdo visa Lietuva ir atsakė visuotiniu sukilimu. Kaune buvo išplėsti Parodos aikštėje buvę sovietų ginklų sandėliai ir sanitariniais automobiliais ginklai išvežti į numatytas vietas. Atkakliausios kautynės birželio 23-25 d. vyko Šančiuose. Iš Žaliakalnio atskubėjęs leitenantas sutelkė iš vietos kariuomenės sandėlių ginklais apsirūpinusius darbininkus. Jie iš Tilmanso, Metalų fabrikų apšaudė besitraukiančią Juozapavičiaus prospektu sovietų kariuomenę, saugojo Kauno geležinkelio stotį ir kitus svarbius strateginius objektus nuo sunaikinimo. Sukilėliams pavyko kautynių metu paimti šarvuotųjų, minosvaidžių ir kitos karinės technikos. Sovietų kariuomenės dalys - apie 3 divizijas iš Jiesios bandė laiveliais kelti per Nemuną, bet jas atrėmė Kranto gatvėje įstipvirtinę sukilėliai. Napoleono kalne sovietai teikė artileriją, bet minosvaidžių ugnimi sukilėliai ją sunaikino. Smarkios kautynės vyko prie Aleksoto (Vytauto Didžiojo) ir Vilijampolės (Petro Vileišio) tiltų, Kauno radijo stoties, radiofono ir kitų pastatų. Palyginti greitai Kaunas perėjo į sukilėlių rankas. Nieko nelaukę, sovietų sprogdintojai sunaikino Žaliąjį, arba Geležinkelio tiltą. Dėl Aleksoto tilto vyko atkakliausios kautynės, kurių metu žuvo parašytu nusileidęs leitenantas J. Dženkaitis, bet tilto neišgelbėjo. Panikos pagauti, sovietų kariai jį susprogdino kartu su žygiuojančia sava kariuomene. Šių tiltų ankstyvas susprogdinimas buvo tikra palaima sukilėliams, nes besitraukiančios milžiniškos sovietų kariuomenės dalys iš Užnemunės turėjo aplenkti Kauną. Sovietų karių voros bandė masiškai keltis laiveliais per Nemuną, bet sukilėliams pavyko 2 dienų kautynėse juos atremti. Daug sukilėlių žuvo.

Ne mažiau žiaurios ir atkaklios kautynės buvo prie Vilijampolės tilto. Jį išgelbėjo sprogstamąją medžiagą nukirpęs sukilėlis Juozas Savulionis, buvęs Vilniaus 2-os nuovados viršininkas. Jis savo gyvybę išgelbėjo Vilijampolės tiltą. Kauno miesto kautynėms vadovavo pulkininkas Butkevičius. Didžiausias pavojus Kauno sukilėliams grėsė birželio 24 d. Prie Jonavos susitelkę sovietų tankų dalinys ir pėstininkai buvo gavę įsakymą atsiimti Kauną. Kauno radijas šaukėsi pagalbos: "An die deutsche Wehrmacht in Lituanen". Po ketvirčio valandos vokiečių bombonešiai išsklaidė prie Jonavos bolševikų tankus. Tris dienas Kaune vyko gatvių kautynės. Birželio 25 d. išėjo LAF dienraštis "Laisvė", turėjęs didelės reikšmės ir vokiečiams okupavus Lietuvą. Už Kauno laisvę krito daugiau kaip 200 sukilėlių, per 150 buvo sužeista. Gyvybę paaukojo nemažai gimnazistų, studentų, inteligentų, darbininkų.

Birželio 22-osios vakare sukilėliai telkėsi ir Vilniuje, bet daugiausia pradėjo veikti tik 23 d. rytą. Jie perėmė įstaigas ir jų pastatus, dažnai susikaudami ne tik su komunistais, bet ir gatvių valkatomis. Buvo sudarytas Vilniaus miesto komitetas (S. Žalėvičius, V. Jurgutis, D. Gruodis, J. Vaičiaitis), kuris tiesiogiai tvarkė reikalus su vokiečių valdžia, neturėdamas tiesioginio ryšio su Kaune esančia laikinąja vyriausybe.

Kauno radijui paskelbus Lietuvos nepriklausomybę, sukilo LAF nariai net tolimiausiose Rokiškio, Zarasų apylinkėse, su kuriomis ryšys buvo nutrūkęs. Kauno radijo žinia jiems buvo įsakymas pulti savo apylinkės miliciją bei kitus komunistinės atsparos taškus. Tačiau birželio 23 d. čia pradėtas sukilimas buvo kiek ankstyvas - dar nebuvo pasitraukę dideli sovietų kariuomenės daliniai, kuriems sukilėliai negalėjo priešintis. Vis dėlto atkaklios kovos tarp sukilėlių ir sovietinių karių vyko Vabalninko, Panevėžio, Kupiškio, Anykščių, Užpalių, Kamajų, Jūžintų, Dusetų, Salako, Antalieptės, Zarasų apylinkėse. Sunkiausiai buvo Rokiškio ir Obelių sukilėliams. Rokiškio sovietų karo lauko komendantas suskubo paskelbti ir įvykdyti mobilizaciją. Birželio 25 d. sovietinis "liaudies tribunolas" 23 rokiškėnams paskelbė mirties nuosprendį, bet puolę Rokiškį sukilėliai pasmerktuosius išlaisvino. Apskritai, LAF sukilėliai krašto vietoves perėmė į savo rankas anksčiau, negu atžygiavo vokiečiai. Sukilimo pradžioje dalyvavo apie 10000 LAF vyrų, prie kurių greit prisijungė dar apie 50000. Ginklą jie pasirūpino iš vietos milicijos ar bėgančios sovietų kariuomenės. Taigi 1941 m.

birželio 22-27 d. sukilime dalyvavo apie 100000 vyrų, ne tik lietuvių, nes Rokiškio ir Zarasų apskrityse prie sukilėlių prisidėjo nemažai sulietuvėjusių rusų. Sukilimo kautynėse daugiau kaip 2700 vyrų žuvo, per 1500 rnrė sovietų kalėjimuose ir nužudyta, per 300 sužeistų. Taigi per šias kelias dienas sukilėlių aukų buvo kur kas daugiau negu 1919-1923 m. kovose. Labai prasmingai birželio 26 d. skambėjo Laikinosios vyriausybės atstovo J.Ambrāzevičiaus žodžiai, laidojant žuvusiuosius bendrame kape Kauno kapinėse: "Nebe pirmas kartas šioje vietoje prasiveria duobė, kad priimtų kūnus tų, kurių kraujas reikalingas palaistyti tautos laisvei ... Tačiau niekada toji duobė nebuvo tokia didelė kaip šiandien. Tai rodo, kiek Lietuvos žemė yra ištroškusi laisvės... Pajaučiam šių gilių kapų akivaizdoje visos tautos pasiryžimą gyventi ir mirti". Tai buvo Lietuvos atsakymas visam pasauliui, kad ji ne savanoriškai įsijungė į Sovietų Sąjungą. Kauno sukilėlių radijo žodį 1941 m. birželio 23 d. išgirdo Stokholmas, Helsinkis, Berlynas, jį pakartojo visam pasauliui. Laisvos Lietuvos žodį pakartojo ir pasaulio spauda. Lietuvos sukilimą savaip patvirtino Maskva: išplūdo socialistinės laisvės nevertą kraštą per Maskvos radiją Molotovas. Savaip sutiko Lietuvos sukilimą Berlynas: jis sulaukė ministrą pirmininką K. Škirpą, laikinai internavo daugelį LAF žmonių. O į Kauno radifoną atsiųstas leitenantas pranešė, kad Kauną, jų supratimu ir Lietuvą, jau užėmė vokiečiai.

1941 m. birželio 24 d. rytą "Žaibo"spaustuvės patalpcse susirinko Laikinoji vyriausybė į pirmąjį posėdį. Patalpas saugojo gausus sukilėlių būrys, nes tuo metu Kauno gatvėse dar tebevyko kautynės su besitraukiančiais bolševikais. Į pirmąjį posėdį susirinko tik A. Damušis, J.Ambrāzevičius, V. Žemkalnis - Landsbergis, P. Vainauskas. LAF įgaliotinis L. Prapuolenis, Z.Ivinskis, S.Lušys, A.Padalis. Iš Berlyno negalėjo atvykti Laikinosios vyriausybės ministras pirmininkas K. Škirpa, R. Skipitis, gen.S. Raštikis, prof. B. Vitkus, J. Matulionis ir J. Pajaujis, o V. Nasevičius ir V. Satkus buvo NKVD suimti ir išvežti į Maskvą. Pirmininkaujančiojo pareigas iki atvyks K. Škirpa ėjo švietimo ministras J. Ambrāzevičius. Jis vadovavo šiai vyriausybei iki jos paleidimo - šešias savaites.

Pirmasis Laikinosios vyriausybės uždavinys buvo informuoti vokiečius apie tai, kad Lietuva vėl yra nepriklausoma, o jos vyriausybė jau atstatė tvarką įstaigose, įmonėse beveik visame krašte. Todėl skubiai buvo pakviesti trūkstami vyriausybės nariai. Išlaisvintas iš

kalėjimo J. Šlepetyš buvo paskirtas vidaus reikalų ministru, sugrįžęs iš IX forto kalėjimo P. Dielininkaitis laikinai, kol atvyks iš Vokietijos J. Pajaujįs - darbo ministru, P. Vainauskas - prekybos, S. Lušys - finansų ministras, M. Mackevičius pakviestas vadovauti teisingumo ministerijai. Susisiekimo ministru paskirtas inžinierius A. Novickis, o pulkininkas V. Grudziņskas - maisto tiekimo ministerijos valdytoju.

Birželio 24 d. sukilėlių jėgoms koordinuoti bei vadovauti buvo paskirta Krašto gynimo taryba. Ją sudarė gen. S. Pundzevičius, gen. M. Rėklaitis ir pulkininkas dr. J. Vėbra. Kauno komendantu paskirtas pulkininkas J. Bobelis, o Kauno burmistru - K. Palčiauskas. Netrukus bendru susitarimu viceministrais paskirti: švietimo - J. Reinyš, vidaus - pulkininkas N. Narakas, prekybos - P. Padalis, pramonės - J. Mikaila, finansų - S. Lušys, teisingumo - I. Kurkietis, susisiekimo - K. Germanas, komunalinio ūkio - arch. V. Švipas, žemės ūkio - J. Venclova, informacijos direktorium - J. Senkus. Daktaras Z. Ivinskis buvo paskirtas tarpžinybiniu talkininku palaikyti ryšiams su vokiečių karo įstaigomis. Vyriausybėje, kuri šešias savaites vadovavo Lietuvai, buvo ministras K. Škirpa, švietimo ministras ir vyriausybės vadovas J. Ambrazevičius, užsienio reikalų - R. Skipitis, krašto apsaugos - St. Raštikis, vidaus reikalų - B. Vitkus, teisingumo - M. Mackevičius, pramonės - inž. A. Damušis, darbo ir socialinės apsaugos - J. Pajaujįs, sveikatos - K. Vencius, komunalinio ūkio (savivaldybių) - V. Žemkalnis - Landsbergis, susisiekimo - A. Novickis, prekybos ministras ir valstybės kontrolierius - P. Vainauskas.

Antrasis Laikinosios vyriausybės žygis buvo panaikinti sovietines reformas. Buvo sugrąžinti Lietuvos įstatymai ir teismai, panaikinta nacionalizacija ir kolektyvizacija, grąžinta senoji 12 metų pradžios ir vidurinė mokykla, atkurti teologijos, filosofijos fakultetai Vytauto Didžiojo universitete, miškininkystės fakultetas Vilniaus universitete bei palikta Lietuvos mokslų akademija (anksčiau - lituanistikos institutas), Vilniaus filharmonija ir kt. Laikinoji vyriausybė, atsiribodama nuo Sovietų Sąjungos ir jos gyvenimo formų bei būdo, nepataikavo Vokietijai, tik pasisakė pritarianti kovai prieš bolševizmą.

Trečiasis Laikinosios vyriausybės siekis buvo socialinė kryptis. Ūkio gerovės pagrindas - privati nuosavybė ir asmeniška iniciatyva, ausieta su socialiniu teisingumu.

Sukilimas ir Laikinoji vyriausybė Vokietijai buvo nemalonus ir visai nelauktas faktas. Jau birželio 14 d. K. Škirpa vokiečių gestapo

buvo įspėtas, kad Vokietijos užsienio reikalų ministerija karo atveju reikalauja neskelbti Lietuvos nepriklausomybės ir nesudaryti vyriausybės. Bet karinė vokiečių vadovybė sukilėlius ir tuometinę Lietuvos vyriausybę vertino gana palankiai. Juk sukilėliai, kaudamiesi su bolševikais, išsaugojo tūkstančius vokiečių karių gyvybių. Vokiečių armija, sudavusi bolševikams iš Rytprūsių pirmąjį smūgį, toliau žygiavo per Lietuvą parado maršu. Visa kovos našta teko Lietuvos sukilėliams.

Kaip pirmieji vokiečių armijos daliniai pasiekė sukilėlių išvaduntas Kauno prieigas, pasakojo fronto laikraštis "Feldzeitung".

"Devintą valandą ryto mes dar tebesame nedidelėje kaimo mokykloje Rytprūsiuose. Aplinkui drašiai striksi žvirbliai, kažkur gieda gaidys, iš netoliese dunksančio miškelio vėjas atneša gegužės "Kukū". Mums skirtas ypatingas uždavinys, todėl dar turime laukti. Bet laukti taip sunku. Iš tolo jau kuris laikas girdėti mūsų sunkiosios artilerijos dunksėjimas. Lėktuvai tiesiog spiečiais traukia į Rytus. Tačiau jie skrenda taip aukštai, kad vos gali įžiūrėti. Garsintuvai perduoda fiurerio atsišaukimą. Na, pagaliau jau nebeteks ilgai laukti. Pasirodo ašjutantas, karininkai, daugiau kareivių. Prie žemėlapiu pasilenkęs majoras. Jo įsakymai trumpi ir aiškūs. Kažkas pasakojo, kad jis ir Prancūzijoje būtų gavęs ypatingą uždavinį ir pro pirmąsias ugnies linijas net ligi Liono pietuose prasiveržęs. Nuaidi švilpukas. Dalinys pasiruošia žygiuoti. Dar kelios minutės - ir mes jau kelyje. Visur gatvėse mus pasitinka linksmi mojuodami rankomis ir skarelėmis gyventojai, ...norėdami pasakyti: "Laimingo kelio! . Mes žinome, kad jūs savo pareigą garbingai atliksite!". Mus apima svaigus džiaugsmas. Koks pasitikėjimas vokiečių ginklo jėga - nei pompastiškų šauksmų, nei ypatingų ovacijų ir kalbų. Važiuojame vis tolyn ir tolyn, nė kiek nesustodami. Dulkės kyla debesimis, nuguldamos storu sluoksniu ir mašinas, ir žmones. Artilerija tyli. O gal tik jos negirdėti per mūsų mašinų bildesį, kurį jau taip gerai pažįsta Lenkijos ir Prancūzijos keliai.

Į klausimą "Kur yra Eitkūnai?" - kažkas parodo ranka į tą pusę, kur toli danguje kyla didelis dūmų debesis. "Tai ten Eitkūnai?" - paklausiamo nustebę. "Ne, - paaiškina tas pats balsas iš šalies, - ten yra Virbalis".

Dūmai rūksta anapus sienos. Netrukus vėl lekiame dulkėti ir aplipę žemėmis. Pasirodo, susprogdintas tiltas. Vienas savanorių parodo aplinkinį kelią. Tiltas išlaiko. Bravo pionieriai - išvalė kelią ir vėl padarė jį laisvą. Bet koks tai kelias - per javų laukus ir pakelių griovius

- tegu jį nelabieji. Mūsų motoras truputį užspringsta, bet tik vienai akimirkai. Už mūsų - nesibaigiančios kolonos. Virbalyje dar dega pora namų. Prie kažkurio fabriko vartų nukautas vienas mūsų karys. "Ilsėkis ramybėje, drauge". Kiek toliau neštuvuose sužeistas. Iš pasalių tykojusių priešų auka. Prie jo gydytojas. Matome daug lietuvių - jie ant rankovių užsirišę baltus raiščius, norėdami parodyti, kad su bolševikais jie neturi nieko bendro. Mums mojuoja vaikai, gyvai tarp savęs šnekučiuodami vyrai bei moterys. Mes vėl lekiamo ir lekiamo. Bet savo žygiuojančios kariuomenės priešakinės dalies vis dar nepasiekiamo. Tolumoje vėl drioksteli sunkioji artilerija. Sustojame. Visur aplinkui - keliuose ir pakelėse, prie namų ir po medžiais - ilgos žygio kolonos laukia, kada gaus įsakymą žygiuoti toliau. Iš visų pusių trata kulkosvaidžiai. Už dviejų kilometrų matyti sproginėjantys priešo artilerijos sviediniai. "Valgyti!,- sušunka leitenantas. Sėdame ant griovio krašto. Pro šalį varo pirmuosius rusų karo belaisvius. Jie labai jauni, nepaprastai išvargę, nusivylusiais, bejausmiai veidais... Tarp sovietų karių labai daug azijiečių - mongolų, kirgizų, uzbekų. "Užsidėti šalumus!,- vėl sukomanduoja leitenantas. Mes pasiruošėme žygiui ir vėl traukiame Lietuvos laukais vis tolyn ir tolyn, per bolševikų sudegintus kaimus ir miestelius, per sodybas, kur buvo išžudyti net moterys su vaikais ir seneliais, per visą raudonojo teroro nusiaubtą kraštą".

[Sukilėlių išvaduotą nuo bolševikų Ka: rą tik birželio 24 d. atvyksta vokiečių karininkas ir per radiofoną perduoda savo vadovybei žinią: "Kaunas užimtas! Vilijampolės tiltas nesuprogdintas! Kelias Nemunu iki Kauno saugus, nes Nemuno krantus sergėja lietuviai šauliai ir sukilėliai". Išeidamas iš radiofono dar pasakė: "Lietuvos sukilėliai kaunasi kaip suomiai".

Nors dezorganizuota ir demoralizuota bolševikinė kariuona, vokiečių armijos skaldoma ir Lietuvos sukilėlių naikinama, skubiai traukdamasi į Rytus, visur stengėsi palikti kruvinus savo pėdsakus: Rainiai, Pravieniškės, Panevėžys, Juodupė ir šimtai kitų vietų - kraupus bolševikinės santvarkos teroras. Bolševikams atsitraukiant Utenos-Zarasų kryptimi, vokiečių kovos taktika buvo tokia: tankų ir motorizuotų dalinių smogiamasis kumštis nukreipiamas į pagrindines bolševikų kariuomenės pajėgas. Jas sumušus ir suskaldžius, be atvangos buvo puolama tik pirmyn, neduodant priešui atsikvėpti. Posakį "prakaitas sutaupo kraują" giliai įsisąmonino kiekvienas

vokiečių kareivis. Dėl tokios taktikos pavieniai bolševikų daliniai būdavo paliekami likimo valiai ir Lietuvos sukilėlių "globai". Paprastai jie pasiduodavo, bet ne visuomet. Pavyzdžiui, birželio 26 d. ankstų rytą vokiečių daliniai, lydimi Lietuvos sukilėlių, įsiveržė į Zarasus ir toliau puolė Latvijos link, o už penkiasdešimties kilometrų į vakarus, daugelyje Utenos apskrities vietų sukilėliai kovėsi su pakrikusiais bolševikais bei ginkluotais komjaunuoliais net birželio 29 d. Todėl nenuostabu, kad Utenos apskrityje žuvo nemažai sukilėlių.

1. Jurgis Baranauskas, 83 metų knygnešys iš Deveikių miestelio, žuvo savo kieme 1941 m. birželio 23 d., pašautas čekisto.

2. Vincas Blažys iš Tauragnų vienkiemio, 25 metų, nušautas bolševikų kareivių 1941 m. birželio 28 d.

3. Zigmas Čečergis, partizanas iš Laičių kaimo, 26 metų, žuvo 1941 m. birželio 25 d. prie Alantos miestelio. Susirėmimo metu buvo nukautas ir vienas sovietų kareivis.

4. Jonas Daugėla 32 metų Stirnių bažnyčios kunigas, 1941 m. birželio 28 d. nušautas bėgančių bolševikų.

5. Antanas Gogelis iš Leliūnų kaimo, 39 metų, 1941 m. birželio 23 d. nušautas čekisto per susirėmimą su partizanis.

6. Anupras Kavoliūnas, 36 metų partizanas iš Skardžių kaimo, 1941 m. birželio 28 d. gavo įsakymą į Utenos policiją nuvežti vietos komunistus G. Kozlovą, I.Ivanovą ir A.Maželį. Pakeliui prieš Šilinės vienkiemio pasivijo sunkvežimis sovietinių kareivių. A. Kavoliūną (su L.Miežoniu) suėmė ir Juodėnų miške nukankino.

7. Teklė Jurkšaitė iš Debeikių miestelio, 46 metų, 1941 m. birželio 23 d. prie klebonijos nušauta čekisto.

8. Jonas Kraujelis, 30 metų partizanas iš Rašelės vienkiemio, 1941 m. birželio 30 d. bėgančių sovietinių kareivių ir vietos komunistų miške žiauriai nukankintas.

9. Matas Lajauskas, Molėtų parapijos klebonas, 69 metų, 1941 m. birželio 28 d. besitraukiančių bolševikų ir vietos komunistų ištemptas iš patalo, mašina pavėžėtas Utenos link ir nukankintas. Rastas užkastas griovyje Jurgio Žalos raiste, Antadūros kaime.

10. Leonas Miežonis, 32 metų partizanas iš Skudutiškio miestelio, 1941 m. birželio 28 d. vežė į Utenos policiją aktyvius vietos komunistus Grigalių Kozlovą, Ivaną Ivanovą ir Antaną Maželį. Dar neprivažiavus Šilinės vienkiemio, pasivijo raudonarmiečių sunkvežimis. L. Miežonį suėmė ir nukankino Juodėnų kaimo miške.

11. Adolfas Miškinis iš Antalgės kaimo, 26 metų, per susirėmimą su besitraukiančių bolševikų likučiais sužeistas, o 1941 m. liepos 23 d. žiauriai nužudytas.

12. Jonas Miškinis, partizanas iš Kapčiuškių kaimo, 30 metų, žuvo 1941 m. birželio 26 d.

13. Jonas Misiūnas, partizanas iš Petrauskų kaimo, 1941 m. birželio 24 d. žuvo Želvos valsčiaus Rasališkių kaime per susirėmimą su bolševikais.

14. Bronius Musteikis iš Pilkenių kaimo, 22 metų, vietinių komjaunuolių ir bėgančių bolševikų nušautas 1941 m. birželio 28 d.

15. Stasys Papirtys iš Tauragnų miestelio, 30 metų, 1941 m. birželio 29 d. vietos komunistų įskūstas ir bėgančių bolševikų kareivių kelyje užpultas ir nužudytas.

16. Kazys Ramanuskas iš Alantos miestelio 36 metų. Per partizanų susirėmimą su bėgančiais bolševikais žuvo 1941 m. birželio 25 d.

17. Andrius Ruzgas iš Alantos miestelio 25 metų, žuvo 1941 m. birželio 25 d.

18. Vincas Ruzgas iš Pilkenių kaimo, 32 metų, buvo sunkiai sužeistas 1941 m. birželio 29 d., vėliau mirė.

19. Laurynas Sriubas, partizanas iš Bareikų kaimo 33 metų, žuvo 1941 m. birželio 29 d., mėgindamas nuginkluoti savo kieme tris sovietų kareivius.

20. Jonas Stundžia iš Tauragnų miestelio, 35 metų, 1941 m. birželio 25 d. buvo bėgančių bolševikų sužeistas, paguldytas į ambulatoriją, bet vėliau surastas ir nužudytas.

21. Antanas Toleikis iš Tauragnų miestelio, 45 metų, bolševikų ir vietinių komjaunuolių nušautas 1941 m. birželio 28 d.

22. Mykolas Šukys, partizanas iš Debeikių miestelio, 19 metų, 1941 m. rugpjūčio 17 d. nukankintas kalėjime (kalintas 9 mėn.).

23. Henrikas Tamošiūnas iš Vaišnoriškių kaimo, 22 metų, 1941 m. birželio 29 d. nužudytas bėgančių bolševikų.

24. Vytautas Vilnonis, partizanas iš Anykščių, 20 metų, žuvo 1941 m. birželio 24 d. Anykščiuose, saugodamas tirtą per Šventąją.

25. Albinas Vaišnoras iš Šeimaties kaimo 34 metų, vietos komunistų įskūstas ir bėgančių bolševikų kelyje nužudytas 1941 m. birželio 29 d.

26. Alfonsas Vyžinis, 29 metų partizanas iš Molėtų miestelio, vietos komunistų įskųstas, bėgančių raudonarmiečių suimtas Promislavos kaime, nuvežtas iki Utenos Vosgėlių kaimo ir ten nužudytas 1941m. birželio 25 d.

27. Mykolas Visgėlis, partizanas iš Surviliškio vienkiemio, 27 metų, žuvo 1941 m. birželio 26 d. mėgindamas nuginkluoti priešus.

28. Antanas Vidžiūnas iš Svistopolio kaimo, 21 metų, 1941 m. birželio 26 d. nušautas bolševikų.

29. Anastasija Žilėnaitė iš Vaišnoriškių kaimo, 20 metų, nužudyta 1941m. birželio 29d.

30. Vincas Žilėnas iš Vaišnoriškių kaimo, 25 metų, žuvo 1941m. birželio 29 d.

31. Agota Žilėnaitė iš Vaišnoriškių kaimo, 45 metų, nužudyta 1941 m. birželio 29 d.

Birželio mėn. 25 dieną Utenoje kontroliavo padėtį sukilėliai. Bolševikai traukėsi per Utenos miestą, papuoštą tautinėmis vėliavomis.

1941m. birželio 24 d. per Zarasus prasidėjo paniškas bolševikų "vyriausybės" bėgimas, vadovaujamas Kremliaus statytinio Pozdniakovo.

Pirmadienio pavakarį į Zarasus atvyko J. Paleckis, M.Gedvilas, A.Sniečkus. Panikos apimti, jie Zarasų profsąjungos rūmuose klausė radijo ir svarstė, kaip išsigelbėti. Antradienio rytą, pasklidus gandui, kad vokiečiai netoli Zarasų, jie skubėjo į Rytus, palikdami Lietuvą, kuriai tiek daug padarė skriaudų ir nelaimių. Bėgo iš Zarasų ir vietos sovietiniai valdžios pareigūnai. Bėgdami jie žudė, degino, grobė ir įvairiais būdais terorizavo niekuo nekaltus žmones. Raudonajam terorui Zarasuose vadovavo vietos milicijos komisaras Petrovas, NKVD viršininkas Kasalapovas, apskrities kompartijos pirmasis sekretorius Koršunovas, prokuroras Rajeckas, jo pavaduotojas Vavilovas, gydytojai Volpertas, Majeuskis ir kiti. Pirmiausia komunistų vadai apiplėšė banką. Sukrovę į maišus apie pusę milijono rublių, juos sumetė į Koršunovo automobilį. Antradienį, birželio 23 d. bolševikai, bėgdami iš Zarasų, nutarė juos sudeginti. Tas barbariškas darbas buvo pavestas komjaunuoliams. Iš anksto jiems buvo išdalinti buteliai žibalo ir benzino, kuriuo jie turėjo padegti miestą. Savo niekšiškas pareigas jie atliko sąžiningai, nes apie pietus miestas pradėjo liepsnoti. Tą dieną NKVD viršininkas Kasalapovas nušovė gimnazijos mokytoją A. Šakalį. Girti komunistai, milicininkai Krasnovas,

Trauklys ir būrys komjaunuolių apšaudė miesto ligoninę. Bėgdami bolševikai Zarasuose sušaudė 12 žmonių, sudegino 239 gyvenamuosius namus ir daug kitokių pastatų. Pradėjo veikti sukilėliai. A. Šakalys iš Zarasų bažnyčios bokšto kulkosvaidžiu šaudė besitraukiančias bolševikų kariuomenės gretas, bet nelygioje kovoje žuvo. Ypatingu žiaurumu pasižymėjo vietos komunistai: Majeviskis, Koršunovas ir Volpertas. Trečiadienis buvo pati karščiausia kovų Zarasuose diena. Vokiečių daliniai buvo jau visai netoli miesto, o vietos komunistai kiekvieną įtartinąjį suimdavo ir sušaudydavo. Mokytojai Chmieliauskui gyvam į akis prikaldė vinių, vietos klebonui St. Baltrimui išrėžė krūtinėje kryžių ir į galvą bei akis prikaldė vinių. Sušaudė pulkininką I. Pašilį, J. Petriūną ir daugelį kitų. Vokiečių kariuomenė, lydima apylinkės sukilėlių, į Zarasus įsiveržė ketvirtadienio, t. y. birželio 26 d. rytą. Žmonės, išlindę iš slėptuvių, džiaugsmingai sutiko savo išgelbėtojus.

Pirmasis didžiulis, bet laikinas kovos etapas prieš bolševikus baigėsi. Lietuviai įrodė, kad įgimtas kovingumas ir šimtmečius trunkančios kovos tradicijos gyvos. Bet ateityje jų laukė dar sunkesni mūšiai.

----- * -----

Tęsiant sukilimo tematiką, verta atkreipti dėmesį į kapitono V. Pesecko sukilėlio charakteristiką. Tai buvo rali, patriotinė visos Lietuvos jaunimo pareiga kovoje už savo laisvę.

... Ilgai, ilgai, kai Lietuva skęs birželio žalume, grįš tos dienos, kupinos jaunatviškos vilties ir tiek daug atsiminimų. Visuomet jie bus jauni, papuošti jaunos vasaros švelniais žaliais lapais, ir kai melsvas, šiltas birželio vakaras tyliai plamos virš tėviškės nuvargusios žemės, jie grįš. Grįš pro varvančius beržus, pro banguojančius laukus ir grįžę ryms prie pakrypusio kryžiaus. Tai žuvę partizanai.

Jie stoji kaip vienas, kai vakaruose gaudė pagalbos trimitai. Jie iškilo ir pražydo, kaip pavasario žiedas ir, negailėstingų rudens vėjo išdraskyti, išsiskirstė po visus tėviškės kapus. Tačiau jie gyvena tarp mūsų ir veidai ryškūs, kaip ryškūs buvo jų troškimai. Atsiminimai ir veidai kyla birželio vakare.

Jis stovi atlapa krūtine, šypsosi. Plaukus draiko vėjas. Jo juokas ir šypsena visus žavi. Neramūs berniokai vis jį klausinėja. Jų karštas kraujas verda. Berniokai drąsūs. Jie nerimsta ir dega kovos

karščiū. Kartais Birželio Partizanas, taip jį praminė kovos draugai, šypteli: - Et, ką jūs !..

Ne, jis juos myli. Berniokai tatau žino ir nerūpestingai juokiasi. Ach, tas juokas! Toks jaunatviškas ir taip žavi Birželio Partizaną. Jis savo būrį myli. Čia surambėję vyrai ir neramūs berniokai - neatskiriami bičiuliai. Bendras tikslas susiejo nenutrūkstamu saitu.

Jis vis stovi atlapa krūtine ir šypsosi. Karšta birželio diena slenka ir melsvas vakaras negirdimai atplasnėja. Kažkur piktai ir skaudžiai sukadena kulkosvaidis. Supokši šūviai. Birželio Partizanas užsimeta šautuvą ir kažkur nuslenka.

Juodai mėlynas dangus žiūri į garuojančią žemę. Supasi tūkstančiai mažų liepsnelių. Taip tylu! Jie sugulę greta vienas kito. Šonus spaudžia ginklai. Iš drėgnos žemės kyla kvapni šiluma ir juos šildo. Tas kvapas svaigina ir truputį dvelkia krauju.

- Vokiečiai ryt bus čia! - kažkas garsiai pasako.

Visi atsigręžia, vyras kalba apie lemiamą rytojų. Kažkoks jaudinantis nerimas apima visus. Ak, toji pergalės valanda taip artima!

Blizgantis mėnulis sustingsta tarp žvaigždžių. Blyški šviesa ir juodi laužyti šešėliai.

Grįžta Birželio Partizanas. Toks didelis, it milžinas. Jo galvos šešėlis siekia medžių viršūnes, o permestas per petį šautuvas ištjęs pranyksta danguje.

Jis čia. Mėnulio šviesoje blyškus veidas šypsosi, kaip visuomet. Nusiima šautuvą. Pasiremia. Žiūri aukštyn. Ten mirgančios liepsnelės ir šviesus, kaip lengvas rūkelis, paukščių takas. Štai, viena šviesi liepsnelė sustingsta. Skaidriai nušvinta ir krinta žemyn. Pusiaukelėje užgęsta ir jos nėra.

- Taip, taip... - atodūsis, tartum pavasario vėjelis, nuskrido nuo lūpų į žvaigždyną - taip, vyrai! Rytoj lemiamą dieną. Lemiamą! Antrą valandą išgyjuojam. Gavau įsakymą saugoti Neries tiltą.

Visi sujudo tvarkytis: tepti šautuvus, tikrinti kulkosvaidžius... Juk laukia sunkus uždavinys ir kova.

Kai lauke žilas rūkas tingiai rangėsi virš panerių klonių ir mėnulis liko baltu debesėliu, jis sustojo. Apačioje snaudė prie šlaito priploti mediniai namukai. Bunda diena.

Įsakymas įsikasti. Girgžda žyvas. Cypia geležis. Apačioj dunda tiltas - bėga bolševikai. Dunda ir dunda be pertraukos. Balsvas rūkas slepia bėgančius. Birželio Partizanas juos stebi. Atrodo, kad jo

žvilgsnis perplėšia rūką ir jis viską mato. Jo vyrai dar kartą tikrina ginklus. Bus kova! Vyro ankstyvo ryto tyla.

Dangus rytuose nurausia. Jau matyti tilto neaiškus siluetas ir švino spalvos Neris. Gatvėje tankūs šešėliai keistai juda, plūstasi ir vis dundėdami slenka į rytus. Pirmieji rausvoki spinduliai nudažė rasantais lašeliais blizgančius beržus.

Dar trumpa valandėlė, ir žemė maudosi saulės spinduliuose.
Jau!

Birželio Partizanas atsistoja, patraukia granatos kapsulę. Apsuka ir meta žemyn. Vyrų veidai, lyg suakmenėję, prilimpa prie taikiklių. Granata, sukdamą ore ratus, krinta į bėgančią masę. Ugnies liežuviai. Baisus trenksmas. Bolševikų masėje tuščias ratas. Metaliniu balsu sukadena kulkosvaidis. Skaudžiai prabyla šautuvai. Gatvėje skausmingi riksmi. Arkliai, sunkvežimiai lekia į visas šalis. Tikras pragaras! Tiltas ir gatvė tuštėja. Lieka sukniubę kūnai ir suraizgytos metalinės dalys.

Tyla.

Staiga iš kitos Neris pusės sukadena bolševikų kulkosvaidis. Švino kulkos zvimbiam ir giliai lenda į purią žemę. Partizanai atsako piktu metaliniu balsu. Atsitraukę bolševikai mėgina veržtis per tiltą. Šūviai. Pirmieji skėstelėja rankomis ir griūva ant nugaros. Likusieji bėga atgal.

- Vyrai, laikykites! Dėl rytojaus!.. - džiūgauja Birželio Partizanas.

- Mes laikomės! Mes laimėsime! Ak!

Tas jaunas bernioko balsas ir taip artimas laimėjimas suteikia milžino jėgų. kažkas nepaprastai rėkia ir kiša į žaizdą marškinius, norėdamas sustabdyti kraują. Aplink metaliniu balsu skamba spynos. Pokši šūviai.

Žemė garuoja ir kvepia krauju.

Birželio Partizanas žiūri į kitą Neris pusę. Tuščios gatvės ir išmirusios trobos. Retkarčiais kyšteli iš už kampo galva ir bailiai dingsta atgal.

Tyla.

Tvanki tyla baisesnė už siaučiančią audrą. Jis vis žiūri. Jo mintys tokios sunkios, tartum aprauktos sunkiais šarvais. Jis jaučia pasitenkinimą. Laimėjimas yra. Uždavinys atliktas. Kas toliau? Ak, kas? ... Tyla. Ji tokia keista ir nepakenčiama. Ten, apačioje, žydi liepos. Dar pavasaris! kažkas diegia į širdį ir karšta kraujo banga tvyksteli

veidas. Liepos žiedai.. Ji stovi tarp žiedų. Plonus drabužius vėjas danko. Galvą puošia šviesūs, pilni auksinių spindulių purūs plaukai. Ji moja skepetaite. Lengvutė ir taip graži. Ak! Pavasario garsai ir švelnūs atsiminimai supasi aplink. Jis šypsosi, ir taip gera ...

Užpakaly kalbasi vyras, atseit, nieko nėra.

-Kodėl ieškome kitur didvyrių?.. - rišdamas peršautą ranką švokščia berniokas. Jo balsas beveik moteriškas. kažkas klaidingai šypteli.

Birželio Partizanas susimąsto. Keista! Kodėl bolševikai nebando pulti? Neaiškumas ir blogas nujautimas raizgosi, it voratinklis.

- Žiūrėkite!...- rėkia vyras iš dešinės,- mes be reikalo kovojam - tiltas užminuotas!

-Užminuotas... - šnabžda kovotojų lūpos ir nuvargę žvilgsniai susminga į nurodytą vietą.

Ant tilto fermos pūpsa dvi spalvotos dėmės. Sprogstamoji medžiaga. Nusiminimas ir betikslis kraujo praliejimas, lyg didžiulė jūros banga, žiauriai užgriūva vyrus.

- Veltui, veltui!! - šnabžda lūpos.

Tik dabar jie jaučia sunkų nuovargį. Dabar skaudžiai peršti žaizdos, mato nukautus draugus, ir aiškus greitas bolševikų pasitraukimas. Visi žiūri į jį. Žvilgsniai kupini vilties. Kokie jie didūs ir kartu menki!

Jis stovi prisišliejęs prie ažuolo. Veidas tartum nukaltas iš granito, žvilgsnis kaip strėlė. Jis galvoja, įtemptai mąsto. Akys mato porą spalvotų taškų. Porą... Sekundė delsimo, ir jis ryžtasi greitai veikti.

- Vyras, ugnis! Pridengt manel! - sugriaudžia balsas lyg perkūno.- Mes laimėsime!

Jis meta šautuvą. Pašoka ir susilenkęs bėga nuo kalno. kažkas nori sulaukyti. Nepasiseka, ir nėra tam laiko... Šūviai pliūpsi greitom salvėm. Kova sukasi svaigulio verpete. Baisu! Jis bėga šypsodamasis tiesiai į mirties nasrus. Prie sprogstamosios medžiagos yra laidai. Juos nutraukus laimėjimas tikras. Tikras!

Birželio Partizanas jau apačioje. Prie žydinčių liepų. Paklydusi kulka sučeža žieduose. Du žiedeliai nukrinta ant bėgančiojo.

Jis išsitiesia visu ūglu. Bėga per atvirą vietą. Tuoj tiltas ! Čia jį pastebi bolševikai. Atidaro šautuvų ugnį. Jis ant tilto! Smalios kvapas ir

zvimbiančios kulkos lekia pro šalį, atšoksta nuo betono, ir kaukdamos kažkur dingsta.

Lenkynės. Velnioniškos lentynės! Kulkos zvimbia, kaukia ir lyg juokiasil.. Ar ji-i-ls!.. Ar a-a-aš!.. Ar til-ltas išlėks į padanges drauge su juo-o-o!..

O Dieve, greičiau! Jis mato kabelio giją. Keletą šuolių, ir virpančios rankos nervingai drasko. Geltona viela susitepa krauju, jis nejaučia skausmo, jis negirdi kai draugai rėkia, kad vokiečiai jau čia pat. Jis nemato, kaip ant vieno namo kyla trispalvė vėliava. Kruvinai kabeliai trūksta ir susiraito į viršų. Bėga atgal. Staiga stabteli. Jis mato tarp liepos žiedų lengvutę mergaitę. Ji moja. Ji graži ir taip tolima. Jis šypteli ir nori kažką pasakyti, bet ... veidu sukniumba ant tilto. Kažkur aidai pergalės garsai ir kyla trispalvės.

Ak, supasi veidai ir atsiminimai švelniai melsvame birželio vakare!..

* -----

Pasinaudojant žurnalisto V.Indrašiaus daviniais pateikiame Birželio sukilimui pasiruošimo eigą ir tolimesnę sukilėlių kovą už Lietuvos laisvę rytų Aukštaitijoje.

1941 m. gegužyje, slapčia nuo pašalinių akių, Naršėnuose susirinko sukilimo organizacinis komitetas: buvę policininkai Alfonsas Norkus, Ignas Matusevičius, (1955 m. pasitraukė į užsienį), buvę valsčiaus šaulių būrio vadai, mokytojas Jonas Pranckūnas, Aleksas Vitas, Mikučių apylinkės seniūnas Antanas Šlepetys.

Jie pirmieji sukilėlių būryje aptarė ginklų gavimo aplinkybes, slaptavietes, prisiminė veikliausius apylinkės vyrus, pasiskirstė veiklai kaimais.

Po keleto savaičių Antalieptės sukilėlių būryje jau buvo per 40 narių, padaliniai susikūrė Purvynėje (vad. A.Šlepetys), Padustyje (vad. L.Cikys), Zabičiūnuose (vad. Petras Švedas), Šalinėnuose (vad. Petras Žemaitis). Jie palaikė nuolatinį ryšį su Zarasais.

1941 m. birželio 14 d. prasidėjusios tremties neišvengė ir sukilėliai. Netikėtai suimami ir Sibiran ištremiami mokytojas Jonas Pranckūnas (1906-1959 m.) iš Ignalinos rajono su žmona Teofile, dukromis Birute ir Laimute, valstietis iš Kuitenių kaimo Aleksas Vitas (1906-1945 m. Rešotų lageryje) su žmona Maryte ir dviem vaikučiais. Suimtiems būrio kovotojams Aleksui ir Vincui Mickevičiams iš

Padusčio kaimo pakeliui į Antalieptę pavyko pabėgti, o mokytojas Vitalis Pajaujis sugrįžo tik po savaitės nuo Dūkšto.

- Daugiau to neturi būti!- pasipiktinęs represijomis, tvirtai pasakė sukilėlių būrio vadas A.Norkus.- Mes turime ginklų, budėsime kaimuose ir apginsime apylinkės žmones...

Ir, trispalvei prie valsčiaus savivaldybės suplevėsavus, vyras nenustojo budėję keliuose, kaimuose, saugoję paštą, malūną, pieno perdirbimo bendrovę ir kitas įmones, įstaigas.

Aktyviausi Antalieptės sukilėliai buvo: būrio vadas Alfonsas Norkus, 1942-1944 m. dirbo Gervėčių ir Žarėnų policijos skyriaus vedėju. Tolimesnis likimas nežinomas. Lietuvos kariuomenės savanoris, Mikučių apylinkės seniūnas Antanas Šlepetys (1900-1945 m. nukankintas Zarasuose), Kostas Vilimas iš Kaniūškų kaimo, Lionginas Liesis iš Purvynės (abu 1944 m.pasitraukė į užsienį), Jonas Kilius iš Šarkiškių (1905-1945 m. nukankintas), Liudvikas Gikys (1908-1946 m. rugpjūčio 13d. sušaudytas), Albinas Ančius (1906-1946 m. vasario 16 d. sušaudytas). Antanas Saimininkas iš Padusčio kaimo (gyvena Utenoje).Jonas Dičiūnas (1887-1955 m.) ir jo sūnus Aleksas (1918-1974) iš Svygarių kaimo su Tėvynės apsaugos rinktinė pasitraukė į Žemaitiją.Po 1944 m.spalio 7d. kautynių prie Sedos, tėvas sugrįžo atgal, buvo areštuotas ir įkalintas Karagandos lageryje, o sūnus Aleksas pasiekė Ameriką, apsigyveno Rockforde, dvidešimt trejus metus dirbo mašinų gamykloje, buvo Lietuvos kariuomenės ALT, Balio, Lietuvių klubo ir Perkūno klubo narys.

Iš to paties Svygarių kaimo būryje buvo broliai Bronius (1917-1945 m.), ir Jonas (1919-1943 m.) Dičiūnai. Jonas 1942 m. savanoriu stojo į vokiečių armiją, mušė raudonuosius okupantus Rytų fronte ir žuvo 1943 m.spalio 29 d. prie Kovelio. Brolis Bronius pateko į kitų okupantų reples. 1944 m. rugpjūtyje mobilizuotas į sovietinę kariuomenę, kovos keliais nuėjo iki Berlyno ir čia žuvo 1945 m. balandžio 23 d. Motina, gavusi iš vadovybės žinią apie sūnaus žūtį „pažymą apie jo apdovanojimą "Raudonosios žvaigždės" ordinu, kreipėsi dėl pensijos. Rajono valdininkai, išnaršę dokumentus, ironiškai atkirto:" Iš dviejų valdžių už didvyriškai žuvusius sūnus gavusi pensiją būsi labai turtinga," - ir išvarė senutę lauk...

Antalieptės sukilėlių būryje aktyvumu pasižymėjo broliai Alfonsas (1906-1943 m.), Izidorius (1904-1982 m.) ir Mamertas Vapsvos iš Padusčio kaimo. Alfonsas Vapsva 1938-1940 m. tarnavo

pasienio policijoje Kazitiškyje. Sovietinės valdžios atleistas iš pareigų, gyveno Padustyje, parūpino dalį ginklų sukilėliams, vykdė kitas būrio užduotis. Prie vokiečių valdžios 1941-1943 m. Dusetų policijoje užėmė vadovaujančias pareigas. 1943 m. liepos 6 d. gavęs žinią, kad už Antalieptės, Janavos viensėdyje, apsistojo rusų diversantai, nedvejodamas su dusetiškių būriu nuskubėjo tenai, užkirto jiems traukimosi kelius ir žuvo susirėmimo metu narsuolio mirtimi.

Izidorius ir Mamertas Vapsvos traukėsi nuo artėjančių sovietų su Tėvynės Apsaugos Rinktine, 1944 m. spalio 7 d. priešinosi jiems prie Seštos. Išblaškius rinktinę, Mamertui pavyko prasiveržti į užsienį, o Izidorius, sugrįžęs į gimtinę, slapstėsi. 1945 m. gegužyje suimtas, nuteistas 25 metams ir įkalintas Intoje. Sugrįžo į gimtąjį Padustį visiškai invalidas ir mirė 1962 m.

Dideliu patriotiškumu nuo senų laikų pasižymėjo Talanskų šeima iš Purvynės kaimo. Už aktyvią anticarinę veiklą 1905 m. turėjo pasitraukti į Braziliją, kur apsigyveno keturi broliai. Vienas su šeima ten išvyko 1926 m. Kaime pasilikęs Kazimieras išaugino keturis vaikus ir trys iš jų žuvo kare. Ignas Talanskas (1913-1941 m.), 1935 m. baigęs Kauno aukštąją Technikos mokyklą, o 1938 m. - karo mokyklos inžinerijos skyrų, tarnavo kariuomenėje Kaune ir Vilniuje. Prieš karą batalionui išvykus į Varėnos poligoną, jaunesnysis leitenantas I. Talanskas liko Vilniuje. Jis palaikė glaudžius ryšius su miesto sukilėliais, dalyvavo slaptame posėdyje, gavo užduotį paslėpti bataliono ginklus. Su dviem patikimais kariais išnešė iš sandėlio kulkosvaidį, granatas, šovinius, viską nakties metu užkasė, o pasipriešinusį politrūką nukovė.

Pabėgęs rusams iš Vilniaus, I. Talanskas tarnavo Savisaugos dalinyje kuopos vadu. Mirė po operacijos 1941 m. rugsėjo 1 d. Palaidotas Antakalnio karių kapinėse.

Aleksas Talanskas (1915-1981 m.) aktyvus Antalieptės būrio šaulys, vienas pirmųjų stojo į sukilėlių gretas, budoje Antalieptės - Vencavų kelyje. Ligi šiolei Antalieptės žydai mini jį geru žodžiu, nes jis juos praleido pro sargybos postus, palydėjo ligi Vencavų. 1944 m. vasarą su Tėvynės apsaugos rinktine traukėsi, ėjo kovos keliais nuo Žemaitijos iki Karaliaučiaus. Mirė užsienyje.

Čia paminėta tik nedidelė aktyviausių Antalieptės sukilėlių dalis. Daug tragedijų, kančių, vargų patyrė ir kiti kovotojai. Išskankinti bado ir vergiško darbo Sibiro koncentraciniuose, jie anksti mirė,

netikėdmai, kad jų auka, ginant Lietuvą nuo svetimtaučių, bus tinkamai įvertinta.

----- * -----

Berčiūnų kaimo ūkininkas Norbertas Stasiulionis augino tris gabius ir energingus sūnus. Vyriausiasis Norbertas su kaimynu Kiprijonu Zabiela išvyko į Braziliją, jauniausias Ignas išsimokė lakūnu. Po vieno skrydžio, už Lenkijos oro slenos pažeidimą, jam uždraudžiama skraidyti. Labai tai išgyvendamas, iš nevilties nusišovė.

Trečiasis - Petras, iš Lietuvos kariuomenės grįžęs sanitarijos puskarininkiu, dirbo tėvų ūkyje. Kaime buvo linksmiausias vyras, vakaronių muzikantas, labai linkęs prie ūkio darbų.

Kai 1940 m. vasarą Lietuvą užplūdo raudonieji okupantai, Petras stebėjosi: "Kur buvo mūsų kariuomenės vada, kodėl leido svetimtaučiams mus pavergti?..! Nutilo jo armonika. Vakaraus visada pasiklausydavo radijo ir kartą net prasitarė: "Nebeilgai mus engs, tuoj prasidės karas!.."

Ar Petras Stasiulionis tada jau turėjo ryšius su Pimpių kaime organizuotu sukilėlių būriu, - nežinoma. Reikia manyti, kad taip. Nuo 1934 m. būdamas šaulių organizacijos nariu, negalėjo likti nuošalyje.

Pimpių apylinkės savanorių būriui vadovavo buvęs gimnazistas Vytautas Miškinis iš Česnaviškių kaimo (nuo 1944 m. gyvena užsienyje), karių apmokymą atlikdavo Petras Statulevičius iš Vosiškių kaimo (nukankintas Sibiro lageryje). P. Stasiulionis vadovavo padaliniiui iš Vosiškių, Šaltamalkių, Gasių kaimo vyrų. Jiems buvo pavesta kontroliuoti plento ruožą tarp Naršėnų ir Kraštų kaimų, vieškelį nuo Lundiškių iki Skineikių kaimo, sulaikyti įtariamus žmones ir besibastančius sovietinius karius.

1941 m. birželio 27 d. P. Stasiulionis su vyrais buvo stebėjimo punkte Gasių kaime. Čia nuo aukštumos atsivėrė platus apylinkės vaizdas: Gaslai ir Skineikiai, vieškelis nuo Lundiškių iki Šaltamalkių. Apie vidurdienį jie pastebėjo pulkelius kareivių, kurie išsuko iš plento..

- Penkiolika!- greitomis suskaičiavo Juozas Grikinis.

- Jeigu užeis į Skineikius, sulaikysime kaime, jeigu trauks prie Dusetų, greičiau atvyks pastiprinimas, - pasakė vyrams P. Stasiulionis.

Sovietų kareiviai, priėję kaimo palaukę, sulindo į Gasių pušynėlį.

- Bandysime nuginkluoti!- nusprendė P. Stasiulionis.

Į pasiūlymą sudėti ginklus, politrukas atsakė šūviais, atsišaudė ir kiti kareiviai. Pirmieji šūviai buvo lemtinai: krito Petras Stasiulionis, sužeistas į petį Juozas Grikinis.

- Neišleiskite jų! - paliepė P.Stasiulionis, o V. Skukauską pasiuntė į Dusetas paramos.

Tai buvo paskutiniai sukilėlių padalinio vado žodžiai. Jo netikėta mirtis nuliūdino vyrus, bet neatėmė jų ryžto. Jie toliau puolė priešininkus. Pagaliau, baigęs šovinius, nusišovė politrukas, iškėlė rankas. Iš pušynėlio išlindo ir pasidavė kiti sovietiniai kareiviai.

P.Stasiulionį iškilmingai palaidojo Dusetų kapinėse. O žūties vietoje, aukštumėlėje tarp Gasių ir Šaltamalkių kaimų, apylinkės aktyvistai 1943 m. birželio 29 d. iškilmingai atidengė granitinį paminklą su metaliniu kryžiumi viršuje. Jį pašventino Dusetų klebonas K. Gutauskas. Jaudinančius pagarbos žodžius pasakė buvęs sukilėlis, Dusetų agronomas K.Kukanka, studentas A.Paškonis. Laukais toli nuskambėjo susirinkusiųjų giesmės. Paminkle švietė užrašas: "A+A. Petras Stasiulionis (1908.I.15-1941.VI.27.) Žuvo, gindamas Lietuvą nuo bolševizmo".

Po karo sribai paminklą nugriovė, metalinį kryžių numušė, o žodžius "... nuo bolševizmo" iškapojo.

----- * -----

1941 m. balandyje į Alfonso Mėlynio sodybą Kunotų kaime užėjo nedidelio ūgio, vikrus vyriokas Juozas Zavadskas. Jie vienas kitą puikiai pažinojo. Alfonsas gimė ir užaugo Jakunčiuose, Juozas - gretimame Baltriškių kaime - urėjo namus ir parduotuvę.

Po nereikšmingų frazių vyras pradėjo rimtą kalbą. J.Zavadskas užsiminė, kad kalbėjosi su Zarasų LLA emisaru Kaziu Zalecku, kad Baltriškėse buriasi sovietų išblaškyti šauliai. Ar neprisidėtų prie jų ir Alfonsas su kovine patirtimi įgimtu išradingumu...

- Ar pasiliks savanoris nuošalyje?- gyvai atsakė sodybos šeimininkas. - Man savigarba ir du Vyties kryžiai neleidžia ramiai sėdėti...

Vyties kryžius savanoris Alfonsas Mėlynis pelnė, tarnaudamas eiliniu pėstininku DLK Gedimino pulke. Pirmąjį (Nr.69) už 1919m. rugpjūčio 24 d. kautynes su bolševikais ties Galminių kaimu Zarasų apskrityje. Tada, būdamas žvalgyboje su kitais 4-os kuopos kareiviais,

pirmas puolė daug gausesnį priešą ir rankinėmis granatomis išmušė iš apkasų. Antrąjį (Nr.446) pelnė 1920 m. spalio 3 d. mūšyje ties Perloja, kal vadas A.Mėlynį su 20-čia kareivių pasiuntė gelbėti kuopos karių, kuriuos lenkai atkirto nuo dalinio. Užduotį įvykdė puikiai, granatomis ir durtuvais lenkus atmušė. Kuopa su gurguole išėjo iš apsupimo, nepatyrusi didesnių nuostolių.

1921m. gruodžio mėnesį paleistas iš kariuomenės A. Mėlynis tarnavo pasienio policijoje Suntutupuose. Gavęs iš Vencavų dvaro 19 ha žemės, Kunotų kaime pasistatė trobesius, augino šešis vaikučius.

Į J. Zavadsko sukilėlių būrį nepriklausomybės kovų savanoris atėjo ne vienas. Priešintis okupantams sutiko jo jaunesni broliai (nuo kito tėvo) Albinas (1905-1951m. Vorkutoje), Simonas (mirė Kanadoje), Justinas (1910-1944 m. spalio 7 d. žuvo prie Sedos), Juozas (1914-1970 m. Skuodo raj.), Kazys (1920-1944 m. spalio 7 d. žuvo prie Sedos).

Sunkiomis 1941 m. birželio dienomis A.Mėlynis buvo vado J.Zavadsko pavaduotojas, vadovavo sukilėlių padalinii Vencavų kaime, organizavo sargybas keliuose, prie tiltų sulaukydavo ir atiduodavo vokiečiams besibastančius sovietinius karus. Baltriškių sukilėlių būrys jungė daugiau kaip 40 vyrų, pasižymėjo operatyvumu ir aktyvumu. Veikė Vencavų - Naujasodžio-Baltriškių-Steponiškių ruč žė, areštavo keletą pagarsėjusių apylinkėje ūkininkų tremties organizatorių, sulaukė ir atidavė vokiečiams 18 okupantų kareivių.

Todėl suimtiems Baltriškių būrio sukilėliams sovietiniai teismai skyrė didžiausias bausmes. Pavyzdžiui, Pranui Jatkūnui iš Jakunčių kaimo, Lionginui Zakaraskui iš Juozapavos, A.Mėlyniui atseikėjo po 25 metus, kitiems po 15 metų.

A.Mėlynį areštavo 1947 m. birželio 9 d. Vilniuje, kai po nesėkmingų kautynių prie Sedos sugrįžęs slapstėsi nuo KGB. Savanoris sukilėlis kantriai pakėlė visus tardymus ir kankinimus. Todėl jo byloje tiek mažai pavardžių ir faktų. Sovietinė Temidė nežinojo apie jo 1919-1920 m. kovas ir žygdarbius, apie kitus jo gyvenimo faktus. Buvo kaltinamas, kad 1941 m. savanoriu stojęs į sukilėlių būrį, turėjęs ginklą, 1941-1943 m. buvęs Antaleptės nuovados Garbės policininku, o 1943-1944 m. Naujasodžio apylinkės seniūnu.

Pavyzdingas ūkininkas už tai, kad sąžiningai atliko pavestus pareigas, 1948 m. sausio 15 d. nuteistas 25 metams. Savanoris-

sukilėlis A. Mėlynis mirė 1949 m. rugpjūčio 24 d. Mordovijoje konclageryje.

O koks buvo Baltriškių sukilėlių būrio organizatoriaus ir vado Juozo Zavadsko (1908-1975) likimas? Jis 1941-1944 m. buvo Antalieptės pagalbinės policijos skyriaus vadu. Artėjant sovietinei kariuomenei, su gausiu antalieptiškių būriu pasitraukė į Žemaitiją. 1944 m. spalio 7 d. kovojo Tėvynės apsaugos rinktinėje su rusais prie Sedos. Sumušus lietuviškąjį dalinį, atkirstas nuo savųjų J. Zavadskas sugrįžo atgal. Kurį laiką gyveno nelegaliai, o 1950 m. gegužyje (gal ir geroką anksčiau) įstojo į Užpalių valsčiuje veikusį "Audros" partizanų būrį. J. Zavadskas ("Paukštis", "Durklas") buvo būrio vado Jono Abukausko ("Vytenio", "Siaubo") pavaduotoju, dalyvavo šešiose kovinėse operacijose. 1952 m. spalio 17 d. J. Zavadskas Vilniuje areštuotas. 1953 m. sausio 26 d. Pabaltijo karinės apygardos karo tribunolo nuteistas sušaudyti, vėliau bausmė pakeista 20 metų kalėti.

Iškankintas Mordovijos ir Karagandos lageriuose, pradėjęs sveikatą ir žmogišką išvaizdą, J. Zavadskas 1972 m. sugrįžo į Lietuvą ir 1975 m. lapkričio 6 d. mirė Jurbarko rajone. Palaidotas Rokantiškių kapinėse.

----- * -----

Sėkmingas, nors ir daug gyvybių kainavęs Lietuvos sukilėlių žygdarbis, išlaisvinant savo kraštą iš bolševikinės okupacijos, būtų neįmanomas buvęs be išorinių jėgų poveikio. Birželio sukilimui išorinis poveikis buvo karas tarp Vokietijos ir Tarybų Sąjungos. Kaip rutuliojosi karo veiksmai pirmomis karo dienomis Lietuvoje, skaitytojui pateikiame A. Budreckio to meto padėties apžvalgą.

...Lietuvos geopolitinė padėtis yra pavojinga. Kilus karui tarp vidurinės ir rytų Europos galybių, ji tampa jų kovos lauku. Lietuva buvo karo vieškelis 1812 m., 1914 m. ir vėl 1941 m. Nežiūrint to, kad pati Lietuva nebuvo tų karų aktyvi dalyvė, jos teritorijoje vyko žiaurios kautynės, jos civiliniai gyventojai nė kiek nemažiau nukentėjo už kovotojus. Tikrai, tie nuostoliai karai turi ypatingos reikšmės Lietuvos istorijoje. Sustokime ties Antruoju pasauliniu karu. Tur būt niekuomet istorijoje lietuviai nebuvo taip nekantriai laukę invazijos, kad išsigelbėtų iš okupanto rankų. Pilna žodžio prasme, vokiečių agresorių lietuviai negali laikyti išlaisvintojais, tačiau Fall Barbarossa (Raudonbarzdžio operacija) laikinai išgelbėjo lietuvių tautą nuo sovietinio genocido.

Vokiečių žygis į Rusiją 1941 m. pralėkė, it gaisrai, per Lietuvą. Karo operacija etnografinėje Lietuvoje truko vos 7-8 dienas, bet vis dėlto, tas žygis yra reikšmingas, žiūrint iš karinio taško, nes jau tuose veiksmuose glūdėjo karo tolesnės eigos pobūdis ir net vokiečių karybos silpnybė.

1941 m. gegužės 22 d. vokiečių karo vadovybė pradėjo ruošti Rusijos užpuolimui. Birželio 1 d. buvo nustatytas karinis tvarkaraštis sekančiam mėnesiui. Hitleris nusprendė, kad birželio 22 d. bus invazijos (Fall Barbarossa) data. Tarp gegužės 22 d. ir birželio 1 d. pėstininkų divizijų masės telkėsi rytų placdarmuose. Pagal sėkmingai Lenkijoje ir Prancūzijoje išbandytą išsidėstymo planą, šarvuotos jėgos buvo atskirtos nuo pėstinijos ir sutelktos keturiose atskirose šarvuotųjų grupėse (Panzergruppen), kurioms vadovavo gabūs ir energingi jauni vadai - Kleistas, Guderianas, Hothas ir Hoepneris. Šis jėgų padalinimas atitiko žygio objektams: Maskvos, Leningrado ir Ukrainos tikslams. Tačiau bendras Barbarosos direktyvos tikslas, geografiniu atžvilgiu, buvo neaiškus. Direktyva bendrais žodžiais nustatė žygio objektą, liniją, kuri ėjo nuo Archangelsko iki Kaspijos jūros, tačiau Barbarosos direktyva aiškiai pabrėžė karinį tikslą:

"Sovietų kariuomenės didesnės dalies vakarų Rusijoje sunaikinimas drąsiomis operacijomis, kurios apimtų šarvuotųjų puolimą, siekiantį pralaužti frontą ir kartu sulaukytų rusų karinius junginius nuo pasitraukimo į krašto gilumą".

Šarvuotos jėgos turėjo sukapti raudonąją armiją, o lėčiau žygiuojanti pėstinija ir artilerija, turėjo išblaškyltus rusų dalinius priversti pasiduoti. Hitleris nenorėjo kovoti dėl Sovietų Sąjungos miestų, ar juos užimti. Daugelis štabo generolų sutiko su fiurerio galvoseną. Kova dėl Prancūzijos buvo laimėta žygiuojant į Lamanšą ne į Paryžių. Žalbinio karo strategija siekė prieš ginkluotų jėgų apsupimo ir jų sunaikinimo.

Bet šita formulė savyje turėjo ir nelaimės priežastį. Dažnai vykdavo trintis tarp šarvuotųjų vadų, kurie tikėjo, kad jie sugebėtų perskrointi visą Rusiją ir tik ilgėjosi, svajodami pasiekti sostinių blizgančius bokštus, ir pėstininkų vadų, kurių daliniai rungėsi su atkakliomis rusų masėmis užfrontėje ir kurie labai norėjo, kad tankai čia jiems talkintų. Šita trintis buvo daugelio vietinių taktinių klaidų priežastis, kuri pagaliau užkrėtė vyriausią karo vadovybę neryžtingumu, dar ankstyvame rudenį privedusiu prie vadovybės

križių. Bet 1941m. birželio mėnesį atrodė, kad direktyva bus vykdoma pagal raidę.

Be staigmenos pranašumo vokiečiai sutelkė naikinamos ugnies persvarą tuose taškuose, kuriuose jie numatė pralaužti šarvuotais daliniais frontą. Generolas pulkininkas Halderis, vokiečių štabo viršininkas, planavo panaudoti visą vokiečių kariuomenės tankų jėgą puolimuose. Tankų divizijos buvo priskirtos prie šarvuotųjų grupių, kurių uždavinys buvo pirmu smūgiu pradurti gynybos liniją, apriesti rusų dalinius, izoliuoti ir sukapti raudonosios armijos masę dar pasieny.

Naktį iš birželio 19 į 20 dieną vokiečių kariai su tankais ir autovežimais susitelkė ties pasieniu. Dvi dienas jie budėjo pasienio miškuose, tyliai stebėdami rusų pozicijas. Kiekvienas pulkas stovyklavo miške kovos parengtyje. Kiekvienas tankas turėjo dešimt benzino bakų, pritvirtintų prie bokštelio, ir dar vilkosi vežimėlis, kuriame buvo dar po 3 bakus. Paruošta buvo didelės distancijos žygiui.

1941 m. birželio 21 d. vokiečių karinės jėgos rytuose sudarė septynias armijas, keturias šarvuotųjų grupes ir tris oro laivynus. Iš viso puolėjų skaičius buvo imponuojantis: 3 milijonai vyrų, 600.000 autovežimų, 750.000 arklių, 3.580 šarvuotųjų kovos vežimų, 7.184 pabūklai ir 1.830 lėktuvų. Šalia to, pietuose stovėjo rumunų trečioji ir ketvirtoji armijos. Sovietų pasieny buvo dešimt raudonųjų armijų, karių skaičius siekė 4500000 vyrų.

Šiaurės armijų grupė (Heeresgruppe Nord), kuriai vadovavo feldmaršalas Ritter von Leeb, turėjo žygiuoti iš Rytprūsių, skersai Nemuną ir per Lietuvą. Tos grupės uždavinys buvo Sovietų jėgų Pabaltijyje sunaikinimas ir Leningrado užėmimas. Šiaurės grupė susidėjo iš sekančių armijų:

18-ta armija telkėsi Kalpėdos ir Tilžės apylinkėse. Jos žygio kryptis buvo Estija. 18-ta armija, kuriai vadovavo gen. von Kuechleris, susidėjo iš li pėstininkų divizijų.

Gen.plk. Hoepnerio vadovaujama 4-ta šarvuotųjų grupė, kuri telkėsi nuo Tilžės pietų ir rytų link, turėjo žygiuoti į Leningradą. 4-ta šarvuotųjų grupė susidėjo iš dviejų šarvuotųjų korpusų: gen. Reinhardto 41-mo šarvuoto korpuso (1 ir 6 šarvuotųjų divizijos, 36 motorizuota divizija ir 269 pėst. divizija) ir gen. von Manšteino 56-to šarvuoto korpuso (8 šarvuotųjų div., 3 motorizuota div., 290 pėst. div. ir SS Totenkopf div.).

Gen.plk. Hoepnerio vadovaujama 4-ta šarvuočių grupė, kuri telkėsi nuo Tilžės pietų ir rytų link, turėjo žygiuoti į Leningradą. 4-ta šarvuočių grupė susidėjo iš dviejų šarvuotų korpusų: gen. Reinhardto 41-mo šarvuoto korpuso (1 ir 6 šarvuočių divizijos, 36 motorizuota divizija ir 269 pėst. divizija) ir gen. von Manšteino 56-to šarvuoto korpuso (8 šarvuočių div., 3 motorizuota div., 290 pėst. div. ir SS Totenkopf div.).

Gen.plk. Busch vadovaujama 16-toji armija telkėsi nuo įsručio rytų link, jos uždavinys buvo Leningradas. 16-toje armijoje buvo 10 pėstininkų divizijų. Šiaurės grupei talkino pirmasis oro laivynas, kuriam vadovavo gen. plk. Kelleris.

Vidurinei armijų grupei vadovavo feldmaršalas von Bockas. Jos operacijų baras tęsėsi nuo Romintos girios (Romintener Heide) ir į pietus nuo Lietuvių Brastos -viso 250 mylių baras. Von Bocko armijų grupė buvo stipriausia iš visų trijų grupių (dar buvo ir Runštedto pietinė armijų grupė) ir susidarė iš dviejų armijų ir dviejų šarvuočių grupių (gen.plk.Hoth trečioji šarvuočių grupė). Feldmaršalo Kesselringo antrasis oro laivynas rėmė šią galingą šarvuotą jėgą. Vidurinės grupės uždavinys buvo sunaikinti stiprias sovietų karines jėgas su jų šarvuotais ir motorizuotais daliniais, L.Brastos-Vilniaus-Smolensko trikampyje. Užėmus Smolenską, vidurinė grupė turėjo spręsti, ar pasukti į šiaurę, ar žygiuoti tiesiog į Maskvą.

Prieš vokiečius stovėjo raudonosios armijos Pabaltijo karinė apygarda su štabu Rygoje. (Birželio 23 d. ši apygarda tapo Šiaurės vakarų frontu). Apygardos kariniu viršininku buvo gen.plk. F.I.Kuznecovas, štabo viršininku-generolas leitenantas P.S. Klenovas, komisaru - P.A. Dibrovas. Pabaltijo karinės apygardos dislokacija buvo:

Kranto apsauga ir Oesel-Saaremos saloje - aštuntoji armija (generolas majoras P.P. Sobenikovas), Rytprūsių pasienis - vienuoliktoji armija (gen. lt. V.I.Morozovas), Padauguvis - 27-ta armija (gen. mjr. N. Berzarinas). Be to, apygarda dar turėjo mechanizuotą korpusą ir dvi kavalerijos divizijas atsargoje. Apygarda iš viso turėjo: 7 pėst. divizijas pasieny (Lietuvoje), 17 pėst. divizijų, 7 kavalerijos divizijas, 2 šarvuočių divizijas ir šešias motorizuotas divizijas Vilniaus, Kauno, Šiaulių apygardose ir Latvijoje.

Centre prieš vokiečius stovėjo Vakarų karo apygarda su štabu Minske (birželio 23 d. apygarda tapo Vakarų frontu). Apygardos karinis viršininkas buvo generolas D.G.Pavlovas, štabo viršininku - V.

Pripetės pelkyno pakraštį. Pavlovas atsargoje dar turėjo 5 mechanizuotus korpusus, kurie, kiekvienas atskirai, iš tikrųjų nebuvo didesni už diviziją. Tie mechanizuoti korpai buvo išskleisti po visą karo apygardą.

Pažymėtina, kad Pavlovas savo žinioje turėjo ir Lietuvos kariuomenės likučius: vadinamą lietuvių teritorinį 29-tą korpa. Varėnos poligone stovėjo 184 divizija, o Švenčionių-Pabradės poligone - 179 divizija. Iš viso ten buvo apie 8000 lietuvių karių su ginklais, bet beveik be šaudmenų, nes rusai jais nepasitikėjo.

Iš tikrųjų, karo išvakarėse jėgų išdėstymas pasieny buvo nelygus. Vokiečiai turėjo žymią persvarą. Šiaurėje trys šarvuotųjų divizijos (daugiau kaip 600 tankų) ir dvi pėst. divizijos turėjo 25 mylių puolamąjį ruožą. Prieš juos stovėjo tik rusų 125-oji šaulių divizija. Centre, kur von Bocko grupė sudarė invazijos 'smūgio kumštį' (Schwerpunkt), Hotho ir Guderiano šarvuotųjų korpai turėjo beveik 1500 tankų. Jiems galėjo pasipriešinti tik rusų 128 šaulių divizija. 22-ta tankų divizija ir kitų keturių divizijų mišrūs daliniai.

Sekmadienį, birželio 22 d., 3 val. 15 min. ryto, vokiečių artilerija atidarė ugnį išilgai vokiečių-sovietų pasienio. 3 val. 40 min. prasidėjo pirmoji smogiamaųjų bombonešių ataka. Luftwaffe bombardavo Lietuvos miestus ir aerodromus. Orinis bombardavimas užmušė apie 4000 civilinių gyventojų. Kauno aerodromas buvo sunaikintas. Daugumas sovietų lėktuvų degė Lietuvos aerodromuose. Vos tik keletas sovietų lėktuvų spėjo pakilti į orą.

Šiaurės grupės bare telkinė artilerijos ugnis prieš puolimą buvo paleista tik keliuose sektoriuose. Pirmą pėstininkų bangą, kartu su smūgio pionieriais, patylomis pakilo iš apkasų ir žengė pirmyn. 3 val. ryto tankai žvangėjo. Išsėjami pirmyn iš miškų, lyg kokie vaiduokliai iš rytmetinės miglos.

30-toji pėstininkų divizija (iš Šlesvigo-Holšteino) užėmė pozicijas nuo Klaipėdos pietų link. Jos kariai pirmąją dieną neturėjo jokio vandens kliūčių prieš save. Vyr. ltn. Weisso vadovaujamas pionierių būrys prislinko prie spygliuotų vielų. Rusai tik kai kur patrulavo kliūtis. Rusų apsauga buvo kiek toliau užpakalyje. Pionieriai perkirto vielas. Nebuvo paleista jokio šūvio. Vokiečiai skubiai suėmė sovietų pasienio sargybas.

Rusai buvo įsitvirtinę bokštuose - aukštumose 71 ir 67. Rusų kulkovsvidis aukštumoje 71 atidarė ugnį. Tai - pirmi šūviai, paleisti

tarp Nemuno ir Dubysos. Tučtuojau atsiliepė 47-to artilerijos pulko antrosios baterijos sunkiosios gaubicos, kurios rėmė 3-tą diviziją žygyje iš Trapėnų į Viešvilę. Weisso avangardas atakavo sovietų pozicijas. Rusai buvo netikėtai užklupti. Jų apsauga buvo tik dalinai įsitvirtinusi. Daugelis rusų kareivių dar tebebuvo Vakaruose. Dauguma jų buvo mongolai, statybos batalionų kariai. Kai vokiečiai susidurdavo su tų mongolų kareivių būriais ar kuopomis, tai įvykdavo atkaklūs ir fanatiški susirėmimai.

Vokiečių kareiviai pastebėjo, kad priešininkas nebuvo taip lengvai įveikiamas. Rusai pasirodė ne tik drąsūs, bet ir kląstingi. Jie mokėjo užsimaskuoti ir daryti pasalas. Jie buvo ir taiklūs šauliai. Kovoti iš pasalų buvo rusų pėstininkų specialybė. Rusų priekiniai postai laukdavo, kol vokiečių pirmoji puolimo banga juos peržengdavo. Po to jie apšaudydavo antrąją vokiečių bangą. Įgudę šauliai su automatais laukdavo duobėse, kol neatsargūs vokiečiai priartėdavo. Karo pradžioje rusų įgudę šauliai nukaudavo tiekimo sunkvežimių šoferius, karininkus ir pasiuntinius motocikluose.

126-tos pėst. divizijos (iš Reino-Wesfalijos) kareiviai, kovodami šalia holšteiniečių, irgi patyrė Sovietų pasienio karių klastą. Tos divizijos 422 pėst. pulko antrasis batalionas pakėlė didelius nuostolius. Sovietų kulkosvaidis pasislėpė javuose ir praleido pirmąją atakos bangą. Popiet, kai kpt. Lohmaras vedė savo batalioną į frontą, pasislėpę rusų kulkosvaidininkai pradėjo šaudyti. Žuvo bataliono vadas, jo adjutantas buvo sužeistas. Vokiečių kuopa užtruko 3 valandas, kol sunaikino keturių rusų ugnies lizdą. Kol rusai šaudė, vokiečiai juos puolė granatomis.

Šiaurėje, Baltijos pajūryje, žygiavo gen. Herzogo 291 pėst. divizija (Mozūrų). Plk. Lohmeyerio 505-tas pėst. pulkas prasilaužė pro Sovietų pasienio bunkerių liniją. Rytmečio migloje rusai pasitraukė, bet Lohmeyeris nesustojo. Jis persekiojo įkandin bėgančius raudonarmiečius ir dar pirmąjį karo vakarą pasiekė Lietuvos-Latvijos pasienį. Sėkanti rytą 505-tas pėst. pulkas paėmė Priekulę. Vadinas, po 34 valandų Lohmeyeris ir jo pulkas buvo įsiskverbęs 44 mylias gilyn į priešų teritoriją.

Birželio 22 d. po pietų vokiečių šarvuočių daliniai jau skubiai važiavo sausais, nesunaikintais vieškeliais. Jie veržėsi vis tolyn į priekį. Tie žvalgybos junginiai susidarė iš mišrių grupių motociklininkų su šarvuočiais bei pėstininkų pusvikšriais vežimais, kurie vilko

prieštankinius pabūklus. Kai kada juos sustiprindavo lengvi ar PzKw III vidutiniai tankai. Vieškeliuose jie darydavo 25 mylias per valandą. Po jų vyko tankų masė, kuri nuolatos palaikė ryšį su vadais. Tankų daliniai būdavo pasiruošę išsiskleisti į puolimo rikiuotę, jei tik voros smaigalys stabtelėdavo dėl sutikto pasipriešinimo. Toliau, voros užnugaryje, žygiavo mechanizuota pėstinija, divizijos artilerija ir pėstininkai. Visa tokia vora išsitęsėdavo 7-10 mylių gilumon. Iki birželio 22 d. vakaro visos šarvuočių divizijos toli užpakalyje paliko kautynių zoną ir giliai įsiveržė į priešų užfrontę.

Viduryje Guderiano voros apriė Lietuvos Brastą, užėmė Kobriną ir Pružėnus ir peržengė Karališkąjį perkasą. Hoepneris pralaužė 3-čios raudonosios armijos dešinįjį sparną, tuo išplėsdamas tarpą tarp 3-čios raudonosios armijos ir Pabaltijo karo apygardos dalinių. Manšteinio tankai, it potvynis, galvotrūkčiais veržėsi pirmyn.

Giliausią prasiveržimą padarė Manšteinio 56-tas korpas, kuris aušrai brėkstant peržengė Rytprūsių sieną ir dar prieš saulėlydį užėmė Dubysos tiltą ties Ariogala - 50 mylių žingsnis pirmyn! Miškingose apylinkėse nuo Klaipėdos šiaurės link, kur von Manšteinio korpas veikė, nebuvo daug vietos manevruoti. Todėl per sieną smogė tik 8-oji šarvuočių divizija ir 290 pėst. divizija. Bunkerių linija turėjo būti pralaužta, nes frontą reikėjo greitai pralaužti. Korpas pirmą dieną turėjo padaryti 50 mylių ir staigiu smūgiu užimti viaduką, einantį skersai Dubysos slėnį ties Ariogala. Žygiui nepavykus, korpas įkliūtų į gylį ir siaurą slėnį, kas duotų priešui laiko persitvarkyti. Bet, svarbiau, smūgiui nepavykus, jau būtų neįmanoma staiga užimti Daugpilio centrą.

290-ta pėst. divizija, žengdama per pasienio upelį, pakėlė didelius nuostolius. Ypač daug nuostolių buvo su karininkais. Jaun. ltn. Weinrowskis (501 pėst. pulko) buvo pirmasis karys, kuris žuvo nuo Sovietų kulku tame šiaurės ruože. Tačiau rusų pasienio kariai nepajėgė sulaikyti vokiečių atakos. 501-mo pulko II kuopa, būdama vngarde, pašalino užkirstų medžių kliūtis 8-jai šarvuočių divizijai. Kuopos vadas vyr. ltn. Hirkmannas buvo nukautas. Vadovavimą perėmė ltn. Silzeris ir tęsė ataką. Vokiečių avangardui pasiekus Mituvą, vokiečiai užėmė tiltą ir sudarė prieštiltį. Po pietų rusų priešpuoliai atsidūrė į 4-tos šarvuočių grupės pilną svorį. Rusų daliniai tirpo, negalėdami atsilaikyti prieš vokiečių ugnį. Iki vakaro trys rusų pėstininkų divizijos išnyko - vyrai, ginklai, štabai, transportas, viskas

žuvo. Kitos penkios divizijos buvo sužalotos. Svarbiausia, pusė Pavlovo tankų buvo sunaikinta. Vokiečių bombonešiai taip „markiai sudaužė 14-tą sovietų mechanizuotą korpusą kovos lauke Pružėnų - Kobrino apylinkėse, kad jis nebepasirodė fronte. 18 val. 13-tas korpus įsijungė į kovą, tačiau kuro trūkumas, mechaninės problemos ir netinkama amunicija panaikino to korpuso veiksmingumą. Pavlovas to korpuso dalinius siuntė į kautynes pavieniui ir tie daliniai kartojo kitų lemtingas taktines klaidas.

Sovietų kariuomenė, buvusi pasienyje, nukentėjo nuo vokiečių staigaus puolimo. Rusams pavyko susprogdinti tik keletą tiltelių. Vokiečiai spėjo užimti svarbius tiltus skersai Nemuno, Bugo, Pruto. Rusų sargybiniai niekur neatsilaikė prieš vokiečių smogikus.

Ką gi veikė raudonoji armija karo pradžioje? Atrodo, jog vokiečių invazija nustebino tiek pasienio dalinius, tiek štabus, ypač Vakarų apygardos karinę vadovybę. Tačiau negalima telti, jog raudonoji armija būtų neturėjusi įspėjimų. Minsko štabą pasiekė žinia iš Gardino birželio 20 d., kad vokiečiai nuėmė spygliuotų vielų užtvaram ant Augustavo - Seinų vieškelio, kad ištisą dieną girdėjosi motorų ūžimas anapus sienos, kad vokiečių žvalgybos lėktuvai perskrido rusų teritoriją. Birželio 21 d. Minskas gavo raportus, kad pastebėti dideli vokiečių karių susitelkimai įvairiuose pasienio taškuose. Birželio 21 d., vakare, Pavlovas, tuo metu sėdėjęs teatre, Minsko karininkų ramovėje, gavo žinią, kad vokiečiai netrukus pradėsia invaziją. Tačiau Pavlovas numojo į šią paskutinį įspėjimą lyg kokią nesąmonę, ir dar labiau susidomėjo Korneičiuko komedija.

Užtat, birželio 22 d. rytą, kai 6000 vokiečių pabūklų sudundėjo pasieny, rusai buvo netikėtai užklupti. Vokiečių radijo imtuvai tą rytą pagaudavo vis tą patį rusų komunikatą "Mus apšaudė! Kas daryti?" Generolas Blumentrittas savo atsiminimuose kaip kuriozą, užrašė rusų štabo atsakymą: "Ar jūs pakvaišote? Kodėl jūsų pranešimas nešifruotas?".

Rusų gynyba buvo nesuderinta, vietiniai vadai nedrįso imtis jokios iniciatyvos. Frontiniai daliniai instinktyviai atkakliai laikėsi dar nebaigtuose įtvirtinimuose. Po pusketvirtos valandos kautynių, kai Hitleris jau transliavo savo kalbą apie "didžiausią žygį, kokio pasaulis dar nėra matęs", raudonosios armijos vadovybė davė tokį keistą įsakymą:

"Kariai puls priešą ir jį likviduos tose srityse, kur tik jis peržengė Sovietų sieną, tačiau be specialaus leidimo kariams neleidžiama peržengti sieną į priešų teritoriją".

Ankstų rytą Pavlovas pasikvietė generolą Boldiną į štabą. Anot pastarojo, Pavlovas nesuvokė, kas čia per velniava dedasi. Gen. Kuznecovas skambino iš Gardino ir pranešė, kad vokiečiai puola plačiu frontu ir bombarduoja Gardiną. Gardino štabo ryšio centrinė buvo sunaikinta. Dešimtosios raudonosios armijos vadas Goubevas ir ketvirtosios armijos vadas pulkininkas Sandalovas irgi pranešė apie susidariusią kritišką būklę. Intensyvus vokiečių bombardavimas nukirto ryšį tarp daugelio dalinių. Balstogė, Gardinas, Lyda, Lietuvių Brasta, Volkoviskas, Slanimas buvo bombarduojami. Pavlovo viršininkas, maršalas Timošenko vis dar nedavė įsakymo artilerijos užtvėriamai ugniai. Tik žymiai vėliau Pavlovas gauna įsakymą iš Maskvos vykdyti "Raudono ryšulio planą", t.y., planą, kuris nusako veiksmus valstybės pasienyje. Tačiau šis įsakymas buvo jau pavėluotas, nes vokiečiai vykdė pilnas karines operacijas ir veržėsi gilyn. Vis tik, beveik visur apsuptų rusų dalių reakcija buvo veikli ir agresyvi. Rusų neorganizuotumas, tačiau, nustebino vokiečius ir iš dalies sutrukdė vermachto planus supant susidariusias pėstininkų salas. Išties raudonųjų divizijos susitelkdavo ir atakuodavo, tankų parkai ištuštėjo: viena po kitos, brigados apsiginklavo ir nužvangėjo į frontą, kur vokiečių artilerija jas pavieniui triuškinė. Pavyzdžiui, auštant trys vokiečių korpai tankais ir naikintuvais puolė Golubevo penktąjį pėst. korpą (jo kairįjį sparną). Penktasis korpas turėjo baisių nuostolių. Norėdamas išvengti apsupimo, Golubevas išdėstė 13 mechanizuotą korpą palei Kurecos upę, tas korpas teturėjo vos keletą tankų, daugiausia pasenusius T-26 tankus. Nors generolas Nikitinas ir sėkmingai atnušė pirmuosius vokiečių puolimus, tačiau jo šeštasis kavalerijos korpas buvo vokiečių bombonešių ir naikintuvų sunaikintas. Kavalerijos likučiai pasitraukė iš Baltstogės į rytus.

Nevykęs pasienio armijų išdėstymas sudarė Pavlovo frontui silpną centrą. Jo pėstinija skaičiumi vos atitiko vokiečių pėstinikus. Šarvuočių atžvilgiu, Pavlovas buvo silpnas, nes jo frontą spaudė Hoepnerio, Hotho ir Guderiano šarvuočių grupės. Kai susisiekimas su Minsko štabu buvo atnaujintas, Pavlovas įsakė gen. I.V. Boldinui dar tą patį vakarą pradėti priešpuolį dešimtajai armijai. Boldinas protestavo, aiškinamas, kad jo dešimtoji armija yra beveik išmušta. Pavlovas

laikinais sudvejojo, bet, pagaliau, tarė: "Štai tokie yra mano įsakymai. Jūsų pareiga juos vykdyti". Iš tikrųjų, jis jau nebesiorientavo (vėliau, už nesugebėjimą ir nerangumą jis buvo sušaudytas).

Nakties metu Pavlovas dar bandė atitraukti tankų likučius iš 10-tos raudonosios armijos, sudarydamas specialią "Smogiamąją jėgą" iš 6-to ir 11-to mechanizuoto korpo ir 6-to kavalerijos korpo. Gen.ltn. I.V.Boldinas turėjo vadovauti tai "jėgai" ir birželio 23 d. pulti vokiečių pietinį šoną. Turbūt tie įsakymai nebesiekė visų dalių, o 10-tos armijos vadas Golubevas nelabai norėjo juos ir vykdyti, kadangi jo paties ruožas buvo smarkiai spaudžiamas. Kaip ten bebūtų, sekantį rytą išsirikiavo tik 11-ras mechanizuotas korpas. Šeštasis mechanizuotas korpas ir kavalerija dar buvo išsisklaidę keliuose. Visą rytą Luftwaffe tuos dalinius daužė. Kavalerija turėjo bailsių nuostolių. To pasekoje, birželio 24 d. Pavlovo armijos nebepajėgė uždaryti fronto lūžį.

Generolų Fediuninskio ir Boldino atsiminimai tvirtina, kad Stalinas ir karo vadovybė dar vis tikėjosi išvengti karo. Nurodymai užimti pasienio artillerijos pozicijas buvo išsiuntinėti armijoms tik invazijos pirmąjį vakarą, taip pat įsakymai išskleisti sutelktus lėktuvus pasienio zonos aerodromuose ir iš viso pasiruošti karui. Tie įsakymai buvo šaukštai po pietų. Pirmoji generalinio štabo direktyva įrodė Sovietų nesiorientavimą tikrojoje padėtyje:

1) Mūsų kariai visomis jėgomis puls prieš jėgas ir jas sunaikins ten, kur tik jos įsibrovė į Sovietų teritoriją.

2) Mūsų žvalgybos ir kovos lėktuvai seks prieš lėktuvų ir kariuomenės telkimus. Galingais smūgiais mūsų lėktuvai blaškys prieš pagrindinius karinius telkinius ir aerodromus. Šitie smūgiai bus bandomi nuo 60 iki 100 mylių vokiečių užfrontėje. Klaipėda ir Karaliaučius bus bombarduojami. Kol kas jokie oro puolimai nevykdomi suomių ir rumunų teritorijoje."

Kadangi įsakymas buvo duotas po Sovietų aviacijos sunaikinimo, tai jis negalėjo būti išpildomas. Birželio 22 d. vakare vokiečių vidurinės grupės kairysis sparnas jau žygiavo toli už Kauno, šiaurės link. Rusų 11-ra armija buvo sumušta ir netvarkingai traukėsi iš Kauno Vilniaus link.

Jau birželio 22 d. rytą vokiečiai užėmė Kybartus, Vištytį, Naumiestį, Jurbarką ir Tauragę. Vokiečių 16-oji armija iš pietų manevravo supdama priešą. 4-ta šarvuotųjų grupė skubėjo šiaurės

link. 8-tos ir 3-čios raudonosios armijos šonai buvo išplėsti, vokiečių tankai juos spaudė ir alino. Sovietų II-ros armijos kairysis sparnas ir trečios armijos dešinysis sparnas juto vokiečių pilną smūgį.

Pavlovas stengėsi uždaryti lūžį, perkeldamas divizijas iš 10-tos raudonosios armijos sektoriaus, paremti nusilpusią trečiąją raudonąją armiją. Šis manevras atidengė kelią į Minską ir paliko gen. mjr. A. A. Korobkovo 4-tą armiją be paramos. Korobkovo centrą spaudė von Luge, o jo dešinysis sparnas buvo apriestas Hotho 3-čios šarvuočių grupės. Guderiano 2-ji šarvuočių grupė atstūmė Korobkovo kairįjį sparną. Po trijų parų Guderianas pasistūmėjo šimta mylių pirmyn, pasiekdamas Slanimą. Jisai kartu su Hothu uždėjo kilpą ant Korobkovo pėstininkų ir šarvuočių.

Netrukus 11-oji raudonoji armija iš Suvalkijos persikėlė per Nemuną ties Panemune ir tą pačią dieną vokiečių 3-čios šarvuočių grupės avangardas persikėlė per Nemuną nuo Kauno į pietus. Vokiečių gen. štabo viršininkas Halderis įrašė į savo dienoraštį: "Rusai nemano pasiduoti, operacija, atrodo, eina pagal planą. Lietuva bus peržygiuota: Vilnius ir Kaunas". Iš tikrųjų, tai patys lietuviai išvalė bolševikus iš abiejų savo sostinių. Vokiečiai buvo labai nustebinti, kad įvygiavę į Vilnių birželio 25 d. ir į Kauną birželio 24 d., rado tuos miestus lietuvių aktyvistų rankose.

Birželio 24 d. Boldino raudonieji šarvuočiai perėjo į priešpuolį iš Gaižiūnų, Kauno link.

Bet Luftwaffe nuslopino jų veiksmus. II-roji raudonoji armija, tiesą sakant, buvo per silpna sėkmingai vykdyti tą izoliuotą operaciją.

Birželio 25 d. vokiečių 26-tas šarvuočių korpas paėmė Lesną ir nužygiavo 50 mylių Slucko link. Sekarį rytą 66-tas šarvuočių korpas užėmė Baranovičius ir vakare įvygiavo į Stolpcus. Birželio 2 d. tas korpas nužygiavo 50 mylių į Minską, kur susijungė su pietine Hotho "repliu" dalimi, uždarydamas Slanimo "katilą" (Kessle). Tai buvo vienas iš žymiausių žygių šarvuočių karo istorijoje.

Bet kas gi tuo tarpu dėjosi šiaurės ruože? Ariogala buvo svarbus strateginis taikynys. Ten žygiavo gen. Brandenbergerio 8-ta šarvuočių divizija. Korpo vadas von Manšteinas lydėjo diviziją savo šarvuočiu. Jisai ragino divizijos karius: "Pirmyn, pirmyn. Nepaisykit sparnų. Nepaisykit uždaugos. Ariogalos viadukas turi būti užimtas. Reikia staiga užimti Daugpilį". Būdamas narsus, bet ir apskaičiuojantis strategas, Manšteinas gerai suprato, jog Barbarosos operaciją

vokiečiai laimės tik tada, kada sumuš rusus staigiu puolimu per pirmas savaites. Jis suprato, kad Rusija bus įveikta tik tada, jei puolikas smogs į krašto karinį ir politinį centrą, jei jis nuvers krašto vadovybę ir tuo būdu suparalyžuos krašto milžinišką karinį pajėgumą.

Birželio 23 d. 19 val. priekinės saugos praneša 8-tos šarvuotųjų divizijos štabui: "Ariogalos viadukas užimtas". Manšteinas įsakė tankams eiti pirmyn. Pirmyn! Manšteinas vadovavo tokiam šarvuotųjų smūgiui, kurio joks taktikas dar nebuvo mėginęs. Ar jo korpusui pavyks užimti Daugpilį? Ar jis galės nužygiuoti 230 mylių per raudonųjų gynimąsi ir užimti Dauguvos tiltus?

Šiaurės grupės tikslas buvo Leningradas, jos smūgiai turėjo suparalyžuoti tą centrą. Tą padaryti reikėjo peržengti per Dauguvą. Manšteino 56-tas šarv. korpus ir jo kairiame sparne veikęs Reinhardto 41-as šarv. korpus turėjo užimti tiltus ties Jakobpiliu ir Daugpiliu. Bet tas šarvuotųjų karas nebuvo lengvapėdiška avantiūra. Pirmos dvi paros įrodė, kad priešas atkaklus. Rusai dar turėjo tankų. Ir dar kokių tankų! 41-as šarv. korpus greit pajūrė, kokie tie rusų tankai buvo.

Pabaltijo karo apygardos viršininkas sutelkė likusius šarvuotųjų dalinius - apie tris divizijas - ir birželio 23 d. popietį pradėjo priešpuolį iš Šaulių. Abejotina, ar šis priešpuolis, nors ir suderintas su Boldino grupės operacija, būtų galėjęs uždaryti fronto lūžį. Boldino nerangumas išblaškė bet kokias viltis. Raudonųjų šarvuotieji užbėgo ant Reinhardto 41-mo šarv. korpo, kuris ruošėsi pulti Kauną. Susirėmimas įvyko netoli Raseinių.

"Birželio 24 d. 13 val. 3 min. Reinhardtas gavo žinią, kad 6-oji šarvuotųjų divizija susirėmė su raudonųjų tankais prie Dubysos, už Raseinių. Daugiau kaip 100 sunkiųjų sovietų tankų susidūrė su Landgrafo 6-ta šarv. divizija. Susidarė pirmoji krizė vokiečių šiaurės fronte, nes susirėmimas įvyko Manšteino smaigalio užfrontėje. Birželio 24-26 d.d. vyko kritiškos kautynės ties Dubysa tarp vokiečių 41-mo šarv. korpo ir sovietų 3-čio šarv. korpo. Sovietų gen.plk. Fedoras Kuznecovas išrikiavo savo geriausius dalinius (1-ją ir 2-ją diviziją), kurie turėjo 400 tankų.

Vokiečių 1-ji šarv. divizija atvyko paremti šeštąją. Tankai slinko per smiltingas ir pelkingas apylinkes. Pirmą dieną įvyko daug mažų susirėmimų. Sekantį rytą vokiečius ištiko pavojus. Sovietų sunkiųjų tankų ataka nubloškė antrąją bateriją ir 113-tą šaulių pulką. Nei pėstininkų prieštankiniai pabūklai, nei tankų medžiotojų patrankos, nei

patys vokiečių tankai negalėjo peršauti tų apkaustytų pabaisų šarvų. Vokiečių artileristai turėjo horizontaliai nustatyti pabūklų vamzdžius ir šaudyti tiesiai į atėrpiojančius tankus. Sovietų šarvuotosios pabaisos buvo nauji Klīm Vorošilov – serijos modeliai: KV-1 ir KV-2, kurie svėrė 43, bei 52 tonas. Greitumo ir vikrumo dėka vokiečių tankai pagaliau nuveikė sunkesnius sovietų tankus. Vokiečių drausminga ugnies koordinacija ir efektyvus radijo susisiekimas sudarė sąlygas atmušti rusų tankus dvi mylias atgal.

Pirmosios šarvuočių divizijos pranešimas taip apibūdino šias tankų kautynes:

"KV-1 ir KV-2 tankai, su kuriais mes pirmą sykį čia susidūrėm, buvo nuostabūs. Mūsų kuopos pradėjo šaudyti maždaug iš 800 metrų atstumo. Tačiau šis šaudymas nebuvo efektyvus. Mes artėjom prie priešo, o jis irgi avansavo, nekreipdamas ypatingo dėmesio į mūsų ugnį. Netrukus mus skyrė tik 50-100 metrų. Mes paleidom fantastiškas ugnies salves, tačiau be jokių rezultatų, rusų tankai visėjo pirmyn, nes mūsų šūviai atsimušė nuo jų. Mes išvydom baisią padėtį, kai rusų tankai prasiveržė pro pirmo šarvuočių pulko gretas ir puolė mūsų pėstininkus užfrontėje. Mūsų šarvuočių pulkas apsisuko ir nusivijo paskui KV-1 ir KV-2 tankus, maždaug riedėdamas lygiagrečiai jų. Šios operacijos metu mums pavyko ypatingais šūviais, maždaug iš 30-60 m. atstumo, kai kuriuos tankus sustabdyti. Pagaliau padarėme priešpuolį ir atmušėme rusus. Gynybinis frontas buvo sudarytas ties Vosyliškėm."

Rusų sunkiuosius tankus saugojo 80 mm šarvai, kurie vietomis buvo sutvirtinti iki 120 mm storumo. Tie tankai turėjo 7,62 arba 15,5 cm patrankas ir 4 kulkosvaidžius kiekvienas. Jų greitis lygumoje buvo 25 mylios per valandą. Vokiečiams didžiausias galvosūkis buvo tankų šarvai: vienas paimtas KV-2 tankas turėjo 70 taiklių šūvių žymes, bet nė vienas šūvis nepradūrė šarvų. Kadangi vokiečių prieštankiniai pabūklai nepajėgė tų milžinų sustabdyti, tai jie stengėsi susprogdinti tankų vikšrus ir paskiau pačius tankus sunaikinti artilerija bei priešlėktuviniais pabūklais.

Kautynės buvo išspręstos birželio 26 d. rytą. Rusų tankai dar kartą puolė, bet vokiečių artilerija juos išblaškė. Po to, vokiečių pulkai perėjo priešpuolin. 8 val. 39 min. 1-as šarv. pulkas susijungė su 6-tos šarv. divizijos avangardu. Rusų 3-as šarv. korpus buvo sunaikintas. Šios dvi vokiečių šarvuočių divizijos kartu su 36-ta motorizuota divizija

ir 269-ta pėst. divizija sunaikino sovietų šarvuotas jėgas šiaurės Lietuvoje. Sunaikintų rusų tankų buvo 200, sunkiųjų KV-1 ir KV-2 tankų - 29. Tokios buvo Raseinių kautynių pasekmės. Jau birželio 25 d. raudonoji armija masiškai traukėsi iš Šaulių. Kelias į Jakobpilį buvo laisvas 41-jam šarvuočių korpul.

Šiose kautynėse vokiečiai atstūmė frontą 130 mylių. Birželio 25 d. vokiečių 16-ta armija ir 4-tas šarvuočių grupės junginys buvo tik 126 kilometrų nuo Dauguvos. Kiti vokiečių vienetai Vilniaus-Minsko linijoje jau buvo įsiveržę 230 kilometrų į priešų teritoriją.

Kur buvo Lohmeyeris? Vokiečių 18-tos armijos ir 291-mos divizijos štabuose dažnai kildavo toks klausimas. Birželio 24 vakare plk. Lohmeyeris su 505-tu pėst. pulku jau buvo 7 mylios nuo Liepojos. Birželio 25 d. jis mėgino užimti uostą, puldamas įtvirtinimus. Raudonarmiečiai, tačiau atkakliai gynėsi. Tada Lohmeyeris pergrupavo savo dalinius, jam į pagalbą atvyko dar du pulkai. Liepojos įgula išėjo priešpuolin su tankais. Birželio 27 d. rusai dar padarė vieną masinį išpuolį ir net pralaužė vokiečių frontą. Vokiečiams nebuvo lengva uždaryti spragą. Pagaliau, apie vidurdienį, vokiečių 505 pėst. pulkas ir smogikų daliniai pralaužė rusų pozicijas. Sekančią dieną vokiečių smogiamieji daliniai įsibrovė į Liepoją.

Kautynės miesto gatvėse tęsėsi dvi paras. Tai sunkios patrankos ir lauko haubicos pajėgė sunaikinti rusus užbarikaduotuose pastatuose. Vokiečiai turėjo daug nuostolių. Galų gale, birželio 29 d. vokiečiai nugalėjo laivyno tvirtovę. 18-tos armijos pėstija laimėjo pirmą savo pergalę. Bet, kartu, jiems ji buvo skaudi pamoka: Liepoja pademonstravo, kad raudonarmietis sugeba atsilaikyti tvirtose pozicijose, ypač kai jiems vadovauja pasiryžę karininkai ir kai sovietų vadovybė turi laiko organizuoti gynybą.

Vokiečių žygis tęsėsi be didelių kliūčių. Didelės raudonarmiečių masės buvo apsuptos Baltstogės "katilė". Vienuolika raudonųjų divizijų buvo pagautos Minsko srity. Birželio 28 d. vokiečiai pasiekė Minską, veržėsi į Latviją ir priėjo prie tiesioginio kelio į Leningradą.

Lietuvių sukilimas ir lietuvių partizanų veikimas užfrontėje demoralizavo raudonarmiečius. Daugelis raudonarmiečių išmetė ginklus ir uniformas. Kai kur rusai grupėmis slapstėsi miškuose. Lietuvių partizanai kai kur kartu su vokiečių kariais persekiojo ir

likvidavo tokias grupes. Iki birželio galo kautynėse Lietuvoj buvo sunaikinta tarp 12 ir 15 rusų divizijų.

Likęs be šarvuočių šiaurvakarių frontas greitai vyrėjo. Likusios raudonosios armijos traukėsi atgal į Rygą ir apleido kelius, vandenius į Dauguvą. Birželio 25 d. Manšteinas jau pasiekė Ukmergę, sekančią dieną jis buvo netoli Daugpilio. Anksti rytą, birželio 26 d., 8-tos šarvuočių divizijos smagaly, pralaužęs Kuznecovo armijų pasipriešinimą, buvo jau prie Daugpilio. Brandenburgo pulko (žvalgybos smogikų vieneto) specialus junginys, vadovaujamas vyr. lt. Knaako, staiga įvažiavo į rusų dar okupuotą miestą ir užėmė tiltus, kurių raudonųjų sargybiniai nespėjo išsprogdinti. Nors pats Knaakas ir penki jo smogikai žuvo, jo dalinys sėkmingai išsaugojo tiltus, kol atvyko Manšteino tankai. Tik geležinkelio tiltas buvo dalinai sužalotas, bet Manšteinas jau turėjo prietiltį į rytų Latviją.

Tada vokiečių karo vadovybė sudvejojo. Staiga Hitleris išsigando. Nors jo karyba buvo pagrįsta drąsumu, neapgaltu naršumu ir laime, jis drebančiu pirštu rodė savo strategams, kad jo sparnas buvo neapsaugotas. Be to, jis nepasitikėjo savo generolų sugebėjimais. Užtat Manšteinas gavo įsakymą: "Sustok! Daugpilio prietiltis turi būti apsaugotas. Lauk kol atžygiuos 16-tos armijos kairysis sparnas". Tuo būdu vokiečių ofenzyva, iš dalies, nustojo spartos.

Tai buvo pirmas skambutis, kad bus blogai. Buvo dar ir kitų skambučių: daugelis raudonarmiečių beprasmių priešpuolių, tarytum, noras paguldyti dešimt rusų gyvybių už vieną v. dletį, krašto erdvumas ir niūrūs horizontai. Net pergalės įkarštyje, kai kurie vokiečių kariai turėjo klaidų nujautimų. Pavyzdžiui, t'uo metu plk. Bernd von Kleistas rašė:

"Vokiečių kariuomenė kovoja su Rusija, kaip dramblys, puolantis skruzdėlių ordas. Dramblys užmuš tūkstančius, gal net ir milijonus skruzdėlių, bet ilginiui jų skaičius jį nugalabins. Skruzdės jį suės iki kaukų".

3. Rytų fronto savanoriai

Rytų fronte švinu
Lyja nuolatos.
Jau nebematysiu
Tėviškės brangios...

Lietuva, 1941 m. birželio 21-26 d. savo sūnų gyvybių kaina išsivadavusi iš bolševikinės vergovės ir vildamasi, kad vokiečių karinė vadovybė suteiks jai nepriklausomybę, nedelsdama ėmė atstatyti tvarką ir rimtį. Svarbus uždavinys buvo atkurti policiją ir kitas ginkluotas struktūras. Lietuvos laikinoji vyriausybė, vadovaujama ministro pirmininko Juozo Ambrazevičiaus, ėmė atkurti krašto vaidymo institucijas, ginkluotąsias pajėgas. Pasibaigus sukilimui, dalis jos dalyvių ir 29 teritorinio korpuso kariai savanoriškai stojo Tėvynės sargybon. Netrukus jie laidavo krašto rimtį ir padėties stabilumą. Deja, tik šešiom savaitėm. Tardė Lietuvos, kaip ir kitų Pabaltijo valstybių, reikalus ėmė tvarkyti Vokietijos valdžia. Lietuvai buvo suteikta savivalda - turėti savo ministerijas, bet visus gynybinio pobūdžio veiksmus teko derinti su Vokietijos karine vadovybe. Vietoj J. Ambrazevičiaus Lietuvos generaliniu tarėju buvo paskirtas gana veiklus, vokiečiams palankus generolas P. Kubiliūnas. Tokiu būdu Lietuvos karinės struktūros tapo pavaldžios vokiečių karinei vadovybei ir privalėjo vykdyti jų planus.

1941-1942 m. buvo suformuoti 23 pėstininkų batalionai, viena reprezentacinė kōpa ir kavalerijos eskadronas. Batalione buvo 750-800 karių. Iš viso tuometiniuose batalionuose tarnavo apie 18000 karių, neskaitant karininkų. Batalionų karių apranga iš pradžių buvo lietuviška, vėliau - vokiška. Kiekvienas batalionas turėjo ryšių karininką (kapitoną), kuris bendraudavo su fronto baro vadovybe. Batalionai buvo išdėstyti labai plačiame Rytų fronto ruože: nuo limenio ežero iki Rostovo prie Azovo jūros. Lietuvių savanorių batalionų štabas buvo įkurtas Vilniuje, o vėliau perkeltas į Kauną. Jam vadovavo generalinio štabo pulkininkas leitenantas A. Špokevičius.

Liečiant rytų fronto savanorių organizacinę struktūrą, tenka priminti, kad jau birželio sukilimo elgoje - 25 dieną buvo sukurtas Lietuvos kariuomenės štabas, kurį sudarė sukilimui vadovavę asmenys:

brigados generolas S. Pundzevičius, brigados generolas M. Rėklaitis ir pulkininkas J. Vėbra.

Vokiečių armijos vadovybė į Lietuvos kariuomenės organizavimą žiūrėjo palankiai. Vilniaus karo komendanto įsakymu gyventojams buvo paskelbta, kad mieste patruliuoja vokiečių karo policija ir Lietuvos kariuomenės daliniai. Bet po mėnesio, liepos mėn. 26 dieną, Vilniaus miesto komendantas Zehnpfenig pranešė lietuvių kariuomenės štabui, kad lietuvių kariai priklauso Vilniaus komendanto jurisdikcijai ir buvo nurodyta pradėti formuoti batalionus, kurie buvo pavadinti Lietuvių savisaugos batalionais. Savanorių į formuojamus batalionus nestigo. Buvę kariai ir jaunimas į juos stėjo turėdami viltį, kad čia yra Lietuvos kariuomenės branduolys. Jau 1942 metų pradžioje lietuvių savisaugos batalione tarnavo 341 karininkas. Žemiau pateikiame pirmines Savanorių batalionų dislokavimo vietas, kurios vėliau, kautynių sąlygomis keitėsi.

Btn Nr.	Dislokacijos vieta	uždaviniai
1	Vilnius	Sargybų tarnyba
2	Vilnius-Liublinas-Adutiškis	Sargybų tarnyba
3	Vilnius-Minskas-Kopyl	Kova su partizanais
4	Rostovas prie Azovo jūros	Kautynių uždaviniai
5	Prie Ilmenio ežero	Kova su partizanais
6	Vilniaus kraštas	Geležinkelio apsauga
7	Ostrogovskas prie Dono	Kova su partizanais
8	Žitomiras	Kova su partizanais
9	Kaunas-Vilkaviškis	Sargybų tarnyba
10	Mogiliovas	Kova su partizanais
11	Karastenai, Ukraina	Kova su partizanais
12	Minskas	Kova su partizanais
13	Ilmenio ežero rajonas	Kova su partizanais
14	Šiauliai-Plungė-Telšiai	Sargybų tarnyba
15	Gardinas-Baranovičiai-Pinskas	Kova su partizanais
281	Daugpilis	Sargybų tarnyba
282	Liublinas	Sargybų tarnyba
253	Vilniaus kraštas	Kova su partizanais
254	Šarkaučyzna	Kova su partizanais
255	Mogiliovas	Geležinkelio apsauga

256	Ilmenio ežero rajonas	Kova su partizanais
257	Svyriai-Rudiškės	Kova su partizanais
23	Šiaurės Lietuva-Latvija	Kova su partizanais
24	Pietų Latvija	Kova su partizanais
25	Vilniaus kraštas, Vilnius-Kaunas	Reprezentacija, vėliau kova su partizanais

Paskutiniai du batalionai buvo suorganizuoti vėliau.

Lietuvos žmonės labai įdėmiai sekė kovų eigą Rytų fronte. Ją plačiai nušviesdavo karių savaitraštis "Karys", kurį tada redagavo kapitonas S. Urbonas. Tai buvo glaudus ryšys tarp Rytų fronte kovojančių Lietuvos savanorių ir Tėvynės. Nemaža puslapių į kovų prieš bolševizmo istoriją įrašė Lietuvos savanoriai. Nuo jų veiklos Rytų fronte pradžios (1941 m. rudenį) iki 1944 m. liepos mėnesio čia žuvo apie 400 karių, 15 karininkų ir apie 1000 kovotojų buvo sužeistų. Keičiantis Antrojo pasaulinio karo aplinkybėms, Rytų frontui slenkant į Vakarus, keitėsi ir lietuvių savanorių struktūra.

1944 m. iš 2, 253, 257 batalionų buvo suformuotas pirmasis policijos pulkas. Jis 1944 m. liepos 29 d. dalyvavo Kauno gynimosi operacijoje, o liepos 31 d. atmušė bolševikų puolimą ties Didvyžiais.

1944 m. rugpjūčio mėnesį Tilžėje buvo performuoti dar 6 lietuvių savanorių batalionai (1, 2, 6, 9, 257 ir 253). Iš jų sudaryti pavieniai junginiai. Be to, vienas savanorių batalionas 1944 m. vasarą buvo persiųstas į Jugoslaviją, o kitas - į Italijos frontą. Du batalionai kovėsi Kuršo grupuotėje, kuriai iš pradžių vadovavo generolas Šiormeris, o vėliau - Hilpertas. Gali kilti klausimas, kodėl buvo performuojami savanorių batalionai? Stabdamosiose kautynėse, traukiantis per Lietuvą į vakarus, nemažai Rytų fronto savanorių stojo į besiformuojančią tuo metu Žemaitijoje Tėvynės apsaugos rinktinę. Jos tikslas buvo atremti bolševikų veržimąsi į vakarus. Tokiu būdu Rytų fronto savanoriai papildė lietuviškus pulkus, išvengdami tiesioginės kovos Vakarų fronte prieš išsilaipinusius Normandijoje ir Sicilijoje sąjungininkus. Žinoma, ne visiems teko išvengti tokio likimo.

Antrojo pasaulinio karo audra Lietuvos savanorius nubloškė į rytų fronto platybes. Vietoj sutartos pusės metų tarnybos trukmės tūkstančiai savanorių karinę tarnybą baigė tik pasibaigus Antrajam pasauliniam karui. Dauguma 1941 m. kovai prieš bolševizmą Lietuvoje suorganizuotų savanorių batalionų buvo pavaldūs vermachtui.

Kaip jau minėta, visi jie vilkėjo vokiečių armijos uniformomis su tautiniais skiriamaisiais ženklais. Jiems vadovavo lie'viai karininkai, palaikę ryšius su aukštesne vermachto vadovybe. Rytų fronto lietuvių savanorių veikla buvo tokia:

1. Savisaugos batalionai, daugiausia kovęsi pirmosiose fronto linijose, jiems skirtame bare.

2. Apsaugos batalionai, sergėję fronto užnugarį.

3. Statybos batalionai. Jie fronto užnugaryje statė tiltus, tiesė kelius ir tvarkė įtvirtinimus, reikalingus poziciniam karui. 1943 m. bolševikams perėmus Rytų fronte iniciatyvą, šie batalionai buvo panaudoti ir stabdomosiose kautynėse.

4. Policijos batalionai, kurių paskirtis buvo svarbių karinių objektų apsauga atsparos postų prieš bolševikų diversantus tarnyba ir kova su bolševikų partizanais. Pavyzdžiui, 57-ojo policijos bataliono kovų kelias prasidėjo 1944 m. Svyrių apskrityje, o baigėsi 1945 m. kovo mėn. Belgijoje, kur lietuviai kovėsi prieš bolševikų sąjungininkus. Tokie atvejai totaliniame kare buvo ne išimtis.

Minėtų savanorių batalionų kariai sudarė nemažą dalį 1944 m. liepos mėn. suformuotos Tėvynės apsaugos rinktinės. Neužmirštas pavyzdys, kaip lietuviai kariai mokėjo kautis Antrajame pasauliniame kare, buvo 7-ojo savisaugos bataliono, vadovaujamo majoro Jono Semaškos, išsiveržimas iš apsupties ties Stalingradu. Tik durtuvais ir granatomis ginkluoti kariai, prasiveržė pro tris bolševikų užtvanas. Žinoma, nemaža kovotojų amžinai liko ilsėtis pilkoje stepių žemėje. Vokiečiai buvo šykštūs šiuo atžvilgiu, tačiau net 23 šio bataliono karius apdovanojo karo nuopelnų kryžiais (Das Kriegsverdienstkreuz 2 Klasse mit Schweren). Tegu laisva Lietuva prisimena savo didvyrius. Tai: majoras Jonas Semaška, leitenantai Petras Mikelskis, Vladas Malinauskas, Jonas Žeruolis, Kazys Zeronkis, viršila Jonas Krikščiūnas, puskarininkiai Pranas Raštikis, Petras Liutkus, Jonas Marčiulynas, Vytautas Velrikas, Petras Zalenka, Jonas Miltenis, grandiniai Mikas Matonis, Anicetas Armonas, Kazys Kirla, Vladas Žukauskas, Juozas Tamošiūnas, Jonas Petrauskas, Adolfas Kamarauskas, eiliniai Pranas Bagdonavičius, Mikas Kasperavičius, Vladas Kukalis, Bronius Rimkus.

Nemažai Savisaugos batalionų karininkų ir karių buvo apdovanoti geležiniais kryžiais.

Pavyzdžiui, kapitonas Vytautas Čėsna - už narsias kovas Volchovo fronto ruože buvo apdovanotas 2 geležiniais kryžiais.

Kapitonai Danielius Valtelis ir Juozas Uselis geležinius kryžius už narsumą peinė prie Ilmenio ežero. 1944 m. jie abu buvo gen. P.Plechavičiaus karo mokyklos kuopų vadai, vėliau Tėvynės apsaugos rinktinės kuopų vadai ir žuvo rezistencijos kovose.

Majoras V. Impulėnas ir kapitonas Antanas Gecevičius taip pat buvo apdovanoti už nuopelnus šiose kovose. Majoras V. Impulėnas buvo 1944 m. formuojamos Žemaitijoje Tėvynės apsaugos rinktinės III pulko vadas.

Kai kuriuos lietuvius likimas buvo nubloškęs į Vakarų frontą. Pateikiame buvusio 257 lietuvių policijos bataliono kario Jono Zabelos atsiminimų nuotrupas:

"1944 m. saugojome strateginius objektus Svyrių apskrityje. Bolševikams smarkiai puolant, stabdomosiose kautynėse traukėmės pro Trakus, Kauną į Tilžę. Ten 1944 m. spalio mėn. bolševikams pralaužus Tėvynės apsaugos rinktinės ginamą fronto ruožą Žemaitijoje, kovojome prie Usėnų, vėliau, kartu su Tilžės karo mokyklos kursantais, gynėme miestą. Iš Tilžės bataliono likučiai buvo perkelti į Daniją ir kurį laiką laikėmės mums skirtame fronto bare prieš amerikiečius. Mūsų 257 batalionui vadovavo lietuviai karininkai. Pirmasis bataliono vadas buvo kapitonas Tarulis, antrasis kapitonas Jakutis, o jį pakeitė kapitonas V. Miliauskas, kuris 1945 m. žuvo Vakarų fronte. Šie karininkai sumaniai, pedantiškai, derindami veiksmus su flanguose esančiais kitais daliniais, vadovavo stabdomosioms kautynėms prieš masiškai puolančius, dažniausiai be artilerijos, bolševikus. Pastarieji žmonių visai negailėjo. Jie verždavosi fanatiškai, per kritusių draugų lavonus. Nutildę puolimo įkarštį, mes staigiomis kontratakėmis juos blokšdavome atgal ir netrukdomi užimdavome kitas gynimosi pozicijas. Tokiu būdu mes nepatirdavome didesnių nuostolių prieš kur kas gausesnį priešą. Visai kitaip buvo su amerikiečiais. Šie labai kruopščiai saugodavo savo pėstininkus. Kiekvieną savo puolimą pradėdavo po geros artilerijos ugnies ir remiami tankų. Nuo jų artilerijos mes nemažai kentėjome. Mums atkakliai priešintis, jie pasitraukdavo, kad vėl savo artilerijos ugnimi mus slopintų. Žinodami tokią jų taktiką ir norėdami išvengti nuostolių, mes atsitraukdavome, o jie įnirtingai naikindavo tuščius mūsų apkasus ir vėl tankai puldavo. Taip būdavo visą karo laikotarpį. Neteko matyti,

kad amerikiečių pėstininkai, kaip bolševikai, lįstų mirčiai į nasrus. Tokį išmėginimą sunkiose Rytų ir Vakarų frontų kautynėse patyrė šaunūs mūsų tautos sūnūs - savanoriai.

Itin narsus buvo jau minėtas 7-ojo savisaugos bataliono vadas, karo pabaigoje tapęs majoru Jonas Semaška. Jis gimė patriotų šeimoje, kurioje buvo 10 vaikų. Jo vyresnysis brolis Kazimieras žuvo nepriklausomybės kovose. Jonas palieka 5 ha ūkelį tvarkyti kitiems šeimos nariams, išvyksta į Panevėžį. Čia baigia gimnaziją, vėliau mokosi karo mokykloje. Gavęs XIII karininkų laidos diplomą, paskiriamas į DLK Gedimino pulką, dislokuotą Ukmergėje. 1939 m. spalio 29 d. J. Semaška Vilniaus rinktinės sudėtyje vienas iš pirmųjų įžengė į Vilnių. 1940 m. birželio įvykiai jam sutrukdė baigti kursus majoro laipsniui gauti. Prasidėjo NKVD teroras, moralinis ir fizinis žmonių naikinimas. Kapitonas J. Semaška griežtai atsisako sekti naujai paskirtą pulko vadu pulkininką leitenantą Rajacką, todėl tampa "tarybų valdžios, liaudies priešu". Jam su šeima tenka slėpstyti, kad išvengtų NKVD represijų. Vokiečiai verčia kapitoną J. Semašką vadovauti 7-ajam lietuvių savisaugos batalionui ir vykti į Rytų frontą. Visi dori Lietuvos žmonės, pergyvenę bolševikų okupaciją, patyrę teroro siaubą, sadistinį Telšių kalinių žudymą, žudynes Pravieniškėse, Panevėžyje, Juodupėje, Zarasuose, degė šventa neapykanta žudikams ir stengėsi kovoti prieš šią XX amžiaus gėdą - bolševizmą. Kapitonas J. Semaška, kaip dera garbingam Lietuvos kariui, kaunasi Rytų fronte. Jo vadovaujamas batalionas kartu su feldmaršalo Pauliaus grupuote 1942 m. patenka į Stalingrado apsupimą. Gresiant Pauliaus grupuotės sunaikinimui, jo štabo viršininkui pulkininkui Šmitui sutikus, 7-asis lietuvių batalionas išsiveržia iš apsupimo. Jie, patirdami nemažą aukų, gindamiesi durtuvais ir granatomis, perkerta tris bolševikų užtvaras, Stalingrado stepėse susitinka su "Stepių Perkūno" feldmaršalo S. Manšteino daliniais. Apie šį lietuvių žygdarbį 1943 m. "Savaitė" Nr. 37 rašė: "J. Semaška buvo vieno bataliono, kovojusio prie Stalingrado, vadas. Jis savo sumanumu ir drąsa išvedė batalioną iš Stalingrado žiedo. Batalionas prasilažė pro tris bolševikų užtvaras..."

1944 m. ankstyvą pavasarį majoro J. Semaškos vadovaujamas batalionas iš Rytų fronto buvo atitrauktas į užnugarį pailsėti ir dislokuotas Rytų Lietuvoje, kur aktyviai veikė raudonųjų gaujos. Čia esant J. Semaškos batalionui, raudonieji tūnojo kaip išmirę, o vietos gyventojai sekmadieniais Antalieptės bažnyčioje klausydavosi gražios

akordeono muzikos, kurios atlikėjai buvo bataliono kariai. Papildytas 7 batalionas buvo perorganizuotas į 13 ir pasiųstas į Rytų fronto Šiaurės sektorių. Majoro J. Semaškos krūtinę jau puošė I ir II laipsnio geležiniai kryžiai. Iki 1945 m. gegužės 8 d. - Vokietijos kapituliacijos - J. Semaškos vadovaujamas batalionas kovėsi Kuršo grupuotėje, kuriai vadovavo generolas leitenantas Hilpertas.

Po Kuršo grupuotės kapituliacijos sumanus ir drąsus karininkas J. Semaška pasiekia Telšių apskritį ir prisijungia prie Lietuvos laisvės armijos kovotojų, tampa "Šatrijos" rinktinės vadu (slapyvardis majoras "Liepa"). Turėdamas didelę kovų patirtį, suprasdamas, kad tik sutelktų pajėgų kova gali būti sėkminga, majoras J. Semaška sujungia pavienes kovotojų rinktines į vieną stiprų Žemaičių legioną. Kruopščiai ir apgalvotai parengia kovos operacijų metodiką ir taktiką, apsirūpina ryšių priemonėmis. Gyventojams aiškina apie skleidžiamą bolševikų melą. Taip jis dėjo Lietuvos rezistencinių veiksmų pagrindą.

Deja, esant labai sudėtingoms kovos sąlygoms su šimteriopai didesnėmis ir galingesnėmis okupantų jėgomis, majorą J. Semašką 1946 m. suima NKVD. Neišdavęs bendražygių, jis sušaudomas. Aukštaitijos krašto sūnus krito už Tėvynės laisvę.

-----*-----

Kad skaitytojas susidarytų teisingą savanorių kovų vaizdą, pateikiame epizodus, kadaise aprašytus karo korespondento Algimanto Bunzos.

"Lietuvių dalinys jau seniai kovojo pačiame vidurinio fronto užnugaryje su gausiomis bolševikų gaujomis. Vakar mes patyrėme su jais aršias kautynes, šiandien vykdėme didžiulių miškų valymo darbus. Pavakary mūsų dviejų dešimčių vyrų būrys, gavęs įsakymą, atsiskyrė nuo kuopos ir išvyko į "X" miestą kur buvome apsistoję. Stotelė, kaip paauglio kišenė. Traukinys pro čia eina kartą per parą. Taigi mums teko laukti visą naktį. Vyrų baisia išvargę, vos laikėsi ant kojų, apavas permirkęs purvu. Mažoje stotelėje sušilę, vienas prie kito griuvome ant grindų, nes išsilaikyti trūko jėgų. Saulei leidžiantis, į stotelę atbėgo išsigandusi vietinė moteris ir, atsargiai dairydamosi, pareiškė sargybiniams, užginti kalbėti su karininku. Ji pasakė, kad už 7

km. nuo stotelės, miške, jos sodyboje rengiasi nakvoti aštuoni ar daugiau bolševikų desantininkų. Mes nežinojome, kas tai: provokacija, spąstai ar teisybė. Vis dėlto nuspręsta - desantininkus reikia sulaikyti, kol jie nepridarė kruvinių darbų. Mūsų buvo tik dvidešimt, turėjome tris lengvus kulkosvaidžius, šiek tiek šautuvų, kelias granatas ir visai mažai šaudmenų. O kokios priešojėgos - nežinojome. Dėl atsargumo nakvojome pamiškėje. Nors šalta, bet saugu. Dar neprašvitus, skubiai patraukėme desantininkų medžioklėn. Po valandos su ketvirciu buvome vietoje. Žvalgai pranešė, kad sodyboje ir aplink ją ramu. Sodybą medžiotojo atsargurnu pradėjome supti. Iš šiaurės pusės miškas nuo jos už 70 m., iš vakarų - apie 100, o iš pietų-rytų maždaug 300 metrų. Vos tik mūsų kariai užėmė sodybą juosiančio miško pakraščius, kilo triukšmas. Priešai pajuto esą spąstuose. Nuo namo pastogės jie puikiai matė visą sodybos aikštę. Apsuptieji ir iš pastogės atidengė smarkią automatinių ginklų ugnį. Mes leidome jiems keletą minučių pasireikšti, o vėliau ir patys ėmėme šaudyti į jų ugnies taškus. Tai lyg jėgų įvertinimo bandymas. Būrininkas Z. su kariu M., paleidę darban lengvajį kulkosvaidį ir mūsų ugnies dengiami, artėjo prie desantininkų namo. Jau netoli tikslo. Deja, būrininką Ž. sužeidė granata. Kovotoją M. kliudė kulka ir jis amžiams užmigo.

- Šitą širšių lizdą reikia išardyti, - šaukė būrio vadas leitenantas U. (leitenantas Uselis). Čia pat šaltai, kaip per pratybas šaudęs karys iš Žemaitijos X tarė:

- Tamsta vade, pamėginsiu aš tai padaryti". Ir jis, nelaukęs įsakymo, žalčio vikrumu nušliaužė žolė prie desantininkų namo esančios pašiūrės. Jam sekėsi, kulkos nekliudė. Bet kai, pasiekęs tikslą, stengėsi uždegti šlapia pašiūrės skiedrinį stogą, jį į rankas trijose vietose sužeidė pistoleto šūviai. Dvi valandas virė kova. Priešas nemažėjančią ugnį laistė į visas puses. Mūsų vyrai iš visų šonų spaudė savo ugnimi desantininkus. Deja, baigėsi šovinių atsargos ir reikėjo juos labai tausoti. Būrio vadas įsakė šaudyti tik į taikinius. Labai trūko šaudmenų. Tuojau pat pasiunčiamas vienas karys kviet - pagalbos. Pagalba atėjo pačiu laiku, nes iš kažkur atsiradę priešojė sėbrai pradėjo iš miško mus apšaudyti. Atskubėjo būrys savųjų su dviem sunkiais kulkosvaidžiais ir minosvaidžiu. Bet geriau ginkluotą priešą įveikti buvo nelengva. Tuojau paleidome sunkiųjų kulkosvaidžių ugnį ir keli priešojė ugnies lizdai nutilo. Mūsų vyrai, slinkdami prie namo, ragino priešus pasiduoti, bet šie tebesvaidė granatas. Kulkos pakirto dar vieną mūsų

draugą. Skaudus žaidimas baigėsi. Keletą kartų driokstelėjo mūsų minosvaidis ir desantininkų lizdas užsplieskė. Gaujos likučiai dar šaudė iš palėpių ir pro langus. Tačiau namas jau skendo ugnyje ir dūmuose. Nuaidėjo desantininkų turėtų minų, granatų sproginiai. Griuvo namo sienojai, viską rijo ugnis. Prie degėsių krūvos aptikome trijų desantininkų lavonus, o po griuvėsiais - dar dešimties. Žaidimas buvo baigtas.

Vieno lietuvių bataliono X kuopa stovėjo toli nuo savo tėvynės Rytuose, miškingoje, raistingoje ir balotoje vietoje. Kovotojai privalėjo su vokiečių kariais valyti apylinkę nuo pasilikusių užfrontėje ginkluotų bolševikų gaujų. Tai sunkus ir pavojingas darbas. Kiekviename krūmokšnyje, kiekviename miško plotelyje gali slėpti priešas. Štai toks išgyventų kovų epizodas.

Kuopos štabas gauna žinių, kad nuo jo būstinės apie 10 km miške įsitvirtinusi šimto bolševikų gaujos slėptuvė. Gauja gerai ginkluota, gintis pasiruošusi.

Diena ėjo vakarop. Saulė, lyg įaistrinta šokėja, tingiai merkiasi. Uodų spiečiai nė valandėlę neduoda ramybės. Prieblanda vis labiau gaubia miškus, balas ir raistus, rūkas kyla į viršų. Vandens permirkusi žemė, vakaro monotoniškumas ir visa aplinka kelia nerimą.

Laikas ruošti nakties žygiui. Kuopos vadas tyliai vaikšto po savo būstinę, jis kažką smarkiai galvoja, paskiau atsisėda prie sukalto stalo ir braižo puolimo situacijos planą.

Nakties žygyje vadovauti tenka drąsiam ir patyrusiam kuopos viršilai. Išrikiuoja po vieną nepilną vokiečių ir lietuvių karių būrį ir keletą baltgudžių policininkų. Tai palyginti nedidelė pajėga prieš kur kas gausesnį priešą. Tačiau visų karių veidai rimti, susikaupę. Kariai kalbų nemėgsta, jie pratę veikti. Nebe pirmas toks jų žygis, ne kartą jie išgyveno akistatą su mirtimi, taip pat bičiulių netektį. Nuaidi tyli komanda, prasideda kelionė. Dar neprašvitus, reikia pasiekti bolševikų slėptuvę, išžvalgyti apylinkę, pradėti puolimą.

Dešimt kilometrų žygio nakties metu su gausia amunicija, ginklais. Nuo dažno lietaus permirkusi raistų ir balų žemė traukia sunkiai apsiginklavusius vyrus į save. Vietomis tenka bristi iki kelių, ilgų batų aulai pilni vandens ir purvo. Sunki našta slėgia kovotojus, iš po šalmų per veidus teka prakaitas. Per didelį, tankų krūmokšnių, balų ir

raistų mišką kelionė naujokui atrodo nepakeliama. Tačiau būsimų kautynių būrio vyrai žengia tiesiai pirmyn nedvejojami. Iš šalies žiūrint, atrodo, kad tie skirtingų tautybių ir būdo savybių žilsterėję vyrai jau kartu kario gyvenimą gyvena nuo jaunystės dienų. Tai seni ir patyrę kariai.

Pagaliau kelionės tikslas baigiasi, arti priešo slėptuvės. Būrys stabteli trumpam poilsiui, pasiunčia žvalgus. Jie grįžę praneša, kad priešas yra savo vietoje, reikia skubiai veikti.

Pro didžiulių spygliuočių šakas vos pradeda rodytis pirmieji priešaušrio atspindžiai. Būriai pasiskirsto prieš slėptuvės apsuptyes kryptis ir pradeda žygį. Priešas supamas ir puolamas iš trijų pusių. Slenkama tyliai ir atsargiai, kad neišbudinus snaudžiančio šerno... Priešo stovykloje pasigirsta išgąstingas judėjimas. Bet vėlokai. Nedelsiame nė sekundės. Nuaidi sutartinis puolimo ženklas. Paleidžiama kulkosvaidžių, automatinių pistoletų, šautuvų ugnis. Iš visų pusių pykši, aidi šūviai.

Priešas taip pat nesnaudžia. Jis atidengia pragarišką savo automatinių ginklų ir šautuvų ugnį. Užverda karšta, negailestinga, žūtbutinė kova. Laimėti ar mirti.

Kovos įkarštis didėja. Priešas pereina į įžūlų puolimą, tačiau taiklios mūsų kovotojų kulkos juos puikiai guldo. Į ugnies lauką viena po kitos skrenda granatos, kova pasiekia aukščiausią laipsnį. Protarpiais girdisi skyrių ir grandžių vadų komandos ir :

- Vyrai, daugiau ugnies !

Dar smarkiau siūbteli automatinių ginklų ugnies kruša, dar sparčiau ir garsiau pradeda savo mirties žaismą granatos. Mūsų kariai nesulaikomai puola. Čia pat banditų kulku pakirstas, krinta vienas, kitas karys. Tai dar labiau jaudrina mūsų vyrus. Kraujas reikalauja keršto.

Priešo eilės retėja, jo atsparumas ir įžūlumas atlyžta. Nuo medžio iki medžio, nuo kupsto iki krūmokšnio, puikiai slėpdamiesi, vokietis ir lietuvis slenka į priešų arčiau ir arčiau. Dabar jau dirba tik automatiniai ginklai ir granatos. Dirba puikiai, taikliai, audringai. Priešas pradeda jausti apsupimo spąstus.

Mūsų kariai nuo kojų iki galvos purvini, jų veidai prakaituoti, kai kurių ir kruvini, bet pergalė jau čia pat. Priešas, neišlaikęs narsių vyrų spaudimo, bėga. Bėga į ten, kur buvo ramu, iš kur niekas jų nepuolė. Bet ir tame šone jau užvirė ugnis. Ten spąstai. Iš anksto

pasislėpę vyrai duoda tiesiai iš kovos lauko į sprunkančius bolševikus. Čia nuo karštos taiklios ugnies jie krinta kaip skiedros.

Kova baigta, mūšis laimėtas. Lauke guli 73 lavonai. Priešas sunaikintas. Vėl ramu. Kariai apie poilsį negalvoja. Vieni tvarsto savo ginklo draugų žaizdas, kiti renka karo grobį - bolševikų kulkosvaidžius, šautuvus ir kt. Slėptuvėje randame jau spėtą sudaužyti rusų šrifto rašomąją mašinėlę, ginklų, amunicijos.

Trumpas poilsis. Čia pat pagerbiami žuvę ginklo draugai ir pagaminami neštuvai, žuvusiųjų kūnai nešami į stovyklą ir pagarbiai palaidojami.

Taip narsiai kovojo lietuvių kariai petys petin su vokiečiais toli nuo Tėvynės."

Karo korespondentas Z. Gerulaitis, susipažinęs su Rytų fronte besikaunančiais lietuviais savanoriais, 1943 m. maždaug taip rašė:

„Šių dienų karas su bolševizmu pašaukė ir lietuvių karius į mirtimi alsuojančius mūšių laukus Rytų fronte. Daugelis lietuvių karių batalionų išsisklaidė po plačias Rytų fronto erdves ir narsiai kaunasi greta vokiečių ir kitų tautų karių, kantriai, sąžiningai ir didvyriškai atlieka pareigą Tėvynei. Teko sutikti dešimtis ir šimtus kartų lietuvių karių Rytų fronto bunkeriuose. Mačiau, kaip jie vykdė painius ir sudėtingus kautynių uždavinius ir, tas kautynes laimėję, buvo kitataučių karių bučiuojami už narsumą, drąsą, ištvėrmę ir pasiaukojimą. Mūsų vyrai žygiuodavo karštomis vasaros dienomis po 30-40 km. Žiemą šaltyje ir pūgoje stovėdavo priešo zonose esančiose lauko sargybose po 8 - 12 ir daugiau valandų. Jie ir šią valandą Rytuose puola, ginasi, kasa apkasus, rengia bunkerius, tobulina savo pozicijas, paskiau, mažai miegoję, išvargę, sušlapę ir apšarmoję nuo šalčio, grįžę į savo bunkerius, dainuoja liaudies dainas.

Lietuviškoji visuomenė, esanti Tėvynėje, savo karių garbę, patriotiniu pasiaukojimu ir pareiga gali neabejoti. Jie žino esą garbingos tautos vaikai ir niekad nesuteps jos vardo. Apsilankykime lietuvių karių bunkeriuose, Paklauskime, kad ir paprasčiausią eilinį, lauko sargyboje esantį karį - sekėją, už ką jis kariauja. Į klausimą jis mums atsakys klausimu: "O kur šlandien būtų mūsų Tėvynė, jei čia nebudėčiau aš ir kitų tautų kareiviai". Jis perodys pirštu rytų kryptimi ir paaiškins, kad ten jo tėvynainius žudė bolševikai. Jei mes tuo domėsime, bunkeryje esantis karys-sekėjas pasiūlys mums žiūronus ir mes savo akimis pamatysime tuos pačius ginkluotus karius, kurie

kaip skėriai prieš du su viršum metų plūdo į mūsų kraštą, skandino į ašarose ir pavertė kapinynu. Kuklūs Lietuvos sūnūs, išsisklaidę po beribes Rytų erdves, be sunkių kario pareigų, kurias čia visiems uždėda fronto sąlygos, geba, moka būti kūrybingi. Savo stovyklą jie puošia tautiniais motyvais. Iš smėlio, akmenėlių, skujų daro lietuviškus ornamentus. Ant kryžių, kurie čia statomi visiems vienodi, po laipsnio, vardo, pavardės, gimimo ir žuvimo datų, lietuvių kapą ženklina Vytis."

4. Lietuvos laisvės armija

Palinko liepa šalia kelio,
Pravirko motina sena.
Sūneli, Tėvynė tave šaukia,
Ir vėl bus laisva Lietuva.

Partizanų daina

Lietuvos laisvės armija (LLA) susikūrė 1941 m. gruodžio 13 d., vokiečių okupacijos metais. Ją įsteigė Vilniaus universiteto studentas teisininkas Kazys Veverskis. Jis vadovavo šiai organizacijai iki žuvimo - 1944 m. gruodžio 29 d. Iš žymesnių LLA organizacijos narių pažymėtini Adolfas Eidintas, Adolfas Kubilius, pulkininkas Izidorius Kriaunaitis, generolas Motiejus Pečiulionis. LLA veiklos sfera apėmė visą Lietuvos teritoriją. Ji buvo suskirstyta į keturias apygardas - Vilniaus, Kauno, Šiaulių ir Panevėžio. Apygardoms vadovavo vadai su štabais. apskrityje veikė LLA rinktinės, o valsčiuose - apylinkės su vadais ir štabais. LLA branduolį sudarė patriotiškai nusiteikę Lietuvos kariuomenės jaunesnieji karininkai, tarbiaujantys savisaugos ir policijos batalionuose, Gudijoje ir Lenkijos teritorijoje. Šiai organizacijai buvo neabejingi batalionų kariai, vienaip ar kitaip kovoję su bolševikais. Lietuvos laisvės armijos veiklą reikia skirstyti į du laikotarpius:

- antinacistinę rezistenciją (1941 - 1944 m),
- antibolševikinę rezistenciją (1944 - 1956 m.).

Antinacistinės rezistencijos laikotarpiu buvo sukurtas platus LLA konspiracinis tinklas visoje Lietuvos teritorijoje, o antibolševikinės rezistencijos metus visi LLA daliniai įsijungė į aktyvią ar atvirą kovą su bolševikiniais okupantais ir jų kolaborantais. Nenuostabu, kad LLA

vardas antibolševikinės rezistencijos metais kėlė siaubą režimo pareigūnams ir jų tarnams.

Kas galėjo priklausyti Lietuvos laisvės armijai, kokia buvo jos programa ir struktūra, nurodo nelegaliai leistas laikraštis "Karinės ir politinės žinios". Nepaprastai sunkią lietuvių tautai valandą, skaudžios svetimųjų priespaudos ir neivilties metu, patraukta laisvės kovotojų pavyzdžio, skatinama Tėvynės meilės ir didelio tikėjimo būsimąja laimingesne nepriklausoma Lietuva, Lietuvos laisvės armija, pradėjusi žūtbūtinį žygį, savo kovas ir siekimus pagrindė tokia programa:

- Lietuvos laisvės armija yra lietuvių karinė, tautinė ir politinė organizacija,

- į LLA narius priimami patikimi, drąsūs ir veiklūs lietuviai, ligi šiol nenusikaltę pataikavimu ar išdavikiškais darbais lietuvių tautai, nepaisant profesijos, religijos bei priklausomumo nepriklausomybės laikais buvusioms organizacijoms, išskyrus komunistus ir simpatizuojančius vokiečiams bei lenkams,

- LLA savo pagrindiniais tikslais laiko: atstatyti naują vieningesnę ir galingesnę tautinę Lietuvos valstybę su sostine Vilniumi ir Klaipėdos kraštu, laiduoti politinę ir kultūrinę Lietuvos egzistenciją, kuo ilgesnį laiką saugoti moralines lietuvių tautos vertybes, sudaryti palankias sąlygas tautinei kultūrai tarpti ir siekti greitesnės pažangos lietuvių tautos ir žmonijos labui,

- LLA yra slapta organizacija, iki paskutinės nepriklausomybės kovos laikosi karo stovio,

- LLA įsitikinimu geriausias tautos gyvenimas ir klestėjimas - tik nepriklausomos Lietuvos valstybės sąlygomis, tautos laisvę bei nepriklausomybę jos laiko brangiausiu, didžiausiu aukų ir pastangų vertu dalyku,

- karo stovio metu LLA vadovaujasi savitarpio pasitikėjimo ir griežčiausios karinės drausmės principais, o taikos stovio metu ji savo veikimą grindžia lietuviškumu, drausmės, krikščioniškosios dorovės ir socialinio teisingumo dėsniais,

- nepriklausomybei atgauti ir jai išlaikyti LLA patikimiausia priemone laiko ginkluotas karines pajėgas,

- LLA neturi nė mažiausio pasitikėjimo kuria nors kaimynine valstybe, Lietuvos likimo nesieja su kitų didžiųjų valstybių likimu, o sieja tik su didžiausiomis savo ir kitų lietuvių pastangomis, momentui pribrendus, jie turi visuotinai imtis organizuotų ginklo veiksmų,

- nepriklausomybės kovose ir spręsdama savo teritorinius klausimus LLA nemanoma kliautis užsienio intervencijomis, kurios būtų Lietuvai nepalankios ir pažeistų jos gyvybinius interesus,

- LLA, būsimųjų laisvų kovų įkvėpta, toliau ugdydama karinį tautos parengimą, ryžtasi atnaujinti senovės lietuvių ginklo garbę ir padėti stiprius moralinius pagrindus ateities nepriklausomos valstybės kariuomenei,

- valstybiniame gyvenime LLA siekia kuo tobulesnį valstybinės drausmės derinimą su didžiausia piliečio laisve ir gerove, todėl nepažįsta asmenybės įsitikinimus, sąžinės ir kūrybos laisvę, kuri neprieštarauja tautos bei valstybės gerovei, neneigia privatinės nuosavybės, kuri sutaria su bendrąja tautos bei valstybės gyvenimo linkme, nedraudžia kultūrinių ir profesinių organizacijų, kurios neturi piktų tendencijų tautos ir valstybės atžvilgiu ir dirba bendrai jos gerovei,

- valstybėje visose srityse lietuviams pirmiausia pripažįstama iniciatyva ir vyraujanti reikšmė,

- buvusias grupines, partines ir kitokias nesantaikas smerkia ir nepritaria skaldymuisi į partijas,

- į atstautas nepriklausomos valstybės aparatą LLA stengiasi skirti energingus, tautai nepaprastai atsidavusius jaunesnės kartos vyrus, tuo būdu ketindama apsaugoti tautą ir valstybę nuo visokiausių išnaudotojų, karjeristų, kurie savo teises naudotų asmeniniams, skurdiems partiniams ar net svetimųjų interesams. Intelkto, praktikos ir senesnio amžiaus autoritetų neneigia, bet tų, kurie politiniame gyvenime ar savo darbe nebus parodę aktyvaus Lietuvos rėmimo arba per svetimųjų priespaudos laikotarpį bus pasirodę kaip lengvabūdžiai, svetimųjų garbintojai, LLA niekad nenorės matyti pirmosiose valstybinėse vietose,

- LLA pripažįsta, kad geriausias tautos ūkio pagrindas yra privatinė nuosavybė,

- LLA didžiausia ekonomine jėga laiko žemės ūkį, todėl skiria daug dėmesio ūkininkų gyvenimui bei ūkinėms sąlygoms pagerinti ir žemės ūkio produktų gamybai išplėsti,

- LLA numato, kad valstybėje žemės įsigyti gali būti leidžiama tik lietuviams, mokantiems ją dirbti,

- atskirų ūkininkų vienetų nenormalumus valstybė turi pastebėti ir prireikus savo materialine pagalba juos pašalinti,

- LLA mano, kad Lietuvos miestuose reikia stiprinti lietuvių radikaliomis reformomis,

- LLA pripažįsta, kad visų ūkio gėrybių šaltinis yra žmogaus darbas, jis yra kiekvieno tautos nario pareiga. Valstybė turi rūpintis darbo jėgos ruošimu, jos tikslingu naudojimu, darbo sąlygų racionalizavimu ir teisingu atlyginimu už darbą.

- LLA nuomone, būtina steigti abiejų lyčių jaunuomenės privalomąją darbo tarnybą,

- socialinei tautos apsaugai laiduoti turi būti įvestas privalomas draudimas senatvės ir invalidumo atvejais,

- LLA manymu, įmonių darbininkams ir tarnautojams turi būti patikinta teisė dalyvauti įmonių pelne,

- LLA manymu, valstybė turi rūpintis palankiomis sąlygomis lietuvių šeimai klestėti, griežtai kovoti dėl augančių kartų sveikatos, laiduoti motinystės apsaugą ir globą, taip pat tinkamą medžiaginį šeimos aprūpinimą.

- LLA pripažįsta, kad tautinės kultūros kūrimas yra ne tik pavienių asmenų, bet ir visos tautinės bendruomenės uždavinys,

- LLA pripažįsta, kad tautinė kultūra gali reikštis įvairiomis kryptimis, tačiau tautos dvasia, jos istorija, papročiai ir gyvybiniai interesai turi būti nuolatinis šaltinis ir vertybių kriterijus, todėl LLA visad kovos su lietuviškumą neigiančiomis ir jo nepaisančiomis kultūros srovėmis bei idėjomis,

- tautos dvasiniam atsparumui ugdyti, tautos dvasios grynumui išlaikyti, tautinės kultūros politikai ugdyti, tautai informuoti ir telkti aktyviausiai veiklai visose viešojo gyvenimo srityse steigiamos specialiosios valstybinės institucijos,

- jaunimo auklėjimo tikslas - išugdyti fiziškai ir dvasiškai stiprias lietuvių asmenybes, kurios mokėtų tarpusavyje sugyventi ir kurti taip, kaip reikalauja aukščiausieji interesai, krikščioniškosios dorovės principai ir socialinis teisingumas,

- vidurinėse, specialiosiose ir aukštosiose mokyklose turi būti vykdoma gabijų atranka; gabūs, bet neturtingi jaunuoliai turi būti mokomi valstybės lėšomis,

- fizinis lavinimas sudaro būtinają tautos ugdymo dalį, todėl kuo plačiau plėtotinas.

Lietuvos laisvės armijos nariai įsipareigoja siekti šių idėjų bei tikslų ir priima priesaiką. Už jos sulaužymą baudžiama mirtini.

Vokiečių okupacijos metu, kaip minėta, LLA ruošė teorinį savo veiklos planą ir nėjo į glaudų sąlytį su kitomis, mažesnėmis rezistencinėmis grupuotėmis. Ji daug prisidėjo prie 1944 m gegužės mėnesį vokiečių paleistos Vietinės rinktinės karių gelbėjimo, tūkstančiai išgelbėtųjų vėliau tapo jos nariais. 1944 m. liepos pirmojoje pusėje bolševikams okupavus pusę Lietuvos teritorijos, dalis LLA grupuočių pasiliko okupuotoje teritorijoje ir pagal planą pradėjo partizaninius veiksmus. Kitos LLA grupuotės Žemaitijoje pradėjo ruošti aktyviai priešintis atslenkantiems okupantams. Reikia priminti, kad tuo metu Žemaitiją nuo bolševikų gynė Tėvynės apsaugos rinktinė. Tačiau dauguma LLA narių, būdami ištikimi savo organizacijai duotai priesaikai, nestojo į Rinktinę, o taupė ir kaupė jėgas neišvengiamai rezistencinei kovai.

1944 m. rugsėjo 17 d. LLA vadas išplatino atsišaukimą, kuriame sakoma: "Tėvynės ir nepriklausomybės idėjų nedrįsiu pats ir neleisiu kitiems išmainyti į laikinus asmeninius ir grupinius laimėjimus. Į vokiečių ar bolševikų organizuojamus karinius lietuviškus dalinius LLA nariams ir LLA "vanagams" stoti griežtai draudžiu. Ten be vadovybės leidimo stojantieji automatiškai iš LLA organizacijos narių iškrinta. Jei kas mėgintų visą organizaciją į minėtus dalinius nuvesti ir tuo būdu sukompromituoti, nežino, kad tatai galėtų tik per ištikimųjų LLA idėjos draugų ir mano lavonus. Nepriklausomą ir priešų nesužalotą Lietuvos idėją mes greičiau ryšimės nusinešti į amžinybę, negu leisim ją organizacijai sutepti".

Šių dienų požiūriu, toks LLA organizacijos sprendimas buvo teisingas. Tūkstantis ar daugiau LLA narių, įsijungusių į Tėvynės apsaugos rinktinės gretas, nebūtų pakeitę padėties, kovodami su dešimt kartų gausesnėmis bolševikinėmis pajėgomis, remiamomis šimtų tankų. Išsaugoti LLA organizacijos nariai sudarė stiprų kumštį kovoje su okupantais. Ją bolševikai su baime vadino "svarbia karine antitarybine organizacija", apėmusia visą Lietuvos teritoriją. Visa Žemaitija priklausė LLA "Vanagams". "Tauro", "Dainavos", "Vytauto", "Algimanto" ir "Šiaurės" LLA apygardos taip pat priklausė tai karinei organizacijai. "Šiaurės" apygardoje veikė dideli "Šerno", "Vilko", "Briedžio", "Griausmo", "Žaibo" partizanų junginiai, kuriuos 1944 m. subūrė Lietuvos kariuomenės leitenantas V. Jazokas. Net 1951 m., blėstant partizanų aušrai, Utenos, Zarasų, Ignalinos rajonuose pasirodydavo iškabinti viešose vietose įspėjamieji raštai strībams su parašu "LLA "Vytauto" apygardos partizanai". LLA organizacijos vardas

buvo minimas iki rezistencijos saulėlydžio. Bolševikų istorikai įvairiausiais būdais stengėsi įrodyti visuomenei, kad LLA organizacija buvo vokiečių įsteigta ir finansuojama. Tuo klausimu pateikiame trumpą komentarą. 1944 m. liepos antroje pusėje LLA organizacija Žemaitijoje, matydama, kad visa rezistencinė kova vyks ateityje ir norėdama sustiprinti savo materialinę bazę kovoje su okupantais-bolševikais, užmezgė ryšius su vokiečių karine vadovybe - feldmaršalo Modelio štabu dėl būsimo bendradarbiavimo. 1944 m. rugpjūčio 8 d. LLA organizacinio sektoriaus vadas A. Kubilius ir dar 12 asmenų gavo leidimą išeiti radistų ir žvalgybos kursus prie Karaliaučiaus ir po 3 mėnesių su parašutais nusileido jau bolševikų okupuotoje Žemaitijoje. Toks požiūris į bendradarbiavimą su vokiečiais labai aiškus. LLA norėjo gauti kuo daugiau ginklų ir kitokios amunicijos, reikalingos kovai su okupantais, o vokiečiai, apmokydami LLA narius partizaninio karo vedimo meno, buvo suinteresuoti pastarųjų kovų veiksmais bolševikų užnugaryje.

Kalbant apie LLA veiksmus kovoje dėl nepriklausomos demokratinės Lietuvos, reikia nors trumpai prisiminti šios organizacijos įkūrėją - Kazimierą Veverškį. Jis gimė 1912 m. Kauno apskrityje netoli Vilkijos. Privačiai mokėsi Kretingoje, o baigęs keturių gimnazijos klasių kursą, įstojo į Pranciškaus gimnazijos penktą klasę. Būdamas vyriausias, gavo "senio" pravardę, kuri jį lydėjo ir vėliau, netgi Rezistencijos metu.

1936 m. K. Veverškis persikėlė mokytis į Jurbarko gimnazijos septintą klasę, o po metų išlaikė Kauno "Aušros" gimnazijoje abiturus egzaminus. Buvo įstojęs į karo mokyklą, bet, bolševikams okupavus Lietuvą, 1940 m. iš jos išstojo. Studijavo Vilniaus Universitete teisę. Tais pačiais metais pasitraukė į Vokietiją ir grįžo atgal į Lietuvą 1941 metais. Buvo labai drąsus, fiziškai tvirtas, jautrus, religingas ir teisingas asmuo, mėgo literatūrą, rašė eilėraščius. Tokios dorovinės ir fizinės savybės padėjo jam įsigyti autoritetą, lahai produktyviai bendrauti su žmonėmis. 1941 m. gruodžio 13 d. jo iniciatyva buvo įsteigta pagrindinė lietuvių tautinė patriotinė organizacija, atlikusi svarbų vaidmenį kovoje už nepriklausomybę. LLA pagrindą sudarė žemesnio rango Lietuvos karininkai, šauliai, tarnautojai, rytų savanorių batalionų kariai, gimnazistai.

1944 m. antrąją bolševikų okupaciją K. Veverškis pasitiko Lietuvoje, apsisprendęs kovoti su okupantais. 1944 m. rudenį kartu su

generolu M. Pečiukonių jis įkūrė Lietuvos gynimo komitetą ir Pasiūlymų sąjungą. Jau 1944 m. LLA organizuotuose "Vanagų" būriuose Žemaitijoje kovėsi keli tūkstančiai vyrų. Kazys Veverskis žuvo 1944 m. gruodžio 29 d. kautynėse su enkavedistais. Jo nuopelnai Lietuvos rezistencijai labai dideli.

Vadovaudamiesi kilniais nepriklausomos demokratinės valstybės atkūrimo principais nacių okupacijos sąlygomis, Lietuvos laisvės armija toliaregiškai tvarkė Lietuvos vidaus politiką.

Kada naciai vertė Vietinės rinktinės vadą P. Plechavičių registruoti jaunimą į pagalbinę karo tarnybą už Lietuvos ribų, LLA kreipėsi į lietuvių tautą atsišaukimu, kurio dalis čia pateikiama:

"Lietuviai! Jokių interesų Vakaruose neturėjome ir neturime ir ten savo aukų neduosime. Tuo labiau, kad tokiu atveju mūsų tauta ir valstybė būtų bandoma pastatyti Anglijos ir Amerikos priešų padėtyje, priešų tų šalių, kurios pripažįsta mūsų valstybės nepriklausomybę ir kuriose ir šiandien veikia Lietuvos valstybės pasiuntinybės. Be to, vakarų invazijos metu, be abejojimo, sustiprės ir mūsų fronte bolševizmo veržimasis, kurį sulaikyti tegalės tik mūsų ir kitų Baltijos tautų vyrai. Štai šventai ir neabejotinai kovai bus reikalingas kiekvienas lietuvis, ypač tie pajėgiausi 30000 mūsų vyrų, dabar reikalaujamų išsiųsti Vokietijon.

Todėl laikydami neabejotinai teisingo mūsų nusistatymo - neduoti savo sūnų mirčiai už svetimus mūsų tautai ir valstybei interesus, mes čia buvome, esame ir būsime nepalaunami.

Mūsų visų šventa pareiga yra laikytis mūsų teisės: pasilikti Lietuvoje tėvynės prisikėlimui. Kiekvienas, kurį paliečia mobilizacija, ir kiekvienas, kuris tariamai įpareigojamas mobilizaciją vykdyti, turi pilną teisę, saugomą tarptautinių nuostatų, ir tautinę pareigą, saugomą lietuvių proto ir širdies, mobilizacinių įsakymų nevykdyti. Kas kitaip elgsis, kas blaškys kitus ar pats vyks iš Lietuvos, tas mažins lietuvių tautos atsparumą būsimai priešbolševikinei gynimosi kovai, tas silpnins bendrą lietuvių tautos ir valstybės laisvės žygį.

Tautiečiai! Kada ateis Tautai aktyvios kovos valanda, kada turėsime stoti prie ginklo - pašauks mus ar pritaris veikimui tikrieji mūsų Tautos valios reiškėjai - Vyriausiasis Lietuvos Išlaisvinimo Komitetas per laisvąją lietuvių spaudą."

Iš šio atsišaukimo matyti, kad lietuviai nebuvo agresy: vūs kitų tautų atžvilgiu, tačiau ryžosi kraujo kaina mokėti už savo Tėvynės laisvę.

-----*

5. Vietinė rinktinė

Vėliavos iškeltos plakas,
Renkas vyrai, žygis bus...
Už kalnų karalių takas,
Vilnius vėl priglaus pulkus...

1944 metai. Bolševikų invazijai atremti Lietuvoje organizuojama Vietinė rinktinė. Ta proga dera prisiminti asmenį, nuo kurio 1918 metais priklausė mūsų tautos likimas, kovojant su bolševikais.

Lenino palaiminti bolševikų pulkai, turėdami 16810 pėstininkų, 640 raitelių, apie 5 tūkstančius pagalbininkų, kurių dalis buvo mobilizuota Lietuvoje, veržėsi į Vakarus. Prieš 22450 durtuvų bolševikų laviną Lietuva gebėjo mobilizuoti apie 2,5 tūkstančio savanorių. Atrodė, padėtis be išeišties. Paimti Telšiai, Mažeikiai ... Bet toliau nė žingsnio. Čia stiprų atkirtį bolševikams sudavė žemaičių savanoriai, vadovaujami drąsaus, sumanaus ir nepaprastai energingo karininko Povilo Plechavičiaus.

Povilas Plechavičius gimė 1890 m. vasario 1 d. Mažeikių apskrities Židikų valsčiaus Bukončių kaime. Mokėsi Lietuvoje, vėliau, nuvykęs į Maskvą, ten 1908 m. baigė gimnaziją, 1911 m. - Komercijos institutą ir 1914 m. - kavalerijos karo mokyklą.

Dalyvavo Pirmajame pasauliniame kare. Kovėsi prieš vokiečius, austrus, vengrus, turkus. Revoliucijos metu kovojo su bolševikais Rusijos pietuose. 1918 m. grįžo į Lietuvą ir savo tėviškėje suorganizavo žemaičių savanorių rinktinę. Turėdamas savo žinioje vietinių savanorių (apie 50 raitelių ir 100 pėstininkų), P. Plechavičiaus dalinys, kaudamasis su bolševikais, apsirūpindavo iš jų atimtais ginklais ir kita amunicija. Kovėsi neturėdamas jokio ryšio su Centru ir be jokios pagalbos. Su savanoriais atstatinėjo sugriautus tiltus, sutvarkė apie 300 kilometrų ilgio ryšio linijas, organizavo valsčiuose

pareigūnus, iš turimų lėšų pirkdavo drabužių, maisto. P. Plechavičius buvo labai populiarus, žemaičiai praminė jį Žemaitijos Valdovu.

Sumušus bolševikus, P. Plechavičius kovojo su bermontininkais. 1919 m. rudenį paskiriamas į 5 pėstininkų pulką bataliono vadu. 1920 m. kovėsi su lenkais prie Seinų, Augustavo miškuose prie Varėnos. Už kovas dėl Lietuvos laisvės apdovanotas I rūšies III laipsnio Vyčio kryžiaus ordinu. 1920 m. organizuojant Lietuvos kariuomenės kavalerijos pulkus, kaip kavalerijos karininkas, perkeltas iš 5 pėstininkų pulko į 2 ulonų pulką. O 1921 m. gegužės 17 d. paskirtas I husarų pulko vadu. 1924 m. baigė Aukštuosius karininkų kursus ir buvo komandiruotas į Prahos generalinio štabo akademiją, kurią baigė 1926 m. ir buvo paskirtas Aukštųjų karininkų kursų lektoriumi. 1926 m. gruodžio 17 d. vadovavo perversmui Lietuvoje. Po perversmo buvo paskirtas generalinio štabo valdybos viršininku. Nuo 1927 m. buvo kariuomenės štabo viršininkas. 1929 m. vasario 13 d. išėjo į atsargą, turėdamas generolo laipsnį. Buvo apdovanotas garbingiausiu Respublikos apdovanojimu - Vyties Kryžiaus ordinu.

Bolševikams Povilas Plechavičius visais laikais buvo didžiausias priešas. Juk jis su savo savanoriais išlaisvino Žemaitiją.

1940 m. bolševikams okupavus Lietuvą, generolas P. Plechavičius pasitraukė į Vokietiją, o 1941 m. grįžo į Lietuvą ir jai ypač sunkiu metu, artėjant antrajai bolševikų okupacijai, suorganizavo Vietinę rinktinę. Atsisakęs vykdyti nacių reikalavimus, 1944 m. gegužės 15 d. buvo suimtas ir išvežtas į Salaspilio koncentracijos stovyklą. Vėliau, bolševikams veržiantis prie Rygos, iš ten iškeliamas į Dancigą (Gdanską). Tuo metu liepos 28 d. Pievėnų bažnytkaimyje oficialiai įforminta Tėvynės apsaugos rinktinė, kuri daugiau kaip 2 mėnesius prie Ventos sulaukė bolševikų veržimąsi į vakarus.

Generolas Povilas Plechavičius buvo numatytas Tėvynės apsaugos rinktinės vadu. Rugsėjo mėnesį jis per Karaliaučių atvyksta į Klaipėdą, per Tėvynės apsaugos rinktinės fronto laikraštį "Tėvynės gynėjas" pasveikina visus savanorius ir žada greitai su jais pasimatyti. Deja, to neįvyko. 1944 m. spalio 7 d. tik lengvais pėstininkų ginklais ginkluoti lietuviai batalionai nesugebėjo prie Sedos sustabdyti bolševikų tankų divizijos puolimo ir generolui nebeteko vesti savanorių į kovą...

O kaip veikė P. Plechavičiaus įkurta Vietinė rinktinė ?

1943 m. įvyko lūžis Antrojo pasaulinio karo eigoje. Vokietija, nors ir paklupdžiusi Europą, neįstengė pavergtų tautų įtraukti į kovą prieš bolševizmą. Simboliškai vokiečiams talkininkavo viena prancūzų, viena ispanų savanorių divizija, rumunų korpusas, neatlaikęs bolševikų puolimo prie Stalingrado, kelios kroatų lakūnų eskadrilės. Sąjungininkės Italijos legionai neįstengė būti svarbiais pagalbininkais feldmaršalo Romelio ekspediciniam Afrikos korpusui, bandžiusiam perkirsti svarbią sąjungininkų tiekimo arteriją - Sueco kanalą. Tokiu būdu Vokietijai su menkais pagalbininkais teko kovoti prieš pasaulio žaliavų šaltinius turinčius sąjungininkus ir jų visomis išgalėmis remiamą milžinišką bolševikų armiją. Rytų fronte kovoję 23 lietuvių batalionai jokių būdu negalėjo atsispirti prieš antrąją bolševikų okupaciją.

Stiekiant organizuoti ginkluotą pasipriešinimą, mėginant sustabdyti bolševikus prie Lietuvos savo rezervais, 1943 m. lapkričio 23 d. Kaune, Lietuvos kariuomenės 25-mečio proga susirinkę įvairių politinių grupių atstovai priėmė generolo Stasio Raštikio paruoštą deklaraciją dėl Lietuvos kariuomenės organizavimo. Joje buvo patvirtintas kariuomenės statusas, atitinkantis tuometinę Lietuvos politinę ir ekonominę situaciją

- lietuviai energingai stoja į kovą su bolševikais,
- tam reikia turėti būtinų ginkluotų pajėgų,
- ši ginkluota pajėga yra organizuojama Lietuvos kariuomenės

forma,

- Lietuvos kariuomenei vadovauja lietuviai, kuriais pasitiki vokiečiai,

- kariuomenė telkiama mobilizuojant vyrus.

Šiuos penkis deklaracijos punktus visi dalyvavusieji atstovai priėmė vienbalsiai. Suprantama, komunistų atstovai nedalyvavo. Jie, būdami Maskvos kolaborantai, visomis išgalėmis raudonųjų gaujų būriuose kovojo prieš savo tėvynę. Stengėsi pasirodyti esą verti bolševikinės valdžios lovio,

Toliau deklaracijoje buvo išdėstyta kariuomenės struktūra:

- kariuomenė turi būti vieningas junginys,
- ji turi apimti visas ginklo rūšis, įskaitant ir aviaciją,
- turi jungti visus dabartinius lietuvių batalionus, kovojančius fronte ir užfrontėje,
- kariuomenė iš pradžių turėtų būti vieno korpuso - 60000 vyrų.

Kariuomenė, kuri vėliau buvo pavadinta Vietine rinktine, kūrėsi planingai, pažymėtinas lakūnų ruošimas. Pėstininką arba artileristą išmokyti karybos meno užtenka kelių savaitių, o lakūno paruošimas trunka kelis mėnesius. Būsimuosius Lietuvos karo lakūnus buvo planuojama ruošti Štutgarte, bet tuo nebuvo pasinaudota dėl politinių ir karinių aplinkybių.

Nepaisant karo meto sąlygų ir sunkumų, bet esant gerai organizatorių disciplinai, norui dirbti Lietuvos labui, susiklausymui, pareigos jausmui, Vietinės rinktinės kūrimo darbai vyko greitai ir planingai.

Buvo sudarytas Vietinės rinktinės štabas, atlikęs didelį paruošiamąjį darbą, formuojant apskrityse karo komendantūras, gaunant joms patalpas, sudarant savanorių registracijos ir medicininės apžiūros komisijas. Vietinės rinktinės štabą sudarė rinktinės vadas, jo pavaduotojas štabo adjutantas ir keturi skyrių viršininkai. Štabo sudėtis buvo tokia:

Oskaras Urbonas, pulkininkas, - štabo viršininkas,

Antanas Rėklaitis, generalinio štabo pulkininkas, - I skyriaus viršininkas,

Aleksandras Andriūšaitis, leitenantas - II skyriaus viršininkas,

Antanas Šova, pulkininkas, - III skyriaus viršininkas,

Vladas Grudzinskas, pulkininkas leitenantas - IV skyriaus viršininkas,

Justas Liaukus, kapitonas - štabo adjutantas.

Toks buvo Vietinės rinktinės kovinis, taktinis, ideologinis branduolys, pasiryžęs kovoti dėl Lietuvos laisvės ir nepriklausomybės. Tai buvo vyrai, užgrūdinti Pirmojo pasaulinio karo, Lietuvos Nepriklausomybės ir Antrojo pasaulinio karo frontuose, perėję per ugnį ir vandenį, niekad nesulaužę Tėvynei duotos priesaikos.

Neužmirštami ir buvusios Lietuvos Vietinės rinktinės apskričių karo komendantų vardai:

1. Jonas Andrašiūnas, pulkininkas - Kėdainių apskritis,

2. Bronius Ambraziejus, majoras - Eišiškių apskritis,

3. Bronius Basiulis, pulkininkas leitenantas - Alytaus apskritis,

4. Pranas Budraitis, majoras - Telšių apskritis,

5. Antanas Dautantas, kapitonas - Svyrių apskritis,

6. Petras Genys, pulkininkas - Biržų apskritis,

7. Česlovas Januškevičius, pulkininkas leitenantas - Kretingos apskritis,
8. Motiejus Karašas, majoras - Raseinių apskritis,
9. Jonas Kazitėnas, pulkininkas leitenantas - Lazdijų apskritis,
10. Justinas Kuncaitis, majoras - Šakių apskritis,
11. Kazys Labutis, pulkininkas leitenantas - Vilkaviškio apskritis,
12. Jonas Laurinaitis, pulkininkas - Kauno apskritis,
13. Jonas Liorentas, pulkininkas leitenantas - Marijampolės apskritis,
14. Antanas Matūzas, majoras - Tauragės apskritis,
15. Jonas Naras, majoras - Trakų apskritis,
16. Vladas Rėklaitis, pulkininkas - Ukmergės apskritis,
17. Antanas Stapulionis, pulkininkas leitenantas - Zarasų apskritis,
18. Tadas Šakmanas, pulkininkas - Vilniaus apskritis,
19. Juozas Tumas, pulkininkas - Mažeikių apskritis,
20. Jonas Vėgėlis, pulkininkas leitenantas - Šiaulių apskritis,
21. Tomas Vidugirys, pulkininkas leitenantas - Panevėžio apskritis,
22. Juozas Vidugirys, pulkininkas leitenantas - Utenos apskritis,
23. Ignas Viršilas, pulkininkas leitenantas - Švenčionių apskritis,
24. Marijonas Vitkūnas, pulkininkas leitenantas - Rokiškio apskritis,
25. Stepas Žukaitis, pulkininkas leitenantas - Ašmenos apskritis.

Tenka prisiminti, kad Lietuvos kariuomenė per pirmąją bolševikų okupaciją (1940-1941 m. birželis) buvo ne tik fiziškai, bet ir techniškai sunaikinta. Visa ginkluotė kartu su 29 teritoriniu korpusu buvo pasitraukiančių bolševikų išgabenta. Lietuva tapo beginklė. Kuriant Vietinę rinktinę, reikėjo rasti materialinių išteklių kareiviams apginkluoti, apmokyti, maitinti. Vokiečių Šiaurės fronto vadovybė kartu su Rytų krašto generaliniu komisaru von Rentelnu sutiko apginkluoti ir viskuo aprūpinti lietuvių kovinius dalinius kovai prieš bolševizmą. Tuo metu Rytų frontas palengva, bet atkakliai slinko į Vakarų. Tai matydama, vokiečių vadovybė, bandydama gelbėti padėtį Rytų fronte,

pasidaro dosni. Aptardamas Vietinės rinktinės kovos veiksmų areną, jos vadas generolas P. Plechavičius pats susitarė su von Rentelnu, kad šios rinktinės daliniai kovos su bolševikais tik Lietuvos teritorijoje. Įžengti į svetimą teritoriją galima tik persekiojant priešą. 1944 m. vasario 16 d. Lietuvos nepriklausomybės proga rinktinės vadas generolas Povilas Plechavičius kalbėjo:

"Bolševikų tikslas - banditizmo banga pasistūmėti vis toliau iš Rytų į Vakarus. Ją lydi nuolatiniai plėšimai, deginimai ir ramių gyventojų bei pareigūnų žudymai. Greta paprastų kriminalinių gaivalų čia veikia įvairaus kitokio plauko Maskvos agentai. Jų tikslas - pakirsti gyvasias lietuvių tautos jėgas, kad Lietuva nebegalėtų laisvai gyventi.

Jie neturėjo tikrųjų lietuvių pritarimo, nes lietuviai, išskyrus kelis šimtus komunistų, atsimindami bolševikų padarytas skriaudas, areštus, kankinimus, trėmimus ir žudymus, niekuomet bolševikams nepritarė ir nepritars. Tatai aiškiai buvo parodyta, iškilus tarp vokiečių ir bolševikų karui, kada visa Lietuvos visuomenė - ir darbininkai, ir ūkininkai, ir miestelėnai, ir inteligentai, - susibūrė į partizanų būrius ir padėjo vokiečiams mušti bėgančius iš Lietuvos bolševikus.

Bolševikai, grąšindami sovietų pergale, stengiasi ugnimi ir kardu bauginti vietos gyventojus, kad jie prisidėtų prie šių nelabų darbų. Bolševikinis kirminas stengiasi pagrauzti mūsų tautos šaknis, kad Lietuva niekada neatgytų. Bolševikai, okupavę 1940-1941 m. Lietuvą, pakirto mūsų ekonominį gyvenimą, daug turto išgabeno į išbadėjusią Rusiją, užgniaužė mūsų kultūrinį ir dvasinį gyvenimą. Mongolai ir enkavedistai norėjo visą mūsų tautą išnaikinti, geriausius Lietuvos sūnus ir dukras su mažais vaikais, padoriausius ir geriausius ūkininkus ir darbininkus suiminėjo, sodino į kalėjimus, žiauriausiu būdu kankino. Gyvos tėtėra dar žvėriškos bolševikų skerdynės Rainiuose, Pravieniškėse, Červenėje ir kitur.

Bolševikai buvo suplanavę pusantro milijono lietuvių išgabenti į Sibirą, kur jų būtų laukę badas ir mirtis. Tik karas ir vokiečių pergalė išgelbėjo lietuvių tautą nuo sunaikinimo. Bolševikai savo srityse, kurios buvo vokiečių užimtos, ir Lenkijos teritorijoje, į kurias jie dabar įžygiavo, tūkstančius nekaltų žmonių sušaudė, beveik visus kitus, kurie nebuvo kartu su jais išbėgę į Rusiją, išvežė į Sibirą.

Bolševikai, sulaužę duotus Lietuvos Respublikai iškilmingus pasižadėjimus, smurtu ir klasta įjungė Lietuvos Respubliką į Sovietų, o tiksliau pasakius, į kalėjimų Sąjungą, dabar įtikinėja pasaulį, kad mes,

esą, laisvu noru įsijungėme į Sovietų Sąjungą ir kad jie, vykdydami mūsų valią, turi pareigą mums padėti grįžti į respublikų šeimą. Tiksliau pasakius, į žmonijos istorijoje negirdėtą kalėjimą, kur vadinamoji Stalino konstitucija yra tik popiergalis žmonijai mulkinti, o faktiška teisė yra visokio plauko sadistų rankose.

Šis didysis melas, prieš kurį lietuvių tauta yra protestavusi visomis jos turimomis priemonėmis, paskutiniu laiku vėl įkyriai kartojamas ir ruošiamasi mus "išvaduoti". Tačiau visi mūsų protestai liks bergždi, jeigu mes jų neparemsime jėga, nes bolševikas pripažįsta tik aklą jėgos dėsnį. Prisimindamas lietuvių tautai padarytą smurtą ir jausdamas lietuvių tautos tvirtą pasiryžimą kovoti dėl savo telių atstatymo ir ginti savo tėvų žemę, taip pat jos vieningą valią gyventi ir kurti laisvai ir savarankiškai su Europos tautomis, aš pasiėmiau rinktinės vado pareigas.

Pirmasis rinktinės uždavinys - kova su banditizmu. Prieš Stalino pasikėsinimą mus išnaikinti visi lietuviai buriasi į Vietinę rinktinę. Tegu Maskva žino, kad nė vienos pėdos žemės lietuviai be kovų Maskvai neužleis, kad už kiekvieną pėdą Lietuvos žemėje kris tūkstančiai bolševikų bandos galvų. Lietuviai per amžius gynė nuo priešų savo žemę, ir šiandien visi kaip vienas pasiryžę ginti savo Tautos laisvę, garbę ir gyvybę. Lietuvių tautoje dar šiandien tebėra gyva narsių kunigaikščių dvasia. Atminkite : kas negina savo laisvės, tas nevertas jos.

Rinktinės veikimo plotas - Lietuvos teritorija. Be mano sutikimo iš Lietuvos ribų joks dalinys negali būti paimtas kur nors kitur. Rinktinėi vadovaus lietuviai karininkai. Vyriausią rinktinės vadovybę Centre sudariau iš gerai Lietuvos visuomenei ir kariams žinomų žmonių, o apskričių komendantais paskyriau patyrusius karininkus. Imdamasis šio darbo, aš puikiai suprantu, kad Lietuvos karys sprendžiamu mūsų Tėvynei metu negali atsisakyti priimti savo dalies atsakomybės už lietuvių tautos ateitį. Todėl tikiuosi, kad kiekvienas sąmoningas Lietuvos pilietis, mano kviečiamas, savo pareigą atliks.

Lietuviai, aš, kaip senas karys, nepriklausomybės kovose kariavęs su bolševikais Žemaitijoje ir kitose kovose, Jūsų neapvyliau, ir šiandien esu pasiryžęs ginti savo tėvų žemę. Todėl pasitikėkite manimi, nes ir šią sunkią valandą aš Jūsų neapvilsiu ir savo pažadą ištesėsiu. Visų mūsų vienintelis troškimas - laisvi žmonės laisvoje nuo bolševikų ir banditų Lietuvoje.

Lietuviai kariai ! Kai Tėvynė pavojuje, Imkite tvirtai ginklą į savo rankas, kad visi, susibūrę į Lietuvos rinktinę išvalytume savo žemę nuo visų tų iš Rytų beslenkančių banditų, kurie žudo mūsų brolius, niekina mūsų moteris, plėšia ir degina mūsų tautą.

O TU, Lietuvos jaunime, kuris neturėjai ginklo rankose, sek savo vyresniųjų brolių pėdomis. Lietuvos vyrai, aš jus kviečiu stoti į mano organizuojamą Vietinę rinktinę. Visi vykite pas savo apskričių komendantus, nes atėjo laikas ginti savo Tėvynę. Nepriklausomybės kovose žuvusių savanorių ir partizanų kraujas neveltui pralietas, tęskime jų pradėtą darbą ir neužmirškime mūsų Tautos himno žodžių "Lietuva, Tėvyne mūsų, tu didvyrių žemė".

Tad, vyrai, už ginklą".

Nenuostabu, kad Lietuva patikėjo krašto gynybą tokiam asmeniui. Lietuvos vyrai, pasitikėdami generolo Povilo Plechavičiaus autoritetu, masiškai stojo į Vietinę rinktinę. Vietoje planuotų 15 tūkstančių savanorių per dvi savaites susibūrė dvigubai daugiau.

Lietuvoje tuomet vyravo ne mažesnė patriotinė tautinė euforija, kaip ir 1989 m., kai Atgimimo sąjūdis žadino iš letargo bundančią lietuvių sąmonę. Ginklą paėmė darbininkai, ūkininkai, tarnautojai, abiturientai. Pastarieji buvo nukreipti į karo mokyklą, kuri bazavosi Marijampolėje. Savanoriai ėmė ginklą ne dėl materialinio suinteresuotumo: niekas jiems nieko nežadėjo, vien kareivio algą - 15 ostmarkių mėnesiui. Lietuvoje taip norėta išvengti naujų Rainių, Pravieniškių ir daugybės kitų žmonių žudynių. 1941 m. traukdamiesi iš Lietuvos bolševikai net 88 gyvenvietėse paliko savo kruvinus pėdsakus, nužudydami 1480 gyventojų.

Vokiečių Vilniaus krašto administracija laukė, kada bus suformuota Vietinė rinktinė ir numatė jai svarbią užduotį. Tai savo kalboje išdėstė Vilniaus apskrities komisaro pavaduotojas Lakneris: "Lenkų partizanai Vilniaus Gebietkomisarijate sėja anarchiją, dezorganizuoja mūsų ekonominius planus ir sunkina mūsų administracinį aparatą, žlugdo mūsų armijos ir gyventojų aprūpinimą maisto produktais. Dėl to suformavome Plechavičiaus savanorių būrius, kurie kovos ne tik su banditais ir sovietiniais diversantų būriais, bet ir su lenkų partizanais".

Bolševikų partizanai, susikūrus Vilniaus krašte Vietinės rinktinės daliniams, tenkinosi propogandine akcija ir atsišaukimu į lietuvių iauką. Tuometinis Lietuvos komunistų partijos Centro komiteto organas "Kova" 1944 m. kovo mėnesį (Nr.17) išspausdintame atsišaukime "Mirtis budeliui Plechavičiui!" štai ką rašė: "Plechavičiaus būriai susideda iš tautos budelių ir išdavikų, ir kas į juos stoja, tas remia tautos budelius ir išdavikus. Kuris iš tų išdavikų nežus fronte kartu su Hitleriu, tas sulauks užtarnauto atpildo, kada Lietuva bus išvadauta iš Hitlerinio jungo".

Suformuoti ir apmokyti Vietinės rinktinės batalionai, apginkluoti lengvaisiais pėstininkų ginklais, buvo pasiūsti į raudonųjų veiklos zonas, o Vilniaus krašte - prieš lenkų Armijos Krajovos būrius, kurie faktiškai prieš vokiečius nekariavo. Armijos Krajovos sudėtyje Vilniaus krašte 1944 m. pradžioje buvo per 8000 gerai ginkluotų lenkų. Be jų veikė apie 3000 raudonųjų partizanų. Politinė situacija buvo labai prieštaringa. Armija Krajova, kuriai vadovavo Vilk'as, Vilniaus kraštą laikė priklausančia Lenkijai provincija ir stengėsi šeiminkauti kaip savo krašte. Tuometiniai Lietuvos vadovai ir generolas Povilas Plechavičius teisėtai Vilniaus kraštą laikė Lietuvos dalimi ir stengėsi palaikyti tvarką kaip savo namuose. Tai buvo svarbiausia nesantaikos priežastis tarp Plechavičiaus batalionų ir Vilk'o brigadų. Šioje konfliktinėje situacijoje svarbus vaidmuo teko vokiečiams. 1944m. vadas Vilk'as derasi su vokiečių saugumo policijos bei vermachto atstovais, siūlydamas bendradarbiauti prieš raudonuosius partizanus. Vilk'as prašė naujai suformuotus 18 pėstininkų ir 10 kavalerijos eskadronų apginkluoti vokiškais ginklais. Kuomet šį lenkų pasiūlymą vyriausias saugumo policijos Rytų krašte vadas Panciger perdavė Hitleriui, iš jo gavo tokį atsakymą: "Iš lenkų visuomet reikia tikėtis klastos". Vis dėlto buvo susitarta, kad Armija Krajova nepuldinės vokiečių ir padės sunaikinti Rūdininkų girioje bolševikų partizanus. Už tai vokiečiai leido Armijai Krajovai legaliai veikti Vilniaus krašte, žadėjo jų nepersekioti ir apginkluoti vokiškais ginklais.

Tačiau 1944 m. kovo 13 d. Armijos Krajovos vadovybė uždraudė Vilniaus akovcams bendradarbiauti su vokiečiais ir užpildinėti pagrindį antifašistinės koalicijos dalyvių (JAV, SSSR, D.Britanijos) akyse. Vis dėlto Vilniaus akovcai neblogai sugyveno su vietine vokiečių karine ir civiline valdžia. Svyrių apskrities žandarmerijos vadas leitenantas Šmitas rašo Svyrių apskrities policijos

vadui: "Savo raštu aš esu pranešęs lenkų partizanams, kad Svyrių apskrityje prisilaikantieji lenkų partizanai nebus puolami ir persekiojami. Tuo pačiu raštu aš pareikalavau, kad jie nesiimtų nuginkluoti policijos pajėgų. Prašau pranešti visiems policijos punktams, kad jie lenkų partizanų nepuolų ir nepersekiotų. Pasitaikius nuginklavimo aivejams, tam griežtai visomis priemonėmis pasipriešinti".

Nauja lietuvių ir lenkų konfrontacijos fazė prasidėjo 1944 m. gegužės pradžioje, Rytų Lietuvoje pasirodžius Vietinės rinktinės batalionams. Dar iki generolo P. Plechavičiaus armijos įžengimo 1944 m. balandžio mėn. Armijos Krajovos Vilniaus apygardos vadas Vilk'as nusiuntė generolui raštą į Kauną, kuriame siūlė:

1. Sudaryti tarp Armijos Krajovos ir Vietinės rinktinės tarpusavio nepuolimo sutartį, sustabdyti lietuvių ir lenkų kovas Vilniaus krašte, nes jos gali pasitarnauti tik Vokietijos ir Rusijos interesams.

2. P. Plechavičiui pasiekti, kad lietuvių administracija ir policija nepersekiotų lenkų, nuo amžių gyvenančių šiose žemėse - Rytų Lietuvoje.

3. Sudaryti bendrą komisiją, reguliuojančią abiejų pusių nesusprikimus ir incidentus.

Lietuviai šiuos pasiūlymus atmetė ir pareiškė, kad ginkluotas konfliktas neišvengiamas, jeigu lenkų daliniai liks Vilniaus krašte. Savo ruožtu Vietinės rinktinės atstovai iškėlė Armijos Krajovos vadovybei šiuos reikalavimus:

- visiškai atitraukti lenkų Armijos Krajovos dalinius iš Vilniaus krašto, arba Armijos Krajovos būriams įsijungti į lietuvių korpusą kovai su bolševikais.

Suprantama, Armija Krajova tokių gen. P. Plechavičiaus štabo sąlygų priimti negalėjo. Lenkų istoriko V. Borodzevičiaus teigimu, Armijos Krajovos ir generolo P. Plechavičiaus štabo atstovų susitikimas įvyko 1944 m. balandžio 13 ir 22 d. Pirmas karinis Vietinės rinktinės ir Armijos Krajovos susidūrimas įvyko 1941 m. kovo mėnesį. Armijos Krajovos 5 brigada, vadovaujama Lupaškos, surengė žygį į Lietuvos gilumą. Šios brigados I ir III būrius prie Molėtų užpuolė Vietinės rinktinės daliniai ir priverstė bėgti. 1944 m. gegužės 4 d. 310 bataliono 2 kuopą prie Turgelių užpuolė Frog'o vadovaujama 3 Armijos Krajovos brigada. Mūšyje į nelaisvę pateko kuopos vadas kapitonas V. Narkevičius (buvo sušaudytas) ir 8 kariai. 1944 m. gegužės 6 d. prie

Grauziškių Armijos Krajos 8, 12 ir 13 brigada užpuolė 308 Vietinės rinktinės bataliono žygiuojančias 3 ir 4 kuopą ir, esant didelei persvarai, jas sumušė. Žuvusiųjų lietuvių karių lavonai buvo išrengti ir išniekinti. Sunkiai sužeistieji buvo pribalgiami šautuvų buožėmis arba šūviais. Lietuvių duomenimis, žuvo 21 Vietinės rinktinės karys.

1944 m. gegužės 13-osios naktį Armijos Krajos 3, 8 ir 12 brigada puolė Vietinės rinktinės 301 batalioną Mūrinėje Ašmenoje. Puolimui vadovavo pats Vilk'as. Turėdami didelę jėgų persvarą ir daug geresnę ginkluotę, lenkai nemaža P. Plechavičiaus karių paėmė į nelaisvę, mūšyje prie Mūrinės Ašmenos žuvo bataliono vadas kapitonas Edvardas Počebutas. Jo brolis Pranas, taip pat kapitonas, žuvo 1944 m. spalio 7 d. Sedos kautynėse. Abu broliai zarasiškiai Počebutai tais pačiais metais paaukojo savo gyvybę už Lietuvos laisvę.

Vietinės rinktinės batalionų ginkluotė buvo simboliška. Karo meto sąlygomis pėstininkų batalionas turėjo būti apginkluotas 36 lengvaisiais bei 2 sunkiaisiais kulkosvaidžiais ir 2 sunkiaisiais minosvaidžiais su neribotu šovinių kiekiu. Tuo tarpu pasiūsti į gerai ginkluotą lenkų Armijos Krajos veiklos zoną P. Plechavičiaus batalionai turėjo tik 16 lengvųjų kulkosvaidžių. Kiekvienam kulkosvaidžiui buvo skirta tik po 1000 šovinių. Kiekvienam Vietinės rinktinės kariui buvo išduota vos po 15 šovinių. Gegužės 15 d. esėsininkai suėmė generolo P. Plechavičiaus štabą Kaune ir išvežė į Salaspilio konclagerį prie Rygos. Tą pačią dieną prasidėjo visuotinis Vietinės rinktinės karių nuginklavimas. Gegužės 15 d. Ašmenoje buvo suimti 301 ir 308 bataliono karininkai. Kariai buvo nuginkluoti, kai laidojo prie Mūrinės Ašmenos žuvusius draugus. Vokiečiai net neleido užkasti žuvusių kovos draugų. Vilniuje gegužės 17 ir 21 d. vokiečiai sušaudė keliasdešimt nuginkluotų Vietinės rinktinės karių.

Daugumai Vietinės rinktinės karių pavyko išvengti nacių represijų ir pasitraukti į miškus. Vėliau jie tapo Tėvynės apsaugos rinktinės pagrindu. Maždaug 3500 Vietinės rinktinės karių vokiečiai suėmė ir išvežė į Vokietiją aerodromų apsaugai. Pogrindinis lietuvių laikraštis "TR yra Lietuva" aprašė Vietinės rinktinės žuvimą. "Vos kelių savaičių laikotarpyje, gindami nuo banditiškų lenkų partizanų Rytų Lietuvos žemę, žuvo apie 150 Vietinės rinktinės vyrų. Menkiausiais ginklais apginkluoti, tyčia vokiečių atskiromis kuopomis išsklaidyti tarp tūkstantinių lenkų partizanų gaujų, turėdami vos po keliasdešimt

šovinų, jie kovėsi su dešimteriojai skaitlingesnėmis ir vokiečių gerai apginkluotomis lenkų partizanų gaujomis iki paskutinio šovinio ir žuvo kaip niekšiško vokiečių suokalbio su lenkais aukos". Armija Krajova politinio tikslo nepasiekė. Bolševikai juos nuginklavo, o Vilniaus apygardos vadas Vilk'as daug metų praleido bolševikų lageriuose.

Apie 3 mėnesius egzistavusi Vietinė rinktinė savo pareigą Lietuvai atliko. Pašaukus Tėvynei ginti ją nuo priešo, Lietuvos jaunimas parodė politinį brandumą, patriotiškumą ir pareigingumą. Išsklaidyti Vietinės rinktinės kariai, kurių buvo likę apie 7-8 tūkstančius, liepos pradžioje bolševikams vėl veržiantis į Lietuvą, traukėsi į Žemaitiją ir ten Tėvynės apsaugos rinktinėje sudarė kovos branduolį, o nuo rugpjūčio mėnesio pradžios, jie užsklėdė fronto barą tarp Ventos ir Virvytės. Kovėsi prie Papilės, Tryškių, Viekšnių, Sedos ir Barstyčių.

Buvęs Vietinės rinktinės karo mokyklos kuopos vadas kapitonas Juozas Uselis 1944 m. vasarą jau vadovavo Tėvynės apsaugos rinktinės kuopai fronte prie Ventos. Tų pačių metų žiemą jau kovėsi su okupantais "Žaliojo vėlnio" (J.Misiūno) vadovaujame būryje Ukmergės apskrityje. 1956 m. bolševikų sušaudytas. Tai buvo paskutinis Vietinės rinktinės karininkas, žuvęs už Lietuvos laisvę.

Beje, Vietinė rinktinė Lietuvos rezistencijai davė ir svarbiausius vadus. Vadovaujantį Žemaičių legiono branduolį sudarė Vietinės rinktinės karininkai ir karo komendantai - pulkininkai Č. Januškevičius, J.Tumas, majorai M. Kuražas, P. Budraitis, A. Motuzas, kapitonas V. Jasinskas. Paskutinis visos Lietuvos rezistencijos - Lietuvos laisvės kovų sąjūdžio - ginkluotųjų pajėgų vyriausiasis vadas Jonas Žemaitis buvo Vietinės rinktinės 310 bataliono vadas.

Leitenantas Daniellus Vaitelis, buvęs karo mokyklos 3-čios kuopos vadas, nuo pat rezistencijos saulėtekio - 1944 m. rudens iki savo žūties 1946 m. - vadovavo "Algimanto" kovos apygardai. Tokių pavyzdžių daugybė. Rezistencijos kovotojų gretas papildė Vietinės rinktinės savanoriai buvo gerai susipažinę su karo mokslu, padėjo rezistentams įsigyti reikalingų partizaniniam karui su okupantais žinių. Jie mokė naujokus, nuolat rezistentų gretas papildančius savanorius techninių ir taktinių kovos gudrybių. Supažindindavo su įvairiais ginklais, jų veikimu bei naudojimu įvairiose kovinėse situacijose. Kovose užgrūdinti, daug kartų žvelgę mirčiai į akis ir tik dėl savo

šaltakraujiškumo, susitvardymo bei drąsos ištrūkę iš jos glėbio, savanoriai savo pasiaukojimu ir asmeniškais pavyzdžiais kėlė rezistencijos dalyvių pasitikėjimą savo jėgomis, tautinį patriotiškumą.

Rašant apie 1944 metų Tautos viltį - jos gynėją Vietinę rinktinę, būtina nors trumpai paminėti ir apie planuotą karininkų kadruų kalvę - Karo mokyklą.

O, gimnazija, kokia tu brangi,
Aš ją palieku, nes kovon žengiu...

Taip dainavo 1944 m. kovo mėnesį rytų Lietuvos paskutiniųjų gimnazijų klasių moksleiviai, išeidami savanoriais į Vietinę arba, kaip tuomet vadinta, generolo Povilo Plechavičiaus karo mokyklą. Tų metų vasario 16 d. - Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo 26-ųjų metų progą, generolas Povilas Plechavičius kvietė ginti ją nuo vėl atslenkančių raudonųjų "ordų", gresiančių antrą kartą okupuoti Lietuvą. Jis pasakė: "Tad, vyrai, už ginklų!" Kartu su tūkstančiais Lietuvos artojų, darbininkų, inteligentų Tėvynės ginti išėjo ir nemažai mokslėjų. Jiems laisvės šauksmas buvo svarbesnis už mokslą, jaukų šeimos židinį, tėvų globą. Knygą keitė granatos, namų šilumą - apkasai, spygliuotų vielų užtvaros, mirtį sėjanti kulkosvaidžių ugnis. P. Plechavičiaus karo mokyklos kariūnai buvo dislokuoti Marijampolėje, buvusioje 9 pėstininkų pulko kareivinėse. Iš jų 1940 m. birželio 15 d. pulkininkas Gaučas su savo pulku traukėsi į vakarus, kad vėl kovotų prieš raudonus...s okupantus. Deja, tuometinio kariuomenės vado, bolševikų gerbėjo V. Vitkausko įsakymu pulkas buvo sulaukytas ir gražintas atgal. Taigi, tų kareivinių viename korpuse buvo dislokuotas 18 mokomasis batalionas - Karo mokyklos kariūnų kuopos. Anksčiau gyvenę vėrmachto kareiviai kazematų sienas buvo papuošę kovų epizodais. Mūsų kariūnai (tarp jų buvo menininkų) pavaizduotų kai kurių karių šalumus paženklino letuviška atributika ir sukūrė naujų paveikslų. Visi kariai buvo panašaus amžiaus, visi išsilavinę - abiturientai, studentai. Vyresnis buvo vadovaujantis komandinis karo mokyklos personalas. Mokyklai vadovavo Lietuvos kariuomenės kadriniai karininkai, išvengę bolševikinės deportacijos arba laimingai išėję iš 29 teritorinio korpuso, kuris karo pradžioje traukėsi į rytus.

Karo mokyklos viršininkas Jonas Vertelis buvo Lietuvos kariuomenės generalinio štabo pulkininkas. Vienai kuopai vadovavo kapitonas Juozas Uselis, 1944-ųjų rudenį buvęs Tėvynės apsaugos rinktinės pirmo bataliono kuopos vadas. Trečios kariūnų kuopos vadas leitenantas Danielius Vaitelis nuo 1944 m. rudens iki 1946 m. (savo žūties) buvo "Algimanto" rezistencijos kovų Sąjūdžio vadas. Iš kariūnų tarpo išsiskyrė Vietinės rinktinės vado sūnus Povilas Plechavičius - draugiškas ir kuklus jaunuolis, labai mėgęs Gėtės poeziją.

Kai kurie kariūnai buvo geri sportininkai-futbolininkai, krepšininkai. Ypač daug iš Žemaitijos. Laisvalaikiu jie surengdavo rungtynes tarp karo mokyklos įvairių kuopų komandų, taip pat Marijampolės gimnazijos ir mokytojų seminarijos rinktinių. Kūno kultūra buvo svarbi kariūnų parengimo programoje. Kiekvieną rytmetį treniruojantis tekdavo įveikti ne mažiau kaip 3 km kliūtis, šokinėti per duobes, sliuogti 5 m aukščio kartimi, pakibus ant rankų "pereiti" 10 m ilgio 5 m aukštyje įtvirtintas kopėčias. Lavinta kariūnų jėga, ugdyta drąsa. Tai vyko kovo, balandžio mėnesiais. Grūdindavo Šešupės vanduo, kur tekdavo praustis po pratybų. Karo mokyklos kursantams buvo teikiamos ir bendro lavinimo karybos žinios, ugdomas savitarpio draugiškumas, diegiama tvarkos, drausmės įgūdžiai. Atvykęs į karo mokyklą prie pareiškimo priimti mokytis turėjo parašyti dar gyvenimo aprašymą lotynų kalba. Būdavo nuolat kalbama, kad Lietuvos karininkas savo elgesiu ir tvarkingumu turi būti pavyzdys ne tik kariams, bet ir civiliams gyventojams. Todėl ir sunkiais 1944-ųjų pavasario mėnesiais, kai Rytų frontas palengva slinko į vakarus, P. Plechavičiaus kariūnai dirbo pagal griežtą taikos meto kariuomenės statutą. Kariūnai į miestą buvo išleidžiami tik būrio vadui patikrinus aprangą, kuri turėjo būti nepriekaištingai švari, tvarkinga. Pagarba mieste turėjo būti atiduodama kiekvienam vyresnio laipsnio kariškiui, nepaisant jo dėvimos uniformos, ginklo rūšies, tautybės. Didelį dėmesį kariūnų gyvenimui ir mokymui skyrė pats Vietinės rinktinės vadas generolas P. Plechavičius. Jis kas mėnesį atvykdavo į Marijampolę su štabo viršininku Oskaru Urbonu, domėjosi kariūnų pratybomis, savo kalbomis kėlė patriotinius jausmus, kovos dvasią, teikė optimizmo. Savo imponuojančia išvaizda - aukštas, pasitempęs, orus, generolo uniforma - kiekvienam kariūnui keldavo pasitikėjimą, tvirtą tikėjimą jų pasirinktu keliu. Deja, generolui neteko šios rinktinės vyrų panaudoti kautynėse. Vokiečių Šiaurės fronto vadovybė, nesilaikydama

ankstesnio susitarimo, pareikalavo kariūnus perkelti į vermachto dalinius. Generolas P. Plechavičius su tuo nesutiko ir 1944 m. gegužės 15 d. įsakymu išformavo Vietinę rinktinę, taigi ir uždarė mokyklą. Kariūnams buvo skubiai išduotos komandiruotės į namus. Daugumas jų tuo pasinaudojo. Tačiau buvo ir tokių, kurie nesuspėjo grįžti namo. Dalį jų vokiečiai savo satelitų vengrų ir vlasovcų pagalba nuginklavo ir išvežė Vokietijon. Dalis buvusių kariūnų kovėsi Žemaitijoje Tėvynės apsaugos rinktinės gretose. Dalis kovojo ir žuvo rezistencijos kovose. Dalis buvo nužudyti sovietiniuose lageriuose.

Šimtas šeši buvę Karo mokyklos kariūnai gegužės 16 d. pateko į vokiečių "globą" - buvo išgabenti aerodromų apsaugai į Vokietiją. Apie tai savo atsiminimuose pasakoja kariūnas Kęstutis Norkus, dabar gyvenantis Kanadoje.

"1944 m. vasario 16 d. per radiją generolas P. Plechavičius kvietė vyrus, jaunuolius stoti į steigiamą Lietuvos ginkluotųjų pajėgų Vietinę rinktinę. Gyvenau ir mokiausi Marijampolėje. Sužinojęs apie Karo mokyklos steigimą, neatidėliodamas atvykau į registracijos punktą.

Karo mokykloje vieną dieną mus aplankė generolas P. Plechavičius. Tai buvo įsimintina diena. O po kurio laiko sužinojome, kad generolas ir jo štabas areštuoti. Vadinas, mūsų likimas - nežinomas... Nė vienas iš mano draugų nežadėjo palikti Marijampolės, kai kurie galvojo apie pasipriešinimą. Bet kiek ir kokių ginklų turime? Nežinome!

Su pora bičiulių išeiname į miestą pas mokslo draugą, kurio brolis karininkas Kaune: gal bus galima susisiekti su juo. Deja, nepavyko.

Į kareivines grįžome apie 10 val. Laukiame rytojaus.

Vos išaušus, girdime sunkvežimių burzgimą. Lipu laiptais žemyn, o prie durų du mūsų karininkai varomi dviejų vokiečių su nukreiptais į juos automatais. Kažką šaukia man ir rodo eiti laukan. Išėjus pro duris, karininkus atskyrė, o mane pastūmė prie būrelio kariūnų. Visus nuvarė į buvusią raitelių būstinę ant Šešupės kranto. Kas kelios minutės mūsų gausėjo. Iš naujai atėjusių sužinojome, kad buvo nušauti du kariūnai - Vasiliauskas ir Juodkojis.

Būstinės langai buvo aukštai. Vienas kitą pakėlė ant pečių, norėjome pasižvalgyti pro langą, bet į mus pasipylė automato papliūpa. Per sienų plyšius matėme, kad pastatas apsuptas. Apie

pietus mus išrikiavo lauke. Turėjo kažkokius sąrašus, tikrino pavardes, užkabino ant kaklo numerius. Sargybos apsupti gatvės viduriu žygiavome į miestą. Žmonės, daugiausia mergaitės ir vyresnio amžiaus moterys, lydėjo mus. Nuvedė į sinagogą, kur jau buvo įrengta uniformų, avalynės ir apatinių drabužių sandėlis. Įsakė apsirengti aviatorių uniformomis. Grįžome į kareivinių antrąjį aukštą. Daugybė sargybos. Uždrausta artintis prie langų ir durų.

Gegužės 17 ir 18 d. rytą beveik prie durų privažiavo du keleiviniai autobusai. Į juos mus suvarė paskubomis. Įsakymas - nesikalbėti iki atskiros leidimo. Mus suskaičiuoja, ir autobusai pajuda nežinomybėn.

Marijampolės gyventojai dar ilsisi, mieste ramu. Išvykstame niekam nežinant. Pervažiavus Lietuvos - Vokietijos sieną, gauname leidimą kalbėtis, bet neleidžiama atsistoti. Kelioms minutėms, autobusui važiuojant per lygumas, išleido. Sukant į fabriką ir sandėlių rajoną, spėliojom, kad čia paliks darbams. Deja, spėlionės nepasitvirtino. Paimdavo malkų autobusų dujų generatoriams, ir vėl pirmyn.

Saulei leidžiantis, autobusai pasuko į pušyną. Spygliuotų vietų tvoros vartai, viršuje užrašas, jog tai Štuthofo konclageris. Neištaraime vienas antram nė žodžio. Sargybiniai atidarė vartus, autobusai įvažiavo. Juos apsupo automatais ginkluoti SS kareiviai, kai kurie su vilkiniais šunimis. Matėme - barakų miestas, aptvertas aukšta spygliuota tvora. Suvarė į vieną iš tų barakų.

Čia išlaikė apie savaitę. Kaliniai atveždavo duonos, kavos, pietums - dvokiančios sriubos. Kiekvieną dieną prie mūsų barako ateidavo SS karininkas, pavaikščiodavo apie 15 minučių ir vėl išeidavo nieko nesakęs.

Buvome sutarę, kad į kelių malonės prašymų iš mūsų nesulauks, jai užkalbintų - jų kalbos "nesuprasime". Vieną dieną tarp duonos riekučių radome kun. Ylos raštelį: "Vyrai, lietuviškai padalnuokite". Kiekvieną vakarą giedodavome Lietuvos himną, "Marija, Marija", dainuodavome "Lietuva brangi", "Leiskit į Tėvynę". Nors mūsų dainos skambėjo toli, iš nacių pastabų negavome.

Gal po savaitės ar dviejų prisistato SS viršila su būriu kareivių ir įsako skubiai ruoštis kelienei. Nuveda į geležinkelio stotį, suvaro į prekinį vagoną, užrakina. Kelionė ilga, vietos - vos pajudėti galima. Traukinys sustoja, atrakina vagoną, lauke laukia būrys SS kareivių.

Mus vel suskaičiuoja, automatai atkreipti į mus. Gal už kilometro vel prie spygliuotų vartų - Gross Rosen Konclageris - akmenų skaldykla. Pagalvojau: iš čia gyvi neišeisim.

Viršila išrikiuoja. Ateina konclagerio komendantas su palydovais. Jis skaito iš popieriaus lapo lyg Lietuvos kariuomenės vado pranešimą, pamini plk. A. Bironto pavardę. Prasmė tokia: buvome areštuoti ir išvežti 106 kariūnai, kaip įkaitai, kol vyriausybė tariasi, kaip kartu kariausime prieš bolševikus. Nuo šio momento esame kovotojai prieš bendrą priešą.

Pernakvojome barakuose. Kitą rytą pusryčiai kareivių valgykloje. Po jų išdavė kelionei maisto daavinį. Nuvedė į geležinkelio stotį ir susodino į keleivinius vagonus. Sargybos elgesys žmoniškesnis. Jais nepasitikime. Grįžome į Štutnofo geležinkelio stotį. Šįkart ne už spygliuotų vielų, bet į kareivių barakus. Mus padalija į du būrius, prisistatė viršilos. Išdavė baltas drobines uniformas, kurias kas vakarą reikėdavo skalbti.

Daugiau kaip du mėnesiai rikiuotės ir beprasmiškai šliaužiojimai, tūpčiojimai.

Mūsų viršininkai pranešė, kad mus perkels į aviacijos dalinį. Paliekame Štuthofą. Pirmoji kelionė be sargybinių. Dar naktį pasiekėme Štetiną. Miestas paskendęs liepsnose ir dūmuose: prieš kelias valandas patyręs didįjį bombardavimą. Vedė į miestą padėti gyventojams išsikasti iš sugriuvusių slėptuvių. Gal po savaltės išvažiuojame į Karaliaučių mokymams prie sunkiųjų priešlėktuvinių patrankų. Netrukus perkeliame prie Graudenzės. Pro šį miestą nuolatos ėjo, važiavo su arkliais civiliai įvairių tautybių žmonės - traukėsi kuo toliau į Vakarus. ¹⁵ Jų sužinojome, kad po kelių dienų rusų, kariuomenė užims Graudenzę.

Rusų kariuomenei artėjant, vokiečiai menkai tesipriešino. Mūsų pabūklus išdėstė palei Vyslos upę. Įsakė gintis nuo rusų tankų. Po kelių dienų prasidėjo pragaras. Rusų artilerijos sviediniai pasiekė mus. Neprisimenu, kaip ilgai jie mūsų pusėn šaudė, kol pradėjo keltis per Vyslą. Likę gyvi mūsų šiklai patėko į rusų nelaisvę. Didžiulis rajonas buvo visiškai apšuptas rusų kariuomenės. Daug vokiečių pasidavė be šūvio.

Aš su draugu, persirengę civiliais nuo rusų pabėgome ir laimingai pasiekėme anglų kariuomenės užimtą Vokietijos zoną. Apie kitų likimą nežinau.

Užbaigiant šį poskyrį tenka prisiminti sekantis faktas Lietuvos kariuomenės istorinėje raidoje. Vokiečiams išformavus Vietinę rinktinę ir grėsmingai artėjant Rytų frontui į vakarus, jie lietuvių pagalba planavo sulaukyti besiveržiančius bolševikus. Vokiečių spaudžiamas generalinis tarėjas generolas P.Kubiliūnas, mobilizacinio štabo viršininku paskiria pulkininką A. Birontą. Mobilizacijos idėja sužlugo, nes jai priešinas Lietuvos laisvės armijos (LLA) organizacija. Kokio tikslo vedamas pulkininkas A. Birontas sutiko būti tose pareigose savo atsiminimuose knygoje "Vardan teisybės" rašo: "Vokiečių karo vadovybė nutarė tą reikalą pavesti tvarkyti tikram lietuviui, negu kokiam išgamai vokiečiui, ir pasiūlė iš pradžių generolui Raštikiui. Jam atsisakius, buvo pasiūlyta kitiems. Paskutinėje eilėje vėl buvo pasiūlyta man. Niekam nesutinkant paslaukoti, po ilgų derybų aš pagaliau sutikau, su sąlyga, kad prieš pirmos progos, suradus tinkamą žmogų, tas pareigas užleisiu jam. Sutikau būti mobilizacinio štabo viršininku laikinai... Vienas iš mano sutikimo motyvų buvo noras gelbėti tai, kas dar išgelbėti buvo galima, ir neleisti įstumti Lietuvos inteligentų ir šiaip prieš rusus - komunistus nusistačiusių žmonių į bolševikų glėbį ... 1944 m. liepos viduryje per vokiečių Rundfunk'ą aš Lietuvos vardu paskelbiau bolševikams karą, kviesdamas gyventojus burtis į lietuviškas komendantūras ir prisidėti prie Lietuvos gynybos savo darbais ir sugebėjimais... Ta mano kalba visą savaitę du kartus per dieną buvo perduodama radijo bangomis į visą pasaulį. Deja, "rezistencija" varė priešingą darbą... Jei "rezistencija" nebūtų man sutrukdžiusi, aš tikrai bent 1/4 milijono jaunų gyvybių būčiau atvedęs Vokietijon, kurie vėliau būtų išvykę į Merikon ar kur kitur ir būtų laimingesni už tuos, kurie pasiiliko anapus geležinės uždangos". Tenka priminti kad pulkininkas A.Birontas buvo aktyvus 1941 m. birželio sukilimo dalyvis, Oficialiai, Lietuvos Savivaldos vardu, 1944 m. liepos mėn. paskelbęs karą Sovietų Sąjungai.

2 skyrius. LIETUVA PAKILO | ŽŪTBŪTINĘ KOVĄ.

1. Sugniaužta kumštis.

Palikę gimtą sodžių
ir tėviškės namus,
Išėjo jie prieš marą,
atmušt bolševikus.

Šiame knygos skyriuje skaitytoją supažindinsime su 1944 metais pavasarį susidariusia situacija, nuo kurios priklausė tolesnis mūsų tautos likimas ir siekis - visomis priemonėmis priešintis antrajai bolševikų okupacijai. Supažindinsime su pasipriešinimo idėjomis, jos organizatoriais - Aukštaitijos savanoriais ir Žemaitijos patriotais, kurie griūvančio Rytų fronto akivaizdoje, kada Antrojo pasaulinio karo baigtis buvo aiški, kaip japonų kamikadzės stėjo ginti tėvų žemės. Tai buvo nepriklausomoje Lietuvoje patriotiškai išauklėtas jaunimas, kuriam Tėvynės meilė ir konstitucinė pareiga buvo aukščiau už visus asmeninius išskaičiavimus. Nežiūrinti į nieką, jie stėjo ginti tėvų žemę nuo okupantų.

1944 m. liepos pradžia. Lietuvoje jau kartkartėmis girdėjosi tolimas, panašus į perkūniją, artilerijos gaudesys. Kaimyninėje Baltarusijoje, generolo Piltenkitcher vadovaujami kovėsi vokiečių "Centro" armijos dalinių likučiai. Išsekinti kareiviai pamažu traukė į vakarus. Kartu su jais kaudamiesi traukėsi ir Lietuvos savanorių batalionai. Jų kelias ėjo per sunerimusią, bet dvasiškai stiprią Lietuvą, kuri gniaužė kumštį ir rengėsi priešintis artėjantiems raudoniesiems, kurie vėl grėsė okupuoti. Ir rytų Lietuva sukrucho. Jos vyrai, Lietuvos laisvės armijos organizacijos pašaukti, ėmė ginklą į rankas, kad žūt būt priešintųsi. Kai vokiečių daliniai pasiekė Aukštaitijos prieigas, Lietuvos laisvės armijos organizacijos vadovybė, Zarasų apskrities viršininkas psichologijos mokslų daktaras Jonas Steponavičius ir policijos vadas Vincas Tamošiūnas atsišaukimu kreipėsi į apylinkės vyrus: "Aukštaitijos krašto Lietuvos patriotai! Vokiečių armija, atmušinėdama bolševikų atakas, traukiasi. Jos atsitraukimas ir

bolševikų įsiveržimas į mūsų kraštą yra laikinas. Nebūkite abejingi Tėvynės likimui. Kas galite, imkite ginklą į rankas ir laukini traukitės į vakarus. Prie Jūsų prisijungs tūkstančiai Lietuvos vyrų. Jūsų kumštis sulaukys okupantus, išvysime juos ir vėl gyvensime laisvoje Tėvynėje." Šis Lietuvos laisvės armijos organizacijos atsišaukimas sukėlė Rytų Aukštaitijos gyventojus. Jis buvo baigiamas generolo Povilo Plechavičiaus kalbos, pasakytos 1944 metų vasaros 16 dieną, žodžiais: "Tač, vyrai, už ginklą!" Jau pirmomis liepos mėnesio dienomis patriotiškai nusiteikę Gutaučių, Vėlaikių, Madagaskaro ir Zabičiūnų kaimo vyrai Lietuvos nepriklausomybės kūrėjo - savanorio Jono Kirdeikio ir Daugailių valsčiaus šaulių būrio šaulio Broniaus Šileikio buvo sukviesti į pasitarimą. Jame dalyvavo 23 vyrai, pirmieji būsimo Tėvynės apsaugos rinktinės kovotojai. Gutaučių kaimui atstovavo, be minėto savanorio J. Kirdeikio, jo sūnūs - Pranas ir Leonas, Broniaus Šileikio brolis Albertas, broliai Pranas ir Leonas Namajūnai, Vladas ir Valentinas Kazlauskai, Bronius ir Petras Zabiėlos, Antanas Palvenis ir Jonas Blaževičius. Iš Vėlaikių kaimo atėjo broliai Pranas, Mečys, Vytautas Čepėnai, Jonas ir Antanas Vilučiai ir Jonas Šlapšinskas. Iš Zabičiūnų kaimo - broliai Albinas ir Jonas Masiuliai, Kazimieras ir Algirdas Urbonai. Iš gretimo Madagaskaro vienkiemio pasitarime dalyvavo vyskupo Mečislovo Reinio sūnėnai Antanas ir Jonas Reiniai. Pastarasis buvo gydytojas, tad tapo Tėvynės apsaugos rinktinės vyriausiuoju gydytoju. Taip buvo sudarytas kovos prieš bolševikus branduolys, kuriam augant maždaug po mėnesio Žemaitijoje susikūrė Tėvynės apsaugos rinktinės pirmasis savanorių pulkas. Susirinkime buvo nutarta skubiai ginkluotis: traukti iš saugyklių ir taisyti šautuvus, kulkosvaidžius, kad tiktų naudojimui. Ginklų atsargas galima buvo gausinti mainais į maisto produktus iš Gudijos policininkų. Pastarųjų nemaži būriai traukėsi į vakarus Daugpilio-Kauno plentu. Po pasitarimo sekančią dieną daktaras Jonas Šteponavičius, pasikvietęs pas save į Zarasus keletą buvusių Birželio sukilimo dalyvių, trumpai apžvelgė padėtį Rytų fronte. Apytikriai žinias, kaip apskrities viršininkas, jis gaudavo iš pulkininko A. Špokevičiaus. Pulkininkas koordinavo visus kovos veiksmus, kuriuos vykdė Lietuvos savanoriai Rytų fronte. Mūsų savanoriai buvo ištikimi kario priesaikai - jokio dezertyravimo. Paklūsdami kariuomenės vadovybei, jie dorai atliko savo pareigą. Todėl Rytų frontas palengva ritosi į vakarus. Pasitarime buvo siūlymi du priešinimosi bolševikams variantai.

Pirmas - sudaryti negausius, bet gerai ginkluotus ir judrius kovos būrius ir kautis čia pat vietoje. Turint gyventojų paramą, tikėtasi gauti maisto ir crabužių, o diversiniais išpuoliais prieš nedideles bolševikų grupes apsirūpinti ginklais.

Antru variantu numatyta - organizuotai trauktis į vakarus, ten su kitais vyrais sudaryti kietą kumštį ir duoti okupantams atkirtį. Šis atvejis turėtų ir politinę reikšmę. Būtų įrodyta laisvajam pasauliui, kad lietuviai, sudarę reguliarios kariuomenės junginius, kaunasi su sovietais. Pirmajam variantui pritarė Lietuvos savanoris A. Streikus, kuris okupantams padarė daug nemalonumų (apie tai rašoma toliau) ir pašto tarnautojas V. Kuzma, netrukus tapęs "Lokio" rinktinės vado pavaduotoju. Antrajam variantui pritarė dauguma pasitarimo dalyvių. Laikiną traukimąsi į vakarus, tiksliau pasakius į Žemaitiją, nutarta atlikti šiaurės Lietuvos dalimi, palaikant glaudų ryšį su vietinėmis karo komendantūromis. Jos buvo įsteigtos ir dar išlikusios gen. Povilo Plechavičiaus vadovaujamos Vietinės rinktinės organizavimui. Komendantūros gyventojų ir svarbesnių objektų apsaugai nuo diversantų turėjo ginkluotų savanorių būrius. 1944 m. pavasarį tiek Aukštaitijoje, tiek Žemaitijoje susidarė sudėtinga situacija. Bolševikai, vykdydami didžiausią ofensyvą Pabaltijo kryptimi, visomis išgalėmis stengėsi demoralizuoti vokiečių kariuomenės užnugarį. Daugelyje Lietuvos vietų jie iš lėktuvų parašiotais nuleisdavo savo diversantus. Pastarieji su vietiniais komunistais, komjaunuoliais ir kitokiais pereinėjais turėjo organizuoti diversijas, sabotazą, žudyti pareigūnus bei puldinėti vokiečių armiją. Tokie diversantų veiksmai turėjo palengvinti raudonosios armijos žygiavimą. Įdomu prisiminti, kas buvo tie bolševikiniai diversantai. 1942 m. lapkričio 26 d. sovietinis gynybos komitetas įsteigė partizaninio judėjimo štabą, kad palengvintų antrą Lietuvos okupaciją. Štabo viršininku paskyrė A. Sniečkę - savo statytinį Lietuvoje. Specialiose mokyklose vyrai buvo rengiami veikti vokiečių kariuomenės užnugaryje. Ten apmokė politinius vadus, partizaninio judėjimo organizatorius, taip pat įvairius specialistus kovai prieš užnugaryje. 1942 metais iki gruodžio mėnesio į vokiečių užnugarį buvo pasiųsta 200 žmonių: 107 komunistai, 61 komjaunuolis ir 32 nepartiniai aktyvistai. Tautiniams partizanų kadrams rengti bolševikai skyrė daug rusų karininkų ir kitų kvalifikuotų specialistų. Iš pradžių partizanų bazes bolševikai įkūrė Baltarusijoje, Begomlio rajone. Vėliau jas perkėlė į Kazėnų miškus, ties Naručio ežerų. 1943 m. vasario mėnesį į

Begomlio rajoną parašiuotais nuleido grupę, kuriai vadovavo Motiejus Šumauskas ir Genrikas Zimanas. Grupė žygiavo 27 kilometrų iki pasiekė Lietuvą, sustodama Kazėnų miškuose.

1944 m. sausio 6 d. bolševikai įstėigė Lietuvoje du pagrindinius sričių komitetus diversijoms vadovauti. Tai: 1. Lietuvos komunistų partijos pietų srities komiteta, apimanti Vilniaus ir Kauno miestus, taip pat Sakių, Kauno, Trakų, Vilniaus ir visas apskritis į pietus nuo jų. To komiteto pirmuoju sekretoriumi paskyrė Genriką Zimaną. Vadavietei buvo parinkta Rudninkų miškai. 2. Šiaurės srities komiteta, apimanti Šiaulių ir Panevėžio miestus, taip pat visas kitas Lietuvos apskritis. Šio komiteto sekretoriumi paskyrė Motiejų Šumauską. Jo vadavietė buvo Kazėnų miškuose. 1943 metų pabaigoje Lietuvos teritorijoje veikė 56 diversantų grupės, o vėliau jų padaugėjo iki 90. Bolševikai stengėsi infiltruoti į Lietuvoje esančias diversantų grupes vietinius gyventojus, surasti talkininkų vietoje. Iš gyventojų jiems beveik nepasisekė nieko užverbuoti. Lietuvos žmonės įsitikino kas yra komunizmas per vienerius okupacijos metus. Pabėgę rusų belaisviai slapstėsi miškuose, plėšdavo ir žudydavo vietos gyventojus, degindavo sodybas. Jie talkino atsiųstiems bolševikų diversantams. Be to jie priglaudė ir vietinius plėšikus. Iš tokio elemento susidarė komunistinis pagrindis, su kuriuo teko kovoti Lietuvos teisėsaugos ir teisėtvarkos organams. Diversantų planai buvo sužlugdyti, nes lietuviai ryžosi gintis iki paskutiniųjų, kad "kerzavi" bolševikų kareivio batai netryptų šventos Lietuvos žemės. Lietuvos Savivaldos Generalinis Tarėjas gen. P.Kubiliūnas kreipėsi į apskričių policijos pareigūnus, įpareigodamas visomis išgalėmis paraižiuoti diversantų veiklą. Patiems diversantams pasidavus Lietuvos teisėtvarkos organams, buvo garantuojama gyvybė ir karo bei isvio padėtis. Šiuo kreipimusi pavyko palaikyti rimtį ir tvarką. Daugelis diversantų pasidavė policijai. Juos teko laikinai izoliuoti, jokių represijų netaikyta. Iš jų gautais ginklais buvo apginkluojamas patriotiškai nusiteikęs kaimų ir miestelių jaunimas. Taip buvo sukurti savanoriški tautiniai kovos būriai, vėliau tiek Aukštaitijoje, tiek Žemaitijoje atlikę svarbų krašto gynybos valdmenį. Žemaitijoje buvo suburta Tėvynės apsaugos rinktinė, 1944 metų gegužės-birželio mėnesiais Zarasų krašte buvo sulaukyti ir savanoriškai pasidavę policijai apie 30 rusų desantininkų. Itin didelis krovinyš Zarasų policijai atiteko Antalieptės apylinkėse. Iš rusų lėktuvo desantininkams buvo numesta ginklų, amunicijos ir amerikietišku

konservų. Zarasų apskrities valdžios atstovams susitarus, birželio 9 d. iki tol buvę izoliuoti apie 30 bolševikų desantininkų ir jų rėmėjų buvo paleisti į laisvę. Rusiškai į juos kreipėsi Zarasų apskrities policijos ir Lietuvos laisvės armijos (LLA) vadas Vincas Tamošiūnas. Jis kalbėjo: "Prasidėjus vokiečių-sovietų karui, milicijos politrukas Ausiejus Petrovas (akmenskaldys, visiškai neraštingas) su milicininkais ir komjaunuoliais sudegino miesto centrą, šaudė žmones, padarė didelį nusikaltimą. Lietuviai belaisvių nežudo, jie paleidžiami į laisvę. Mąstykite apie tai, atsisakykite buvusio teroro remti sovietiniam režimui... Grįžkite prie Dievo." Tas paleidimas padarė psichologinį poveikį. Jeigu juos būtų išlaisvinę bolševikai, jie toliau būtų plėšikavę, žudę gyventojus. Šio Zarasų policijos vado poelnio nepeikė ir vokiečių komendantas, pagyvenęs majoras. Jis sakė: "Krikščioniškai padarėte išleisdami į laisvę kalinius. Tepadedu Jums Dievas, o mes laukiame nurodymų iš armijos štabo."

Komendantas daktarui Jonui Steponavičiui ir LLA organizacijos Zarasų krašto policijos vadui Vincui Tamošiūnui įteikė dokumentą. Jame įsakytą teikti visokeriopą pagalbą besitraukiantiems į vakarus Lietuvos laisvės armijos ir policijos daliniams 1944 m. liepos 7 d. (sekmadienį) didelė grupė gerai ginkluotų Zarasų krašto vyrų, vadovaujamų V.Tamošiūno, J.Steponavičiaus ir leitenanto V. Garsio, pasitraukė į vakarus. Su pakeliui prisijungusiais Antalieptės ir Gutaučių kaimo vyrais, būrį sudarė apie 105 savanoriai. Antazavės bažnytkaimyje dalinio laukė apie 30 šautuvais ir revolveriais ginkluotų vyrų, vadovaujamų Mečio Medinio. Jie ryžosi likti savo apylinkėje ir kovoti su okupantais. Zarasiškiai jiems paliko apie 100 rankinių granatų ir atsisveikinę patraukė į vakarus. O tie dainuodami nuėjo į Dusetų miškus. Iš Dusetų telefonu buvo susisiektas su Rokiškio apskrities komendantūra, veikiančia nuo Vietinės rinktinės įsteigimo. Paprašyta pagaminti dalinio vyrams ant rankovių raiščius su užrašu lietuvių ir vokiečių kalbomis "Tėvynės Apsauga prie lietuvių komendantūros". Šis pavadinimas liko Žemaitijoje juridiškai įteisintai Tėvynės apsaugos rinktinei.

Autoritetingų asmenybių, kaip daktaro J.Steponavičiaus, ar LLA Zarasų krašto vado leitenanto V. Tamošiūno telefoniniai pokalbiai su reikiamomis savanorių maršrute esančiomis valdžios įstaigomis buvo labai svarbūs. Būrys būdavo tinkamai aprūpinamas. Nužygiavus į skirtą vietą buvo iš anksto pateikti maisto produktai, iš kurių lauko

virtuvėje pagamindavo karštus valgius pietums ir vakarienei. Lauko virtuvė atiteko zarasiškiams 1941 metais iš ją palikusių rusų kareivių. Biržų apskrityje visose didesnėse gyvenvietėse patruliudavo ginkluoti Lietuvos laisvės armijos vyrai, likę kovoti prieš bolševikus. Raudonarmiečiai, nepatyrę smarkesnio vokiečių pasipriešinimo, bazavosi tik už kelių kilometrų nuo savanorių. Staiga iš miško pasirodė trys vokiečių tankai, priklausantys Didžiosios Vokietijos tankų divizionai, ir pasiūlė keletui savanorių būti vedliais į Biržus. Keturi šio būrio gimnazistai sutiko. Užšokę ant tankų jie nutolo Biržų link. Rytojaus dieną jie pasivijo zarasiškių būrį, mat rusai buvo tankistų laikinai sustabdyti. Tada buvo laikomasi žygio tvarkos. Zarasų krašto Savanorių dalinys, sudarytas iš nepriklausomybės laikų savanorių, šaulių, buvusių Plechavičiaus savanorių ir gimnazistų, mokėjo naudoti lengvuosius pėstininkų ginklus: rusiškus lengvuosius kulkosvaidžius, šautuvus, įvairias rankines granatas. Dalinys buvo neblogai kariškai parengtas. Miškingomis šiaurės Lietuvos vietovėmis, vengdami raudonųjų partizanų apšaudymo, savanoriai žygiuodavo pagal Lietuvos kariuomenės kautynių statutą: su priekiniais, šoniniais ir galiniais patruliais. Savanoriais į patrulius eidavo gimnazistai ir "plechavičiukai". Jaunimas didžiudamasis eidavo su šautuvais rankose per gyvenvietes. Už jų tik per 100-150 metrų žygiuodavo, nešdami šautuvus ant peties, pagrindinis būrys. Per gyvenvietes savanoriai žygiuodavo dainuodami. Toks vaizdas maloniai nuteikdavo gyventojus. Žygio dalyviams tai būdavo trumpos rikiuotės pratybos. Sužinojęs, kad Žagarės miestą jau užėmė rusai, savanorių dalinys pakeitė maršrutą Latvijos pusėn. Meitenės miestelyje jį sustabdė SS karininkas. Patikrinęs V. Tamošiūno dokumentus, įsakė sustoti ir laukti įsakymo prisijungti prie vokiečių SS dalinio. Matyt karininkui tvarkingas, drausmingas ir neblogai apginkluotas dalinys patiko ir jis norėjo savanorius įtraukti į kautynes su lipančiais ant kulnų bolševikais. Tačiau taip neįvyko. Doktoras J. Steponavičius sutikęs savo studijų dienų pažįstamą pulkininką, gavo leidimą daliniui žygiuoti į bolševikų neužimtą Akmenę. Joje savanoriai susitvarkė, pasikeitė sudėvėta apranga ir pailsėjo. Tada patraukė į Viekšnius ir Sedą. Čia buvo tikra kariuomenės stovykla. Smalsūs gimnazistai norėjo nors apytikriai iš anksto sužinoti ilgesnio stovėjimo vietos geografiją ir kreipėsi į vienoje pastotėje važiuojantį daktarą J. Steponavičių. Jis į

savanorius, buvusius savo mokinius, kreipėsi kaip buvo įpratęs, ir aiškino maždaug taip:

"Berniukai, mes esame toje vietoje, iš kurios nebesitrauksime, o jeigu Apvaizda mums duos jėgų, eisime į priekį, mušdami okupantus. Mes organizuosimės į kietą kumštį strateginėje vietoje - netoli Sedos. Seda - Mažeikių apskrities miestelis, prie Varduvos ir jos intako Demijos santakos. Seda yra 25 km į pietvakarius nuo Mažeikių, tarp Žemaičių Kalvarijos (9 km), Barstyčių (14 km), Renavos (10 km), Žemalės (15 km), Rubikų (9 km), Nevarėnų (15 km) ir Telšių (25 km). Tai yra septynių vieškelių susikirtimo taškas. Taigi, berniukai, toks strateginis punktas - Seda bus mūsų užnugaryje, mes laikinai bazuosimės 6 km į pietryčius nuo jos, Šeršnėnų apylinkės Plinkšės kaime. Jame dunkso didžiuliai vėlyvojo empyro stiliaus rūmai, kuriuose įsikurs organizuojamos rinktinės štabas. Rūmai pastatyti XIX amžiaus pabaigoje, o nuo 1934 metų juose veikia Žemės ūkio mokykla. Rūmų pašonėje plyti daugiau kaip 5 km ilgio ir 1 km pločio lėkštais krantais Plinkšių ežeras. Pagalbiniuose mokyklos pastatuose laikinai apsigyvens savanoriai prieš išeidami į frontą.

2. Žemaičių ryžtas.

1944 metų pavasarį Žemaitija sutiko sunerimusį: Rytų frontas artėjo, vietiniai bolševikų samdiniai, kartu su sovietinių lėktuvų nuleistais diversantais stengėsi destabilizuoti įstaigų darbą, žudyti pareigūnus, apiplėšinėti gyventojus. Nuo raudonųjų diversantų akcijų daugiausia kentėjo vietos gyventojai. Pavyzdžiui, Telšiuose iš pasalų buvo nukautas komendantas pulkininkas leitenantas Budraitis, jo sūnus ir policijos vadas Kirkutis. Prieš vokiečius bolševikų diversantų veikla buvo menka. Ties Tubaurių mišku, apie 7 km nuo Kretingos, diversantai nuvertė nuo bėgių garvežį ir buvo sugauti. Pas juos aptikti kodai slaptiems ryšiams su lėktuvais palaikyti. Jais vėliau daug kartų pasinaudojo policijos pareigūnai, tuo būdu įsigydami automatinių ginklų, kuriuos sovietiniai lėktuvai numesdavo "saviesiems". Žemaitijoje kovoti su diversantų gaujomis ėmėsi energingai Lietuvos Kariuomenės buvę karininkai. Šiam tikslui reikėjo valsčiuose ir didesnėse gyvenvietėse sudaryti ginkluotus savanorių būrlus, kurie kartu su policijos pajėgomis galėtų sustabdyti kenkėjišką įvairaus plauko rimities pažeidėjų veiklą. Mažeikių apskrityje energingą kovą prieš

bolševikinį pagrindį pradėjo kapitonas Izidorius Jatulis - Mažeikių apskrities viršininkas, vėliau tapęs Tėvynės apsaugos rinktinės vadu. Taip pat aktyviai veikė leitenantas Antanas Kenstavičius - rugpjūčio mėnesį vadovavęs Tėvynės apsaugos rinktinės antrajam batalionui Ventos fronte. Su jais veikė Mažeikių apskrities viršininko pavaduotojas kapitonas Totilas ir aviacijos karininkas Stasys Baipšys. Ant šių vyrų pečių gulė visi savanorių būrių organizavimo, apginklavimo, maitinimo ir veiklos juridinio statuso įtvirtinimo rūpesčiai. Tuo metu Žemaitijoje dar veikė stipri vokiečių civilinė administracija ir su ja reikėjo skaitytis. Visai kitaip buvo Rytų Aukštaitijoje. Čia J.Steponavičiaus ir V. Tamošiūno suburtas savanorių dalinys traukė į Žemaitiją per Lietuvos apskritis, kurias tvarkė tik lietuviška administracija ir jokių aprūpinimo problemų nebuvo. Tuo tarpu žemaičiai buvo priversti paklusti vokiečių administracijai. Kapitonas I. Jatulis, būdamas labai energingas bet karšto būdo, tardamasis dėl savanorių reikalų, susikirto su Mažeikių apskrities vokiečių zonderfiureriu. Pajutęs, kad gali būti areštuotas, pasislėpė pogrindyje. Nors vokiečių civilinė valdžia tada dar tvirtai laikėsi, bet matė, jog be lietuvių paramos ilgai neišsilaikys. Netrukus ėmė pataikauti lietuvių administracijai, atšaukė kapitono I. Jatulio arešto įsakymą ir pažadėjo jo nepersiekti. Dar nežinota, ar vokiečių civilinė valdžia leis legaliai veikti savisaugos daliniams, ar ne. Vis dėlto dalinių organizavimo darbas vyko greitai ir sėkmingai. Karininko S. Baipšio iniciatyva 1944 m. liepos 6 dieną Židikų valsčiuje staigiai surengtas sukviestų valsčiaus atstovų susitikimas. P.Vaitkevičiaus namuose Ylakių gatvėje susitiko Židikų valsčiaus įstaigų viršininkai, taip pat Lūšės, Pikelių, Dapšių, Ukrių ir Renavos atstovai. Pagrindinė tema buvo, ką turime daryti, kad sulaukytume kenkėjišką siautėjančių desantininkų ir jų talkininkų vietinių komunistų bei komjaunuolių darbą. Padėtis darėsi labai pavojinga. Jai normalizuoti vyrai privalėjo organizuoti savisaugos būrius. Visi buvo tos pačios nuomonės ir žadėjo remti šią veiklą. Organizacijos vadu buvo paskirtas renavietis Stasys Baipšys. Jam suteikti platūs įgaliojimai skirti savisaugos būrių vadovybę. Tą pačią dieną pradėtas organizacinis darbas ir paskirti vadai. Renavos apylinkės savanorių būrio vadu tapo Jonas Jonušas, pasižymėjęs 1941 metų partizaninėje veikloje. Lūšės būrio vadu paskirtas Juozas Šarapnickas, kuriuo labai pasitikėjo apylinkės vyrai. Vėliau, susikūrus Tėvynės apsaugos rinktinėi, jis savo vyrus nuvedė į frontą prie Ventos.

Su savo broliu Aleksu Šarapnicku (vėliau apsigyvenusiu Kanadoje) dalyvavo 1944 m. spalio 7 d. Sedos kautynėse. Per penkias - šešias dienas Židikų valsčiuje susiorganizavo šeši savisaugos būriai: Lūšės, Pikelių, Dapšių, Ukrių, Renavos ir Židikų. Būrių vadovybei nekėlė rūpesčių jų apginklavimas, apranga, mityba. Visi vyrai buvo pasirengę karinei veiklai, tam skirdami savo laiką, ginkluoti savais ginklais ir apsirūpinę maistu. Vėliau kai kurie būriai įsirengė bendrą virtuvę, kai apylinkės komunistai nuėjo pas desantininkus, palikdami savo namus likimo valiai. Pačiuose Židikuose savisaugos dalinius maitino kooperatyvas, nes labai daug savanorių susirinko iš tolimesnių vietovių 1944 m. liepos 7 d. Židikuose suburtas antras savisaugos savanorių būrys, vadovaujamas kapitono Prano Petrausko. Gana daug savisaugos būrių, kurie vėliau perėjo į Tėvynės apsaugos rinktinę ir "Vanagų" organizaciją reikėjo juridškai įteisinti. Susitelkę ginkluoti vyrai buvo pasirengę atremti bolševikinių diversantų antpuolius be vokiečių pagalbos. Vokiečių administracija, matydama, kad lietuviai savanoriai gali laiduoti saugumą, 1944 m. liepos 10 d. davė leidimą steigti savisaugos būrius (faktiškai jau suburtus ir apginkluotus) tik valsčiaus miesteliuose ir ribojo jų dydį iki 25 vyrų. Davė leidimą ginklui ir ženklui ant rankovės nešioti. To visiškai užteko manevruoti įvairiomis kryptimis, juolab, kad leidimus rašė patys organizatoriai, o blankų su vokiečių antspaudu, išmintingi vyrai iš vokiečių administracijos gaudavo pakankamai. Toliau savisaugos būrius organizuoti ėmėsi karininkas S. Baipšys Sedoje. Keliolikos vyrų būriui vadovauti pavedė nuovados viršininkui ir šaulių būrio vadui. Organizuojant savisaugos būrį Ilakiuose kilo šiokių tokių organizacinių sunkumų. Dalis vyrų, s' jančių į savisaugos dalinius, pareiškė norą kautis su priešu visur, nepaisydami vadovavimo. Kita grupė - "Vanagai" bazavosi miškuose, pasiryžę partizaninei veiklai bolševikų okupuotoje teritorijoje. Šiam reikalui jie slaptuose sandėliuose sukaupe pakankamas maisto atsargas. "Vanagų" pagrindinė strategija buvo įsikurti miškuose taip, kad būtų galima kuo ilgiau išsilaikyti. Su vokiečiais jungtis jie kategoriškai atsisakė. Jie buvo įsitikinę, kad pasitarndami vokiečiams gali užrūstinti anglus, kurie po karo dalydami pasaulį, lietuviams pakentų. Ilakiuose buvo rastas kompromisas - kiekvienai grupei duota teisė apsispręsti. Norintiems leista imti ginklus ir kovoti miškuose. Visų tikslas vienas - Lietuvos laisvė. Atsižvelgiant į tą aplinkybę, kad komunistų žvalgyba yra labai stipri, nutarta jungtis į

bendrą vieną vienietą, bet su teise prireikus pagal situaciją užimti savo pozicijas. Nutarta, kad apleidžiantieji savo kraštą visus turimus ginklus atiduoda "Vanagams", kaip broliams, liekantiems kovoti iš savo žemę. Įlankių savisaugos būriui vadovavo kapitonas Silvestras Normantas ir Fortunatas Ašoklis (Iškęs Lietuvoje ir vėliau žuvęs Rezistencijos kovose). Taip buvo pasiektas kompromisas tarp savisaugos dalinių savanorių ir "Vanagų". Pastarieji nemažą savo maisto atsargų dalį davė besikuriančiam Plinkšės dvare pirmajam savanorių pulkui. Paskutinis savisaugos dalinių pasipriešinti bolševikams organizuotas punktas - Vaičiaių gyvenvietė. Čia savisaugos būrius organizavo ir jais rūpinosi klebonas Viskantas ir jo padėjėjai. Tai bene pirmas atvejis, kai į Lietuvos Laisvės kovų Sąjūdį įsitraukė katalikų bažnyčios vadovai. Tegu tauta didžiuojasi, išauginusi tokius krikščioniškos ir patriotinės dvasios galiūnus. Žemaičių savisaugos daliniai ardė raudonųjų partizanų ir diversantų lizdus. Liepos mėnesio pirmomis dienomis Židikų savisaugos būrio vadas kapitonas P. Petrauskas su savo ir kitais daliniais sunaikino Varduvo upės pakrantėse sovietinių pakalikų įrengtas slėptuves. Analogišką Mažeikių apskrities miškų, ypač Sedos apylinkėse, valymą liepos mėnesį atliko Tėvynės apsaugos rinktinės pirmas savanorių pulkas. Po šių operacijų bolševikiniai diversantai pritildė ardomąją savo veiklą. Tokiu būdu, bendromis aukštaičių ir Žemaitijos vyrų pastangomis, 1944 m. liepos antroje pusėje Žemaitijoje susidarė nemažas - apie 6 tūkstančių vyrų ginkluotas dalinys, pasiryžęs kautis ir žūti už Lietuvos laisvę. Tik neturėjo juridinio statuso. Jo tikslas buvo kautis už kalvomis, ežerais ir upeliais išraižytą Aukštaitiją, už brandinančias gausų derlių Suvalkijos lygumas, už rūta žaliuojančius Dzūkijos pušynus ir už tėviškai priglaudusią ir globojančią Žemaitiją. Kovos dvasios ir jaunatviško fanatizmo buvo kupini gimnazistai, kurių čia buvo didelis procentas. Jie vadovavosi poeto Bernardo Brazdžiono žodžiais:

Niekur neišeisiu iš Tavęs, Tėvyne,

Niekad neapleisiu, motin, aš Tavęs ...

Tokia buvo tuometinio gyvenimo kelrodė žvaigždė. Todėl po keleto dienų, pagal kautynių statutą ir karo medicinos reikalavimus formuojant savanorius į frontą, prie Ventos, dėl svelkatos būklės nepatekė į kovinius dalinius, o tik į užnugario tarnybas, vyrai smarkiai pergyveno. Plinkšių žemės ūkio mokykloje glaudėsi šimtai savanorių. Zarasų krašto savanoriai apsigyveno mokyklos klojime. Šiltos liepos

mėnesio naktys ir gautos vilnonės kariškos antklodės le'io gerai pailsėti. Karštą maistą, kurį gamino mokyklos virtuvė, savanoriai gaudavo reguliariai. Drausmė ir tvarka buvo griežta, karininkams reikėjo atiduoti pagarbą kiekvienu momentu. Kiekvieną vakarą būriai buvo rikiuojami patikrinimui, po jo buvo giedama giesmė "Marija, Marija". Sargybos buvo skirstomos pagal vidaus kariuomenės statutą. Nakties sargybos skirtus vyrus skyrininkas patikrindavo, ar jie neturi degtukų ir rūkalų. Sargybiniams buvo griežtai draudžiama rūkyti. Toks atsargumas buvo būtinas savisaugai. Dieną savanoriai valydavo ginklus, tvarkė savo aprangą ir laukė šaukimo į frontą. Netrukus jų norai išsipildė. Kapitonas Izidorius Jatulis, Rytų Aukštaitijos savanorių vadas Jonas Steponavičius ir LLA vadas Vincas Tamošiūnas užmezgė ryšius su Žemaitijoje esančia negausia vokiečių armijos vadovybe, kuri ne tik leido steigti savus karinius dalinius, bet prižadėjo vyrus remti ginklais, muniuote ir maistu. Visų kovinių dalinių vadovybė, pradėdant divizijos vadu, paliekama lietuvių nuožiūrai. Esant tokiai situacijai ir perspektyvoms, 1994 m. liepos 28 d. Plevėnuose buvo juridiškai įforminta Tėvynės apsaugos rinktinė (TAR).

3. "Vanagai"

Kulkosvaidžiai traukė melodijas liūdnas,
Juos valdė karžygiai - šalies vanagai,
Būriai bolševikų, išgirdę jų dainą,
Užmerkė tulžingas akis amžinai.

Žemaitijos "Vanagai", kurie sovietinės okupacijos metu bolševikams ir jų tarnams kėlė siaubą, pradėjo organizuotis 1944 metų gegužės mėnesį. Tai buvo Lietuvos laisvės armijos organizuotos kovos prieš bolševikus sąjūdis, turėjęs "Vanagų" pavadinimą. Labai produktyvų darbą, telkiant Žemaitijos jaunimą kovai prieš bolševikus, atliko Lietuvos kariuomenės aviacijos majoras Stasys Digrys. Iš jo suorganizuotų patriotiškai nusiteikusių jaunuolių didelė dalis tapo "Vanagų" organizacijos nariais ir ruošėsi partizaniniam karui. Kita jaunimo dalis tapo Tėvynės apsaugos rinktinės savanoriais ir jau 1944 m. liepos mėnesio pabaigoje kovėsi prieš bolševikus Ventos fronte, vėliau dalyvavo Sedos ir Barstyčių kautynėse. Vyrų, pasiryžusių kovoti su okupantais kelias į "Vanagų" būrius buvo dvejetas. Frontui slenkant

J vakarus, bolševikai įvairiose Lietuvos vietovėse nuleisdavo daug diversantų, kurie daugiau terorizuodavo vietos gyventojus, negu kenkdavo vokiečių fronto užnugariai. Daugelyje Žemaitijos vietovių, siekiant likviduoti kenkėjišką tų diversantų ir komunistų darbą, suderinus su vietine valdžia buvo imtasi organizuoti patriotiškai nusiteikusio jaunimo savisaugos būrius. Tam prielaida buvo tokia. Po Vietinės rinktinės likvidavimo, Rytų frontui grėsmingai artėjant prie Lietuvos ir matant neišvengiamą antrąją bolševikų okupaciją, Generalinio patarėjo P.Kubiliūno iniciatyva Lietuvoje buvo įsteigtas mobilizacinis štabas. Štabo viršininku buvo paskirtas pulkininkas Birontas. Tenka pastebėti, kad nuo 1944 metų liepos mėn. pradžios Lietuvos mobilizacinis štabas oficialiai paskelbė sovietams karą. Tai žinia radijo bangomis, du kartus per dieną, buvo perduodama pasauliui vienos savaitės laikotarpiu. Tokia padėtis leido Lietuvį komendantūroms, savo žinioje sutelkti nemažai savarorių, kurie vėliau perėjo į "Vanagų" būrius. Vėliau jų dalis perėjo į susikūrusią Tėvynės apsaugos rinktinę, o kiti liko ištikimi LLA organizacijos priesaikai "Kovosime ir žūsimė tik Lietuvoje".

Kitų Žemaitijos vyrų kelias į "Vanagų" buvo sunkesnis ir sudėtingesnis. Vokiečiams likvidavus Vietinę rinktinę, apie du trečdalius ginkluotų jŃ vyrų (maždaug 5-6 tūkstančiai), nepakliuvę vokiečiams, slapstėsi miškuose, laukdami tolimesnių įvykių raidos. Tuometinis Lietuvos policijos vadas generolas majoras Hlutze garantavo visišką neliečiamybę buvusiems "plechavičiukams", kurie gražins ginklus komendantūroms. Tačiau niekas ginklų negražino, įsakymo neklausė ir toliau slapstėsi, puoselėdami viltį kautis už savo žemę bei laisvę. Tuomet vokiečiai pradėjo jų gaudynes, kurios daugiausia vykdavo esant r'ediam žmonių susibūrimui - per šventes bažnyčiose, turgaus dienomis turgavietėse. Vengdami pakliūti į vokiečių rankas "plechavičiukai", gyvenę dar pusiau legaliai, masiškai pradėjo trauktis į miškus. Tai buvo Žemaitijos jaunimo protesto prieš vokiečius pradžia ir pasirengimas artėjančiai kovai su kitais okupantais - bolševikais. Tenka priminti, kad didžiausias jaunimo organizatorius prieš bolševikų invaziją Žemaitijoje buvo aviacijos majoras Stasys Digrys. Pilnas stebėtinios energijos, važinėdamas ant dviračio po įvairius valsčius ir kaimus, sugebėjo suburti šimtus patriotų, kurie sudarė "Vanagų" branduolį ir papildė Tėvynės apsaugos rinktinės gretas.

Platelių-Šatelių-Plungės miškų masyve jie rado saučią vietą. Gegužės - liepos mėnesiais ten buvo lyg didelis kariuomenės poligonas. Ten gyveno, mokėsi karybos, o per komendantūras gaudavo reikiamų žinių, ginklų, maisto ir susisiekimo priemonių. Juos globojo legalios lietuvių komendantūros. Frontui artėjant "Vanagai" rengėsi nepasiduoti bolševikams. Reikėjo sudaryti nemažas maisto, amunicijos atsargas. Paradoksalu, bet "Vanagus" šelpė abu tarp savęs kariaujantys lietuvių tautos okupantai - rusai ir vokiečiai. Apie tai pasakoja "Vanagu" savanoris, vėliau dalyvavęs Sedos kautynėse, A.Kikilas.

"1944 metų vasarą sovietai netoli Platelių išmetė nemažą diversantų desantą. Raudonieji partizanai sužinojo, kad "Vanagu" tikslas - kovoti prieš bet kuriuos okupantus, taigi ir prieš vokiečius, pasiūlė sujungti jėgas. "Vanagu" vadovybė pasiūlymą priėmė, ir nutarė susirinkti sutartoje vietoje, prieš tai nurodžiusi savo vyrams slaptai žiedu apsupti susitikimo vietą. Pokalbiui baigiantis "Vanagu" delegacijai vadovavęs majoras, pastebėjęs raketos ženklą, įspėjantį, kad apsupimo žiedas sujungtas, pasiūlė raudoniesiems pasiduoti. Raudonieji buvo suimti ir perduoti vokiečių komendantūrai Telšiuose. Už šią paslaugą vokiečiai davė "Vanagams" daug įvairios amunicijos, maisto ir mundiruotės. Pas likviduotus bolševikų diversantus - parašiutininkus rado kodus ryšiams su lėktuvais. "Vanagai" atskridusiems sovietiniams lėktuvams pasiūsdavo nurodytus signalus. Skirtas diversantams aprūpinti krovinys, išmestas iš lėktuvų, tekdavo "Vanagams". Tai būdavo nemaži kiekiai automatinių ginklų, šovinių, konservų ir kitko.

"Vanagus" aprūpindavo ir vokiečiai: miltais, cukrumi, konservais, rūkalais ir degtine. Buvo tokia situacija. Traukdamasi iš Estijos ir Latvijos, vokiečių civilinė valdžia - rudmarškiniai, atsigabeno į Lietuvą dideles maisto, aprangos atsargas ir jas laikinai pasidėjo Kretingos ir Skuodo sandėliuose. Planavo, artėjant frontui, išsigabenti į Klaipėdą. Liepos mėnesį Žemaitijoje, kaip pafrontės zonoje, vyriausiąją valdžią turėjo ne civilinė, bet kariuomenės vadovybė. Skuodo komendantas, pamatęs, kad vokiečiai rudmarškiniai pradėjo krauti iš sandėlių gėrybes ir ruošėsi išsivežti, kreipėsi į vokiečių karo lauko žandarus, kad jie sustabdytų plėšikavimą. Nuvykęs į sandėlius, vokiečių žandaras griežtai pareiškė: "Čia yra karo lauko zona ir mes už plėšikavimą vietoje šaudome". Rudmarškiniai nė žodžio netarė, įvykdė,

kas buvo įsakyta ir pasišalino. Tarp civilinės vokiečių valdžios - rudmarškinių ir kariuomenės vadovybės nuolat kildavo nesusipratimų. Tokiu būdu Skuodo ir Kretingos komendantūros pakankamai viskuo aprūpino "Vanagus". Vokiečių karinė žvalgyba (abveras) gerai žinojo apie "Vanagų" stovyklas, į kurias bolševikų diversantai išmeta iš lėktuvų ginklų ir kitų reikmenų. Į Salantų lietuvių komendantą kreipėsi vermachto antrojo skyriaus karininkas kapitonas fon Koenigas, prašydamas tikslesnių žinių apie "Vanagų" veiklą. Kapitonas Koenigas norėjo sužinoti: kas yra ir kokių tikslų siekia ginkluoti vyrai, kurie veikia Platielių miškuose. Turimomis jo žiniomis, bolševikai jiems teikia ginklus. Gai būt jų uždavinys esąs kenkti vokiečių rezervams ir naikinti transportą. Koenigui buvo paaiškinta, kad tie kovotojai yra vietiniai lietuviai, ne bolševikai, pasiruošę kautis su bolševikais, jeigu šią teritoriją jiems vokiečių kariuomenė užleis. Nuvykęs į Platielius vokiečių karininkas patikslino šias geras žinias apie juos. Tokių žinių jam užteko, kad pakeistų nuomonę apie "Vanagus". "Vanagai" buvo Lietuvos laisvės armijos (LLA) kūdikis ir griežtai laikėsi jos įstatų. Net tuo momentu, kada liepos-spalio mėnesiais Žemaitijoje buvo suorganizuota Tėvynės apsaugos rinktinė ir kovėsi prieš bolševikus Ventos fronte, "Vanagai" jai neparodė didelio entuziazmo ir simpatijos, motyvuodami tuo, kad jie privalo kautis su Tėvynės priešais tik Lietuvoje. Tuo tarpu Tėvynės apsaugos rinktinė tokio apibrėžto teritorijos statuso neturėjo. "Vanagų" pagrindinė kova buvo partizaninė, o ne fronto sąlygomis. Visur ir visada jie privalėjo naikinti okupantus.

"Vanagų" savanoris J.Radžvilas, nuo birželio mėn. pabuvojęs jų gretose ir išėjęs trumpą, bet kietą partizaninės kovos kursą, prisimena:

"Patekęs pas "Vanagus" pajutau, kad čia yra geležinė drausmė, susiklausymas ir pagarba vienas kitam. Čia buvo žymiai didesnė disciplina negu pas vokiečius, pas kuriuos man teko atsidurti po Sedos kautynių. Daug dėmesio buvo skiriama įvairių ginklų pažinimui. Žvalgyba, išnaudojant įvairias gamtos priedangas, buvo kasdieninė mūsų duona".

1944 metų liepos-spalio mėnesiais pas "Vanagus" buvo Lietuvos laisvės armijos (LLA) įsteigėjas leitenantas Kazys Veverskis, juos šefuojantis generolas Motiejus Pečiulionis, Šiaulių mokytojų seminarijos direktorius Alfonsas Raulinaitis. Tai buvo didelė moralinė ir

organizacinė Lietuvos laisvės armijos vadovybės parama "Vanagams". Kaip buvo minėta "Vanagai" išaugo į stiprią kovos su bolševikais organizaciją LLA globojami. Todėl nors trumpai būtina paminėti ir šios organizacijos, kuri bolševikų pakaliko KGB pulkininko Martavičiaus žodžiais buvo "kaip kaulas gerklėje, kuriant Lietuvoje tarybinę santvarką" įkūrėją. Veverskis K. ("Senis"), gimė 1913 m. gruodžio mėn. 9 d. Kauno apskr. Veliuonos valsč. Kalvių kaimo ūkininkų Stasio ir Uršulės Veverskių šeimoje. Tai buvo pirmasis vėliau iki dešimties vaikų išaugusios šeimos narys. Tėvas mirė 1932 m. Iš septynių brolių per bolševikmetį žuvo keturi partizanavusieji, o likusieji trys, kaip ir visos trys seserys atidavė savo duoklę Tėvynei lageriuose.

Kazys baigė šešis pradžios mokyklos skyrius, po to Naradavo žemės ūkio mokyklą, vėliau - Kretingos Pranciškonų gimnaziją. Po to - Valstybinė Jurbarko gimnazija, paskui Kauno "Aušros" berniukų gimnazija, po jos Karo mokykla, Vilniaus universiteto Teisės fakultetas. Bolševikams užėjus - grįžimas per sieną į Vokietiją, internuotųjų asmenų stovykla Rytprūsiose, vėliau darbas Berlyne "Deutsche Verlag" leidykloje. Toliau nelegalus bėgimas į Lietuvą, studijos, LLA organizacijos kūrimas, veikla joje, tebesant Lietuvoje vokiečiams, ir veikla Žemaitijoje, kai didžioji Lietuvos teritorijos dalis buvo užimta bolševikų. Miškuose prie Platelių ežero Kazys Veverskis kartu su bendražygiais sukūrė ginkluotą veikiantį LLA sektorių "Vanagai". Vėliau grįžimas per fronto liniją Vilniun, persiritusio fronto smarkiai apardytos ryšių sistemos atkūrimas ir galop žūtis kautynėse su sribais 1944m. gruodžio mėn. 28 d. prie senojo tilto per Nevėžį ties Raudondvariu, kalriajame upės šlaite.

Nors "Vanagai" kaip buvo minėta, skeptiškai vertino Tėvynės apsaugos rinktinę, bet su šia rinktine 1944 m. spalio 7 dieną kovėsi prie Sedos, iš galutinai nenustatytų duomenų Sedos kautynėse savanoriams yra žinoma, kad ten žuvo buvę "Vanagų" organizacijos savanoriai - kulkosvaidininkai broliai Klemensas ir Jonas Opulskiai, ketvirtoje pirmojo Tėvynės Apsaugos bataliono kuopoje kovėsi minosvaidininkas A.Kikilas ir J.Radžvilas. "Vanagų" organizacijos indėlis į bendrą Lietuvos kovą prieš okupantus yra labai didelis. Jų rezistencinė kova prilaikė didelį bolševikų į Lietuvą antplūdį ir tuo neleido kolonizuoti mūsų tautos, kaip tai atsitiko kitose Pabaltijo valstybėse.

4. Atbudusi kovos dvasia.

Kovon ėjo broliai vieškeliu plačiu,
Širdy švietė laisvė, ginklai ant pečių

Karo istorikai yra paskaičiavę, kad Antrojo pasaulinio karo metu Rytų fronte žuvusių vokiečių ir bolševikų santykis lygus 1:14. Iš šio skaičiaus galima spręsti apie abiejų kariaujančių pusių karių kovingumą, jų kovines bei moralines savybes, pareigos jausmą. Šios savybės sudaro vieną, bendrą kario savybę - narsumą. Klasikinis narsumo pavyzdys - tai graikų karvedžio Leonido žygdarbis prie Termopilų tarpeklio. Jis, turėdamas apie 30 gerai paruoštų, sąmoningų karių, gebėjo sulaukyti 25 tūkstančių persų armiją. Nemaža narsumo pavyzdžių teikia garbinga lietuvių tautos kovų istorija su kryžiuočiais, vėliau dėl nepriklausomybės - su lenkais (prie Širvintų ir Giedraičių). Dažnai ne ginklais ir karių persvara laimima kova, o ryžtu ir pasišventimu. Dešimteriojai didesni ir geriau ginkluoti Želigovskio pulkai buvo sumušti menkai ginkluotų Lietuvos savanorių. Antrajame pasauliniame kare Staliningrado kautynėse, šeštosios vokiečių armijos sudėtyje kovėsi ir septintas lietuvių savisaugos batalionas, vadovaujamas kapitono Jono Semaškos. Jo kariai gebėjo prasimušti pro tris rusų užtvaras ir išeiti iš apsupimo. Rezistencinė kova prieš okupantus 1944 - 1953 metais pateikė lietuvių tautai nepamirštamų narsumo pavyzdžių. 1944 metais Zarasų apskrityje susibūrė apie 200 laisvės kovotojų dalinys, pasiryžęs kautis su okupantais iki paskutinio kraujo lašo. Daliniui vadovavo Lietuvos nepriklausomybės kovų savanoris, Vyčio kryžiaus kavalierius Antanas Streikus. Gerai paruoštosse pozicijose šis dalinys sunaikino keturių kuopų sudėtis NKVD dalinį, pats daug nenukentėjęs. Narsumas būdingas lietuviams nuo seno.

Net slogus okupacijos penkiasdešimtmetis jo nenuslopino. 1991 m. sausio 13 d. Vilniuje, prie televizijos bokšto, beginkliai jaunuoliai savo kūnais atrėmė okupantų tankus. Jie žuvo už tautos laisvę, kaip jų seneliai, tėvai nepriklausomybės kovų ir rezistencijos metais. 1944 metais Tėvynės apsaugos rinktinės kariais buvo jaunimas. Tokio amžiaus vyrai lengvai auklėjami, autoritetingo asmens žodis gali pakeisti nuostatas, negatyvų elgesį. Didelis autoritetas jiems

buvo jau minėtas daktaras Jonas Steponavičius. Žygiuodamas kartu su savo mokiniais, Zarasų ir Utenos gimnazistais, jis pasakodavo apie žmogaus pareigą tautai, tėvynei, apie dorumą ir patriotiškumą. Pateikdavo pavyzdžius iš istorijos. Ypač didelį įspūdį savanoriams paliko ir Vilijo Suraja knyga "Išpirktas kraštas", cituojama mokytojo. Jauni vyrai suprato kokią klaidą 1940 metais padarė Lietuvos vyriausybė, priimdama sovietų ultimatumą. Suomiai priešinosi ir laimėjo. Jono Steponavičiaus pasakojimų nuotrupas papildydavo ir karininkas Vladas Garsys, vadovavęs koviniam savanorių būriui nuo Antalieptės miestelio iki Plinkšių dvaro. Perskaitęs minėtos knygos skyrelį, daktaras J. Steponavičius visuomet pabrėždavo: "Jūs, berniukai, esate tokioje padėtyje, kaip suomiai ir tokiais turite būti". Jo žodžiai įsmigdavo giliai į jaunuolių sąmonę ir širdis. Jie vykdė mokytojo valią. Po Sedos kautynių likusieji gyvi tapo rezistentais, o Mykolas Kazanas vadovavo Zarasų krašto "Lokio" laisvės kovotojų rinkinei. Suomių pavyzdys buvo savanoriams idealas. Deja, tuomet blaiviai neįvertinta iki dantų ginkluoto priešų jėga. Prieš lengvaisiais pėstininkų ginklais apsiginklavusius vyrus jis spalio 7 dieną pasiuntė keliasdešimt tankų ir artilerijos pabūklų, šimtus automatiniais ginklais ginkluotų pėstininkų. Savanorių kuopos dvasią stiprino Jono Steponavičiaus žodžiai, kad yra aukščiausioji būtybė - Dievas, kuris sergsti kiekvieną žmogaus žingsnį. Katalikų tikėjimas mokė būti gailestingais vieni kitiems, taigi ir priešui. Jonas Steponavičius cituodavo Lietuvos karliuomenėje plačiai naudojamą posakį: "Kovoje būk drąsus, nugalėjęs - švelnus". Įgimta mylėti ir ginti savo tautą jos vaikams lygiai taip, kaip savo gimdytojus. Motinos ir vaiko terminais nusakyti asmens ir tautos santykiai nėra tik poetinė metamorfozė. Dvasinė prasme mus formuoja tauta. Kaip tėvai mums duoda gyvybę, taip tauta dvasinį brandumą. Kalba, gyvenimo būdas formuoja tautą. Jau mokydamiesi pirmųjų žodžių, kupinų prasmės, idėjų ir emocijų, žmonės atsiskleidžia dvasiniam pasauliui. Nuo liaudies išminties pasakose iki visuotinių problemų sprendimo filosofų bei rašytojų veikaluose, nuo vaikystės draugų iki bendraminčių organizacijų, nuo kasdieninių papročių iki tautos istorijos tradicijų - visa tai brandina. Visoje savo būtybėje žmogus yra paženklintas savosios tautos individualybe. Todėl visose kalbose nuo seno tauta turi savo tėvynės vardą. Tauta, tėvynė yra mylima dėl to, kad yra sava, o ne dėl to, kad pasižymi kokiomis nors savybėmis. Todėl tautų meilės nepajėgia

sudrumisti jos tamsumas. Kaip Tumas Vaižgantas išpažino savąją Lietuvos meilę: "Vyžota, lopyta mana Lietuvėlė, bet mana". Mylėt "vyžotą Lietuvėlę", dar nereiškia, kad nesiekama nevyžotos, nepavergtos Lietuvos.

Kiekvieną tautą ištinka smūgiai, kurie kelia rūpesčių. Kiekvienoje tautoje pasitaiko žaizdų, kurios degina gėda. Visos šios emocijos yra prasmingos. Tautos laimėjimų ir pralaimėjimų, triumfo ir gėdos, visų jos rūpesčių išgyvenimas žmogų nuteikia imtis atsakomybės ir iniciatyvos. Tikrasis patriotizmas įpareigoja žmogų ne tik žygiams, bet ir tokiam asmeniniam gyvenimui, kuris keltų tautą aukštumon, kokioje tikras patriotizmas nori ją matyti. Profesorius Šalkauskis nurodo, kad nereikia garsintis savo patriotiškumu kaip ir savo dorybėmis, nes tikrasis patriotiškumas pasireiškia darbais. Patriotiškumas turi remtis pakankamai plačiu ir giliu tautos, kalbos, papročių, kultūros, istorijos pažinimu. Tik taip išsiskleis dorovinis įsipareigojimas visoms tautinėms pareigoms. Praėjo daug laiko nuo tų neužmirštamų daktaro J. Steponavičiaus pokalbių. Keliąsdešimt jo auklėtinių kareivių amžinai atgulė Sedos kapinėse. Kiti kovėsi ir žuvo Vokietijos žemėje, tretį kentėjo raudonųjų okupantų lageriuose. Bet pažvelkime, ką davė patriotinis auklėjimas tautai, 1918 metais iškovojusiai Nepriklausomybę. Patriotiškumas nepriklausomoje Lietuvoje buvo diegiamas į jaunuomenės širdis ir protus mokyklose, šaulių, jaunalietuvių, skautų draugijoje, kariuomenėje, bažnyčioje. Katalikų bažnyčia mokė tikinčiuosius mylėti tėvynę ir ginti nuo okupantų. Nė vienas Lietuvos vyskupas nepasmerkė rezistencijos. Kai kurie mokytojai, įėję į klasę, pasveikindavo mokinius šūkiu: "Pavergtas Vilnius!" ir mokiniai darniai atsakydavo: "Vaduokime jį". Utenos gimnazijos aktų salėje buvo įtvirtinta sienoje žalvarinė lenta su keliolikos auklėtinių - savanorių, žuvusių 1919-1920 metais už Lietuvos laisvę, pavardėmis. Tai atrodo kaip įsakymas, kad, Tėvynei pašaukus, plunksnos keičiamos ginklais. Ne veltui, pirmųjų savanorių pėdomis pasekė daug gimnazistų, kovojusių už Tėvynės laisvę prieš okupantus Vietinės ir Tėvynės apsaugos rinktinių ir rezistencijos kovotojų būriuose. Kovoje prieš okupantus dūdvyrių mirtimi krito Pranas Čepėnas, vadovaudamas laisvės kovotojų būriams žuvo Jurgis Vasiljevas, Stasys Stašiškis. Kautynėse su enkavedistais galvas paguldė Jonas Pakštas, Antanas Tilindis, Bronius Gudelis ir daugelis kitų Utenos gimnazijos auklėtinių. Juos vedė į žūtūtinę kovą

išpuoselėtos patriotinės idėjos. Jos neužgeso žmonių širdyse ir komunistinės okupacijos dešimtmečiais, švietė kelią į Nepriklausomybę. Prisiminkime, kokiomis karinėmis pajėgomis sovietai antrą kartą okupavo Lietuvą. Pagal jų pačių skelbtus duomenis 1944 metais Lietuvą puolė pirmasis Pabaltijo ir trečiasis Baltarusijos frontai, turėję vienuolika pėstininkų armijų, vieną tankų armiją ir dvi aviacijos armijas. Čia dalyvavo ir 16 lietuvių divizija, kuriai vadovavo gen. Karvelis. Jį rugsėjo 1 dieną pakeitė gen. Urbšas. Taigi vienam savanoriui reikėjo atsilaikyti prieš keliasdešimt nepalyginamai geriau ginkluotų rusų. Lietuvius palaikė narsumas, kovos už laisvę dvasia. Kaip buvo minėta, Zarasų krašto savanorių būrys, kuriam betarpiškai vadovavo daktaras Jonas Steponavičius, sėkmingai atžygiavo į Žemaitiją. Apie šią asmenybę, suvaidinusią pagrindinį vaidmenį formuojant Tėvynės apsaugos rinktinę, verta plačiau žinoti. Jonas Steponavičius gimė 1880 m. kovo 10 d. Zarasų apskrityje Zakarių kaime. 1902 m. įšventintas į kunigus, 1906 m. baigė Peterburgo dvasinę akademiją, 1910-1912 m. Miunchene ir Leipcige studijavo psichologiją ir 1912 m. tapo psichologijos mokslų daktaru. 1920 - 1927 Lietuvos Seime atstovavo krikščionių demokratų partijai, įkūrė Zarasų Vytauto Didžiojo gimnaziją. 1941 - 1944 m. buvo Zarasų apskrities viršininkas. 1944 m. kartu su Zarasų policijos vadu Vincu Tamošiūnu suorganizavo skaitlingą Lietuvos laisvės armijos (LLA) būrį. Didžiausias jo troškimas buvo išsaugoti Lietuvos nepriklausomybę. Deja, jį patį priglaudė Vokietijos žemė. 1947 m. gruodžio 8 dieną Wangene nustojo plakti šio kilnaus Lietuvos patrioto širdis.

5. Karininko įvaizdis

Visuose knygos skyriuose matome, kad įvykiams, nežiūrint jų masto, vadovauja asmenybės - karininkija. Lietuvos karininkai, išauklėti patriotinėje dvasioje, sugebėjo esant reikalui imti ginklą į rankas ir kautis už tautos laisvę ir nepriklausomybę nežiūrint į kovos baigtį. Šiame poskyryje nagrinėjama, koks buvo praeityje ir turėtų būti ateityje Lietuvos armijos karininkas.

Armijos pareiga tautą saugoti, ginti. Todėl jos privalo glaudžiai bendradarbiauti, siekti to paties tikslo: ramaus, saugaus gyvenimo. Geriausia tautos mokykla yra tarnavimas kariuomenėje, nes čia

jaunuolis virsta vyru, kurio įgytas dvasinis pasaulis priklauso nuo auklėtojų - karininkų. Kariuomenė yra jaunuolio ir karinė, ir auklėjamoji mokykla. Čia ugdomi gražiausi doros ir tautiškumo bruožai. Ko kariuomenėje mokoma, kas kariams yra diegiama, visa tai greitai atsispindi tautoje. Todėl karininko pareigos yra svarbios, atsakingos ir nelengvos. Juk tautos likimą tiek taikos, tiek karo metais lemia tai, ar ji turi asmenybių, narsių, dorų, kurios geba valstybę vesti geriausiu keliu. Tik tas garbingas vadas turi gebėti valdyti ne tik kitus, bet ir save. Jis turi būti tobulas pavyzdys jaunuoliams, pašauktiems į kariuomenę. Kariuomenė turi laiduoti tautos ir valstybės egzistavimo apsaugą.

----- * -----

Vadas yra tas, kuris savo karines žinias tinkamai perduoda kitiems, o šie jas pagilina. Karininko pareiga karines savybes įkūnyti savyje, o paskui perduoti savo valdiniams. Kiekvienam geram kariui didžiausia garbė aukotis Tėvynei, tautai, negailint savo dvasinių, moralinių ir fizinių jėgų, o prireikus - net gyvybės. Ypač tai svarbu kritišku, Tėvynei sunkiu karo atveju. Tad kiekvienas karininkas turi būti pasiruošęs aukotis pats ir tą jausmą diegti savo valdiniams. Garbingumas visais laikais buvo, yra ir bus labai vertinamas. Garbingo žmogaus - kilnios mintys ir darbai, tyra sąžinė.

Garbingumo priešingybė yra nedorumas, nesąžiningumas. Žmogus garbę praranda atsisakydamas doros mintimis, žodžiais ir darbais. Garbingumas būna dvasinis ir išorinis. Dvasinį garbingumą gali įvertinti tik pats žmogus ir Dievas, o išorinį - Tėvyne, tautos patikėtos pareigos. Kario garbės pojūtis turi būti tobulai išugdytas, nes jo pareigos yra labai svarbios. Juo svarbesnės pareigos, tuo didesnė atsakomybė. Itin garbingi turi būti karininkai. Nėra geras įprotis kiekviename menkniekyje įžiūrėti savo garbės įžeidimą. Savo klaidas ir silpnybes reikia drįsti pripažinti, nuo to garbė nenukentės. Aukštos tarnybinės vietos užėmimas dar nėra didelio garbingumo požymis. Svarbu žmogaus dvasinė garbė, dorai, sąžiningai atliekamas darbas. Eilinis kareivis gali būti garbingesnis už generolą. Taikiame gyvenime ir kare yra svarbu žmogus, o ne jo luomas. Taikos metais tai dažnai užmirštama, o kare tai yra labai svarbu. Kuris yra vertas būti draugu kovoje už Tėvynę, tas turi būti labiausiai vertinamas. Žmogui garbę teikia jo dorumas, išprusimas, geras charakteris, gebėjimai, o ne kilimė, turtas. Dvasinį karininko garbingumą turi įvertinti pats, o išorinį

visuomenė, kurioje jis gyvena. Karininkas turi privalomam darbui sukaupti visas fizines ir dvasines jėgas, kad nebūti apsileidęs. Taip pat jis privalo neskriausti kitų darydamas karjerą. Čia svarbus karininko dvasinis garbės pojūtis.

Karininko garbė nebus pažeista tik tada, jei jis, prieš imdamasis numatytų darbų, įsitikins, jog savo veiksmais nepadarys žalos niekam, ypač savo valdiniams. Tokį viršininką valdiniai visuomet gerbia. Karininkas, kuris jaučia, kad jo garbė yra įžeista, kreipiasi į savo viršininkus ar galiausiai į garbės teismą. Karininkas, kuris mato kito karininko darbus, žeminančius žmogaus garbę, pasielgia taip pat. Garbės teismo uždavinys yra ne teisti, bet elgtis jei įmanoma taip, kad būtų išsaugota karininko garbė. Privaloma įsigilinti į bylą, jos aplinkybes. Geriau keletą kaltų išteisinti, negu vieną nekaltą nuteisti. Garbės teismas turi karininkui patarti, jį pamokyti. Jeigu nesusipratimas įvyksta tarp karininkų, visa tai turi būti nedelsiant sutvarkoma, dažniausia per tarpininką. Tarpininku gali būti kiekvienas, kuris nėra jų viršininkas. Tas, kuris kitą užgavo, privalo turėti tiek džentelmeniškumo, kad užgautąjį atsiprašytų. Užgautas turi taip pat nespriešinti, taikytis. Jeigu tarpininkas nepajėgia sutaisyti, tenka kreiptis į tiesioginius viršininkus. Jei vaidas įvyko tarp karininko ir pašalinio asmens, čia turi įsikišti garbės teismas. Vaidai gali kilti dėl įvairių priežasčių. Didžiausias šia prasme karininko nelaimės šaltinis - alkoholis. Taigi jo reikia kategoriškai atsisakyti. Karininkas turi vengti barnių ir peštynių. Jei į jas įsivelia, garbės teismas neišvengiamas.

Garbės žodis yra patikimas pažadas, pagrįstas asmens garbe. Privačiame gyvenime duotas garbės žodis teisiškos reikšmės neturi, bet karininkas duoto garbės žodžio privalo laikytis. Kitu atveju jis žemina savo garbę. Tad duodantysis garbės žodį turi žinoti, jog pažadą tęsės. Laužantieji garbės žodį nėra verti būti karininku. Kariai prisiekia ištikimybę Tėvynei. Abejojimas karininko priesaikos ištikimybė yra didžiausias jo garbės įžeidimas. Ypatingas gero pareigų atlikimo požymis yra ištikimybė Tėvynei. Karys savo ištikimybę Tėvynei neretai įrodo mirtimi. Tai yra aukščiausia ištikimybės kaina. Davęs priesaiką, karys sieja ją su aukštesne būtybe - Dievu. Kas šito jautimo neturi, yra netikintis, tam ir priesaika yra mažiau svarbi. Kiekvienas žmogus turi tikėjimo laisvę ir už tai pats yra atsakingas. Kariai neverčiami tikėti į Dievą, tačiau kiekvienas proga reikėtų jiems priminti religijos svarbą. Tikintysis karys dažniausiai yra kur kas patikimesnis už netikintį. Čia

svarbus tikinčio karininko, vado pavyzdys. Pasauliniame kare tikintieji kariai buvo narsesni ir ne taip bijojo mirties. Netikintys kariai, būdami sunkiai sužeisti, mirties agonijoje ne sykį šaukėsi Dievo pagalbos.

Didžiausia kario dorybė yra kovinė drąsa. Drąsa neretai yra charakterio išraiška. Narsus gali būti ir tas karys, kuris ne visada drąsus, nes narsumą galima įsigyti valia. Drąsą galima parodyti ir taikiame gyvenime nebijant kovoti už teisybę. Kovoti už teisybę yra pareiga, kuri nėra lengva. Drąsa tai yra griežtas nusistatymas iki geležinio pastovumo. Taip sako karo psichologai.

Drąsą išugdyti yra sunku, bet tikra karinė vadovybė be drąsos yra menkavertė. Drąsa teikia tvirtumą pirmiausia sau pačiam, paskui ir aplinkiniams. Tvirtumas nėra beširdiškumas. Tvirtumas tai yra gebėjimas nugalėti savo silpnybes. Silpnabūdžių vadų kareiviai niekada nemėgo. Karininkas turi būti tarnyboje griežtas ir neišlepęs, bet ne žiaurus. Išugdytas charakterio tvirtumas didina kūno ir dvasios jėgas. Kariniame gyvenime kareiviams, o ypač karininkams, tiek karo, tiek ir taikos metais pasitaiko įvairių situacijų, kai reikia susivokti ir nedelsiant spręsti. Organizaciniai ar psichologiniai sprendimai kartais būna neatidėliotini. Vadas privalo greitai susivokti ir drąsiai prisiminti atsakomybę už savo sprendimo pasekmes. Neryžtingumas ir dėsimas iš įpročio yra klaida. Neryžtingi vadai praranda pavaldinių pasitikėjimą. Tad geriausia vadovautis taisykle: nereikia ieškoti geriausių priemonių, bet visuomenei naudingiausių. Klaidų išvengti padeda gabumai, įgytos žinios, diplomatiškumas, drąsumas, dorumas, tvirtumas. Padarytas sprendimas visada turi būti pagrįstas. Geras sprendimas yra tik tas, iš kurio galima spręsti, jog karininkas žino, kodėl taip daro. Be to, sprendimas nebus geras, jei iki galo neįgyvendintas, jei nėra pastovios nuostatos dėl jo. Taigi pagrįstas sprendimas turi būti įgyvendintas. Išimties atvejis, jei aplinkybės, kurio: mis darytas sprendimas, pasikeitė, arba supratus padarius klaidą. Karininkui svarbu įtvirtinti gebėjimą spręsti, taigi reikia lavinti ir valią, ir tvirtumą. Svarbu gebėti valdyti save. Tas, kuris valdo save, geba valdyti ir kitus. Teoretiški - schematiški vadai yra tokie pat netikę, kaip ir dėsiantys. Kariuomenės vadas privalo nebijoti atsakomybės. Tiesa yra gražiausia, bet kartu ir sunkiausia vadovavime. Didžiausias tikro vadovavimo priešas yra slapukavimas (anonimiškumas). Jis reiškiasi įvairiai: nuslepiami įsakymai, pranešimai, išsiginama padarytų klaidų. Tokie slapukautojai praranda visų pasitikėjimą. Savo darbų išsiginą tik

didžiausias bailys. Tas, kuris suverčia savo kaltę kitiems - niekšas. Tas, kuris blogų darbų išsigina, o už gerus darbus trokšta viršininkų pagyrimo yra silpnybės įsikūnijimas. Kas nebijo atsakomybės ir tinkamai elgiasi yra išdidus, orus. Kariui orumas yra privalomas, nes rodo didelį pasitikėjimą savimi, o tai itin svarbu. Oriu žmogų padaro dideli pasisekimai, laimė. Tačiau per didelis išdidumas kenkia. Dideli darbai ir sėkmė dorą žmogų daro ne tik orų, bet kartu ir kuklų. Išdidumas ir kuklumas vienas kitam nekenkia. Žmogus, kuris dvasios kuklumą supranta kaip didelės jėgos įrankį, visuomet savo pasisekimais širdyje ir džiaugiasi. Teisingumas yra ne tik žmogaus, bet visuomenės dorybė, labai aukštai vertinama nuo senovės. Karininkas turi būti itin teisingas. Neteisingu žmogumi niekas nepasitiki. Be pasitikėjimo nėra klusnumo. Kariuomenė, kurioje stokojama klusnumo, nėra stipri. Karininkas pirmiausia turi būti teisingas pats sau, paskiau kitiems. Kas siekia vien tik savo gero, vien tik savo karjeros, o neatsižvelgia į kitus ar su jais neteisingai elgiasi, yra nedoras. Kitų skriaudimas yra didelis karininko nusižengimas. Karininkas, įsiteikiantis viršininkams ar valdiniams pataikavimu, yra mažai vertinamas. Jis neturi orumo, nenori dirbti. Kartais norint įsiteikti apkalbami, apšmeižiami draugai. Taip besielgiantis labiausiai pažemina save. Karininkas privalo tokių dalykų netoleruoti, tuo labiau pats taip nesielgti. Pasakyti, kad ir nemaloniausią tiesą yra geriau negu duoti melagingą parodymą. Tas, kuris kitus apgaudinėja, dažniausiai ir pats būna apgautas. Kilniadvasiškumas yra autoritetingumo pagrindas, kuriuo remiasi tikroji vado asmenybė. Garbingumas, ištikimybė ir dievobaimingumas, drąsumas, narsumas, ryžtingumas ir atsakingumas už savo poelgius, orumas, kuklumas, teisingumas yra nuostabūs žmogaus charakterio bruožai. Visas šias savybes kartu turi retas. Juk klysti kartais neišvengiama. Bet karininkas turi stengtis nugalėti savo silpnynes, kuo mažiau padaryti klaidų. Moralinės jėgos nyksta, jei jos nėra nuolat ugdomos. Pastovus kilnumas yra ne tik didelė laimė, kiek tai nuo mūsų priklauso, bet ir pareiga.

Didelį pasitenkinimą patiria karys tinkamai ir iki galo atlikęs pareigą. Amenybės įvertinimui svarbiausios yra moralinės savybės. Bet jų neužtenka. Karininko darbo sėkmę laiduoja jo žinios, išsilavinimas, gabumai, patirtis ir pastangos. Narsūs, darbštūs ir garbingi karininkai, ištikimi ir tikri vadovai yra dalinio geroji dvasia. |

laimėjimą veda tik tie, kurie visapusiškai atsidavę tikslui pasiekti. Karininko gyvenimą sudaro darbas. Jis turi veikti, o ne svajoti. Kaip daugelis augalų tik tada vaisius veda, jei ne per aukšti išauga, taip ir darbe teorija neturi nustelbti praktikos. Karininkas privalo neatitrūkti nuo gyvenamojo laikotarpio, jausti savo epochos dvasią.

Karinės prievolės atlikti kiekvienais metais į kariuomenę pašaukiama daug jaunuolių. Juos ne tik išmokyti, bet ir išauklėti yra karininko uždavinys. Dėl to karininkas turi būti visapusiškai išsilavinęs. Žinoma, jis negali būti enciklopedija, bet turi gebėti, kilus neaiškumams, naudotis literatūra. Taigi geidautinas ir kalbų mokėjimas. Kiekvienas darbas reikalauja jėgų. Šitos jėgos neturi būti beatodairiškai švaistomos. Kas norės iš karto daug dalykų išmokyti, tas nieko neišmoks. Dirbti reikia racionaliai, planingai. Įvairūs mokymosi dalykai turi būti suskirstyti dienos darbu, kaip skrynioje sutvarkomi daiktai, sakė vokiečių rašytojas Gėtė. Karininko darbotvarkė yra griežtai nustatyta, bet kelios valandos per savaitę lieka laisvos. Jas tinkamai naudojant daug ką galima pasiekti, lavintis įvairiose srityse. Persidirbimas yra žalingas, bet nieko neveikimas - taip pat. Kas nori našiai dirbti ne vien tik tai dienai. Kas skaitoma reikia įsiminti, todėl reikia skaityti su pieštuku rankoje, pasižymint svarbiausius teiginius. Naudinga lavinti atmintį. Gera atmintis yra neįkainuojamas turtas, o menka - didelė blogybė. Rūpestingu ir planingu darbu atmintį galima pagerinti. Tikrai vertingas darbas - yra kritiškas darbas. Kritiškai dirbti, vadinasi pergalvoti, ar tai, kas parašyta ar pasakyta, yra tikrai vertinga. Išmokyti skaityti yra vaiko uždavinys, o perskaitytą tekstą ar mintį suprasti - suaugusio žmogaus uždavinys. Labai gera lavinimosi priemonė yra referatai, nes juos svarstant mokomasi apginti savo nuomonę, diskutuoti, išaiškinti kilusius klausimus. Akiratį plečia kelionės, ypač su žemėlapiu, vadovu, papildoma literatūra. Neužmiština nuolatos tobulintis specialybėje, darbo teorijoje ir praktikoje naudojantis ir kitų patirtimi. Karininkui reikia ir fantazijos, kad jis gebėtų numatyti galimas savo darbų ar veiksmų pasekmes. Karininkų mokymo planuose atsispindi tik kariniai dalykai. Žinoma, tai neabejotinos svarbos pagrindinis mokslas, bet reikalinga ir patyriminė literatūra, kad karininkas gerai žinotų pamokomus kovų pavyzdžius. Juk karo menas yra visapusiškas. Todėl studijuotinos papildomos karo mokslo knygos, ypač karo istorija, karo istorijos dalykai, nors kariavimo būdai ir keičiasi. Karo istorija nurodo kaip buvo, kas turėjo

įvykti ir kaip gali būti ateityje. Didvyriai, kurie minimi karo istorijoje, visada didvyriai. Ginklai jų rankose yra jų dvasios išraiška, nors tai būtų kovos kirvis, kulkosvaidis ar granata.

Kas studijuoja karo istoriją, tas perpranta žmogaus sielos paslaptis, geba analizuoti, turtina išmintį. Ne tik šiais laikais žmonės, taigi ir kariai, turi daug problemų. Karininkas, kuris nori karius gerai išauklėti, negali būti jiems abejingas. Jis turi nusimanyti apie karių darbus, džiaugsmus, rūpesčius. Bendrautina ir su karininkais. Karių pasaulis negali baigtis kareivinių kiemo vartais. Ne mažiau svarbūs karininkui geografijos, politikos mokslai. Karys yra politikos ramstis. Tas, kuris kaip karo vadas, pavojaus valandą turi savo Tėvynę ir tautą saugoti, tas turi žinoti ir ką jis saugoja. Kaip jau minėta, reikalingos karininkui užsienio kalbos. Studijuoti jas niekada nevelu. Kiekvienas karininkas nori geriausiai dirbti ir aukščiausiai iškilti. Prastas eilinis, kuris nenori būti generolu. Tačiau tuščia garbėtroška yra žalinga. Žmogus, visuomet galvojantis, kaip išaukštinti save kitų akyse, įgyti įtaką bet kokia kaina, yra blogas ir piktas. Nedoras karjeros siekimas sukelia kitų pasipiktinimą, išardo draugystę. Kareivis, tuo labiau karininkas turi būti ne tik aukštos kultūros, bet ir išoriniai tvarkingas, fiziškai stiprus. Jam privalomas sportas.

Kūno struktūra turi įtakos žmogaus dvasiai ir charakteriui, nuo jos priklauso sveikata, gyvenimo džiaugsmas. Tai turi įtakos valios ir dvasios stiprumui. Niekas negali reikalauti iš karininko, kad jis fiziškai būtų stipresnis už kitus žmones, bet maža persvara kelia pasitikėjimą, teikia naudos. Siekti fizinio tobulumo yra priemonių. Tai sportinės pratybos ir varžybos, medžioklė, jodinėjimas, kelionės. Jos plečia akiratį, stiprina nervus. Karininko laikysena, elgesys viešumoje visada turi būti korektiškas: iš vieno karininko sprendžiama ir apie visus. Santykiuose su pašaliniais neturi būti pasipūtimo, netinkamų posakių, grubių veiksmyų nei per didelio jausmingumo. Visur reikia jausti saiką. Civilinių drabužių karininkas neturėtų dėvėti, išimtis tik kada be jų apsieiti negali. Tačiau, kad ir kaip apsilikęs karininkas privalo elgtis deramai. Restoranais ir kavinėmis neturėtų karininkas naudotis, kaip laisvalaikio leidimo vietomis: šiam tikslui gali pasitarnauti ramovė. Svetingumas karininkui reikalingas. Bendradarbiavimas su kultūringais žmonėmis turtina asmenybę. Tačiau vengtina prabangių lobių, azartinių žaidimų. Karininkas, kuris sąžiningai atlieka savo pareigas, turi turėti butą, atitinkantį higienos ir estetikos reikalavimus, kad po

įtempto darbo turėtų sąlygas gerai pailsėti. Karininko butas yra jo paties atspindys. Buto jaukumas priklauso nuo tvarkingumo ir nuo skonio. Vienodo amžiaus draugai auklėja vienas kitą : tai duoda dažnai daugiau naudos, negu viršininų auklėjimas. Todėl jaunas karininkas neturi dėl vedybų per anksti pasitraukti nuo draugų. Nors karininkas priklauso savo daliniui ir draugams, bet vedusieji turi daugiau asmeninio gyvenimo rūpesčių. Kas nori vesti, tas turi atminti, kad veddamas užsidės tam tikrų pareigų žmonai ir už ją bus atsakingas. Ji gyvens taip pat toje bendruomenėje, kuri kels reikalavimus. Karininko žmona turi suprasti specifinio gyvenimo ypatumus ir su tuo susitaikyti.

Karininko gyvenimas yra kupinas įtampos. Visiškos ramybės jis niekada neturi. Dažnai pasitaiko naujų užduočių, netikėtų pavedimų. Todėl kasdieninis darbas yra svarbiausias karininko uždavinys. Karininkų draugiškumas ir dvasinis bendrumas yra labai svarbūs dalykai kare. Šitas dvasinis ryšys yra tai, kas būdavo vadinama karine armijos dorybė. Begalę kartų įsitikinta, kad kur draugystėsi ryšis būdavo stiprus, tai ir dalinys, nors ir sunkiomis sąlygomis, įvykdavo savo uždavinį. Draugiškumas yra bendruomenės, kuri turi vienodas pareigas, teises ir pasaulėžiūrą, sėkmingos veiklos pagrindas. Juo vertingesnis yra tokios bendruomenės pavienis narys, tuo vertingesnė yra ir pati bendruomenė. Draugystė sudaro sąlygas visapusiškam lavinimuisi. Matyti čia yra vyresniųjų pareiga, o mokytis - jaunesniųjų. Pirmasis geras karininkų draugystės pagrindas - prierašumas prie to, kas karininkų korpusui yra svarbu tiek mažuose, tiek dideliuose dalykuose. Paslapties laikymas yra ne vien tarnybos, bet ir draugiškumo pareiga. Ypač paslaptis turi būti saugoma nemalonių įvykių atveju. Čia kiekvienas turi neabejoti draugų pagalba, jei tik tai neprieštarauja bendrai pareigai. Blogas draugiškumas yra toks, kai pastebėtos klaidos, silpnybės nutylima, suklydusiam nepadedama ir jis įskundžiamas. Kas išnaudoja draugiškumą vien tik savo naudai, tas nevertas draugystės.

Geriausia draugiškumo auklėjimo vieta yra karininkų ramovė. Bendras pietų stalas ir bendri darbai yra geriausia dirva auklėti draugiškumą. To paties amžiaus karininkų būrelyje visada bus progos pajuokauti. Linksmu sąmojumi pasiekama daugiau, negu šiurkščiais žodžiais. Bet įžeidžiančio juoko nereikia. Labai gera auklėjimo

priemonė - sugėdinimas. Jis veikia taip gaivinančiai, kaip audra. Tik tas, kuris sugėdins, turi pats pagalvoti, ar yra jis geresnis už kitus. Niekad neleistinas sugėdinimas prie valdinių, nes tai sumažina valdinių pasitikėjimą. Karininkas, įsitikinęs, kad su juo neteisingai pasielgta, gali skųstis. Blogai yra susilaikyti nesiskundus, manant, kad vis vien teisybės nerasi. Bet taip pat yra bloga skųstis dėl kiekvieno menkniekio. Iš viso karininkų skundai nėra geras ženklas, geriau yra išsiaiškinti ir apsieiti be jų. Bet jeigu jau negali išsiaiškinti, tai geriau skųstis, negu slaptai keršyti. Karininkas, kuriam tenka tarpininkauti dėl skriaudos, gauna sunkų uždavinį. Jis turi stengtis bet koku būdu tai išspręsti, kad nereikėtų skųstis. Tai tinka ir garbės teismo nariams. Nes tas, kuris nori teisti kitus, pirmiausia pats turi būti švarios sąžinės. Ypač gerą draugiškumo supratimą privalo turėti dalies adjutantas. Jis yra ne vien tik dalies vado padėjėjas, bet ir tarpininkas tarp dalies vado ir karininkų.

Jis karininkams perduoda vado įpareigojimus, o dalies vadui objektyviai nušviečia visus įvykius. Tai reikalauja didelio takto. Draugiškumas labiausiai reikalingas kare. Todėl jau taikos metu jį reikia išugdyti. Ypač jis svarbus tarp viršininkų. Jaunieji karininkai, tik atvykę iš karo mokyklos, turėtų būti šiltai, draugiškai priimti. Čia yra aukštesnių karininkų pareiga. Jie turėtų su jaunesniaisiais karininkais dažnai pasikalbėti, pasakyti savo nuomonę rūpimais klausimais. Patys naujokai ne visada drįsta klausti patarimo. Taigi progų yra kiekvieną dieną.

Visos aukščiau aptartos karininko asmens ypatybės yra svarbios jam pačiam ne tik kaip asmeniui, bet ir kaip auklėtojui, nes mokoma ne tik karo dalykų. Karininkas auklėtojas ugdo moralines ir dvasines karių savybes. Auklėjimas ir mokymas turi turėti labai glaudų ryšį, nes jie vienas kitą papildo, vienas kitam padeda. Svarbiausias auklėjimo veiksnys yra auklėtojo autoritetas, kuriam įgyti turi įtakos jo dorumas, išprusimas, charakteris, žinios ir gebėjimas vadovauti. Autoritetą įgyja tik tvirtos asmenybės. Autoritetas neturi būti paviršutinis, jis pelnomas doru darbu, pavyzdingu elgesiu. Antra svarbi sėkmingo auklėjimo sąlyga yra savo darbo mėgimas. Darbas turi būti iš pašaukimo. Kas visiškai neatsiduoda darbu, tas nedaug tepasiekia. Kas pats nevertina savo pareigos svarbumo, tas neįsikieps jo ir kitiems. Kas nėra nuoširdus, tas turės daug sunkumų, vykdydamas šį sunkų uždavinį. Kas nesutinka savo žmonių linksmomis akimis, tas

neišsiskiria su jais liūdna širdimi, tas neturės pasitikėjimo savo darbe. Savo dalinį reikia mylėti kaip savo Tėvynę, o savo žmones - labiau už save. Dalinys bus visapusiškai tvirtas, jei žmonės savo vadu tikės. Tada ir vadas neabejos savo žmonėmis, nes žinos, jog jie seks jį ten, kur jis juos ves, nors ir į mirtį. Taip suaugęs su savo daliniu turėtų būti kiekvienas karininkas. Reikia palenkti savo žmonių širdis, ir tada savaime bus drausmė. Ji priklauso nuo savo žmonių pažinimo ir meilės. Jei žmonių nepažįsti, tai sunku juos ne tik auklėti, bet ir mokyti. Karinis auklėjimas susideda iš pavienio žmogaus ir viso dalinio auklėjimo. Tos srities knygų yra daug, bet jas studijuoti nėra lengva. Vertingiausia yra praktika ir kitų patyrimas.

III skyrius. TĖVYNĖS APSAUGOS RINKTINĖ

1. Tvirti ir ryžtingi žingsniai.

Šis knygos skyrius parašytas, remiantis autentiškais šaltiniais - Tėvynės apsaugos rinktinės (TAR) archyvu, kurį išsaugojo štabo viršininkas kapitonas Jonas Čėsna. (Pateikiamų tekstų kalba šiek tiek taisyta.) Pirmiausia perspaudinama trumpa TAR kūrimosi santrauka. Ją savo parašais patvirtino kapitonai Izidorius Jatulis, Jonas Čėsna, taip pat psichologijos daktaras Jonas Steponavičius ir Zarasų krašto policijos bei LLA organizacijos vadas Vincas Tamošiūnas.

" 1944 m. liepos pabaigoje, kai bolševikai artėjo prie Šiaulių, vieškeliu, einančiu per Viešknius, iš rytų į Lietuvos vakarus pradėjo traukti vilkstinės pabėgėlių, kilusių iš šiaurės rytų Lietuvos, jau užimtos bolševikų.

Viešknių valsčiaus apsaugos būrio būstinė, prie kurios nuolatos stovėdavo sargyba, buvo prie pat kelio. Juo traukdami pabėgėlių būriai pastebėdavo sargybą. Pabėgėlių būrių vadai ateidavo į būstinę pas valsčiaus apsaugos vadą kapitoną J. Čėsną pasiteirauti apie bendras aplinkybes bei pasitarti, ką toliau daryti. Gavę raminančių žinių, kad Viešknių valsčiaus apsaugos vyrai nemano trauktis be pasipriešinimo, pabėgėlių būrių vadai čia sustodavo.

1944 m. liepos 28 d. pabėgėlių būrių vadai buvo pakviesti rytojaus dieną 9 val. susirinkti Viešknių valsčiaus apsaugos būrio būstinėje pasitarimui.

1944 m. liepos 29 d. susirinkta pasitarimui. Atvyko Zarasų, Joniškio, Svėdasų, Meškučių, Pašvintinio, Pasvalio, Rokiškio, Utenos ir kitų apylinkių pabėgėlių vadai, iš viso 14 vyrų. Pasikeitus nuomonėmis ir pasiginčijus, buvo pritarta pasiūlymui visiems telktis Platelių apylinkėje ir pradėti veikti organizuotai, susisiekti su visais kitais vadais. Tikslas: suburti bolševikų neužimtoje Tėvynės dalyje esančias jėgas ir, bendradarbiaujant su vokiečių kariuomene, kovoti prieš mitinę priešą.

Pasiūlymus vienbalsiai priėmus, nutarta naujai kuriamam junginiui duoti vardą "Tėvynės apsaugos rinktinė". Čia pat sudaryta Rinktinės vadovybė, štabas. Rinktinės vadas - kapitonas T. Jatulis, štabo viršininkas - kapitonas J. Čėsna, politinis patarėjas -

dr. J. Steponavičius, ūkio patarėjas - V. Tamošiūnas ir kitoms pareigoms kapitonas M. Piliponis, jaun. leitenantas V. Vaitiekūnas ir jaun. leitenantas Tamošaitis. Tėvynės apsaugos rinktinė pradėjo tvarkytis kariniais pagrindais. Prie jos prisijungė visi Mažeikių apskrities apsaugos būriai, kurie jau veikė kaip Lietuvos pagalbinė policija. Pagal šį nutarimą, prašant vokiečių karinei vadovybei, Viekšnių valsčiaus apsaugos būrys, sustiprintas Zarasų vyrų būriu, liko vokiečių karinės vadovybės dispozicijoje. Kautynių baras - Viekšnių apylinkėje.

1944 m. liepos 30 d. vėl susirenka visų būrių vadai. Pasikeista nuomonėmis. Išryškėjo nuomonių skirtumai, tačiau padarytas bendras nutarimas - Mažeikių apskrities apsaugos būriai remia vermachto kovą su bolševizmu (Viekšnių pozicijose), jiems visomis galimomis priemonėmis talkina Zarasų vyrai. Norintieji prisidėti prie centralizuotų jėgų 1944 m. liepos 31 d. iki 9 val. susirenka Tėvynės apsaugos rinktinės štabo būstinėje Pievėnuose ir čia **gauna** įsakymą žygiui į telkimosi rajoną. Neatvykusieji gali vykti kur kas nori.

1944 m. liepos 31 d. įsakymu išvyksta. Pakeliui gautas vokiečių karinės vadovybės pagedavimas rinktis Sedos rajone.

1944 m. rugpjūčio 1 d. susitelkta ir kurtasi Sedos rajone.

1944 m. rugpjūčio 3 d. Plinkšiuose, vokiečių karinei vadovybei (pulkininkui Moder) pritarus, iš Tėvynės apsaugos rinktinės išsirutuliojo pirmas lietuvių pulkas. Tą dieną pulkas išrikuotas apžiūrai. Po apžiūros visos kuopos rikiuotėje buvo atvestos į aikštę priešais rūmus. Prie vėliavos stiebo išsirikavo garbės sargyba - Vyčio Kryžiaus kavalieriai ir seni savanoriai - kūrėjai. Pirmą lietuvių pulką sveikino pulko vadas kapitonas I. Jatulis. Vėliavos pakėlimo ceremonijai vadovavo pulko štabo viršininkas kapitonas J. Čėrna. Vėliavą pakėlė savanoris - kūrėjas, Vyčio Kryžiaus kavalierius jaun. puskarininkis A. Mėlynis.

1944 m. rugpjūčio 4 d. pirmas lietuvių pulkas jau veikė bare nuo Latvijos sienos iki Telšių miesto pietinės ribos. Vėliau pulkas savo veiklą išplėtė, nes buvo suformuota kuopa Tveriuose. Prie jos prisijungė Žarėnų būrys. Visame Žemaitijos fronto bare nuo Latvijos sienos iki Kaltinėnų veikė pulko kovos bei žvalgybos daliniai, glaudžiai bendradarbiaudami su vermachtu. Daugelyje vietų šie daliniai kovėsi su bolševikais. Antro bataliono vadas leitenantas A. Kenstavičius atstatė Mažeikių apskrityje pairusią administraciją ir grąžino visuomenės rimtį. Tokia bendrais bruožais buvo Tėvynės apsaugos rinktinės ir pirmo lietuvių savanorių pulko užuomazga. Ju pastangomis

per kritišką 1944 m. rugpjūčio pirmąsias dienas buvo sulaukytas bolševikų veržimasis į Žemaitijos gilumą.

Plinkšės, 1944 m. rugpjūčio 4 d. (Jatulis) (Čėsna) (Steponavičius) (Tamošiūnas) "

Pasibaigus pirmam Tėvynės apsaugos rinktinės organizaciniam etapui, buvo žengtas antras, gana svarbus žingsnis - atkurta Lietuvos kariuomenė. Tuo reikalu TAR vadovybė kreipėsi į Žemaitijos karo veiksmų sektoriaus vokiečių dalinio pulkininką Möder, prašydami, kad naujai suformuoti daliniai gautų pirmo lietuvių pulko pavadinimą. Pulkininkas Möder patenkino pageidavimą. Mat lietuvių savanoriai buvo svarbi užtvara bolševikų veržimuisi į vakarus sulaukyti. Čia pateikiamas kreipimosi teksto vertimas, remiantis archyviniais šaltiniais.

Ekcelencija

Pone Pulkininke M ö d e r,

Lietuvių Tėvynės apsaugos dalinys Sedoje reiškia nuoširdžią padėką už leidimą karinei organizacijai veikti prieš bendrą priešą - bolševizmą. Mūsų žmonių, karininkai ir kariai neturi nieko bendro su ankstyvesnėmis lietuvių formacijomis. Mūsų dalinyje susibūrę žmonės iš įvairių Lietuvos sričių. Jie supranta, kad dabar tėra viena galimybė: viešai ir nuoširdžiai kartu su kariuomene ginti paskutinę laisvą mūsų tėvynės žemę. Mūsų dalinyje daugiausia yra buvusių policininkų ir senų kareivių, apmokytų pagal lietuvių kariuomenės statutą. Dalinį sudaro įvairių laipsnių karininkai ir apmokyti vyrai. Todėl mums lengviau būtų paveikti tautą ir verbuoti jaunos žmones, jeigu dalinys įgautų aiškų karinį pobūdį, tinkamą drausmę, tvarką ir būtų pavadintas "Pirmu lietuvių pulku." Mūsų dalinio savanoriai Jūsų vadovybėje jau stovi susibūrę prie Viekšnių ir Plevėnų. Kiti, kurie bazuojasi prie Sedos, yra kariškai apmokomi ir dabar, kaip žvalgybos daliniai, veikia Sedos, Telšių, Tryškių ir Plungės apylinkėse.

Plinkšių dvaras,

1944 m. rugpjūčio 2 d. Pasirašė I. Jatulis

Kapitonas ir Tėvynės apsaugos
rinktinės vadas

Pasirašė
J. Čėsna
Kapitonas ir Štabo viršininkas

Pasirašė: dr. J. Steponavičius
Zarasų apskrities viršininkas,
Liet. tarybos generalinis sekretorius
ir patarėjas prie Tėvynės apsaugos štabo."

Tėvynės apsaugos rinktinės (TAR) vadovybė, gavusi oficialų vokiečių kovinės grupės vado pulkininko Mörder sutikimą formuoti naujus dalinius Lietuvai laisvinti, rūpinosi juridiskai ir politiškai juos įteisinti kaip atkuriamą Lietuvos kariuomenę. Tuo reikalu 1944 m. rugsėjo 9 d. TAR ir vermachto vadovybė bendrame pasitarime padarė keletą abiem pusėm naudingų sprendimų. Pasitarimas vyko TAR viršininko kambaryje, Plinkšėse, dvare. Dalyvavo:

vermachto:	TAR:
pulk. Mörder	pulk. M. Kareiva,
kpt. Štefinsky	kpt. I. Jatulis,
ir du karininkai	kpt. J. Čėsna

Pulkininkas Mörder pranešė š. m. rugsėjo 8 d. gavęs iš aukštesnės karinės vadovybės formalų sutikimą, kad būtų formuojamas lietuvių savanorių pulkas, taip pat divizija. Tam reikalui pulkininkas turėjo įgaliojimus. Dėl tos priežasties pirmas lietuvių savanorių pulkas, įvykdęs ankstesnius kautynių uždavinius, buvo atitrauktas į užnugarį. Jis privalėjo susitelkti Sedos rajone. Čia pulkas turėjo būti naujai parengtas ir apginkiuotas. Pasitarimo metu buvo svarstytas ir aptartas "Vanagų" klausimas. Nutarta "Vanagus" naudoti kitiems uždaviniams ne pulko sudėtyje. Leista jiems savanoriškai formuotis į oficialias lietuvių kariuomenės dalis: bet tik per Tėvynės apsaugos rinktinės štabą ir gavus formuojamos Lietuvos kariuomenės vadovų sutikimą. Pulkininkas Mörder siūlė pirmiausia perorganizuoti iš fronto atitrauktą pirmą lietuvių savanorių pulką, o paskiau - formuoti antrą. Nustatyta pėstininkų pulko sudėtis - du batalionai. Pulke 10 kuopų - apie 1900 žmonių. TAR vadas kapitonas I. Jatulis pateikė karininkų atestacijas, pažiūrėjęs padėką pulkininkui Mörder už paramą ir pagalbą atkuriant Lietuvos kariuomenę. Be to, kapitonas I. Jatulis pranešė, kad "Vanagai" savanoriškai stoja į Tėvynės apsaugos

rinktinę. Pulkininkas Möder pažadėjo juos legalizuoti ir jos narių už politines pažiūras nebausti. Kapitonas I. Jatulis pranešė, kad pirmas lietuvių savanorių pulkas jau baigtas formuoti, o nuo rugsėjo 8 d. paskelbta apie antro pulko steigimą. Jis telkiamas Sedos rajone. Pulkininkas Möder pageidavo į TAR paskirti tokius karininkus, kurie nekeltų abejonių saugumui. Jis pranešė, kad artimiausiu laiku Vokietijos spauda ir kitos informacijos priemonės skelbs, kad Vokietija ir Lietuva bendradarbiauja. Taip buvo padėti pagrindai pirmo Lietuvių savanorių pulko veiksmams Ventos fronte. Kapitonas I. Jatulis pasakė, kad ginklo draugystė nenutrūks ir lietuviai nustos kovoję prieš okupantus. Pulkininkas Möder patikino TAR vadovybę, kad lietuvių savanoriams bus teikiama lygiai tokia parama, kaip vermachto kariams. Jų šeimos bus aprūpinamos taip pat, kaip ir vermachto karių šeimos.

----- * -----

Jaunos Lietuvos karininkijos, tūkstančių idealistų pastangos ginti tėvų žemę nenuėjo veltui. Žūtbinę kovą rėmė visa laisva Zemaitija, taip pat Lietuvos valdininkija. Lietuvos generalinis tarėjas generolas P. Kubiliūnas, gavęs žinią, kad savanoriai kaunasi Ventos fronte su bolševikais, 1944 m. rugsėjo 16 d. parašo apskričių viršininkams ir policijos vadams tokį įsakymą:

"Kretingos, Tauragės, Telšių ir Mažeikių apskričių viršininkams ir Policijos vadams.

Telšiuose įsisteigusiai Tėvynės apsaugos rinkinei reikia teikti visokeriopą paramą ir jos vadovybės įsakymus beatodairiškai vykdyti."

Šį raštą mašininkei padiktavo pats gen. P. Kubiliūnas ir įsakė tarėjui J. Matulioniui, kad šis išduotų Tėvynės apsaugos rinktinės štabo reikalams 40.000 RM. Deja, tų pinigų štabas negavo. Pulko savanoriai nuo liepos 3 d. jau kovėsi prie Ventos, tačiau pirmo pulko oficialus egzistavimas prasidėjo Tėvynės apsaugos rinktinės ir kartu pulko vado žemiau patelkiamais įsakymais.

TĖVYNĖS APSAUGOS RINKTINĖS ĮSAKYMAS NR. 2

1944 m. rugpjūčio 20 d., Plinkšiai

Veikiančios šiaurės vakarų Lietuvoje vokiečių kariuomenės dalinio vadui sutikus ir leidus, nuo šios dienos Tėvynės apsaugos rinktinė išskiria suformuotą pulką.

Pulko pavadinimas - Pirmas lietuvių pulkas. Jis formuojamas pagal buvusius Lietuvos kariuomenės etatus. Pulko vado pareigas vykdo aš. Pulko štabo pareigūnais skiriami:

1. Kapitonas Jonas Čėsna - pulko štabo viršininkas, kartu ir Tėvynės apsaugos rinktinės štabo viršininkas.

2. Kapitonas Vladas Kundys - sudėties adjutantas, kartu ir Tėvynės apsaugos rinktinės štabo mobilizacijos skyriaus viršininkas.

3. Alfonsas Bivainis - žinių karininkas, kartu ir Tėvynės apsaugos rinktinės štabo antro skyriaus viršininkas.

4. Leitenantas Vincas Tamošiūnas - ūkio viršininkas (vėliau paskirtas žinių karininku).

5. J. ltn. Klemensas Žukauskas - operacijų adjutantas.

6. Daktaras Jonas Steponavičius - patarėjas prie štabo.

Pasirašo Kapitonas I. Jatulis.

Tėvynės apsaugos rinktinės vadas

TĖVYNĖS APSAUGOS RINKTINĖS

ĮSAKYMAS Nr.4

1944 m. rugpjūčio 26 d., Plinkšiai

Papildydamas Tėvynės apsaugos rinktinės šio mėnesio

įsakymą Nr. 2, skiriu:

Pirmo skyriaus viršininko pareigoms kapitoną Vladą Kuodį,

Antro " " " " Joną Čėsną,

Trečio " " " sav. Aleksandrą Pakalniškį,

Ketvirto " " " Kazį Žv'oną,

Penkto " " " kapitoną Motiejų Pilponį,

Šešto " " " gydytoją Joną Reinį,

Septinto " " " vet. gydytoją Joną Puodžiūną.

Kapitonas I. Jatulis

Rinktinės vadas

Kuriantis Tėvynės apsaugos rinktinės pirmam pulkui savanoriams Ventos fronte 1944m. rugpjūčio mėnesį vadovavo:

Pulko vadas ir Tėvynės apsaugos rinktinės vadas - kapitonas Izidorius Jatulis,

Pulko vado pavaduotojas majoras Alfonsas Urbonas,

Pirmo bataliono vadas leitenantas Antanas Kenstavičius,
Antro " " " Ignas Povlavičius.

Kuopų vadai:

Pirmos kuopos vadas leitenantas Balys Orvydas,
Antros " " " Liudas Narkevičius,
Trečios " " " Juozas Venckus,
Ketvirtos " " " Aleksas Zapkus
(vėliau jį pakeitė leitenantas Jonas Jaunutis),
Septintos kuopos vadas kapitonas Jonas Petrušionis,
Aštuntos " " " Valerijus Beniušis,
Devintos " " " leitenantas Vladas Vaitiekūnas.

Mokomosios kuopos vadas leitenantas Juozas Paužuoelis.

Ryšių kuopos vadas leitenantas Bronius Nainys.

Automašinių rinktinės vadas leitenantas Vladas Garsys.

Pulko gydytojas leitenantas Jonas Reinyš.

Pulko veterinarijos gydytojas viršila Jonas Puodžiūnas.

Pulko ūkio reikalų viršininkas majoras Alfonsas Svilas.

Ryšių karininkai tarp vokiečių dalinių leitenantas Mykolas Maskvytis ir
Justinas Preibys.

Pulko kapeliono pareigas nuo 1944 m. rugsėjo 5 dienos ėjo kunigas
Vaclovas Paulauskas, paskirtas Telšių vyskupo.

Pulko informacijos skyriaus viršininkas Zigmas Dautartas.

Pulko žurnalistai: Simas Miglinas, Jonas Šablinskas, Aleksandras
Šablinskas. Jie rengė ir leido fronto laikraštį "Tėvynės gynėjas".

Juridinio skyriaus viršininku buvo kapitonas Motiejus Piliponis.

Rugsėjo pabaigoje atvyko nemažai karininkų iš
perorganizuotų į kitas karines formuotes lietuvių savisaugos batalionų,
kovojuusių Rytų fronte. Tada iš dalies buvo pakeisti batalionų ir kuopų
vadai. Pirmo bataliono vadu buvo paskirtas buvęs ketvinto savisaugos
bataliono vadas majoras Pranas Puodžiūnas, vėliau žuvęs Sedos
kautynėse. Antro bataliono vadui Antanui Kenstavičiui buvo pavesta
formuoti antrą pėstininkų pulką. Į jo vietą buvo paskirtas buvęs antros
kuopos Ventos fronte vadas leitenantas Liudas Narkevičius. Taigi 1944
m. spalio 7 d. Sedos kautynėse antrai savanorių kuopai vadovavo
naujai paskirtas leitenantas Jonas Kalinauskas, ketvirtai sunkiųjų
ginklų kuopai (turėjusiai tik 4 82 mm minosvaidžius ir keturis
sunkiuosius kulkosvaidžius) vadovavo ir žuvo kautynėse kapitonas

Pranas Počebutas. Jis prieš tai vadovavo Rytų fronte septintam savisaugos batalionui. Šeštos kuopos vadas buvo leitenantas Martynas Cieminis. Pateikiame keletą įsakymų pulkui (iš TAR Archyvo).

Pirmam Lietuvių pulkui

ĮSAKYMAS Nr. 14

Plinkšiai, 1944 m. rugpjūčio 15 d.

Rikiuotės sritis

1

Pulkas nuo š.m. liepos 30d. įsitraukė į aktyvią kovą prieš bolševizmą ir veikia kovos fronte.

2

Įsakau pulką vadinti teisingu vardu: "Pirmas lietuvių pulkas"
Pasirašė kap. I. Jatulis

Pirmam lietuvių pulkui

ĮSAKYMAS Nr. 28

Pulko būstinė, 1944 m. rugpjūčio 28 d.

Turiu žinių, kad pirmose linijose fronto ruože pasitaiko sužeistų gyvulių ir paukščių, kurie be globos kankinasi ir nėra kam jų surinkti. Įsakau pirmose linijose esančių dalinių vadams paskirti kareivius paimti sužeistus gyvulius ir paukščius ir juos naudoti maistui. Jei kuriame ruože pasitaikys daugiau sužeistų gyvulių, kurių dalinys nepajėgs sunaudoti, pasidalyti su kaimyniniais daliniais.

Originalą pasirašė:

Mjr. A. Urbonas

L.e.pulko vado pareigas

Pirmam Lietuvos savanorių pulkui

ĮSAKYMAS Nr. 31

Pulko būstinė, 1944 m. rugpjūčio 31 d.

Rikiuotės sritis

Į Tėvynės apsaugos rinktinės štabo naujai kuriamas dalis iki šiol jokio mobilizacinio pobūdžio šaukimų nebuvo, visi stojo savanoriais. Todėl nuo šios dienos pirmą Lietuvos pulką vadinti "Pirmas lietuvių savanorių pulkas".

Originalą pasirašė

Majoras A. Urbonas

L. e. pulko vado pareigas

Savanorius stoti į Tėvynės apsaugos rinktinę skatino jos vadovybė atsišaukimais į Žemaitijos žmones. Atsišaukimuose buvo atskleistas bolševikų propagandos melas ir žadinami tautos patriotiniai jausmai. Taip rugsėjo pradžioje buvo sėkmingai suburtas antras ir trečias savanorių pulkas. Pateikiamas Tėvynės apsaugos rinktinės vadovybės kreipimasis į gyventojus:

Tautiečiai!

Jau trečią kartą raudonasis siaubas terioja ir plėšia mūsų tėvynę.

Šiandien vėl mirtinasis pavojus prislėgė mūsų tautą. Tūkstančiai jos sūnų ir dukrų subėgo žemaičių žemėn, kad iš čia raudoniesiems kelią pastotų ir juos vnytų už Lietuvos ribų.

Jau daug padaryta. Bolševikai buvo sulaikyti, mums aktyviai talkininkaujant vokiečių kariuomenei. Mūsų talkininkavimas turėjo didelės reikšmės, ginant šiaurės vakarų Lietuvos sritis. Tai yra įrodymas, kad mūsų pasirinktas kovos kelias yra teisingas.

Kova pradėta. Ji bus sunki ir iš mūsų gali pareikalauti didžiulių aukų. Priešas visomis priemonėmis stengiasi mus pavergti ir sunaikinti. Komunistų skleidžiama propaganda ir slapta veikimas yra gan gudrus ir sumaniai organizuotas. Bolševikai prieš mus vartoja meistriškai užmaskuotą klastą ir apgaulę.

Jų propagandą ir klastą, nors ir netiesioginiu būdu, nesąmoningai palaiko tam tikra mūsų visuomenės dalis. Ji nesupranta, ar gal nenori suprasti, kad reikia skubiai gelbėti į nelaimę

patekusį kraštą. Daug lietuvių dar mano, kad neverta ir beprasmiška yra lieti tautiečių kraują, atvirai kovojant, ir palaiko dėsni, jog negalima, esą, kovoti prieš "nenugalimą" raudonąją armiją ir SSSR šimtmečius puoselėtą imperializmą. Negali, girdi, kariauti 3,5 milijonų tauta prieš 170 milijonų tautą. Jie mano, kad nereikia atsisakyti kovos dėl savo laisvės ir Tautos ateities, tačiau reikia pasirinkti kitą kovos būdą. Būtent - 1) nepulti su vokiečiais raudonosios kariuomenės atviroje fronto kovoje, 2) nepulti fronto užnugaryje priešo desantininkų, kaip tos kariuomenės narių, ir 3) perėjus frontą, užimtose srityse neveiku, prieš bolševikų kariuomenę, bet kovoti tik prieš enkavedistus, kai jie krašte pradės lietuvius naikinti bei tremti.

Mes sakome, jog tokia galvosena labai naudinga bolševikams. Neveikimas fronte ir užnugaryje yra lygu bendravimui su raudonąja kariuomene, o laukimas enkavedistų, nekovoiant prieš raudonarmiečius, žudančius mūsų brolius, yra savųjų išdavimas. Jiems atsiradus, stokos laiko susiorganizuoti ir kovą pradėti bus per vėlu.

Mes, kovodami atvirai fronte, jau esame daug laimėję, nes priešas sulaikytas ir lietuviškoms dalims organizuoti gauta iš vokiečių kariuomenės parama bei pritarimas. Dairytis atgal nėra kada. Mes turime lengvinti ir greitinti vokiečių kariuomenės žygį per Lietuvą. Kiekviena užvilkinta valanda atneša didžiausią mūsų Tautai skriaudą, nes iš Lietuvos mūsų tautiečių trėmimas ir turto išgabenimas eina didžiausiu mastu ir planingumu.

Labai skaudu, kad dalis lietuvių prieš šią tikrovę užmerkia akis, teisindami šį savo veiksma neva tautos jėgų taupyrimu, o tikrumoje yra atvirkščiai. Jie taupo ne tautos jėgas, bet saugo savo pigų ir menką kailį, tik šį savo siekimą slepdami, dangstydami tautos jėgų taupyrimo vardu. Iš viso taip daro dėl to, kad bijo, nesupranta bendrą tautos reikalą ir nejaučia artimo meilės savo broliams ir sesėms.

Kas tikrai partizaniniu būdu kovoja užimtose Lietuvos srityse, mes tuos remiame ir gerbiame, o pasisakome tik prieš šioje fronto pusėje su ginklais pakrūmese sėdinčius ir savo baimę patriotine skraiste dangstančius, tautai blogą pavyzdį rodančius.

Visų lietuvių pareiga stoti į kovotojų eiles ir organizuotai padėti savo tautiečiams, trumpinant jų vargo, paniekos ir naikinimo valandas. Jie su nekantrumu žiūri į vakarus. Laukia išvadavimo visas kraštas ir mūsų amžinoji sostinė Vilnius. Žygis į Vilnių iki šiol dar nebuvo

pradėtas ir vykdomas, nors progų buvo gerų. Į šį žygį mes privalome skubiai rengtis dabar.

Esame tikri, kad Apvaizda ir mūsų Tautos likimas ves mus per didžiausius pavojus į garbingą pergalę ir laimėjimus.

Tautiečiai, daugiau pasiryžimo, vienybės, ir mūsų Tėvynė bus laisva!

Stokite visi į kuriamas lietuvių kariuomenės dalis, būkite garbingi dalyviai likiminės tautos kovos jos sunkiausią valandą!

Tėvynės apsaugos rinktinės štabas.

Kai Žemaitijoje, Ventos ir Virvytės fronte pirmas savanorių pulkas jau kovojo, dar buvo daug neapsisprendusių ką jiems daryti vyrų. Trauktis be kovos į vakarus ir ten ieškoti ramaus prieglobsčio ar su ginklu pastoti okupantams kelią. Tokiems žmonėms Tėvynės apsaugos rinktinės štabas priminė apie pilietinę pareigą pateikiamu tekstu:

VYRAI!

Tėvynę ginti yra kiekvieno lietuvio garbės pareiga!

Visi buvusieji savisaugos dalinių kariai, pagalbinės policijos bei kitaip pasivadinusių lietuvių savisaugos organizacijų pareigūnai, turį karinį apmokymą, bet dėl bolševikų kariuomenės į kraštą įsibrovimo nebeina savo tiesioginių pareigų.

- Šiandien turi būti fronte!

Visiems reikia registruotis pas apskričių Tėvynės apsaugos rinktinės įgaliotinius (lietuviškos karo komendantūros), kur teikiamos visos informacijos.

Iš nesiregistravusiųjų ginklai ir uniformos bus atimama ir perduodama lietuvių karinėms dalims.

1944 m. rugsėjo 5 d.

Plinkšiai

TAR štabas.

1944 m. rugpjūčio mėnesį, kai pirmo savanorių pulko kariai laikė fronto barą prie Ventos, buvo sudarytos galimybės gausinti kovotojų gretas. Tėvynės apsaugos štabas kreipėsi į laisvos Žemaitijos gyventojus žemiau pateikiamu dokumentu:

ŽEMAIČIAI!

Bolševikų gaujos įsibrovė ir į Žemaičių žemę. Jau ir čia raudonieji banditai degina kaimus, miestelius ir šventoves, plėšia turta,

suiminėja ir žudo nekaltus žmones, išniekina moteris ir j mūsų kraštą neša bėdą, skurdą ir baisios vergovės pančius.

Kraštui ginti nuo bolševizmo organizuojama Lietuvos kariuomenė-Tėvynės apsaugos pulkai. Pirmasis lietuvių pulkas jau suformuotas ir aktyviai kovoja su bolševikais. Mūsų eilės nuolat stiprėja, nes kasdien j dalinius pribūva daug naujų ir ryžtingų kovotojų. Esame tikri, kad pulkai virs mūsų armija ir bus pagrindas Lietuvos laisvei atstatyti.

Viso krašto ir visų sričių lietuviai kovai su bolševizmu neturi būti abejingi. Kas nori laisvas gyventi, tas neturi bijoti laisvas mirti.

Žemaičiai, Jūsų kraštas dabartinių kovų dar mažai tepaliestas. Mes nuoširdžiai norime, kad jis liktų nesunaikintas, nes esame įsitikinę, jog iš čia mūsų tautai nušvis laisvės aušra. Mes visi norime, kad mūsų Tėvynė būtų laisva ir lietuviai savo sodybose galėtų ramiai gyventi. Kovos tikslas vienas ir aiškus. Mes dėl šio idealo kovosime ir laimėsime.

Karas atneša bėdą, mirtį ir naikina turtus,alina ūkį ir iš šalies gyventojų pareikalauja didžiausių aukų. Bet laisvei ginti jokia auka nėra ir nebus per didelė.

Žemaičiai, junkitės j bendrą kovą prieš slenkančią iš rytų mirtį. Stokite savanoriais j Lietuvos kariuomenę, visokeriopai mus remkite ir nuoširdžiai atlikite jums dedamas prievoles. Juk daug geriau savanoriškai paaukoti mažytę savo turto dalelę bendrai kovai, negu matyti draskomas sodybas, žudomas šeimas, artimuosius.

Lietuviai, iš niekur nelaukime pagalbos, veltui mums laisvės niekas neduos. Tik kova, vienybė ir pasišventimas atneš laimėjimą ir pergalę. Laimėjimams ir pergalei ginklų gausime iš vokiečių kariuomenės.

Visi pirmyn j kovą už Tėvynę !

1944. VIII. 12.

Tėvynės apsaugos
š t a b a s .

Tėvynės apsaugos rinktinei

ĮSAKYMAS Nr. 8

1944 m. rugsėjo 8 d.

1

Pirmas lietuvių savanorių pulkas yra pilnos sudėties ir greta vermachto kovos grupės, kuriai vadovauja pulkininkas Möder, skirtame kovos bare prieš bolševikus vykdo gaunamus kautynių uždavinius. Todėl įsakau šiandien ir Tėvynės apsaugos rinktinės sudėtyje pradėti formuoti antrąjį lietuvių savanorių pulką.

2

Antrą lietuvių savanorių pulką organizuoti skiriamas Tėvynės apsaugos rinktinės pulkininkas inžinierius Mečys Kareiva.

Pasiraše Kapitonas V. Jatulis

Rinktinės vadas

Tuo metu Žemaitijoje ekstremaliomis sąlygomis - kaunantis su bolševikais fronte ir kovojant užfrontėje su įvairaus plauko diversantais - buvo išsaugota gyventojų ramybė ir saugumas. Lietuvos karinė vadovybė, kuriai pakluso vietinės valdžios administracija ir negausūs vokiečių daliniai, gebėjo visiškai kontroliuoti padėtį. Be to kariai buvo griežtai įspėti, kad su gyventojais elgtųsi pagarbiai ir sąžiningai. Vengiant nesusipratimų tarp fronto zonos gyventojų ir Tėvynės apsaugos karių, pastarieji buvo įspėti įsakymu:

Pirmam lietuvių savanorių pulkui

ĮSAKYMAS Nr. 35

Pulko būstinė, 1944 m. rugsėjo 5 d.

Rikiuotės sritis

1

Vykdamas pulko bazės gyventojų evakuaciją, gali pasitaikyti nesažiningumo bei turto grobimų atvejų. Įspėju, kad visi, pasisavinę bet kokį turą, bus sušaudomi kaip už plėšikavimą.

Originalą pasirašė

Mjr. A. Urbonas

L. e. pulko vado pareigas

Tėvynės apsaugos rinktinės kadrų archyve rasta, kad Viekšnių valsčiaus apsaugos būrys, vadovaujamas J.lt. Alekso Zapkaus, atėjo kovoti su reguliaria bolševikų kariuomene 1944 m. liepos 29 d. ir sulaukė jos veržimąsi į vakarus. Tokiu būdu viekšniečiai iš pirmo savanorių pulko kartu su Zarasų krašto kariais užtvėrė bolševikams kelią. Kitos šio pulko savanorių kuopos užėmė gynybos pozicijas Ventos fronte liepos 30-31 dienomis.

Pateikiamas istorinis dokumentas apie aktyvų Viekšnių savanorių dalyvavimą kautynėse.

Jis buvo skelbtas Tėvynės apsaugos rinktinės fronto laikraščio "Tėvynės gynėjas" 1 numeryje:

Tėvynės apsaugos rinktinėi

ĮSAKYMAS Nr. 7
1944 m. rugsėjo 7 d.

1

Mažeikių apskrities Viekšnių valsčiaus Apsaugos būrio savanorius, pagal žemiau pateikiamą sąrašą, laikyti aktyviai kovojusius kautynių baruose ties Viekšniais, Zaventės bei Daubiškių pozicijose, kurios priklauso vermachto pulkininko Möder kovos grupės barui (nuo liepos 29 iki rugpjūčio 11 d.):

1 J.leit. Aleksas Zapkus	13. Sav. Kazys Trušinskas
2.Psk. Albertas Švažas	14. Sav. Alfonsas Šilbajoris
3.Psk. Alfonsas Tenys	15. Sav. Albertas Kondratavičius
4. Psk. Simonas Tenys	16. Sav. Stasys Nagys
5. Grand. Adomas Gorodeckas	17. Sav. Jonas Jankauskas
6. Grand. Antanas Cijunskis	18. Jonas Ivaškevičius
7.Sav. Kazys Raiba	19. Kęstutis Kondratavičius
8.Sav. Eduardas Švažas	20. Leonas Dargis
9.Sav. Kazys Želvys	21. Antanas Šimkus
10.Sav. Kazys Labanauskas	22. Sav. Jonas Balnaitis
11.Sav. Antanas Pacevičius	23. Povilas Tartejūnas
12.Sav. Alfonsas Vėlavičius	24. Juozas Bružas

Kapitonas J.Čėsna

Tėvynės apsaugos rinktinės štabo viršininkas.

Verti pagarbos visi Vieکشنیų būrio savanoriai, kurie su Zarasų krašto vyrais sudarė Tėvynės apsaugos rinktinės užuomazgą ir pirmieji užėmė gynimosi pozicijas prie Ventos.

Vieکشنیų apsaugos būrys - Tėvynės apsaugos rinktinės užuomazga

1. J. ltn. Aleksas Zapkus	24. J. kar. Aleksas Liaugminas
2. Psk. Jurgis Potkalis	25. J. kar. Stasys Nagys
3. J. psk. Albertas Švažas	26. J. kar. Zigmąs Kilpys
4. J. p sk. Kazys Dargis	27. J. kar. Henrikas Pargauskas
5. J. psk. Alfonsas Tenys	28. J. kar. Kazys Narščius
6. J. psk. Simonas Tenys	29. J. kar. Jonas Banaitis
7. J. psk. Leonas Sakalauskas	30. J. kar. Algirdas Niūniava
8. Gr. Albertas Mikalauskas	31. J. kar. Antanas Pocevičius
9. Eil. Kazys Raila	32. J. kar. Albertas Kondratavičius
10. Eil. Jonas Kuodys	33. J. kar. Augustas Vilimas
11. Eil. Jokūbas Pakalniškis	34. J. kar. Jonas Jankauskas
12. Eil. Alfonsas Šilbajoris	35. J. kar. Kazys Labanauskas
13. Eil. Simas Mikalauskas	36. J. kar. Jonas Ivoškevičius
14. Eil. Bronius Gerasimavičius	37. J. kar. Jonas Eidintas
15. Eil. Alfonsas Dicevičius	38. J. kar. Jonas Lizdenis
16. J. kar. Leonas Dargis	39. J. kar. Antanas Valnavičius
17. J. kar. Adomas Gorodeckas	40. J. kar. Jonas Prakapas
18. J. kar. Kazys Trušinskas	41. J. kar. Antanas Šimkus
19. J. kar. Kazys Želvys	42. J. kar. Pranas Požerskis
20. J. kar. Alfonsas Vėlavičius	43. J. kar. Povilas Patejūnas
21. J. kar. Eduardas Švažas	44. J. kar. Antanas Cijunskis
22. J. kar. Antanas Čiužas	45. J. psk. Kostas Vėlavičius
23. J. kar. Kęstutis Kondratavičius	46. J. kar. Adomas Gargasas

1944. VIII. 16

Pasirašė J. ltn. A. Zapkus

Be didelio organizacinio darbo, kurį turėjo atlikti, Tėvynės apsaugos rinktinės vadovybė privalėjo rūpintis ir pasitraukusiais iš bolševikų okupuotų apskričių gyventojais. Ypač tais, kurių šelmos nariai buvo Tėvynės apsaugos rinktinėje. Tam tikslui, remiama J. E. Telšių Vyskupo V. Barisevičiaus, jį Telšiuose sudarė

Tautiečiai!

Mūsų Tėvynė vėl išgyvena sunkią ir skaudžią Antrojo pasaulinio karo būklę. Kaip Pirmajame pasauliniame kare, taip ir šiame, dešimtys ir net šimtai tūkstančių mūsų brolių, netekusios savo vyrų mūsų žmonos, mūsų senas tėvas ir motina sengalvėlė tiesia pagalbos prašančią ranką.

Artėja ruduo ir žiema. Šių brolių padėtis darosi tikrai tragiška. Jų laukia šaltis ir badas, ypač kad daugumas neturi maisto ir drabužių.

Neorganizuotas nelaimėn patekusių brolių šelpimas sudaro didelių nepatogumų ir dažnai paremiamas ne tas, kuris būtinai reikalingas pagalbos. Todėl kariams ir jų šeimoms šelpti komitetas, susitaręs su Savitarpio pagalbos komitetu, nusprendė šelpimo organizavimą vykdyti taip:

1. Įgyvendinant abiejų minėtų Komitetų susitarimą, steigiamas Telšiuose, kaip Žemaitijos kultūriniame ir diaceziniame centre, Vyriausiasis nukentėjusiems nuo karo šelpti komitetas, kuris ateityje šelps visus nelaimėn ir skurdan patekusius gyventojus visose Žemaitijos apskrityse ir valsčiuose.

2. Šio Komiteto dispoziciją automatiškai pereina visi Žemaitijos provincijoje buvę Savitarpio pagalbos ir karių šeimoms šelpti apskričių ir valsčių komitetai. Kur tokių nėra, steigiami nauji Nukentėjusiems nuo karo šelpti komitetai, laikantis Vyriausiojo komiteto nurodymų bei instrukcijų.

3. Provincijos Komitetų veiklos ribos bus derinamos su bažnytkaimių parapijinėmis ribomis. Pageidaujama, kad į Komitetus įeitų visi klebonai ir viršaičiai.

4. Nukentėjusiems nuo karo šelpti provincijų komitetai per parapijų klebonus ir valsčių viršaičius kreipiasi į turtingesnius tautiečius, turėdami moralinę teisę nurodyti jiems, kokios aukos yra reikalingos šelpiamiesiems ir kurie ūkininkai tas aukas išgali aukoti.

5. Tuo reikalu klebonai susisiečia su savo parapijiečiais, o viršaičiai su savo seniūnais ir nurodo tuos ūkius, kuriuose šelptinųjų šeimos gali rasti sau maisto ir pastogę. Seniūnai patikrina savo seniūnijose esančių vargingų žmonių padėtį ir paragina savuosius ūkininkus juos šelpti, nurodydami šelpimo objekto rūšį ir dydį. Šia prasme organizuojant šelpimo reikalą, bus išvengta žmogaus vertės

pažeminimo, šelpiamųjų elgetavimo. O ir šelpiantieji vietoje matys, kad jų aukos eina tikrai reikalingiems.

6. Kadangi nemaža šelpinųjų gyvena apskričių miestuose, Nukentėjusiems nuo karo šelpti apskričių komitetai, bendradarbiaudami su Vyskupijos kūrija ir apskričių viršininkais, nurodys klebonams ir viršaičiams šelpiamų asmenų skaičių ir dydį bei rūšį aukų, reikalingų apskričių centrams. Suprantama, dalis aukų iš provincijos komitetų teks pervesti miestų komitetų žiniai.

Iš aukų pageidaujama šiltos antklodės, šilti megztiniai, kailiai, kailiniai, vilnos, siūlai, pirštinės, kojinės ir įvairūs maisto produktai.

Broli Tautiet! Būk dosnus ir aukai pasirengęs, nes skursta ir vargsta Tavo brolis, dėl karo žiaurumų netekęs paskutinio duonos kąsnio!

Atmink, kad už dosnią širdį ir gausią auką bus dėkingas ne tik sušelpstasis brolis, bet ir Tėvynė Lietuva!

Vyriausias nukentėjusiems nuo karo šelpti komitetas:

Garbės Pirmininkas, J.E. Telšių vyksupas

V. Borisevičius

Pirmininkas, buvęs Savitarpio pagalbos Telšių aps. komiteto pirmininkas

A. Kruopis

Vicėpirmininkas, buvęs karių šeimoms šelpti komiteto pirmininkas

A. Prižgintas

Sekretorius

J. Vėtelkis

Iždininkas

D. Dainauskas

Nariai: apskr. viršininkas Vaštokas,

Tėvynės aps. rinktinės štabo viršininkas kpt. J. Čėsna,

dr. Raulinaitis ir mokytojas Kaunas."

Tėvynės apsaugos rinktinės kontroliuojamoje Žemaitijoje buvo stengiamasi patenkinti karių ir gyventojų poreikius. Iš kreipimosi į gyventojus matyti, kad Nukentėjusiems šelpti komitetas, kurio veiklą kontroliavo parapijų kunigai, dirbo darniai ir sąžiningai. Kariai buvo gerai aprenkti ir sočiai maitinami, nors ginkluoti tik lengvaisiais pėstininkų ginklais. Planuotas modernus pagal to meto sąlygas

pėstininių ginklais. Planuotas modernus pagal to meto karo sąlygas apginklavimas (artilėrija, aviacija) nebuvo įvykdyta, nors apie tai įsakymas buvo pasirašytas lapkričio 28 d. Visus planus suardė spalio 7 d. staigus bolševikų puolimas.

Savanoris, stodamas į Tėvynės apsaugos rinktinę, turėjo detalai susipažinti su šio dalinio sąlygomis ir pasirašyti pasižadėjimą. Pateikiami jų tekstai.

Sąlygos stoti į Tėvynės apsaugos rinktinę:

1. Tėvynės apsaugos rinktinės organizuojamos dalys veikia karinės disciplinos pagrindais.

2. Visi savanoriai į Tėvynės apsaugos rinktinės dalis priimami visam karo metui. Tarnavimo laikas gali būti pailgintas tik laisvai susitarus su savanoriais.

3. Mažinant ar demobilizuojant Tėvynės apsaugos rinktinę, savanoriai gali būti paleisti ir prieš karo pabaigą.

4. Savanoriai, dėl kurių nors priežasčių negalintys ištarnauti pasižadėto laiko, gali būti paleisti tik Tėvynės apsaugos rinktinės vadui sutikus.

5. Kiekvienas savanoris, stodamas į Tėvynės apsaugos rinktinės dalį, raštu pasižada, kad gins Lietuvą, kovos dėl jos laisvės, vykdys savo vadovybės įsakymus.

6. Tėvynės apsaugos rinktinė duoda kiekvienam savanoriui išlaikymą ir medicinos pagalbą. Be to, kiekvieno savanorio išlaikymui šeimai suteikia pašalpas pagal numatytas taisykles.

Tėvynės apsaugos rinktinės štabas.

Tėvynės apsaugos rinktinės savanorio

Pasižadėjimas

Aš, _____, sūnus _____,
gimęs _____ m. _____ mėn. _____ d. _____
valsč. (mieste) _____ - kaime, savanoriškai
stodamas į Tėvynės apsaugos rinktinę, žinodamas įstojimo sąlygas,
pasižadu visomis savo jėgomis, nesigailėdamas nei sveikatos, nei
gyvybės, kovoti prieš didžiausią mūsų tautos priešą bolševizmą, siekti
Lietuvos laisvės ir besąlygiškai vykdyti visus savo viršininkų įsakymus
bei parėdymus.

_____
(parašas)

Tėvynės apsaugos rinktinei visapusiškai stiprėjant kiekybiškai - į Rinktinę atvyko lakūnų ir Rytų fronte užgrūdintų, didelę kovos patirtį turinčių karininkų, - reikėjo gabių vadų. Atsirado galimybė formuoti ir pirmą savanorių pulko artilerijos grupę.

Nemažai žemesnio rango savanorių už sąžiningai ir stropiai atliekamas pareigas reikėjo paskatinti. Apie šį procesą galima spręsti iš rugsėjo 20 d. įsakymo:

Pirmam lietuvių savanorių pulkui

ĮSAKYMAS Nr. 50

Pulko būstinė, 1944 m. rugsėjo 20 d.

1

Antro bataliono vadas ltn. Antanas Kenstavičius nuo š.m. rugsėjo 20 d. tolimesnei tarnybai perkeliamas į antrą Lietuvių savanorių pulką. Ltn. A.Kenstavičiui už pastangas organizuojant antrą batalioną, parodytą sumanumą ir drąsą tiek užfrontėje, tiek fronte, reiškiu tarnybinę padėką.

2

Antros kuopos vadą ltn. Liudą Narkevičių nuo š.m. rugsėjo 20 d. skiriu antro bataliono vadu. Antros kuopos vadu skiriu aštuntos kuopos vadą kap. Valerijoną Beniušį.

3

Pulko komendantą ltn. Petrą Bistricką nuo š.m. rugsėjo 18 d. skiriu septintos kuopos vadu.

4

Sunkiųjų pėstininkų ginklų kuopos būrio vadui j.ltn. Alfonsui Putnai nuo š.m. rugsėjo 18 d. įsakau pradėti formuoti pulko artilerijos grupę.

5

Ketvirtos kuopos vadą ltn. Alfonsą Jurkūną nuo š.m. rugsėjo 18 d. skiriu į pulko artilerijos grupę. Laikinaisėjusį ketvirtos kuopos vado pareigas, j.ltn. Aleksą Zapką nuo š.m. rugsėjo 18 d. skiriu laikinai eiti aštuntos kuopos vado pareigas.

Ketvirtos kuopos vado pareigas laikinai eiti skiriu trečios kuopos būrio vadą, j.ltn. Bronių Nainį.

6

Ūkio dalies ltn. Vinčą Tamošiūną nuo š.m. rugsėjo 18 d. paskiriu į pulko štabą žinių karininku.

7

Mokomosios kuopos vadą ltn. Juozą Paužuolį nuo š.m. rugsėjo 18 d. iš einamų pareigų atleidžiu ir skiriu į pulko štabą operatyviniu adjutantu.

8

Ūkio dalies ltn Juozą Smalėną nuo š.m. rugsėjo 18 d. skiriu pulko išdininku.

9

Šeštos kuopos vadą j.ltn. Joną Jaunutį nuo š.m. rugsėjo 18 d. skiriu į pirmą kuopą būrio vadu.

10

Šeštos kuopos vado pareigas laikinai eiti pavedu devintos kuopos vadui j.ltn. Vladui Vaitiekūnui.

11

Parengties būrio vadą j.ltn. Vladą Gardį nuo š.m. rugsėjo 18 d. skiriu minosvaidžių kuopos vadu.

12

Žemiau išvardintiems kariams, kaip drausmingiems ir gerai suprantantiems bei sąžiningai atliekantiems pavestas pareigas, nuo šios dienos suteikiu aukštesnį laipsnį:

1.	Pulko štabo psk. Karoliui Rusinui	- viršilos laipsnį,
2.	" " gr. Jonui Tarvydui	- j. psk. laipsnį,
3.	" " gr. Feliksui Bružui	- j. psk. laipsnį,
4.	Ūkio dalies psk. Jonui Karavackui	- viršilos laipsnį,
5.	" " eil. Jurgiui Bernotui	- grandinio laipsnį,
6.	Pulko komend. psk. Baliui Paskiui	- viršilos laipsnį,
7.	" " j. psk. Kaziui Bagučanskui	- psk. laipsnį,
8.	" " j. psk. Augentui Labuckui	- psk. laipsnį,
9.	" " j. psk. Jonui Augustauskui	- psk. laipsnį,
10.	" " j. psk. Vladui Mačerniui	- psk. laipsnį,
11.	" " gr. Beniui Sabaliauskui	- j. psk. laipsnį,
12.	" " eil. Antanui Palveniui	- grandinio laipsnį,
13.	" " eil. Jonui Kašponiui	- grandinio laipsnį,
14.	" " eil. Kaziui Tubeliui	- grandinio laipsnį.

Originalą pasirašė majoras Alfonsas Urbonas

L.e.pulko vado pareigas.

Pulko apginklavimas pateikiamas žemiau pateiktame TAR

štabal pranešime:

Pirmo lietuvių pulko

Slaptas

štabas

Pranešimas

Rikiuotės skyrius

1944 m. rugpjūčio 23 d.

Pirname lietuvių pulke

1944 m. .... mėn. .... d. yra:

G i n k l a i:

1. PAK rusiški	2
2. Sunkieji kulkosvaldžiai rusiški	1
<hr/>	
Iš viso:	3
3. Lengvieji kulkosvaldžiai	
a) vokiški	1
b) rusiški	19
<hr/>	
Iš viso:	20
4. Šautuvai	
a) vokiški	214
b) rusiški	484
c) prancūziški	47
d) kitų sistemų	13
<hr/>	
Iš viso:	758
5. Įvairūs pistoletai	15
6. Mašinpistolės	
a) vokiški	3
b) rusiški	8
<hr/>	
Iš viso:	26
7. Pancerfaustai	35
Šaudmenys:	
Šautuvams	
a) vokiški	19300
b) rusiški	4200
c) prancūziški	700
d) kitų sistemų	100
e) nesurūšiuotų	80000
<hr/>	
Iš viso:	104300
8. Mašinpistolėms:	
a) vokiški	200

b) rusiški 700

Iš viso: 900

9. Pistoletams: .....apie 300

Mjr. (A. Urbonas)

L.e. pulko vado pareigas

J.ltn. adjutantas (S. Žukauskas)

Iš žemiau pateikiamo dokumento sužinoma, kokia buvo pirmo savanorių pulko sudėtis:

TAR

Slaptai

Pirmo lietuvių pulko

ŠTABAS

1944 m. rugpjūčio 26 d.

TAR Štabo viršininkui,

Siunčiu tamstai žinias apie pirmo Lietuvių pulko sudėtį š.m. rugpjūčio 24 d.

1. Karininkų	47
2. Karininkų vietose	15
3. Viršelių	18
4. Puskarininkų ir jaun.puskarininkų	220
5. Grandinių	84
6. Eilinių	297
7. Jaunų kareivių	527
8. Gailestingųjų seserų	12
9. Sanitarių, virėjų ir kt. moterų	34

Mjr. A. Urbonas

L.e. pulko vado pareigas

(G. Žukauskas)

J.ltn. adjutantas

3. Ruošimasis tolesnėms kautynėms

Karštu veidu prakaitas vingiuoja,
bet ramu širdy,
Nes už laisvą tėviškės rytojų
Tu ,kary, budį...

Lietuvai, apsisprendusiai žūtbūtinai priešintis bolševikams, reikėjo ne tik didelio ryžto, išstvermės, bet ir pulkių organizacinių gebėjimų pasiruošti kautynėms artimos pafrontės sąlygomis. Ventos frontas, kurį tuomet laikė pirmas lietuvių savanorių pulkas, buvo tik už 20-30 km nuo naujų dalinių organizavimo vietos.

Organizacinio darbo sėkmę lėmė ne tik geras jaunos Lietuvos karininkijos pasiruošimas, karo mokslo išmanymas, bet svarbiausia - pareigingumas, gilus patriotiškumas, ryžtinga kovos dvasia. Kaip jau minėta, daugelis karininkų buvo dalyvavę 1941 m. birželio sukilime, kovoję Rytų fronte arba Vietinės rinktinės sudėtyje. Todėl buvo užsigrūdinę, tvirti, nebijantys sunkumų.

Oficialiai pirmo pulko vadu buvo Tėvynės apsaugos rinktinės vadas kapitonas Izidorius Jatulis, bet faktiškai jam vadovavo pavaduotojas majoras Alfonsas Urbonas. Pulke buvo apie 40 karininkų, daugiau kaip tūkstantis kareivių ir maždaug 30 moterų pagalbinio personalo.

Rugsėjo 8 d. buvo įsteigtas antras lietuvių savanorių pulkas, kurio vadu buvo paskirtas pulkininkas Mečys Kareiva. Išskilmės įvyko Plinkšės dvaro aikštėje. Vėliau mirusį M.Kareivą pakeitė pulkininkas Matas Naujokas.

Vokiečių frontas tada Žemaitijoje buvo silpnas. Buvo likęs tik artilerijos padalinys. Nebuvo pėstininkų. Todėl savanoriai užmezgė ryšius su vokiečių grupės vadu pulkininku Möder ir sudarė bendrą kovinės operacijos planą. Tėvynės apsaugos rinktinės pirmas pulkas kartu su vokiečių artilerija laikė Ventos-Virvytės frontą.

1944 m. rugpjūčio 15 - 16 d. vokiečių karinė vadovybė, surinkusi rezervų Ventos fronto gynybai, pakeitė Tėvynės apsaugos pulko savanorius savo kariais. Tai buvo smarkiai Rytų fronte išretintų "Lustwafe" pėstininkų, išlaikomų Reicho aviacijos maršalo Hermano Geringo lėšomis, dviejų divizijų kariai. Jie vilkėjo vokiečių lakūnų uniformomis su visais skiriamaisiais ženklais, bet neturėjo tiesioginio

ryšio su aviacija. Jie lindėjo, kaip ir visi pėstininkai, apkasuose,ėjo į priešpuolius, atkakliai gynėsi. Skyrėsi nebent tuo, kad gaudavo geresnę mėnesinę dovaną ("Merkatandel") už vermachto kareivius. Rugsjūčio mėnesį lietuvių savanorių laikomo fronto prie Ventos užnugaryje įsikūrė vokiečių tankų būrys egzotišku "Sturm Vogel" pavadinimu. Tai buvo iš Afrikos korpuso, kuriam vadovavo gana talentingas vokiečių maršalas A.O.Ramel, tankų likučiai. Jie su lietuvių savanorių desantu kartą buvo dalyvavę žvalgomosiose kautynėse. Nors ir negausios vokiečių pajėgos, leido savanoriams, išbuvusiams pirmose fronto linijose tris savaites, pailsėti užfrontėje, persiginkluoti ir pasiruošti ateities kautynėms.

Vėliau fronte palei Ventą pulkas buvo išsidėstęs taip. Pirmas batalionas, vadovaujamas kapitono Igno Povilavičiaus, buvo užėmęs barą nuo Papilės miestelio į pietryčius iki Rudikių kaimo vandens malūno. Antras batalionas, vadovaujamas leitenanto Antano Kenstavičiaus, - nuo to malūno iki Krioklių kaimo. Antro bataliono penkta kuopa, vadovaujama kapitono Butkaus, buvo palikta užnugaryje saugoti geležinkelio tiltų ir stočių Mažeikių apskrityje. Grybiškių kaimo barą gynė gausi aštunta kuopa, priklausiusi tiesiogiai pulko vadui. Buvo fronte ir prieštankinių pabūklų kuopa, vadovaujama leitenanto Marijono Dombrausko.

Pulko štabas kurį laiką bazavosi Jonaičių II gyvenvietėje, bet ilgiausiai - Bieliūniškių kaime. Prie štabo buvo vokiečių kariuomenės ryšio karininkas kapitonas Rudiger ir jo raštvedys eilinis Stangenber, buvęs Lietuvos geležinkelių tarnautojas. Netoli pulko štabo stovėjo vokiečių kariuomenės artilerijos baterija. Ji savo taiklia ugnimi lietuvius paremdavo.

Pulkas turėjo ir savo kapelioną kun. Vaclovą Paulauską, atvykdamąjį net į pirmąsias apkasų linijas. Savanorių paslaugoms buvo ir geras medicinos personalas, gydęs ir slaugęs sužeistuosius.

Tėvynės apsaugos rinktinės štabe darbas virte virė. Įvykiai mainėsi tarsi kūlvirsčiomis, kas valanda keitėsi užduotys. Reikėjo organizuoti naujus pulkus, verbuoti savanorius, aptarnauti kovotojus.

Savo uždaviniams paskelbti Tėvynės apsaugos rinktinės štabas leido laikraštį "Lietuvos gynėjas", kurį redagavo žurnalistas Simas Miglinas. Išėjo penki numeriai: rugsjūčio 18, 30, rugsėjo 7, 20, 29 dienomis. Tai buvo vienintelis tada likęs laikraštis bolševikų dar

neužimtoje Lietuvos dalyje. Deja, dėl sutrikusio susisiekimo nebegalėjo jis pasiekti visų tada dar laisvų gyventojų.

Be to, spaudos bei švietimo skyrius per šventes ir atlaidus organizuodavo miesteliuose susirinkimus, siūsdamas ten savo kalbėtojus, kad jie drąsintų žmones tomis neveltis dienomis ir ragintų priešintis artėjantiems rusams. Susirinkimai vyko Laukuvoje, Plungėje, Rietave, Tveriuose, Mosėdyje.

Rinktinės štabo karininkai darbus pasiskirstė taip:

1. TAR vadas buvo atsakingas už bendrą vadovavimą visam darbui.

2. TAR štabo viršininkas - vado pavaduotojas. Jis techniškai vykdė paskyrimus, tvarkė rinktinės įsakymus, kontroliavo visų skyrių ir naujų dalinių veiklą. Sekė padėti fronte, organizavo užnugario apsaugą. Rinktinės vadui pristatydavo tvirtinti naujai parinktus dalių vadus, inspektavo kariuomenės dalis pagal vado įsakymus.

3. TAR štabo kanceliarijos viršininkas vadovavo štabo raštinei, prižiūrėjo ir tikrino tarnybinius pranešimus, rengė Rinktinės įsakymus. Jo žinioje buvo štabo personalo raštinės viršininkas, atsakingas už dokumentų apsaugą.

4. TAR rikiuotės skyriaus viršininkas organizavo savanorių verbavimą, steigė apskrityse specialius punktus. Ruošė kariuomenel rezervas, kontroliavo daliniuose rikiuotės dalyvių mokymą. Atliko žmonių, ginklų bei visų priemonių apskaitas.

5. TAR žinių skyriaus viršininkas kontroliavo Rinktinės darbą, kad išaiškintų nepageidaujamus elementus, jei tokių prasiskverbtų į dalinius, sabotuotų ir kenktų Rinktinei arba pavieniams jos padaliniams. Skyriuje buvo paskirti žmonės, palaikantys reikiamus ryšius su vokiečių kariniais daliniais, civilinės valdžios atstovais bei lietuvių visuomeninėmis organizacijomis.

6. TAR spaudos ir švietimo skyrius organizavo propagandą tautos kovingumui kelti. Leido biuletenį apie lietuvių karių veiksmus fronte, taip pat savaitraštį "Tėvynės gynėjas", telkė karo korespondentus informuoti visuomenei per spaudą ir radiją apie padėtį fronte ir užnugaryje, rūpinosi žuvusiųjų karių laidojimu ir kapų priežiūra, skelbė žinias apie žuvusiuosius per spaudą, fiksavo TAR istoriją.

7. TAR tiekimo ir finansų skyrius rūpinosi maisto, ginklų, apsaugos bei transporto priemonėmis ir finansavimų reikalais.

8. TAR karių šeimų globos skyrius užsiėmė karių šeimų bei jų artimųjų šelpimu ir globa. Tam tikslui glaudžiai bendradarbiavo su antru skyriumi ir visuomeninėmis organizacijomis.

9. TAR juridinis skyrius sprendė visus Rinktinės juridinius klausimus bei tvarkė teisėtumo reikalus.

10. TAR sanitarijos skyrius organizavo Rinktinės savanorių bei darbuotojų sveikatos apsaugą, tvarkė higienos reikalus.

11. TAR veterinarijos skyrius buvo atsakingas už transportą, arklių priežiūrą.

Ilgijęs kautynių patirties, pirmas savanorių pulkas tris savaites "stažavosi" Ventos fronte, išaugo ir sustiprėjo. Tėvynės apsaugos rinktinė perėjo į kitą karinį lygmenį - Lietuvos karinių dalių Inspekciją. Ši privalėjo jungti visas ginklų rūšis. Tai žemiau pateikiamu dokumentu ir buvo įforminta.

Lietuvos karinių dalių inspekcija
ĮSAKYMAS Nr. 1
1944 m. rugsėjo 22 d.

1.

Nuo 1944 m. rugsėjo 20 d. Tėvynės apsaugos rinktinė, vykdant Lietuvos karinių dalių performavimą, pavadinama Lietuvos karinių dalių inspekcija - LKDI. Inspekcijos darbo apimtis ir priklausomybė bus nurodyta vėliau.

2.

Visi Tėvynės apsaugos rinktinės karininkai, puskarininkiai, kareiviai ir tarnautojai skiriami toms pačioms pareigoms į Lietuvos karinės dalies inspekciją.

Pasirašė kpt. I. Jatulis, LKDI inspektorius"

Kokiais pagrindais buvo organizuojama Lietuvos karinės dalies inspekcija matyti iš čia pateikto teksto:

Lietuvos karinių dalių organizavimo pagrindai

1944 m. liepos pradžioje bolševikų kariuomenei pradėjus artėti prie Lietuvos sienų, lietuvių tauta ypatingai susirūpino savo žemių gynimu šalia vokiečių kariuomenės. Tačiau krašto administracija draudė piliečiams organizuotis bet kokiam ginkluotam pasipriešinimui prieš bolševikus.

1944 m. liepos 29 d. Vermachto plk. Mōder lietuvių kovos pastangas, organizuotas Tėvynės Apsaugos rinktinės, parėmė ir leido įsijungti į kovą fronte.

1944 m. rugpjūčio 3 d. plk. Mōder leido suorganizuoti pirmą lietuvių savanorių pulką. Tautoje gausėjant norinčiųjų kovoti, buv. Tėvynės apsaugos rinktinė, kaip ne griežtai karinio pobūdžio, performuojama į Lietuvos karinių dalių inspekciją (LKDI).

I. Lietuvos karinių dalių inspekcijos pagrindinis uždavinys yra ruošti lietuvių tautą savarankiškai kovai prieš bolševizmą ir efektyviai tą kovą vesti Lietuvos žemėse.

II. Savo uždaviniui spręsti LKDI:

- 1) formuoja lietuvių karines dalis ir joms vadovauja,
- 2) formuoja pagalbinis karinius dalinius ir prižiūri jų veikimą,
- 3) rūpinasi nuteikti lietuvių tautą kovai prieš bolševizmą.

III. LKDI 1 punkte pažymėti darbai smulkiau išdėstomi atskirose instrukcijose, kurias LKDI pradeda vykdyti susitarus su plk. Mōder.

Priedas: LKDI schema.

Pasirašė kapitonas I. Jatulis, J. Čėsna.

Kokiu principu ir kokiomis sąlygomis buvo formuojama LKDI matyti čia spausdinamoje instrukcijoje:

1. Lietuvos karines dalis kuria LKD Inspekcija Vermachtui sutikus ir jam remiant ginklais, apranga, išlaikymu, teikiant medicinos pagalbą tokio pat kiekio ir kokybės kaip Vermachto karių šeimoms.

2. LK dalys veikia Lietuvos teritorijoje visos viename junginy Vermachto dispozicijoje, vadovaujant lietuviams karininkams.

3. LKD operacijų uždavinius gauna iš Vermachto vadovybės per jo paskirtą atstovą plk. Mōder.

4. Į LKD stodami savanoriai prisiekia šiuo tekstu:

5. Dalių organizacija ir ginklavimas nustatomas, Vermachto atstovui pasiūlius, LKDI inspektoriui sutikus.

6. LKDI inspektorius dalių vadams yra tiesioginis viršininkas.

7. Aukštesnius karininkus iki kuopos vado skiria LKD Inspekcija, susitarus su Vermachto atstovu. Žemesnius kadrus skiria dalių vadai.

8. Savanorius į LK dalis telkia Inspekcija per apskričių LKDI įgaliotinius.

9. LKD Inspekcijos ir apskričių įgaliotinių personalas ir jų šeimos aprūpinamos taip pat, kaip ir LKD kariai.

10. Kadrams papildyti bei jų kvalifikacijai tobulinti LKD Inspekcija, susitarusi su Vermachto atstovu, steigia atitinkamus kursus bei mokyklas.

11. Dėl karinio bendradarbiavimo su partizaniniu būdu veikiančiomis lietuvių organizacijomis tiesiogiai tariasi Inspekcija.

12. LKD vadai gali tiesiogiai susisiekti su Vermachtu ir vykdyti jo duotus operacinius uždavinius, apie tai smulkiai informuodami Inspekciją.

13. LKD Inspekcija tarpininkauja, tvarkant aprūpinimo reikalus tarp vokiečių karinių bei administracinių įstaigų ir LKD.

14. Prie LKDI organizuojamas juridinis skyrius ir Pulko teismas veikia pagal buv. Lietuvos Respublikos įstatymus.

15. Karių kulto reikalams Inspekcija pasirūpina kapelionų paskyrimu pulkams.

Pasirašė kapitonai I. Jatulis ir J. Čėsna

Lietuvos Karinių dalių inspekcijoje nuolat gausėjo savanorių. Jau rugsėjo mėnesį buvo tiek savanorių, kad pradėtas formuoti trečiasis jų pulkas. Šis darbas pavestas majorui A. Impulėnui.

Numatytas pulkų ir kuopų vadovaujantis personalas. Tai parodyta žemiau pateiktame sąrašė.

Trijuose pėstininkų pulkuose:

1. Pulko vadų 3

Pulko komandavimo grupėse:

Pulko vado komandavimo grupės vadų 3

Adjutantų 3

Ryšių karininkų (ordonansų) 6

Iš viso: 15

2. Štabo kuopose:

Kuopos vadų 3

Pionierių būrio vadų 3

Ryšių būrio vadų 3

Žvalgybos būrio vadų 3

Iš viso: 12

3. Granatsvaidžiu kuopose:		
Kuopos vadų		3
Būrio vadų		6
	Iš viso:	9
4. Prieštankinėse kuopose:		
Kuopos vadų		3
Būrio vadų		9
	Iš viso:	12
5. Bataliono vadų		6
Adjutantų		6
Tvarkos ir žinių karininkų		6
	Iš viso:	18
6. Šaulių kuopose:		
Kuopos vadų		18
Būrio vadų		54
	Iš viso	72
7. Sunkiųjų priemonių kuopose:		
Kuopos vadų		6
Būrio vadų		18
	Iš viso	24
8. Įvairių tarnybų:		
Ginklininkų		3
Maistininkų (3 pulko št. ir 6 btn.št.)		9
Sanitarijos kar.	"	9
Veterinarijos	"	3
	Iš viso	24
Trijose artilerijos grupėse:		
1. Grupės vadų		3
Adjutantų		3
Tvarkos (ordonansų)		6
Žinių karininkų		3
Gurguolės vadų		3
	Iš viso:	18
2. Baterijos vadų		6
...jų batalionų karininkų		18
	Iš viso:	24
3. Tarnybos karininkų:		
Maistininkų		3

Sanitarijos karininkų	3
Veterinarijos karininkų	3
Iš viso	9
IŠ VISO:	51

Naujiems pulkams organizuoti labai stokojo karininkų. Tėvynės apsaugos rinktinei ir vėliau jai tapus Lietuvių karinių dalinių inspekcija vadovavo neaukšto rango karininkai. Jie patys suprato, kad tai nenormalu, todėl ieškojo į savo vietą autoritetingesnių vadų. Kreiptasi į penkis tuo metu Žemaitijoje buvusius Lietuvos kariuomenės generolus. Trys iš jų neatsakė, kiti atsisakė. Rinktinės štabe buvo brigados generolas Kazys Novakas, bet jis sutiko būti tik ketvirto (tiekimo bei finansų) skyriaus viršininku. Buvo toks metas, kad imtis atsakomybės rizikuoti drįso tik jaunieji. Jonas Steponavičius buvo štabo patarėjas ir teikė didelę moralinę paramą Tėvynės apsaugos rinktinei.

Nuolat buvo siekiama sustiprinti TAR aukšto rango vadais. Tuo reikalu kreiptasi net į vokiečių karinę vadovybę. Tačiau archyvuose dokumentuose jos atsakymo nerasta. Žemiau pateikiamas kreipimosi tekstas:

Slaptas

Lit.Heimatschutzverband

1944 m. rugpjūčio 27 d.

Nr.....

Pulk. MÖDER

per Hpt. Grutter

Liečia: Lietuvių savanorių verbavimą.

Anksčiau Tamstai esu pranešęs, kad Lietuvių tautoje, ypač laisvoje Lietuvos dalyje - Žemaitijoje šiuo metu populiariausias ir daugiausia kovose prieš bolševikus pasižymėjęs iš aukštesnio laipsnio Lietuvių karininkų yra generolas leitenantas P.Plechavičius. Jam atsistojus lietuviškų karinių dalių organizavimo priešaky, savanorių nepalyginamai padaugėtų.

Gen. leit. Plechavičiui grįžus iš stovyklos, su juo susitikau ir sužinojau apie jo palankų ir tvirtą nusistatymą už lietuvių tautos atvirą kovą prieš bolševizmą greta vokiečių kariuomenės.

Šio mėnesio 23 ir 26 d. dar kalbėjau su generolu leitenantu Plechavičiumi, kuris pareiškė savo galutinį tokį nusistatymą:

„Esąs šalininkas ir tvirtai palaikąs lietuvių organizuotą kovą prieš bolševizmą greta vokiečių kariuomenės. Pamiřtų jam padarytą įžeidimą, atimant laisvę, ir vėl imtųsi vadovavimo tik tada, jeigu atsakingas Vermachto pareigūnas jį patikintų ta prasme, kad jam bus duota visiška laisvė tautą organizuoti kovai, rinktis tam reikalingas priemones.

Ir jis tiki, kad dvidešimteriojai padidintų lietuvių kovotojų prieš bolševizmą skaičių.

Generolui leitenantui P. Plechavičiui šioje mūsų pradėtoje aktyvioje kovoje prieš bolševizmą nedalyvaujant, tautoje sklinda gandai, kad jis ir toliau esąs varžomas. Tuo būdu tautos masės verčiamos laikytis pasyviai.

Prašau Tamstą tolesnių žygių šiuo reikalu.

Pasirašė kapitonas I. Jatulis ir J. Čėsna .

Remiantis Tėvynės apsaugos rinktinės štabo viršininko kapitono Jono Čėsnos išsaugotu pirmo savanorių pulko archyvu, patelkiamas karininkų ir tarnautojų sąrašas. Jis pradėtas rašyti 1944 metų liepos 21 d., kai Pievėnų bažnytkaimyje buvo nuspręsta organizuoti Tėvynės apsaugos rinktinę. Dėl nežinomų priežasčių neįrašyta pulkininko Mečislovo Kareivos pavardė, nors visiems kovos daliniams, tuo metu esantiems pirmose linijose Ventos-Virvytės fronto bare, buvo oficialiai pranešta, kad vyriausias laipsniu Tėvynės apsaugos rinktinėje yra pulkininkas M. Kareiva.

Eil. Nr	Laipsnis	Pavardė ir vardas	Einamos pareigos
1	2	3	4
1.	Kpt.	Izidorius Jatulis	Pulko vadas
2.	Kpt.	Jonas Čėsna	Štabo viršininkas
3.	Kpt.	Vladas Kuodys	Rinkt. skyr. viršininkas
4.		Alfonsas Bivainis	Žinių skyr. viršininkas
5.	Ltn.	Vincas Tamošiūnas	Ūkio dalies viršininkas
6.	J. ltn.	Klemensas Žukauskas	Adjutantas
7.	-	Dr. Jonas Steponavičius	Patarėjas prie štabo

8.	J.ltn.	Balys Orvydas	Pirmos kp. vadas
9.	Ltn.	Albinas Repšys	Antros kp.vadas automašinių rinkt. vadas
10.	Ltn.	Ignas Uogintas	Trečios kp.vadas, būrio vadas
11.	Ltn.	Juozas Paužuolis	Mok.kuopos vadas
12.	J.ltn.	Bronius Nainys	Ryšių kuopos vadas
13.	Ltn.	Antanas Kenstavičius	Antro bat. vadas
14.	Ltn.	Vincas Šilkas	Ketvirtos kuopos vadas
15.	Kpt.	Pranas Totilas	Penktos kuopos vadas
16.	Kpt.	Silvestras Normantas	Šeštos kuopos vadas
17.	Psk.	Alfonsas Kuzma	Komendantas
18.	-	gyd. Jonas Reinys	Sanit.kar.
19.	Kpt.	Motiejus Piliponis	Pulko teismo raštvėdys
20.	Kpt.	Jonas Petrulionis	Septintos kuopos vadas
21.	J.ltn.	Stasys Tamošaitis	Antro skyr.viršininkas
22.	Ltn.	Juozas Smalėnas	Ūk.skyr. pulko iždininkas
23.	-	Med.gyd. Romualdas Gineitis	Sanit.skyr.Pulko lig.vedėjas
24.	-	Odont.gyd. Jadvyga Giniotienė	Sanit.skyr. Pulko dent. gydymo kabineto vedėja
25.	J.ltn.	Marijus Sudonis	Pirmo bat.adjut. pirmos kp. būrio vadas
26.	J.ltn.	Vladas Garsys	Automašinių rinktinės vadas
27.	-	Juozas Uleckas	Antros kuopos būrio vadas
28.	Majoras	Alfonsas Urbonas	Pulko vad.padėj.

29.	Kpt.	Ignas Pavilavičius	I.e.pirmo bat.vado p.
30.	Ltn.	Liudas Narkevičius	Antros kuopos vadas
31.	J.ltn.	Alfonsas Putna	Pirmos kuop.būrio vadas
32.	J.ltn.	Vladas Vaitiekūnas	Antros kp.būrio vadas
33.	Kunigas	Jonas Pranys	L.e.kapeliono p.
34.	Psk.	Justinas Preibys	Ryšio karininkas
35.	Ltn.	Stasys Lenkevičius	Ryšių kp.vadas
36.	Viršila	Jonas Puodžiūnas	Pulko veter.gydyt.
37.	Kpt.	Adolfas Žilinskas	Ūkio kuopos vadas
38.	Ltn.	Petras Bistrickas	Pulko komend.
39.	-	Stud.med. Antanas Brazys	Sanit.dalin.jaun. gyd. j antrą batalioną
40.	J.ltn.	Alfonsas Burokas	Ryšių kp.būr.vadas
41.	Kpt.	Valerijonas Baniušis	Aštuntos kuopos vadas
42.	Ltn.	Aleksandras Jakubauskas	Pirmo bat.adjut.
43.	J.ltn.	Mykolas Maksvytis	Ryšių karininkas
44.	J.ltn.	Liudas Tamošaitis	Pirmo bat.ūkio viršininkas
45.	Ltn.	Juozas Venckus	Ketvirto ats. batal. vadas
46.	Ltn.	Kostas Grudzinskas	Aštunto kp.būrio vadas
47.	J.ltn.	Kazys Ralys	Pulko ginklininkas
48.	J.ltn.	Stasys Radvilas	L.e.pionierių būrio vado p.
49.	J.ltn.	Juozas Masilionis	Trečios kp.būrio vadas
50.	J.ltn.	Juozas Gylys	Aštuntos kp.būrio vadas
51.	Ltn.	Marijonas Dambrauskas	Kuopos vadas
52.	J.ltn.	Vaclovas Butnys	Ūkio skyrius
53.	Stud.med.	Vytautas Majauskas	Pirmo bat. jaun. gydytojas

54.	Teisininkas	Juozas Meškauskas	Pulko teismas ypat.reikal.
55.	Majoras	Alfonsas Svilas	Ūkio dal.viršininkas
56.	Ltn.	Petras Beleckas	Antro batal.vado adjutantas
57.	J.ltn.	Jonas Dovydešas	Ūkio dal. pulko štabo kolon.vadas
58.	J.ltn.	Aleksas Zapkus	Ketvirtos kuopos būrio vadas
59.	J.ltn.	Vytautas Vilniškaitis	Pirmos kuopos būrio vadas
60.	Ltn.	Alfonsas Jurkūnas	Ketvirtos kuopos vadas
61.	J.ltn.	Jonas Jaunutis	Šeštos kuopos vadas
62.	gyd.chirurg.	Juozas Dobilas	Sanit.d. chirurgas
63.	J.ltn.	Jonas Radzivonas	Antros kuop.būrio vadas
64.	J.ltn.	Julius Bulota	Ūkio dal.ginkl.
65.	J.ltn.	Alfonsas Gelažius	Šeštos kuopos būrio vadas
66.	Kun.kapel.	Vaclovas Paulauskas	Pulko kapelionas
67.	J.ltn.	Aleksandras Brazdeikis	būrio vadas
68.	J.ltn.	Bronius Petkūnas	Pirmos kuopos vadas
69.	J.ltn.	Modestas Kevalaitis	Antro bat.štabas
70.	Ltn.	Stasys Bakšys	Penktos kuopos vadas
71.	J.ltn.	Vilius Bražėnas	Penktos kuopos būrio vadas
72.	Ltn.	Silvestras Bočkus	Penktos kuopos būrio vadas
73.	J.ltn.	Povilas Žilyš	Artiler.gr.
74.	Ltn.	Aleksandras Kerpauskas	Sunk.pėst.ginkluot. kuop.būrio vadas
75.	J.ltn.	Bronius Avižienis	Šeštos kuopos būrio vadas

1944 m. rugsėjo 28 - spalio 2 d. grįžę iš Vokietijos ir įstoję savanoriais į Lietuvos karinių dalių inspekcijos dalinius karininkai:

1. Pulkininkas Jurgis Giedrys
2. " Mykolas Kalmantas
3. " Kazys Pranckonis
4. Majoras Vaclovas Narbutas
5. " Petras Puodžiūnas
6. Kapitonas Aleksandras Kazakevičius
7. " Aleksandras Kaveckas
8. " Modestas Liarmanas
9. " Pranas Počebutas
10. " Eugenijus Šližys
11. " Simas Urbonas
12. " Kazys Urbšaitis
13. Leitenantas Alfonsas Baltikauskas
14. " Martynas Cierminis
15. " Juozas Kalinauskas
16. " Kazys Kaupas
17. " Ciprijonas Skridaila
18. J.leitenantas Jonas Adomaitis
19. " Stasys Bagdonas
20. " Stasys Čiuta
21. " Albertas Kremeris
22. " Povilas Kulakauskas
23. " Balys Lasys
24. " Julius Narutis
25. " Jonas Mockūnas
26. " Viktoras Prižgintas
27. " Stasys Rataiskis
28. " Justinas Samuolis
29. " Juozas Slepšys
30. " Antanas Simukas
31. " Povilas Šepetys
32. " Antanas Šimkus
33. " Morkus Šimkus
34. " Valerijonas Šimkus
35. " Petras Šilagis
36. " Mykolas Untulis

37. " Juozas Vyšniauskas
 38. docentas Gediminas Galvanauskas
 39. profesorius
 kunigas Juozas Meškauskas - buvęs Lietuvos kariuomenės
 vyriausiasis kapelionas.

Lietuvių karinių dalių inspekcijos vadovybė vylėsi, kad pėstininkų veiksmus Žemaitijos sektoriuje remis aviacija. Dėl to buvo susitarta su vokiečių vadovybe, kuri žadėjo skirti keletą lėktuvų. Nedelsiant parengtas 15 savanorių lakūnų būrys. Jų sąrašas pridedamas.

"Lietuvos Karo aviacijos skraidančiojo personalo,
 įstojusio savanoriais į LKDI,
 s a r a š a s

Eil. Laipsnis Nr.	Pavardė ir vardas	Kurioj daly	specialybė
1. Pulkininkas	Jurgis Giedrys	LKDI	Pilotas
2. Majoras	Kazys Šimkus		Žvalgas
3. Majoras	Alfonsas Svilas		Pilotas
4. Kapitonas	Mikas Augutis		Žvalgas
5. "	Stasys Baipšys		Pilotas
6. "	Petras Kavaliauskas		žvalgas
7. "	Bronius Razma		Pilotas
8. "	Juozas Selickas		Pilotas
9. "	Kazys Urbšaitis		Pilotas
10. "	Valentinas Irlakis		Pilotas
11. "	Vladas Malinauskas		Pilotas
12. "	Juozas Valevičius		Pilotas
13. J. ltn.	Vladas Knistautas		Pilotas
14. "	Povilas Kulakauskas		Žvalgas
15. viršila	Mikalauskas		Pilotas

1944 m. spalio 5 d. (prieš dvi dienas iki Sedos kautynių), Lietuvos karinių dalių inspekcijos lakūnai pulk. Jurgis Giedrys, majoras Kazys Šimkus ir j. leitenantas Mykolas Untulis buvo

komandiruoti į Döberitz-Elsgrund aviacijos bazę parskraidinti lėktuvų. Deja, kelio į Žemaitiją jau nebuvo...

Raudoniesiems okupantams artėjant, patriotiškai nusiteikusi Lietuvos karininkija, jausdama pareigą ginti Tėvynę, stojo į nelygią kovą prieš pasaulio gėdą - bolševizmą. Gebėjo suburti kovai tūkstančius tokių pat, kaip jie, idealistų. Visi nepaisė fakto, kad jau 1944 metais buvo aišku, jog karas prieš bolševizmą pralaimėtas. Ryžosi kautis ir žūti Lietuvos žemėje. Šiandien itin jaudina mūsų Tautoje glūdėjusi milžiniška ir šventa kovos dvasios didybė, kuriai nebuvo duota pasireikšti 1940 metais. Autorius, pagerbdamas drąsių patriotų karininkų atminimą, skelbia jų pavardes (deja, ne visos jos žinomos).

IV skyrius. FRONTE IR UŽFRONTĖJE.

1. Naktis sargyboje.

–Sargybos tarnyba, ginklu gerbk! - 1944 m. liepos 30 - osios vakaro tyloje suskamba griežta puskarininkio P. Narbučio komanda pirmos savanorių kuopos pirmo būrio antro skyriaus vyrams. Jie stovėjo išsirikiavę Plinkšės dvaro kieme, pasiruošę saugoti Tėvynės apsaugos rinktinės štabą su šimtais savanorių. Trim tiksliais rankų judesiais buvę "plechavičiukai" pakėlė šautuvus ir laukė kitos komandos. Vykdydami ją "Pagarba dešinė!", visi, pasukę galvą, akimis lydėjo ateinančius kuopos vadą leitenantą Norkų ir daktarą J.Steponavičių. "Tamsta leitenante, pirmos kuopos, pirmo būrio antras skyrius išrikiuotas nakties sargybai"- raportavo puskarininkis Narbutis. "Sveiki, vyrai!"- pasveikino kuopos vadas. Kariai atsakė: "Sveikas, Tamsta!" Kuopos vadas, taręs skyrininkui slaptažodį ir palinkėjęs vyrams sėkmingos tarnybos, nuėjo į štabą. Prie savanorių liko daktaras J. Steponavičius, pasikalbėjęs su skyrininku, stebėjo išrikiuotą skyrių. Skyrininkas šaukdamas pavardėmis savanorius skirstė į tris postus. Pats su abiem savanoriais liko saugoti štabo. Daktaro iniciatyva į nakties patrulio trejukę pateko visi trys jo buvę mokiniai. Linksma, niekuomet neprarandantis savitvardos Utenos gimnazijos absolventas P. Čepėnas, trejais metais vyresnis ir augalotesnis studentas K.Urbonas - jam patikėtas rusiškas lengvasis kulkosvaidis, ir šios knygos autorius. Kai kiekviena sargybos tarnybos trejukė sužinojo, kuriuose postuose turės budėti šešias nakties valandas, prie savo mokinių priėjo J.Steponavičius. Kaip gimnazijoje, kreipėsi į juos "mano berniukai" ir maždaug taip kalbėjo:" Jeigu jūs nieko prieš, norėčiau kartu su jumis pabūti sargyboje. Jaunystėje būdamas karo kapelionu Kaukazo fronte, prašydavau lietuvių kareivių, kad leistų su jais budėti pirmose linijose. Deja, atsakydavo, kunigams nevalia būti ten, kur žūva žmonės. Čia ne frontas, tik užfrontė, norėčiau su jumis pasikalbėti." Mokiniai, aišku, labai apsidžiaugė. Visi keturi patraukėme į postą, kuris buvo pietinėje Plinkšės dvaro pusėje, prie aukštoko ežero kranto. Čia juodavo ir Konstantino Platerio kapas,

dengtas tamsaus marmumo plokšte, apjuostas stora varine grandine. Vakaro prieblandoje tai darė niūroką įspūdį. Ant kaimelio nors ir retai augantys medžiai pridengė savanorius. Vakarų pusėje tyvuliavęs Plinkšės ežeras buvo neblogo gamtinė apsauga kilus pavojui. K. Urbonas ant ištiestos palapinsiaustės pasistatė kulkosvaidį, atidžiai apžiūrėjo jo diską, pasiruošė šovinių. J. Steponavičius atsisėdo greta savo mokinių, kurie stebėjo aplinką. Buvusiam mokytojui žinių, erudicijos, iškalbos niekada netrūko. Tad susitvarkius, jis tyliai dalijosi su mokiniais savo mintimis. "Lauko sargyboje pagal kariuomenės statutą draudžiama ne tik rūkyti, naudotis žibintuvėliu, bet ir garsiai kalbėti. Tuo labiau, kad esame prie ežero, o nuo vandens garsas itin gerai rezonuoja. Taigi, berniukai, keista ir sudėtinga lemtis. Jūs šią naktį, prieš išeidami į frontą kautis su okupantais, atliekate tarnybą prie kapo žmogaus, kuris buvo palikuonis svetimtaučių, mylėjusių Lietuvą, kaip savo tėvynę, ir už jos laisvę kovojusių su rusais. Plateriai buvo garbinga ir garsi Lietuvos didikų giminė, kilusi iš Vestfalijos, turėjusi grafų titulą. Penkioliktame amžiuje persikėlė į Livoniją, vienas iš jų buvo krašto maršalas. Livonijai pasiduodant Žygimantui Augustui, Henrikas Plateris buvo delegacijos narys. Jo brolis Vilhelmas dalyvavo Žygimanto Augusto ir Stepono Batoro karuose su Maskva. 1580 metais vadovavo kariuomenei, atėmusiai iš rusų užimtą Daugpilio tvirtovę. Livonijai prisijungus prie Lietuvos, daugelis Platerių įsikūrė Lietuvoje. Septyni iš Platerių giminės 1695 - 1795 metų laikotarpiu buvo Lietuvos Senatoriai, keli Seimo nariai. Plateriai buvo Lietuvos bažnyčių fondatoriai. Jie yra pastatę Antazavės, Pajūrėlio, Šateikių ir Švėkšnos bažnyčias. Jų giminės yra dalyvavę 1794, 1812, 1831, 1863 ir 1941 metų sukilimuose prieš rusus, kurie buvo nuožmiausi Lietuvos priešai. Nors ir vokiečiai mums ne draugai, bet, "kilus grėsmei tautai žūti, geriau glaustis prie to, kas šiuo momentu mums gali padėti". J. Steponavičius pasakė kalbėjęs su feldmaršalu Modeliu, vokiečių Šiaurės grupuotės vadovu ir jo štabo viršininku pulkininku Möder apie Tėvynės apsaugos rinktinės pulkų sujungimą į gerai ginkluotą lietuvišką kovos junginį. Nepastebimai praslinko ta naktis. Po dienos pirmoji kuopa, apginkluota prancūziškais šautuvais, turėdama užtektinai panceraustų, paliko Plinkšės dvarą ir žygiavo į pirmas linijas prie Ventos, užtvirti bolševikams kelio į vakarus.

Prieš išvykstant į frontą, savanoriams buvo suteikta galimybė atlikti išpažintį. 1944 metais Romos popiežiaus buvo panaikinta kariams pasninko diena. Komunistų kariai galėjo priimti, atlikę bendrą būrio ar kuopos išpažintį. Pirmosios kuopos vadas leitenantas P.Norkus vykimo į frontą išvakarėse subūrė karius, norinčius atlikti išpažintį. Jie susirinko parke prie Šv.Marijos statulos.Kunigas V.Paulauskas perskaitė išpažinčiai maldą, kurią kartojo kariai. Tada buvo dalijama Komunija. Po apeigų visi pagiedojo "Marija, Marija". Ši giesmė, išsiliejusi iš dėl Tėvynės mirti pasiryžusių daugiau kaip šimto vyrų krūtinų, galingai ir mistiškai skambėjo Plinkšės šimtamečių liepų parke. Kiekvienas karys savo likimą pavedė Dievo Motinos globai. Su palengvėjimu širdyje ir tikėdami, kad Aukščiausiasis juos globos fronte, kariai ruošės žygiui. Kuopai vadovavo, o vėliau buvo pirmojo bataliono vado beveik pavaduotojas leitenantas P.Norkus. Aukštas, apie trisdešimtmetis, bet jau dalyvavęs Rytų fronte. Jis beveik visą laiką jodinėjo lydimas vokiškos veislės aviganiai, dalykiškai ir tėviškai rūpinosi kariniais ir materialiniais karių reikalais. Prieš užimant pozicijas prie Ventos, jis su būrio vadais pats apžiūrėjo vietovę ir tik tada įsakė kuopai kasti apkasus. Fronto užnugaris irgi ruošėsi kautynėms. Žygiuodami į frontą ir popiečiui sustoję trumpam poilsui, viename ūkininko klojime pamatė vyrus, kurie gražiai obliavo lentas ir darė karstus. Keliolika su juodai nudažytais kryžiais jau buvo tvarkingai sustatyti prie sienos. Visada gerai nusiteikęs ir mėgstantis jumorą, savanoris iš Gutaučių kaimo Bronius Zabiela, mirktelėjo iš Zabičiūnų kaimo kilusiam kariui Algiui Urbonui: "Rinkis, Algi, sau tinkamą medinį kostiumą, tik žiūrėk, kad nebūtų mažas, nes nusibos jame lindėti sulenktomis kojomis." Į tai jam Urbonas mestelėjo: "Man tikrai jo nereikės: čigonė išpranašavo, kad mirsiu senatvėje. Bet tu saugokis, kad nereikėtų bolševikams skusti bulvių". Šie pašmaikštavimai tapo lemtingi. Urbonas, perėjęs per ugnį ir vandenį, liko gyvas, o Zabiela Sedos kautynėse pateko į nelaisvę ir tėviškėn grįžo tik po 5 metų. Tą patį vakarą kuopa pasiekė jai skirtą vietą. Nepaisydami nuovargio, išsiuntė į niekieno žemę pątrulius ir ėmėsi skubiai kasti bei maskuoti apkasus. Leitenantas Norkus visada remdavosi vokiečių posakiu: "Prakaitas sutaupo kraują." Kad priešui nebūtum taikiniu plyname lauke, o jį regėtum, reikia lįsti į žemę. Taigi besiveržiančių rusų armijos panoseje lietuviai parengė kumštį. Toks kumštis buvo ne tik prie Ventos, bet ir daugelyje kitų vietų.Prie Dubysos, Ariogalos miestelio

apylinkėse fronto ruožą prieš raudonuosius laikė vienas lietuvių savisaugos batalionas, kuriam teko kautis su savo tautiečiais. Sovietai okupavo rytinę Lietuvos dalį ir mobilizuotus neapmokytus jaunuolius pasiuntė kautis prieš vakariniame Dubysos krante įsitvirtinusių lietuvių. Kaimyninėje Latvijoje, generolo Šiornerio vadovaujamoje Kuršo grupuotėje, kovėsi dar du savanorių batalionai. Taigi 1944 metų liepos - rugsėjo mėnesiais Lietuvos ir Latvijos teritorijoje prieš sovietus kovėsi per 10 tūkstančių lietuvių savanorių.

2. Niekieno žemėje.

Mes tūn. m apkasuos aptemę,
Per kankinančią dieną ir naktį,
Mūs širdys drebėjiman žemės
Įspaustos granatų rauda.

Jau antra sav. it. kai kuopa vakarinėje Ventos pakrantėje yra įsiraususi į kietą, beveik du mėnesius nemačiusią lietaus, Papilės apylinkės žemę. Siauruose, vingiuotuose pėstininkų apkasuose, kurie vienas nuo kito per dešimt metrų. Ištikimas kareivio sąjungininkas - giedra. Liepos ir rugpjūčio mėnesiais danguje nepasirodė nė vieno debesėlio. Giedro Žemaitijos dangaus rimtį sudrumsdavo tik rusų bombonešiai, nešdami savo krovinį serio lietuviško Karaliaučiaus miesto link. Giedra prieš laiką subrandino darbščių žemaičių išaugintą sodų ir javų derlių, kurio, deja, jie nespėjo sudoroti. Niekieno žemėje pūpsojo tvarkingai surikiuotos rugių gubos, gellonavo miežių laukas. Nusvirusios javų varpos laukė dalgio. Prie pat apkasų plytėjo didelis nupjautų mišinių plotas. Jų surištos kupetėlės sudarė neblogą priedangą lauko patruliams šliaužti į niekieno žemę ar stebėti kitoje upės pusėje, maždaug už dviejų šimtų metrų rusus. Buvo matyti, kaip jie susikūprinę išlenda iš savo apkasų ir dingsta netolimuose, nesudegusiuose ūkininkų namuose. Savanorių pozicijų užnugaryje dunksojo nedidelis miškelis, kuriame įsikūrė vokiečių lauko gaubicų artilerijos baterėja "Laukinės kiaulės" vardu. Jie šaudydavo nedidele trajektorija į raudonųjų pozicijas. Savanoriai gerai matė ne tik lekiančius sviedinius bet ir sproginimo pakeltą žemės stulpą. Bolševikai nelikdavo skolingi, nuolat turėdami didelę ginklų ir kariuomenės persvarą. Jie tyrė situaciją matyt rengdamiesi persikelti per Ventą ir

sudaryti čia placdarmą. (Toks bandymas įvyko truputį vėliau). Tame pačiame miškelyje buvo įsikūręs savanorių kuopos ūkio skyrius: pėstininkų ginklų, šovinių sandėlis ir lauko virtuvė. Kuopos ūkį tvarkė Lietuvos nepriklausomybės kovų savanoris Jonas Kirdeikis. Jam talkino buvęs statybos bataliono Rytų fronto karys Saimininkas ir Utenos gimnazijos gimnazistas Juozas Vanagas. Miškelio pakraštyje dunksojusio apleišto vienkiemio viename pastate įrengtoje artilerijos sekycloje, prigludęs prie žiūronų budėjo Kazys Urbonas ir Pranas Čepėnas. Abu studentai, laisvai kalbantys vokiškai, koregavo "Laukinės kiaulės" artilerijos ugnį. Dešinėje ir kairėje apkasuose tūnojo kitos dvi bataliono kuopos, sudarytos iš įvairaus amžiaus ir skirtingų profesijų žmonių. Vieni iš jų Rytų fronte jau buvo eję per ugnį ir vandenį. Kiti ūkininkai, buvę Lietuvos kariuomenės savanoriai, šauliai, vietinės rinktinės karo mokyklos kursantai ir batalionų kariai, kurie po gegužės mėnesio nesutarimų su vokiečių karine vadovybe buvo išsklaidyti, o dabar, Tėvynės pašaukti, stojo ginti savo žemės, kaip sakė nežinomas poetas:

"Nieko, nieko nebeliko,
Kas tik jaunas buvo,
Tas išėjo, iškeliauo,
Spausdamas šautuvą..."

Kiekvieną rytmetį ūkio skyriaus vyrai termosuose į pirmąsias linijas atgabendavo karštos arbatos arba kavos, duonos, taukų, sūrio, cukraus arba karamėlės saldainių ir po 6 cigaretes. Taip prasidėdavo prasta diena fronte. Su rytmečio žara grįždavo iš niekieno žemės lauko patuliai, kurie papusryčiaavę krisdavo į apkasų nišas poilsiai. Skyrininkas, augalotas Lietuvos kariuomenės puskarininkis Albinas Masiulis, pasilenkęs prie sunkiojo "Drezden" kulkosvaidžio, gražiai išlyginęs šovinių kaspinus, paimdavo žiūronus ir apžvelgdavo priešų pozicijas. Kitame būrio skyriuje kulkosvaidininkai Leonas Kirdeikis ir Pranas Namajūnas buvo pasirenę sutikti sovietų lėktuvus.

-----*

Vyrai pastebėjo, jog kelinta diena dvilieėmis "Henkel" markės žvalgybinis vokiečių lėktuvas, savanorių pramintas "staklėmis", kybo virš jų kelių kilometrų aukštyje. Punktualiai, kas itin būdinga vokiečiams, 10 valandą atskrisdavo jis iš užnugario ir iki 14 valandos lėtai sukiojosi tarp savanorių ir rusų pozicijų. Daug žinantis būrio karys

Pranas Čepėnas smalsuoliams aiškino, kad tai esąs artimas pafrontės žvalgybinis lėktuvas, fotografuojantis žemėje esančius objektus, kariuomenės judėjimą ir gautas foto juostas perduodantis armijos štabui. Pagal nuotraukų analizę programuojama padėtis prieš pusėje. Tai daroma apytikriai, nes kariuomenė savo dislokacijos vietą gerai maskuoja, o naujus rezervus telkia nakties priedangoje. Šią taisyklę pažeidė savanorių kuopa, užėmusi pozicijas dieną. Mat, štabas skubėjo įsitvirtinti šioje vietoje, kad užbėgtų priešams už akių. Pasak P. Čepėno, staklėmis praminti lėktuvai iš apačios yra apsaugoti šarvais, neperšaukamais kulkosvaidžių ir šautuvų ugnimi. Kitą pavakarį ūkio skyriaus vyrai su vakarienės termosais atvežė ir kellolika pancerfausto (tanko kumštis) šovinių. Tai maždaug metro ilgio, žmogaus riešo storio metalinis vamzdis. Viename jo gale užmauta gana didelė kriaušės pavidalo galva, kurioje smarkiai sprogdančios medžiagos įtaisas. Patį "tanko kumštis" panašiai j buožgalvį, nudažyta pilkai geltona spalva su raudonu per visą vamzdžio ilgį užrašū: "Achtung! Staske Eenerstrahl! "Dėmesio! Stiprus ugnies spindulys". Šauliui, nusiaikius j objektą, j kurį puikiai pataikoma per 100 metrų atstumą, paspaudus vamzdžio viduryje esantį mygtuką, suveikia detonatorius: atsiskyrusi nuo vamzdžio galva (sviedinys) išlekia. Per priešingą vamzdžio galą smogia stiprus ugnies spindulys, kuris gali sužeisti neatsargų šaulį. Šiais šoviniais labai sėkmingai naikinami tankai - pataikius paverčiami metalo laužu. Šaulys, taikydamas "tanko kumštis" j taikinį, patroną turi laikyti pagal taisyklės ant peties ar po pažastimi, kad išvengtų ugnies spindulio. Taigi savanorių pėstininkų kuopa buvo apginkluota gana veiksminga prieštankine gynyba. Aišku, tapti geru tankų naikintoju galėjo ne kiekvienas karys. Pirmą jo savybė - stiprūs nervai. Ne kiekvienas menkame apkasėlyje slypintis karys lieka šaltakraujiškas, matydamas j save atropojančią plieno masę, pliekiančią kulkosvaidžių ugnies lietumi, girdėdamas bėgančių priešų laukinį "ura - a - a". Kiekvienas kuopos karys buvo detalčiai supažindintas su "tankų kumštis" veikimo principu, o jų naikintojais imti savanoriai. Savanoriais tapo Bronius Zabiela, Jonas Rūkštelė ir šios knygos autorius. Kiekviename kuopos būryje buvo po 3 tankų naikintojus. Netrukus kuopoje buvo panaudota pirmą "tanko kumštis". Pirmą laiką prieš lauko sargybų keitimą iš fronto grįžo Jonas Vaikutis iš valdingojo Rytų Aukštaitijos Vencavų krašto, palikęs sekti rytinį Ventos upės krantą Antalieptės

miestelio gyventojui Juozui Unskinui. Jis pranešė, kad raudonarmiečiai ant surišto plausto atitėpė sunkųjį kulkosvaidį, matyt, norėdami persikelti į savanorių pusę. Greitai tūnančioje apkasuose kuopoje buvo paskelbtas aliarmas. Puskarininkio A. Masiulio vadovaujamas skyrius paėmė du lengvuosius kulkosvaidžius, Jonas Rūkštelė paėmė automatą ir pancėrfaustą ir visi dingo vakaro sutemose. Prisidengę nupjautų javų gubomis, lauko patrulio Vaikučio nurodymu, prislinko arčiau raudonųjų ir pamatė keletą jų besirausiančių į žemę. Matyt, ruošė kulkosvaidžiui lizdą ir patys apsikasė. Savanorių nepastebėjo. Skyrius išsidėstė patogiose pozicijose ir laukė puskarininkio Masiulio rankos gesto ir įsakymo pulti. Masiulis sprendžia teisingai, "tanko kumštimi" pirmiausiai reikia sunaikinti kulkosvaidį, o paskui sutelktine lengvųjų kulkosvaidžių, šautuvų ugnimi ir granatomis - rusus. Uteniškis Jonas Rūkštelė gubų priedangoje, kaip katė, be jokio šlamesio slenka su "tanko kumštimi" į bolševikus ir, likus iki kulkosvaidžio 50-60 metrų, iššovė. Nuaidėjo kurtinantis sprogimas. Skyriaus kariai visais turimais ginklais puolė bolševikus. Šie padegamosiomis kulkomis spėjo padegti kelias javų gubas, bet greitai savo ugnį visai nutraukė, Juozui Unskinui nusviedus dvi "rupūžines" rankines granatas. Antrajame pasauliniame kare vienas iš veiksmingiausių rankinių granatų, nuo kurių susidarydavo daug skeveldrų, kaip tik ir buvo "rupūžinės". Tik buvo pritaikytos mėtyti iš priedangos arba išmetęs karys turėdavo saugotis - greitai kristi ant žemės. Neretai puolančiuosius sužeisdavo jų pačių mestų granatų skeveldros. Deja, ir savanoriui Jonui Rūkštelei, šaunančiam iš "tanko kumšties" į kulkosvaidį ugnies spindulys padarė nepagydomą žaizdą. Vokiečių artileristų "amfibija" atvežtas gydytojas ir kunigas kario neišgelbėjo. Jonas buvo pirmasis kuopos karys, kritęs niekieno žemėje už Tėvynės laisvę.

3. Tankų desantas.

Savanorių kuopa, tūnodama apkasuose prie Ventos, sužinojo, kad užnugaryje yra vokiečių tankų dalinys, perkeltas iš Afrikos, priklausęs feldmaršalo Romelio ekspediciniam korpusui, vadinosi "Šturm Vogel" "Puolantis paukštis". Tuo netrukus įsitikino. Kiekvienos ginklo rūšies kariuomenė, paskirta ginti jai patikėtą fronto ruožą, privalėjo žinoti, kokia jos bare yra manevravimo erdvė, vietovės

sąlygos, prieš o išsidėstymas ir jo jėgos. Savanoriai pėstininkai, turėdami savo žvalgų, tą gerai žinojo, o tankistai dar turėjo nusimanyti ar tankai turi ginamoje vietovėje vandens kliūtį - (Venta) ar ne. Vieną vėlyvą popietę, kai saulė jau slinko vakarop, į mūsų kuopos pirmąjį būrį atėjo trys vokiečių kareiviai - apie 18-19 metų vaikinai juodomis tankistų uniformomis su antsiuvais ant rankovių "Afrika". Tai buvo iš "Puolančio paukščio" dalinio paimti žvalgai. Kuopos vadas, išėmęs iš savo planšetės žemėlapius, jiems išaiškino, kaip išdėstyta savanorių gynyba, kokios rusų pozicijos. Paklausti ar viskas aišku, vokiečiai pasitempė, sumušė kulnėmis ir atsakė teigiamai. Jų armijoje dar buvo geležinė drausmė. Ruošdamiesi į niekieno žemę žvalgybon, tankistai prašė paskolinti jiems persirengti civilinius drabužius. Savanorių kuopos vadas pasikvietė tris pagal jų ūgį vyrus, kurie patenkino atėjusiųjų pageidavimą. Vokietukai užsikabino ant kaklų mašinpistoles, užsidejo šalms ir pamojavę nušliaužė į niekieno žemę. Paaiškėjo, kad savo kareiviams vokiečių vadovybė pasakė, jog ten, kur fronto barą laiko lietuvių "partizanai", bolševikai nepraeis, nes partizanų labiau bijantys. Dė! to vokietukai ir persirengė "partizaniškai". Kiek vokietukų žodžiai buvo teisingi, sunku pasakyti. Gal jie lietuviams norėjo įkvėpti didesnio pasiikėjimo. Vakarop iš žvalgybos kariai grįžo, gražino civilinę aprangą, apsirengė savo uniformomis, padėjo, kartu pavakarieniavo ir grįžo prie savo tankų. Matyt, žvalgyba ir vakariene liko patenkinti, nes netrukus išgirdome jų dainą:

Wir brechen durch, wir schlagen zu,
Voran der General ..."

Žemaitijos grupuotės štabas norėjo tiksliai žinoti rusų sutelktos kariuomenės skaičių, sudėtį. Jam reikėjo belaisvio (liežuvio), kurį gauti numatė bendromis lietuvių ir vokiečių jėgomis. Planuota staigiai tankų desantui įsiveržti į raudonarmiečių pozicijas ir, nesivieliant į kautynes, grįžti atgal. Kitą dieną kuopos vadas rinkosi tinkamus vyrus - savanoriškai dalyvauti tankų desanto operacijoje. Čia tiko vyrai gerai fiziškai pasiruošę, stiprių nervų, gebantys bėgti, šokinėti, mokantys vokiečių ir suprantantys rusų kalbas. Savanoriais buvo atrinkti vyrai, visi iš Rytų Aukštaitijos: Kazys Urbonas, Mykolas Kazanas, Pranas Čepėnas ir Vladas Kazlauskas. Būsimieji desantininkai buvo nuvežti į vokiečių tankų dalinį, teoretiškai ir praktiškai supažindinti su priegomis. Reikėjo mokėti nušokti nuo važiuojančio tanko, nepargriūti, greitai išsiskleisti vėduokle toliau nuo jo ir, nesurūojus šaudyti, bėgti

priešo apkasų link. Žvalgybinio pobūdžio kautynėse netikėtumas ir greitis būdavo sėkmės pagrindas. Nušokus visiems desantininkams nuo tanko būdavo patariama nuo jo nubėgti per keliasdešimt metrų, kad išvengtų artilerijos sviedinių skeveldrų. Priešas, turėdamas artileriją, pirmuoju taikiniu stengiasi sunaikinti į jų pozicijas artėjantį tanką, o ne juos atakuojančius pėstininkus. Desantininkai, priklausomai nuo žemės struktūros, irgi atitinkamame nuotolyje turėdavo sekti paskui tanką. Jeigu žemė išdžiūvusi, tankas verždamasis sukelia dulkių debesis, kurie bėgančius paskui jį desantininkus slepia nuo priešų akių, bet ir trukdo patiems matyti. Geriausios sąlygos būdavo sekti tanką riedantį per pievą arba pasėlių lauką. Tada jie beveik nesukelia dulkių, desantininkams yra gerai matomas. Desantininkai bėgdami pirmyn, galėdavo šaudyti į priešą, o ne žiūrėti saugantis, kad nepargriūtų. Taigi, kitą dieną gerai ginkluotas penkiolikos desantininkų būrys sėdo ant trijų tankų ir pasuko priešų pusėn, Kužių link. Šis maršrutas buvo pasirinktas todėl, kad oro žvalgybos duomenimis, ten buvo mažiau sutelkta rusų artilerijos, o vingiavo tik pėstininkų apkasai. Išnaudodami vietovės nelygumus, tankų desantininkai artėja prie priešų pozicijų. Likus iki jų kiek daugiau negu 100 metrų, į apkasus atidengė kulkosvaidžių ugnį. Tuo metu desantininkai, nušokę nuo tankų, puolė į priekį. Tankai visu greičiu nuvažiavo pirmyn, peršoko raudonarmiečių apkasus, išsiskleidė vėduokle. Du iš jų flanguojančia ugnimi neleido rusams įsivelti į gana siaurame ruože savanorių pradėtas kautynes, o tretysis blokavo iš užnugario sovietų siunčiamą pagalbą. Granatomis ir automatais nuslopintas rusų pirmųjų linijų priešinimasis, paimtas sužeistas kareivis "liežuvis". Kelių minučių trukmės žvalgybos kautynės baigėsi. Susėdę ant privažiavusių tankų, kartu su belaisviu savanoriai grįžo į savo pozicijas.

Pagaliau savanorius, tūnojusius apkasuose ilgiau kaip tris savaites, apšaudytus iš minosvaidžių ir sunkiųjų kulkosvaidžių, budėjusius lauko sargyboje niekieno žemėje, pakeitė vokiečių kariai. Matyt, pulkininkas Möder suorganizavo reikiamą vokiečių karių kiekį. Savotiškai įdomus fronto gyvenimas. Kiekvienas karys žino savo pareigas, dienotvarkę. Žino kada kam reikia padėti, kovotojams ar

virtuvės personalui. Žino kada ir su kuo reikės šliaužti į žvalgybą stebėti priešų veiksmų. Susišaudymai iš minosvaidžių ir artilerijos buvo fronto kasdienybė ir savanoriai prie jų greitai priprato. Nejprastas, bet gana įspūdingas reginys fronto bare buvo ruggpjūčio pradžioje - fronto bombardavimas nakties metu.

Bombarduodami savanorių pozicijas, rusų lakūnai su parašiuotais leido stiprius šviesulius. Aplinka atrodė kaip saulėtą dieną. Jie bandė sunaikinti pulko vadavietę, bet nepataikė. Matyt nežinojo štabo vietos ar blogai orientavosi pagal žemėlapi. Šaudyti į bolševikų lėktuvus savanoriams buvo draudžiama, kad neišduotų savo pozicijų, kurios buvo gerai užmaskuotos. Iš oro atrodė kaip gubomis sustatytų javų laukas. Vėliau išmetę keliolika vidutinio galingumo bombų, rusų lėktuvai nuskrido Šiaulių link, jie bazavosi Zoknių aerodrome. Palengva, kybodami ore, baigė degti ir šviesuliai. Vienas jų nukrito tarp savanorių ir rusų apkasų į rugių gubas ir sukėlė gaisrą. Tai buvo savotiškas fejerverkas fronto kariams ir didelis nuostolis duonos augintojams. Čia, pirmose linijose, savanoriai gavo vermachto mundiruotes ir ypač lauktus panceraustus. Tai buvo kariams techninė ir moralinė parama. Uniformos visus suvienodino. Panceraustai drąsių ir valingų karių rankose buvo galingas ginklas, naikinantis tanką, kaip degtukų dėžutę. Todėl kiekvienas kuopos karys buvo detalčiai supažindintas su pancerausto veikimu, o tankų naikintojais buvo renkami savanoriai. Taip formavosi savanorių psichologija ir karybos įgūdžiai apkasuose prie Ventos. Nors ir nelengvas fronto gyvenimas, vyrai prie jo priprato ir, gavę įsakymą po vakarienės pasiruošti apieiti apkasus, nenorėjo jų palikti. Šiuose apkasuose jie brendo, vyriškėjo. O išsikasti juos dešimties metrų atstumu vienas nuo kito reikėjo patiems. Žemė buvo molėta, karštos ir sausos vasaros labai išdžiovinta, sunkiai įveikiama kariniais kastuvėliais. Sunkų darbą palengvino leitenanto Norkaus iš užnugario į kuopą atgabenti laužtuvai. Jais išsikasė kiekvienas pagal savo ūgį apkasą ir jį sujungė grioviu, kuriuo truputį pasilenkus, galima buvo vaikščioti: iškastas žemės metė į priekį ir užpakalį pagal aplinką. Iš priekin išmestos žemės darė reikiamo aukščio barjerus, kurie šautuvams buvo atrama. Užpakalyje apkasų žemės barjeras saugodavo nuo minų skeveldrų. Taip tamsią ruggpjūčio 20-sios naktį savanoriai užleido savo apkasus vokiečiams. Tyliai, nežvangindami ginklais, išlindo iš savo griovių ir kaip sportininkai prieš varžybas paspaudė nepažįstamiems

kariams, kovojantiems prieš bendrą priešą, rankas. Dabar reikėjo viską palikti ir eiti į poilsį. Poilsis daugiau išspausdavo prakaito, negu tūnojimas priekinėse linijose. Kariui poilsis yra sąlyginė sąvoka. Čia niekas nešaudė, nereikia slėptis apkaše, bet reikia mokytis karybos. Vėl kasti apkasus, šaudyti lauko šaudykloje į taikinius, ypač daug šliaužioti. Nežinia ką darydavo vokiečių kariai, iš pirmųjų linijų atitraukti poilsiu, bet savanoriai tobulino žvalgybos, lauko sargybos pratimus. Matyt, vadovybė numatė, kad daugeliui teks dalyvauti ir rezistencijos kovose. Ir neapsiriko. Šliauždami, prisitaikę prie vietovės, kariai mokėsi slinkti prie "priešo" ir jį "likviduoti". Toks ne vieną prakaito lašą išsunkiantis žaidimas vykdavo kas antrą dieną po pusryčių - nuo 10 iki 14 val.

4. Paskutinė pagarba.

Mes išvysim svečią neprašytą,
O tada jam bus,
Mūs mieli, taiklūs šautuvėliai
Jiems paruošė kamus.

Šios dainos žodžiai sklido vėlyvą 1944 rugsėjo popietę Sedos apylinkėje. Dainavo I-jo savanorių pulko pirmo bataliono antros kuopos vyrai, grįždami po apkasų kasimo darbų į savo dislokacijos vietą Dagių kaime. Kuopa, laikiusi fronto barą prieš raudonarmiečius Papilės miestelio ribose, dabar atitraukta iš pirmųjų linijų poilsiu. Koks yra kario poilsis drausmingoje kariuomenėje, žino tik joje tarnavusieji. Dabar, būdami giliame užnugaryje - apie 20 km nuo pirmųjų linijų, poilsiaudami ruošėsi naujoms kautynėms. Vėl kasė Sedos miestelyje žiedinės gynybos apkasus prieš galimą rusų oro desantą. Dulkėti, prakaituoti, bet pakiliai nusiteikę, kariai grįžo į savo stovyklą. Vieškelio dulkės griaužė akis ir burnas, bet jie dainavo. Norėjo, kad kartu esantys jaunuoliai, patriotiniuose posmų žodžiuose rastų stiprybės, įsimintų kovojantys ne tik už savo tėvynę, bet ir ginantys Europos civilizaciją nuo sulaukėjusių sovietinių ordų. Stovyklavietėje savanorių laukė Rytų fronte kovojusio Saimininko ir Utenos gimnazisto Vanago išvirta vakarienė: makaronų košė su kiauliena, saldi arbata. Buvo gera tris savaites, lindėjus apkasuose, nusiauti batus, išsimaudyti ir normaliai klotime išsimiegoti. 1944 metų sausra, nors ir cementu

pavertė kietą dirvožemį, kuriame kasant apkasus čiurkšlėmis sruvo prakaitas per saulės ir vėjo nugairintus veidus, bet buvo ir pagalbininkė - nemurkdė lietuje. Todėl kariai apkasuose, apglėbę šautuvus, ant barjero pasidėję granatas, galėjo ir numigti. Pernelyg ramios atrodė pirmosios poilsio dienos užfrontėje. Nesproginėjo minos, nekalo kulkosvaidžiai. Vieną rugsėjo pabaigos vakarą kuopai, išrikiuotai vakariniam patikrinimui, baigiant giedoti vakarinę maldą, ant motociklo atburbė štabo ryšininkas, padavė kuopos vadui paketą ir vėl dingo. Kuopos vadas pranešė: „Šiandien mirė antro savanorių pulko vadas pulkininkas Mečys Kareiva. Mūsų kuopa įpareigota būti garbės sargyboje laidotuvių apeigose, privalome gerai pasiruošti.“ Ši netikėta žinia karius pribloškė. Tik prieš keliolika dienų pulkininkas pasitempęs, kupinas optimizmo, teikė tėviškų patarimų savanoriams lankydamas fronte. Jo jau nebėra. Nežinoma Dievo valia. Vieni lieka gyvi perėję per pragarą, dvidešimt penkis kartus dalyvavę durtuvų kautynėse, net nesužeisti (kaip kapitonas Bronius Mikalkevičius). Kiti miršta užfrontėje. Su liūdnomis mintimis kuopa ruošėsi laidotuvėms. Skubiai tvarkėsi aprangą, nublizgino šalmus. Kuopos "enciklopedija" Pranas Čepėnas pasakojo, kad pulkininkas Mečys Kareiva mirė tik 44 metų. Gimęs 1900 metais Panevėžyje, gavęs brandos atestatą, 1919 metais įstojo į Karo mokyklą ir ją baigęs su pirmąja laida išėjo į frontą. Kovėsi prieš rusus, bermontininkus ir lenkus. Ypač pasižymėjo kovoje su Želigovskio kariauna prie Širvintų ir buvo apdovanotas Vyčio kryžiumi. Vėliau tarnavo Lietuvos kariuomenėje, o 1932-1934 metais studijavo Prancūzijoje, kur įgijo inžinieriaus - chemiko specialybę. Kariuomenėje vadovavo priešcheminei gynybai. 1937 metais parašė knygą "Degazacija". Rytą tvarkinga kuopa atžygiavo į Sedą. Bažnyčioje per visas apeigas stovėjo garbės sargyboje prie karsto padėtyje "Ginklu gerbk!". Rinktinės kapeliono Vaclovo Paulausko paskutiniai atsisveikinimo žodžiai skambėjo maždaug taip: "Kareiviai! Tėvynė jus pašaukė kilniam žygiui - sulaukyti okupantų antplūdį. Jūs šią pareigą atliekate šventai. Jeigu kuriems iš jūsų likimo lemta paaukoti gyvybę, ji bus paaukota ant Tėvynės laisvės aukuro. Taip ją paaukoko jūsų vadas, vedęs jus į laisvės mūšį už Tėvynę". Baigiantis pamaldoms, į bažnyčią, kaukšėdami geležimi kaustytais batais, įžengė keturi vokiečių grupuotės štabo vokiečių kareiviai, nešdami du didžiulius gyvų gėlių vainikus. Pastatę juos iš abiejų karsto pusių, atidavę pagarbą ir ramiai pastovėję, vokiečiai išėjo. Karsta iš bažnyčios nešė

aukšti kuopos vyrai, buvę Zarasų apskrities rinktinės šauliai. Garbės kuopa sekė paskui karstą. Laidotuvių procesija sutiko į frontą link Pievėnų traukiantį su visa kautynių apranga vokiečių pėstininkų dalinį. Pamatę paskui karstą žygiuojančius karius, jų leitenantas sukomandavo: "Būry stoki! Dešinėn! Lygiuok! Ginklu gerbk!" Vokiečių kariai, žaibiškai įvykdę komandą, pagarbiai praleido laidotuvių procesiją. Sedos kapinėse prie iškastos duobės rimta, susikaupusi kuopa stovėjo komanda "Ginklu gerbk!". Karstą leidžiant į duobę, leitenanto Juozo Uselio nurodymu tris kartus nuaidėjo šūvių salvės. Atidavus pulkininkui paskutinę pagarbą, eidami vorele, kuopos vyrai ant karsto bėrė po saują žemės. Sedos kapinės amžinam poilsiui priglaudė Tėvynės apsaugos rinktinės antro pulko vadą. Vertas dėmesio karininko Paužuolio pasakojimas. "Tą naktį, kai mirė pulkininkas M.Kareiva, pulko vadas Izidorius Jatulis ir žinių skyriaus viršininkas Vincas Tamošiūnas į štabą grįžo vėlai. Jie gulėjo viename kambaryje ir duris į mano kambarį laikė atviras. Apie pusvalandį kalbėjomės apie mirusį pulkininką, būsimas laidotuves ir iš Vokietijos atvykusius karininkus. Staiga jų kambaryje išgirdau dūžtančio stiklo skambėjimą. Žinių skyriaus viršininkas šūktelėjo: Stebuklas" - "Kas atsitiko? paklauskiau ir nuėjau pasižiūrėti. Jis tebelaikė rankoje žibalinės lempos žalią gaubtą, o lempa ir jos sudužęs stiklas gulėjo ant grindų. Pamatęs, kad niekieno neliesta lempa svyra ir krinta nuo stalo, jis griebęs gaubtuvą, bet nespėjęs sulaikyti. V.Tamošiūnas spėliojo, kad atsitiks kas nors negero. Buvo dar ankstyvas rytas, bet užmigti negalėjau. Mintys vis sukosi apie tą keistą įvykį. Nesu prietaringas, bet jei V.Tamošiūnas nemeluoja, tai blogas ženklas mūsų pulkui, galvojau žiūrėdamas į ryto ūkanose grimstantį Sedos vieškelį. Žinių skyriaus viršininko leitenanto V.Tamošiūno nuojauta buvo teisinga. Šukės ne laimę, bet nelaimę nešė. Keliolikai dienų praslinkus po pulkininko M.Kareivos mirties, Sedos kautynėse į pirmo pulko pirmo bataliono barą buvo sutelktas pagrindinis rusų tankų smūgis. Kautynėse žuvo bataliono vadas majoras A.Puodžiūnas, kapitonas P.Počebutas, leitenantas J.Bistrickas ir virš šimto savanorių.

5. Su pagarba prisimenu ...

Šis pasakojimas yra ankstyvesnių apibendrinimas, skirtas Tėvynės Apsaugos rinktinės penkiasdešimtmečiui.

Sukanka 50 metų nuo tų dienų, kai su patrankų griausmu ir degančių miestų ir kaimų pašvaistėmis į Lietuvą grįžo raudonoji armija. Vokiečiams traukiantis, ne vienam mūsų tautiečiui sušvito silpna vilties kibirkštėlė: ar negalima sutelkus jėgas atsispirti antrajam bolševikų antplūdžiui. Daugelis vyrų, nepaisydami mirties pavojaus, tomis dienomis paėmė į rankas ginklą. Žemaitijoje organizavosi Tėvynės apsaugos rinktinė. Deja, jėgos buvo per daug nelygios. Galima apgailestauti, kad ne vienas tą 1944-ųjų rudenį padėjo galvą prie Ventos krantų, daugelis buvo sužeisti. Tačiau niekas neapkalts tų vyrų bailumu, išdavyste, abejingumu Tėvynės likimui. Kanadoje gyvenančio Antano Kenstavičiaus, buvusio Tėvynės apsaugos rinktinės kario, bataliono vado atmintyje išlikę nemaža tos kovos epizodų." Į Tėvynės apsaugos rinktinės organizavimą įsijungiau 1944 m. rugpjūčio 3 dieną. Rinktinės štabo viršininkas kpt. Jono Čėsnos įsakymu Mažeikiuose pradėjau organizuoti I Lietuvių pėstininkų savanorių pulko II batalioną. Pradžia buvo sunkoka. Savanorių atsirado, bet neturėjau ginklų, aprangos ir pinigų juos maitinti. Tautiečiui prekybininkui Pranui Jankauskui finansiškai remiant buvo nelegaliai nupirkta iš vokiečių 89 rusiški šautuvai, vienas "Maxim" kulkosvaidis ir 18000 kovos šovinių. Mažeikių kuopai, vadovaujamai kpt. Kazio Butkaus, ginklų užteko.

Gavau įsakymą kpt. K. Butkaus vadovaujamą kuopą pavadinti 5-ąja, ją palikti Mažeikiuose apylinkės tiltų apsaugai, o su likusiais kariais tuojau vykti į Tryškius ir ten toliau telkti batalioną. Kai sėdome į sunkvežimius, su manimi tevyko lt. Alfonsas Jurkūnas ir 13 savanorių.

Tryškiuose mane pasitiko tik tuščios dvaro daržinės. Pulko štabas buvo Šiaudinės bažnytkaimyje, o I batalionas, vadovaujamas kpt. Igno Povilavičiaus, jau gynė barą ant Ventos upės krantų į pietus nuo Papilės miestelio. Svarbu nenusiminti. Iš Lūšės geležinkelio stoties atvyko skaitlingas savanorių būrys, ginkluotas nuosavais ginklais. Prijungus prie jų atsivežtuosius savanorius iš Mažeikių ir dar keletą vietinių, sudariau nepilną 4 kuopą. Kitą dieną keliais vežimais atvažiavo Sedos būrys, vadovaujamas karininkų lt. Jaunučio ir j. lt. Zapkaus.

Visi ginkluoti rusiškais ginklais. Prijungus prie jų dar iš pulko štabo prislūstus 15 savanorių, sudariau ir nepilną 6 kuopą.

Kasdien į batalioną atvykdavo keliolika naujų savanorių. Gavau įsakymą ginti barą ant Ventos upės krantų, Žiobrelių kaimo ribose. Pozicijas užėmiau be nuotykių. Iš kairės man kaimynu buvo to pat pulko 3 kuopa, vadovaujama ltn. Liudo Norkevičiaus, o iš dešinės 8 kuopa, vadovaujama ltn. Bistricko. Mano bataliono 4 kuopai atiteko miško pakraštyje dar nuo Pirmojo pasaulinio karo užsilikę vokiečių apkasai, kuriuos tik kai kur reikėjo atnaujinti. Naktys buvo šviesios ir apkasus kasti ir tvarkyti buvo galima tik tuo metu, kai mėnulis užeidavo už debesų. Kuopos bare buvo sodyba su keliais mediniais trobesiais. Jos gyventojai buvo su savo gyvuliais jau prieš mūsų atvykimą evakuoti. Nors sodyba buvo prieš apšaudoma, bet už trobesių kareiviai pailsėdavo. Daržinėje jau buvo sukrauti nupjautų rugių pėdai. Ant jų pasilipus per plyšį buvo gerai matyti bolševikų kariai savo apkasuose. Čia ltn. Zapkaus iniciatyva buvo įrengtas sekimo punktas su lengvuju kulkosvaidžiu. Pastebėję apkasė prieš karius, trumpomis serijomis juos apšaudydavome. Matyt, jie turėjo nuostolių, nes kitą dieną apkasas jau buvo tuščias.

Rugsėjo antros dienos vakare, jau sutemus, aukštokai skridamas lėktuvas „pakabino žibintą“, kuris pamažu leisdamasis žemyn labai aiškiai apšvietė II bataliono apkasus ir gretimas apylinkes. Netrukus atskridęs bombonešis numetė kelias bombas į Ventos pakrantes prieš 6 kuopos apkasus. Po kelių minučių atskrido antras. Tas numetė bombas maždaug toje pačioje vietoje. Trečias bombonešis atakavo jau 4 kuopos apkasus. Slinko įtemptos minutės ir vis nauji lėktuvai bombardavo Ventos upės šlaitus, tikėdamiesi mus ten palaidoti. Laimei, mūsų apkasai buvo kiek toliau nuo upės vagos. Teisybę pasakius, apima nemalonus jausmas, kai girdi bombas su švilpesiu krentant žemyn ir nežinai, ar liksi gyvas. Tiesa, per tą bombardavimą nė vienas mano bataliono kareivis nežuvo ir net sužeistas nebuvo. Buvo n susipratimų. 4 kuopos vadas, „įsitikinęs“, kad 8 kuopa yra atšitraukusi, ir raudonarmiečiai mus supa iš pietų pusės, buvo jau davęs kuopai įsakymą trauktis, bet laiku įsikišus man ir kuopos puskarininkiams Bagdonavičiui ir Jauņučiui, skyrininkams Juozui Šarapnickui ir Martynui Kenčiui, atsitraukimas buvo atšauktas... Dar tą pačią naktį rusai apšaudė iš minosvaidžio, vadinamosiomis rusiškėmis vištomis 4 kuopos apkasus. Nuostolių

mes neturėjome. Išaušus rugsėjo 3 dienos rytui, 6 kuopos vadovybė pastebėjo, kad raudonarmiečiai naktį yra grįžę į dienos metu paliktus apkasus, tikėdamiesi, kad po jų lėktuvų bombardavimo 6 kuopa nebeegzistuoja. Pasveikinti iš jau minėtos ūkininko daržinės kelionis kulkosvaidžio serijomis ir įsitikinę, kad jų apkasai išsikasti netinkamoje vietoje, raudonarmiečiai pasitraukė.

Batalionui užėmus pozicijas ant Ventos krantų, tuoj ir pulko štabas iš Šiaudinės bažnytkaimio atsikėlė į Beliūniškių kaimą. Greta štabo apsistojo ir vokiečių kariuomenės artilerijos baterija. Jos ugnimi keletą kartų pasinaudojau. Prie pulko štabo įsikūrė vadinamas ryšio karininkas vokiečių kariuomenės austrų kilmės kpt. Gruntrer ir jo raštininkas eilinis kareivis Stangenberg, repatrijuotas, buvęs Lietuvos geležinkelių tarnautojas. Abu jie buvo mums, lietuviams, nuoširdūs ir stengėsi viskuo aprūpinti. Pirmiausia aš norėjau baigti visiškai apsiginkluoti. Tą pareigą bataliono ginklininkui psk. Juozui Bendariui per ryšio karininką kpt. Gruntrer pavyko sėkmingai išspręsti. Ginklavomės tik rusiškais ginklais. Šovinių ir minų minosvaidžiams gaudavome pakankamai.

Apranga kol kas buvo vargana. Nešiojo visi tuos rūbus, su kuriais iš namų buvo atvykę. Per tą laiką buvo gauta tik 8 komplektai jau vartotų savisaugos dalinių kariškų uniformų.

Maistas buvo paprastas, bet sotus. Dažniausiai iš ryto visi gaudavo iki soties tirštos bulvių bei daržovių sriubos su kiauliena. Ūkininkų savo sodybose nebuvo, bet kiaulės dar vis apie namus bėginejo. Duoną, druską, kavą ir marmeladą gaudavome iš pulko ūkio būrio, kuriam vadovavo lt. Vincas Tamošiūnas.

Tryškių miestelyje Rinktinės vadovybės žinioje buvo maža ligoninė. Lankydamas 6 kuopos sužeistą savanorį Adomą Gintalą, buvau ton ligoninėn užėjęs. Visur buvo vienodos geležinės lovos, švariais baltiniais apklotos. Mano eilinis Adomas Gintalas buvo jau pradėjęs sveikti. Pašnekinau trumpai sužeistuosius karius.

Rinktinės švietimo skyrius Telšiuose leido savaitinį laikraštį, kurio pavadinimo aš jau nebeprisimenu. Frontan jo mums atveždavo keletą egzempliorių. Laikraštį visi mielai skaitydavome ir jo laukdavome.

Ginamą barą ant Ventos upės krantų rugsėjo 8 d. 23 val. perdaviau vokiečių kariuomenei. Vadovybės įsakymu apsistojomė Sedos apylinkėje, Kulšėnų kaime, pailsėti ir persitvarkyti. Rugsėjo

mėn. 19 d. batalioną perdaviau ltn. Liudui Norkevičiui. Aš buvau perkeltas į 2 lietuvių pėst. savanorių pulką. Jis kūrėsi Sedos mieste.

Dabar, praėjus 50 metų nuo tų įvykių, aš dar daug galiu papasakoti apie lietuvių savanorių pulko II bataliono karius. Visi jie buvo sąmoningi, kantrūs ir drąsūs vyrai. Neteko jų nė vieno bausti. Niekas iš jų manęs nepaklausė, kiek jam algos mokės. Visi jie rizikavo savo gyvybėmis. Ir aš juos visus su pagarba prisimenu.

V skyrius. PASKUTINĖS KAUTYNĖS. SEDA

Laiškai, neužbaigti rašyti,
Ir meilė, nebaigta mylėt,
Raudonu krauju aptaškyti,
Paliko po žvaigždėm liūdėt ...

1. | priešpuolį

Tėvynės apsaugos rinktinės likimui turėjo reikšmės tuometinė strateginė situacija ir dėl jos kylantys užduviniai. Ne visiškai suorganizuotoje rinktinėje buvo suformuotas ir apginkluotas pirmas pulkas, kurį sudarė du batalionai. Antras pulkas tebuvo formuojamas. Spalio 6 d. vokiečių vadovybė pavedė savanoriams Sedos rajone organizuoti stabdomąsias kautynes. Žvalgybos žiniomis, tą mėnesį bolševikai ruošėsi lemiamam mūšiui dėl Žemaitijos. Situacijai fronte greitai keičiantis, jau spalio 6 d. pirmas pulkas gavo įsakymą užimti iš anksto parengtus apkasus | rytus nuo Sedos, kad galėtų atremti bolševikų puolimą. Apkasai buvo iškasti taip, kaip žiedinei gynybai. Mat vadovybė tikėjosi, kad bolševikai nuleis oro desantą. Tas spėliojimas nepasitvirtino. Bolševikai puolė, remiami stiprių tankų junginių. Sedos savanoriams tiek gintis, tiek pulti gana sudėtinga. Pats miestelis buvo gana patogioje strateginėje padėtyje - dviejų upių santakoje. Žemė ir klampūs upių krantai buvo sunki kliūtis pėstininkams, o dar labiau - tankams. Vienintelė perėja per Varduvos upę buvo prie P.Plechavičiaus malūno esantis tiltas. | jį kautynių metu sutelkta puolančių bolševikų ugnis. Kodėl gynimosi pozicija parinkta su gamtine kliūtimi užnugaryje, savanoriams buvo nesuprantama. Juk tai prieštaravo pėstininkų gynimosi dėsniams. Matyt, įvertinęs tokią padėtį, pirmo bataliono pirmos kuopos vadas kapitonas Bareišis prieš pat kautynes atsisakė vadovauti. | jo vietą paskirtas leitenantas Bistrickas. Antrajame pasauliniame kare toks gynimosi variantas būdavo taikomas stabdomosiose kautynėse. Buvo aukojami karliuomenės daliniai, kad pagrindinės jėgos užimtų naujas pozicijas

tolimesnei gynybai. Matyt, vokiečių vadovybė nusprendė savanorių pulką padaryti atsparos punktu Toks lietuvių batalionių išdėstymas, neturint atsitraukimo galimybių, vertė kautis iki paskutinio šovinio. Taip ir įvyko.

Stabdomosiose kautynėse prie Sedos dalyvavo pirmo savanorių pulko, kuriam vadovavo Alfonsas Urbonas, batalionai. Pirmam batalionui, sudarytam iš keturių kuopų, vadovavo kapitonas Puodžiūnas, vėliau žuvęs kautynėse.

Pirmai kuopai, pakeitęs kapitoną A. Bareišį, vadovavo leitenantas Bistrickas, žuvęs kovoje prie Bistryčių (palaidotas Salantuose). Antrajai kuopai vadovavo leitenantas V. Kačergis, trečiai - leitenantas A. Zapkus. Kiekvienoje kuopoje, įskaitant jos vadą, buvo po šimtą trisdešimt septynis karius. Ketvirtos kuopos vadas buvo zarasietis kapitonas P. Počebutas, taip pat žuvęs Sedos kautynėse. Jis kartu su bataliono vadu palaidotas Sedos kapinėse greta pulkininko Mečio Kareivos.

Pirmas savanorių batalionas užėmė stabdomųjų kautynių pozicijas maždaug per du šimtus metrų į rytus nuo miestelio, dešinėje pusėje. Toliau į šiaurę, ežero link, buvo išsidėstęs antr. sis. Pirmą ir antrą kuopos užėmė gynimosi pozicijas Telšių - Pievėnų - Tirkšlių kelių sankryžose. Joms ir teko pagrindinis bolševikų tankų ir pėstininkų smūgis. Trečio bataliono kuopa buvo palikta rezerve. Ji tūnojo kapinėse iškastuose apkasuose. Bataliono vadavietė buvo miestelyje netoli bažnyčios. Tarp pirmos ir antros kuopos, vieškeliu Pievėnai - Telšiai teritorijoje, buvo apsikarusi kapitono Počebuto vadovaujama sunkiųjų ginklų kuopa. Ji turėjo 82 mm kalibro minosvaidžių, 3 prieštankinius 75 mm kalibro pabūklus ir 6 vokiškus naujus sunkiuosius kulkosvaidžius S.S. - 42. Jais buvo galima iššauti 1200 šovinių per minutę. Bolševikai juos vadindavo "električeskije pulemioty". (Daugiausia nuostolių puolantiems bolševikų pėstininkams padarė minosvaidžiai.) Į šiaurę nuo sunkiųjų ginklų kuopos, prie ežero, gynimosi pozicijas buvo užėmęs antras batalionas.

Tokia buvo savanorių gynimosi situacija. O prieš kokią puolančių bolševikų laviną jie turėjo laikytis? Bolševikų generolo V. Karvelio duomenys: "Fronto jėgos (daugiau kaip 50 divizijų, taip pat dalis aviacijos) per šešias naktis buvo pergrupuotos ir sutelktos iš Rygos rajono Klaipėdos kryptimi. Slapta buvo perkelta apie pusę milijono žmonių, 9300 pabūklų ir minosvaidžių, 1340 tankų bei

savaeigių artilerijos pabūklų, taip pat įvairios armijos bei fronto užnugario tarnybos." Pirmo bataliono antros kuopos vadas leitenantas V.Kačergis atsiminimuose rašė: "Spalio 6 d. pavakarėje lijo smulkus lietus. Vieškeliu nuo Mažeikių per Sedą traukėsi voros vokiečių. Tai sumuštos armijos Kurše daliniai. Rytuose, Šiaulių kryptimi, buvo regimi lietuviškų sodybų gaisrai ir girdimas kovos ūžesys. Ten, ore, vyko vokiečių ir rusų lėktuvų kautynės. Priešo žvalgybos lėktuvai sklandė ir Sedos erdvėje. Ir tokiomis gūdžiomis aplinkybėmis, neturint kaimynų nei dešinėje, nei kairėje, nei artilerijos paramos, lietuvių rinktinės vyrai be baimės stovėjo ugniavietėse prie ginklų. Nuotaikos buvo geros, visi įtemptai laukė pasirodant nekenčiamo priešo - rusiškojo Lietuvos okupanto.

Nepriklausomos Lietuvos mokyklose išauklėtas patriotinis jaunimas - moksleiviai, studentai, buvę policijos tarnautojai, užgrūdinti nepriklausomybės kovos įvairių laipsnių savanoriai karininkai bei kareiviai ramiai stovėjo prie ginklo prieš siaubą ir vergiją nešančią raudonąją armiją. Stovėjo jie be baimės, įsikibę į lietuvišką žemę ir pasiryžę ją ginti iki mirties ... Ir to įtempto laukimo kupina prabėgo naktis ir išaušo miglotas spalio septintosios rytas."

Iš žemiau pateikiamo Karinių dalinių vadovybės įsakymo galima spręsti, kaip buvo organizuotos stabdomosios kautynės prie Sedos.

Slaptai

Pirmam Lietuvių savanorių pulkui

OPERATYVINIS ĮSAKYMAS Nr.8

Pulko būstinė, 1944 m. spalio 6 d. 22.00 val.

Žemėlapis 1:100000.

I. Aplinkybės

1944 m. spalio 5 d. bolševikų pulkai, remiami tankų ir šarvuočių, prasiveržė apie 4 km į pietus nuo Papilės per Ventos upę į vakarinį jos krantą. 1944 m. spalio 6 d. turimomis žiniomis, prieš du batalionai ir tankai į šiaurę nuo Tryškių apie 7 km persikėlė per Virvytės upę į vakarinį krantą. Galimas priešo tankų ir šarvuočių puolimas Sedos miestelio kryptimi iš rytų ir pietryčių krypties.

II. Pulko uždavinys

Sedos miestelio gynyba. Sedos miestelio gynyba turi būti ypatingai sustiprinta iš rytų ir pietryčių pusės. Pagrindinė gynybos linija apie miestelį pagal aukščiau užplanuotus ir vietoje pažymėtus apkasus.

III. Gynybos vykdymas

Sedos miestelį gina šie daliniai.

Pirmas batalionas užima pozicijas ir gina barą nuo Sedos ežero kranto pietryčių kryptimi. (Kryptimi Seda - Rubikiai, apie Varduva, kryžkelė Seda - Ž. Kalvarija ir Seda - Barstyčiai, pagrindinė gynyba - į rytus ir pietryčius nuo Sedos). Antras batalionas gina barą nuo Sedos į šiaurės rytus, Varduvos upės rytinį krantą, Žydvarį ir šiaurinį Sedos ežero krantą. Skiriamoji tarp batalionų linija - Sedos ežero vidurys. Iš kiekvieno bataliono išskirti po vieną kuopą į batalionų rezervus ir po dvi šaulių kuopas pagrindinėje gynybos riboje su ešelonuota gilumon sunkiųjų priemonių kuopa. Pirmo bataliono vado žinion skiriama dvi patrankos iš artilerijos grupės, trys minosvaidžiai iš minosvaidžių kuopos, penki PAK (4,6 m) ir vienas būrys su keturiais pancerfaustais iš prieštankinės kuopos. Antro bataliono vado žinion skiriama dvi patrankos iš artilerijos grupės, trys minosvaidžiai iš minosvaidžių kuopos ir vienas PAK iš prieštankinės kuopos. Štabo kuopos ryšių, pionierių, žvalgų būrys ir pulko rezervas lieka Sedoje - šiauriniame pakraštyje. Pulko vadavietė - Seda. Antro bataliono vadas savo kuopų ūkio padalinius perkelia į Sedą. Kitų dalinių ūkio padaliniai lieka savo ankstesnėse stovėjimo vietose, bet aprūpinti susisiekimui priemonėmis, paruošti žygiui ir esantys parengtyje.

IV. Ypatinga apsauga

Prieštankinė: PAK, pancerfaustai, pensenschrek. Mažiausiai už vieno kilometro nuo gynimosi linijos prie kelių ir gatvių pastatyti lauko sargybas. Jų pareiga, atpažinus prieš tankus, duoti žemiau nustatytą sutartą ženklą raketomis. Priešlėktuvinė: aktyvi - kulkosvaidžių ir šautuvų ugnis prieš žemai skrendančius prieš lėktuvus; pasyvi - maskavimasis.

V. Žvalgymas

Antro bataliono vadas išsiunčia vieną žvalgybos skyrių keliu Seda-Tirkšliai į kryžkelę Ketūnai - Seda - Tirkšliai. Pirmo bataliono vadas išsiunčia du žvalgybos skyrius. Vieną Rubikių, antrą Girkalių kryptimi į kelių sankryžas Mitkaičiai ir Nevarėnai.

VI. Vykdymas

Nurodytus barus tuojaus užimti, apsikasti, užsimaskuoti ir įsirengti bunkerius.

VII. Ryšiai

Batalionų vadai su kuopomis ir pulko štabas su batalionų vadais palaiko ryšį telefonu. Kautynių metu ir nutrūkus telefono ryšiams, iš kiekvieno bataliono paskirti po du žmones - ryšininkus - į pulko štabą. Raketos : balta - savos vietos paženklinimas, raudona - puola prieš tankai, žalia - bendras tankų ir pėstininkų puolimas.

VIII. Tiekimas

Šaudmenys gaunami iš Orvidiškių pulko šaudmenyno ir divizijos sandėlių, kurių vieta bus nurodyta vėliau.

IX. Sanitarija

Bataliono tvarstyklės - prie batalionų. Karo ligoninė - Sedoje.

Mjr. A. Urbonas

lt. Paužolis

Pulko vadas

ap. adjutantas.

Įsakymą gauna:

1. Liet. karinių dalinių inspekcija	- 1 egz.
2. BFL	- 2 "
3. Pirmo bataliono vadas	- 1 "
4. Antro bataliono vadas	- 1 "
5. Artilerijos grupės vadas	- 1 "
6. Karo ligoninė	- 1 "
7. Štabo kuopos vadas	- 1 "
8. Prieštankinės kuopos vadas	- 1 "
9. Minosvaidžių kuopos vadas	- 1 "
10. Pulko štabe lieka	- 3 "

-----*

1944 metų spalio 6-osios popietę kuopa bazavosi 6 kilometrai į vakarus nuo Sedos - Dagių kaime. Iš rytų pusės retsykliais ją pasiekdavo tolimas, duslus dundesys. Nuo Šiaulių pusės rusai pradėjo savo generalinį puolimą. Sukaupę daug tankų, sutraukę pėstininkų, jie puolė negausią vokiečių grupotę, kurioje kovėsi ir pirmas savanorių pulkas. Raudonųjų tikslas buvo "išvaduoti" Žemaitiją, okupuoti Lietuvą. Bataliono štabo pasiuntinys, atvykęs į pirmą kuopą, pasikvietė vadą, įsakė išrikiuoti savanorius. Prieš išrikiuotą kuopą ėjo būrių vadai ir, atraportavę apie savanorių sudėtį, grįžo laukti tolesnių nurodymų. Bataliono štabo pasiuntinys, 27 metų vyras, maždaug trejus metus

kovėsis Rytų fronte, turintis iš Demjansko apsupimo prasilaužimo ženklą, aiškino: "Vyrai, bolševikai šiandien pradėjo puolimą, kad užgrobtų paskutinį mūsų tėvynės žemės lopinėlį - Žemaitiją. Tikiu, kad nestokosite valios ir ryžto garbingai kautis, o jei reikės ir mirti už Lietuvos laisvę. Šį vakarą jūs išeinatė į pozicijas prie Sedos." Po šių žodžių per kuopą nuvilnijo triskart "Valio!". Taip buvo įprasta drausmingoje kariuomenėje. Vyresniojo žodis - kaip įstatymas. Juolab, kad du trečdaliai kuopos karių buvo gimnazistai ir moksleiviai. Kautynių romantika ir daktaro Jono Steponavičiaus įdiegtas jiems patriotiškumas, kartais stebė sveiką protą. Taigi žinią kuopa sutiko optimistiškai. Išbuvusi tris savaites pirmose linijose prie Ventos, apšaudyta ir pati užtektinai prisišaudžiusi, pailsėjusi ir taktiškai subrendusi, geidė naujovių. Tuo labiau, kad ilgi rugsėjo pabaigos ir spalio pradžios vakarai, spingsint klojime blankiai Hinderburgo žvakutei, didelės romantikos neteikė. Tik nepriklausomybės kovų savanoris, dviejų Vyties kryžių kavaličius Jonas Kirdeikis buvo susimąstęs. Kovoti prieš okupantus jis atsivedė iš Aukštaitijos ir du sūnus, gebančius naudoti ginklą, o du mažylis paliko namuose pas motiną. Kai amžinas optimistas, drašuolis Pranas Namajūnas linksmi jį paklausė: "Tai ką, dėde Jonai, vėl šluosime bolševikus, kaip šlavei devynioliktaisiais?", Kirdeikis atsakė: "Šluoti jų niekada neatsisakysiu, bet žmonai pažadėjau juos sveikus gražinti namo. Bepigu buvo devynioliktaisiais, kai reikėjo atsakyti tik už save".

Kuopa ruošėsi rytdienos kautynėms. Tvarkė mundiruotę, valė ginklus, gavo šiek tiek šovinių prancūziškiems šautuvams. Studentas Kazys Urbonas, buvęs gana aktyvus karys, kuopos vadui pasiūlius, ėmė vadovauti intendantūrai. Kuo galėdamas stengėsi padėti kovos draugams. Vaikščiodamas tarp kareivių, jis atidžiai apžiūrinėjo visų avalynę ir pageidaujantiems dalijo naujutėlius itališkus kalnų šauliams skirtus batus.

Po sočios vakarienės, paėmusi pusryčiams sausą daavinį, kuopa pasiruošė žygiui. Pirmo būrio vadu buvo puskarininkis Jonas Matulis, aukštas, mėlynakis zarasiškis, labai taktiškas žmogus. Jis vedė kuopą į kautynes, nes kiti du būriai ėjo paskui. Puskarininkį Matulį sekė du kuopos tankų naikintojai su panceraustais. Tai buvo irgi zarasiškiai: šios knygos autorius Vladas Kazlauskas ir Bronius Zablėla. Pastarasis turėjo gražų balsą, taikos metais giedodavo

Daugailių bažnyčios chore. Ir tada, būrio vadui davus komandą dainuoti, jis užtraukė:

Pirmyn, pirmyn, pirmyn, kariai,
Tėvynė šaukia mus.
Vėl paraku pakvips laukai
Ir krauju raus dangus !

Skambi daina plačiai, bet, deja, paskutinį kartą sklido į tykią ir gana šiltą spalio šeštosios naktį. Keliasdešimt šių dainą dainavusių vyrų po keliolikos valandų nutils amžinai...

Po poros valandų žygio, garsėjant patrankų baubimui ir nuolatos rytinėje dangaus pusėje šviečiant raketoms, vyrai pasiekė Sedą ir, laukdami tolesnio vadovybės nurodymo, sustojo aikštelėje prie bažnyčios. Čia jau buvo nemaža kariuomenė. Kituose daliniuose buvo girdėti aukštaičiams neįprasta žemaičių šneka. Žygiavo žemaičių kuopos savanoriai, dainuodami:

Mūsų vadai narsūs,
Veda mus kovon
Ir drauge palaidos
žemelėn juodon...

Taikliai juos replikavo kuopos vyriausias karys, vadintas Dūkšto išvaduotoju. Jis sakė: kad į žemelę mus visus palaidos, tai faktas, bet kaip vadai ves mus į kautynes, tai dar klaustukas. Dūkšto išvaduotojas buvo nepriklausomybės kovų savanoris. 1919 metais, rusams užėmus Dūkšto miestelį, jis surinko pulkelį paauglių, kuriems įsakė visa gerkle šaukti "Valio!". Pats pliekdamas iš kulkosvaidžio, priverė raudonuosius bėgti. Šie manė esantys puolami nemažo lietuvių būrio. Dūkšto išvaduotojas niekada ir niekur nenusiimdavo šalmo.

Netrukus atėjęs karininkas iš bataliono štabo nuvedė savanorius į jų pozicijas rytinėje Sedos pusėje prie Pievėnų ir Telšių kelio. Įsakė nedėlsiant išsikasti apkasus.

Spalio 7-osios ryte arčiau kaleno sunkieji kulkosvaidžiai. Balgiant kasti apkasus, kuopos virėjai Jonas Saimininkas, du metus kovęsis Rytų fronto savisaugos batalione, ir Utenos gimnazijos

moksleivis Juozas Vanagas atgabeno pusryčius. Visų nuotaika buvo pakili, nors jautėsi savotiška įtampa. Iš štabo grįžęs būrio vadas A. Matulis pranešė, kad kuopos vadas padavė bataliono vadui raportą, atsisakydamas vadovauti kuopai. Kareiviai j tai visai nesureagavo, nes jo beveik nematydavo. Visus kuopos reikalus tvarkydavo būrių vadai.

Įdienojus į būrį atėjo Žeimelio gimnazijos lietuvių kalbos mokytojas, atsargos karininkas, aplankyti kuopoje tarnaujančio savo mokinio Vytauto Umbraso. Atsisveikindamas, spausdamas arčiau stovintiems kariams rankas, jis pasakė: "Dieve padėk jums, vaikeliai. Aš apėjau mūsų užimtas pozicijas ir jos velniškai man nepatinka". Tai taręs skubiu žingsniu grįžo į savo kuopą. Tuo metu jauni savanoriai nesugebėjo analizuoti užimamų pozicijų. Vadovavosi įsakymu, manė, kad vadai neklystantys. O kuopos užnugaris buvo bjaurus.

Nuo apkasų, kuriuos paskubomis buvo išsirausę be jokių perėjimų, maždaug už 200 metrų tekėjo arba, teisybę pasakius, telkšojo gili, dumblietais krantais Varduvos upė. Naudingą darbą ji atliko tik sukdama generolo Povilo Plechavičiaus malūno ratus.

Kairėje pusėje tyvuliavo gana ilgas ežeras, bet ten jau buvo kitos kuopos užnugaris. Žodžiu, pasitraukimui kelias buvo panašus į smailą sūrmaišį, kurio galas baigėsi vieninteliu prie malūno esančiu tiltu. Užblokavus artilerijos ugnimi tiltą, o tai vėliau ir atsitiko, kilo grėsmė kautis iki paskutinio šovinio ir žūti arba pasiduoti į belaisvę ir laukti iš raudonųjų malonės. Rusai belaisvius šaudydavo. Nuo 1943 metų gausėjo socialistinių lenktyniavimų. Jiems buvo išduodamos lenktyniavimo knygtės, kuriose kruopščiai žymėdavo nukautų priešų skaičių. Kas išrinko stabdomosioms kautynėms nevykusias pozicijas, leidusias žudyti vieniems kitus be jokios atodairos? Mūsų savanorių vadovybė gavo vokiečių Šiaurės fronto grupuotės vado įsakymą. Pastarasis matyt nusprendė, kad šios kautynės yra tik grandis būsimų kautynių Vokietijoje, kur vermachto kariai iš paskutiniųjų kausis už savo žemę. Kam jiems žūti svetimoje Lietuvoje. O lietuviai jam nerūpėjo. Tokios mintys kilo praėjus keliasdešimčiai metų. O tada jauni vaikinai apie tai negalvojo. Žinojo tik, kad įsakymą reikia vykdyti.

Vidurdienį visai priartėjo mūsų dundės. Anksčiau nustatyto laiko savanoriai gavo pietus, kurių metu atėjo naujai paskirtas kuopos vadas. Visai nepašus į prityrusį frontininką, vilkintis labai tvarkingą uniforma, mūvintis geltonos odos pirštinėmis, nors saulė ganėtinal

šildė. Jis buvo panašesnis į štabo karininką, negu į fronto vyrą. Aple 14 valandą pro pozicijas pravažiavo trys vokiečių "Tigrai", po keletą kareivių ant kiekvieno. Būrio vadui paprašius tankistus paremti savo ugnimi prieš atslenkančius bolševikų tankus, buvo išgirstas atsakymas, jog vokiečiai neturintys šovinių. Jie traukėsi, baigę šovinių atsargas, purvini, išvargę, dulkėti, žibėjo tik akys ir dantys. o savanoriai laukė priešo tankų, ginkluoti prancūziškais šautuvais, kiekvienos kuopos būryje taurėdami tik po du tankų naikintojus su panceraustais, palikti likimo valiai prieš keliasdešimties rusų tankų T-34 divizioną. Paskutinį šios kovos etapą gerai mena tankų naikintoju tame pragare buvęs šios knygos autorius.

Rytmetį, kai kuopos vyrai kasė apkasius, aš su kitu tankų naikintoju savanoriu Bronium Zabiela, paėjome apie 200 metrų į priekį nuo mūsų pozicijų, senkapių link. Čia, maždaug per 50 metrų vieną nuo kito, išsikasėme negilų apkasą, kad iš jo klūpant galėtume paleisti sviedinį į atropojantį tanką. Gerai užmaskavę apkasus, juos nurodėme A. Počebutui, savo ir kaimynystėje esančių 4 sunkiųjų ginklų kuopos vadui kapitonui. Pasakė, ne ir savo galimo atsitraukimo kryptį, jeigu gyvi liksime. Tai buvo būtina, kad atsitraukiančių tankų naikintojų savo ugnimi nesunaikintų savieji. Kai pamatėme vokiečių tankus, supratome, jog laikas veikti. Pagriebę po du panceraustus ir pasikabinę po kaklu automatus, nuskubėjome kiekvienas prie savo išrausto apkaso. Ilgai laukti nereikėjo. Rusų tankai jau buvo per 300-400 metrų; pėstininkų ant jų nesimatė. Lyg žvėrys prieš savo auką, tankai sustojo, iššovė po 2-3 kartus iš artilerijos pabūklų ir vėl slinko į priekį. Riedėjo lėtai, lyg kažko bijodami. Kai artimiausias tankas priartėjo per 60-70 metrų nuo manęs ir sustojo eilinei salvei, paspaudžiau pancerausto mygtuką ir po kelių akimirų išgirdau du čaižius sproginimus. Šovė ir Zabiela. Savo paskirtį abu atlikome. Tas priešo tankas su savo įgula daugiau nebeniokos Lietuvos žemės. Matyt, nesitikėdami tokio pasveikinimo, kiti tankai sustojo ir įnirtingai pradėjo šaudyti iš savo pabūklų į miestelį. Artėjo ir pėstininkai. Juos laikinai sustabdė uraganiška kapitono A. Počebuto kuopos sunkiųjų minosvaidžių ugnis. Per mano ir Zabelos galvas, maždaug šimtas metrų priekyje, be paliovos sproginėjo minos, su žeme maišydamos pakilusius į ataką raudonųjų pėstininkus. Aš susikūprinęs skubėjau saviems anksčiau nurodyta linkme, savo kuopos apkasų link. Savanoriai apkasuose iš visų turimų ginklų šaudė bolševikų

pėstininkus, kurie, šaukdami "Ura", tankų priedangoje veržėsi pirmyn, nors septyni jau degė. Pancerfaustais juos guldė kovos lauke persigrupavę kiti bataliono kariai. Turėdami dešimteriopai daugiau karių ir ginklų, priešai, tankų remiami, artėja prie miestelio, kad užimtų abiemis kovojančioms pusėms reikalingą tiltą.

Pro mūsų antro būrio pėstininkų pozicijas prasiveržė vienas tankas, ir, be perstojo šaudydamas iš kulkosvaidžio, riedėjo Sedos bažnyčios link. Būrio vadas Matulionis, matydamas, kad dar turiu vieną pancerfaustą, davė man ženklą. Nejausdamas baimės tik įniršį, nepaisydamas sproginėjančių artilerijos sviedinių, peršokau per kapinėse iškastus žiedinės gynybos apkasus, iš kurių kitos kuopos vyrai šaudė. Tada, atsirėmęs prie namo sienos, antrą kartą šiose kautynėse paspaudžiau "tanko kumštelės" mygtuką. Mano paleista granata sprogo, uždegdama riedantį tanką. Grožėjausi liepsnojančia ugnimi, bet išgirdau kulkosvaidininkų - Leono Kirdeikio ir Domo Gečo balsus: įsakymas trauktis! Iš tiesų bolševikų automatininkai, pralaužę mūsų gynybą, įsiveržė į miestelį. Mūsų vyrai granatomis ir šautuvų ugnimi bandė priešintis, išnaudodami kiekvieną priedangą. Prie jų prisijungiau ir aš. Bet padėtis kritiška. Gečo kulkosvaidžio diske liko keli šoviniai, o Kirdeikio - tik viena apkaba. Norime pasiekti miestelio alkštę, bet iš tos pusės iššokę puolė priešų automatininkai. Mes trise staigiai sukome į upės pusę vedančią gatvelę ir, sugulę prie nedidelio namelio, gelbėjomės paskutiniais šoviniais. Kirdeikis atsiklaupęs lenkė pracūziško šautuvo durtuvą ir šoko pirmyn prieš ateinančius į mus bolševikus. Bet po kelių žingsnių krito. Bolševikų automato serija jį paguldė. Gečas pasisuko į mano pusę, norėdamas nuo diržo nusegti paskutinę granatą, bet jį kliudė kulka. Pažkokios jėgos pastūmėtas, aš griebiau Gečo granatą ir sviedžiau į priešais besiantinančius raudonuosius. Granata sprogo.

Iš Sedos kautynių pralaimėjimo galima daryti šias išvadas.

1. Prieš keliskart ginklais ir žmonėmis skaitlingesnį priešą lietuviai savanoriai drąsiai stojo į kautynes. Tačiau neturėdami prieštankinės artilerijos ir automatinų pėstininkų ginklų, atmušti bolševikų puolimo neįstengė. Aštuoni rusų tankai buvo sunaikinti tik pancerfaustais. Greitomis pirmam savanorių pulkui skirti prieštankiniai pabūklai turėjo skirtingo kalibro sviedinius. Artilerijos kuopa buvo tik pradėta kurti.

2. Stabdomosioms kautynėms buvo parinkta netinkama vietovė. Maždaug per 250-300 metrų nuo batalionų užimtų priekinių pozicijų tyvuliavo gili, dumblyta, pelkėtasis krantais Varduvos upė. Judrioms kautynėms nebuvo jokios manevravimo erdvės.

-----*

2. Traukiantis į vakarus

Bridome per kraują
Kraštan Vokietijos,
Žuvom jauni, gražūs
Kaip žiedai lelijos.

Tas sunkias kovos dienas prisimena Pranas Namajūnas:

Baigiantis šautuvų ir kulkosvaidžių šoviniams, matėme plikomis rankomis nesulaikysią ginkluotų rusų lavinos. Skyrininkas Narbutis įsakė atsišaudyti (kas turi kuo) ir trauktis. Pranas Čepėnas, Jonas Talanskas, Antanas Palvenis ir aš, Pranas Namajūnas, iššokome iš apkasų ir slinkome į Sedos miestelį. Atsišaudydami traukėme bažnyčios link. Staiga pamatėme prie bažnyčios stovintį rusų tanką. Jis kulkosvaidžiu be paliovos šaudė į kitoje upės pusėje žaliuojančią pievą, kurioje kovojo kito būrio vyrai. Išgirdome garsų sprogimą ir pamatėme, kad tankas dega. Ačiū Dievui, pagalvojom, ir tam tankų naikintojui, kuris nutildė ugnimi spjaudančią metalo dėžę. Tačiau rusai, įsiveržę į miestelį, įnirtingai šaudė į pietinę Varduvos upės pusę, per kurią rėlėsi Sedos gynėjai. Įbėgę į bažnyčios šventorių, pamatėme iš kitos upės pusės mūsų link pastumtą mažą valtėlę, į kurią visi keturi nebūtume tilpę. Pranas Čepėnas, turėdamas didesnį kautynių patyrimą, įsakė: "Dviese skubiai kelkitės per upę, ir, atstūmę valtėlę, traukitės per pievą, bet paupiu į pietus. Mes dviese dengsime atsitraukimą.". Tai pasakęs, prigulė prie rusiško kulkosvaidžio, o aš leidau šūvį po šūvio savo prancūzišku šautuvu į puolančius raudonarmiečius. Talanskas ir Palvenis greitai persyrė į kitą drumzlinos upės pusę ir grąžino mums valtėlę. Mes, žaibiškai į ją įšokę, kaip mat pasekėme jais. Traukėme medžiais apaugusiais upės krantais, kurie mus slėpė nuo rusų, į pietų pusę. Ten mūsų laukė ir anksčiau persikėlę Palvenis ir Talanskas. Į pietus traukėmės

neatsitiktinai. Klampiais krantais, gana gili Varduvos upė prieš tankams buvo neįveikiama. Jie puolimo smaigalį nukreipė vieninteliu tankams tinkamu keliu link tilto, esančio prie Plechavičiaus malūno. Ten ilgai virė kautynės, iki baigėsi mūsų vyrų šaudmenys. Sedos gynėjai be prieštankinės artilerijos nepajėgė išsilaikyti, traukėsi Dagių plentu link Barstyčių. Ten buvo iš anksto iškasti prieštankiniai grioviai ir paruošti pėstininkams gynybiniai apkasai. Tuo tarpu mes keturiose ėjome į pietvakarius ieškoti kokio nors karinio dalinio, kad prie jo prisijungtume. Toks Prano Čepėno planas buvo geras. Rusai, pagrindinį puolimą sutelkę Barstyčių link, pietvakarių pusę paliko. Kiti rusų daliniai Telšius užėmė spalio 9 dieną.

Mes purvini ir alkani, nešdami šautuvus, kuriems liko tik po kelis šovinius, vakarop sutikome vokiečių kuopą, traukiančią Šilutės link. Pranas Čepėnas, laisvai kalbantis vokiškai, kuopos vadui apibendrina Sedos kautynes ir prašė priimti mus į jo kuopą. Kapitonas mielai sutiko, pavalgydino, išdavė kiekvienam po milinę. Žuvusius karius vokiečiai laidodavo be milinių, įdėję į karstą arba specialų popierinį maišą. O kur buvo mūsų skyriaus milinės? Prieš kautynes, maždaug 13 valandą, kuopos virėjai Kirdeikis ir Vanagas atvežė mums pietus. Mūsų būrys, laukdamas kautynių, nutarė savo naujas milines pasiųsti su virėjais į užnugarį. Spalio 7-osios popietė buvo šilta ir saulėta. Norėjome, kad lengviau būtų kautis. Mums buvo pasakyta, jog kautynės bus neilgos, mums padėsia vokiečių tankai. Cheminiu pieštuku tvarkingai paženklintos - užrašėmė savo pavardes ir dalinio numerius - milinės buvo išgabentos. Vėliau labai apgailėstavome tokį lengvabūdišką žingsnį. Kautynėse keletas vyrų, patekusių į nelaisvę, turėjo šalti bevelk iki lapkričio pabaigos. Negailestavo tik žuvusieji. Milinių jiems nereikėjo. Juos palaldojo tik su baltiniais. Visa kita nuplėšė raudonieji, kad iškeistų su gyventojais į samagoną.

Taip mes, būvę pirmo savanorių pulko pirmos kuopos kareiviai, po nesėkmingų Sedos kautynių, tapome "N" vokiečių kuopos kariais. Prancūziškiems šautuvams šovinių jau neturėjome, tad gavome vokiškus šautuvus su daugybe šovinių, o Pranas Čepėnas savo kulkosvaidžiul - rusiškų šovinių. Pirmąją po kautynių naktį, gerai išsimiegoję (prieš tai naktis buvo bemiegė), anksti rytą išžygiavome Klaipėdos - Tilžės paplente Šilutės link. Šią svarbią magistralę rusai stengėsi perkirsti, nutraukdami Klaipėdoje esančiai vokiečių

kariuomenei tiekimą. Matyt, jie nesitikėjo spalio 7-osios puolimu užimti Klaipėdą. Kaip vėliau paaiškėjo, šia kryptimi veržėsi ir Lietuvos 16-osios divizijos raudonieji daliniai. Atžygiavusi prie Usėnų gyvenvietės, kuopa išsikasė apkasus ir laukė sovietų puolimo. Pranas Čepėnas, kuris buvo vertėjas ir tarpininkas su vokiečiais, mums pasakė, kad kalbėjosi su vokiečių tankistais, kurie tikino dalyvausią kautynėse. Rytą dieną apie 11 valandą, rusai, matyt, sulaukę savo artilerijos, pradėjo gana smarkiai apšaudyti mūsų pozicijas. Pasibaigus artilerijos paruošiamajam puolimui, kai priešų pėstininkai turėjo kilti į puolimą, mums buvo duotas įsakymas pereiti į kontrapuolimą. Mūsų kontrapuolimą rėmė 6 tankai, kurie buvo didelė fizinė ir moralinė pagalba. Nors raudonieji gana aršiai priešinosi, bet buvo nublokšti atgal. Tilžės - Šilutės - Klaipėdos plentas liko vokiečių kontroliuojamas. Tai buvo paskutinės kautynės Lietuvos žemėje. Mes lietuvių kariams gėdos nepadarėme. Po kautynių mūsų kuopos vadas paspaudė mums rankas ir pasakė: "Lietuviai geri kariai!"

Po kelerių metų, grįžęs iš sovietų belaisvių lagerio, sužinojau, kad prie Usėnų rusų pusėje kovėsi mano gerai pažįstamas Antalieptės miesto žydas Kacas. Jis, matyt, buvo geras kareivis, gavęs sovietinio didvyrio vardą.

Po šių kautynių mus globojančią kuopą nusiuntė į Tilžę. Pietinėje miesto dalyje, prie Nemuno, užėmėme gynimosi pozicijas, kurios buvo gerai įrengtos. Rytų Prūsijoje visi pastatai mūriniai. Kare jie buvo naudojami kaip gana patikimi atsparos punktai. Juos sugriauti galėjo tik lauko artilerija. Ten buvo įrengti kulkosvaidžių lizdai ir net prieštankiniai pabūklai. Lygiame krašto reljefe iš tokių atsparos punktų apšaudomas plotas buvo gana didelis. Įrengti apkasai ir pėstininkams. Išdėstyti taip, kad iš jų galėjai šaudyti flanguojančia ugnimi į visas puses. Kautynėms sąlygos buvo gan geros. Tačiau kovą lėmė ne kovinis meistriškumas, kariuomenės paruošimas, o didžiulė priešų jėgų persvara. Verta prisiminti kovojusių jėgų santykį. Čia kariavo generolo pulkininko G. Reingardo vadovaujama vokiečių grupuotė, kurios pagrindą sudarė Rytų fronto "Centro" armija, vėliau pavadinta "Nord". Joje buvo keturiasdešimt viena divizija: trisdešimt keturios pėstininkų, trys tankų ir penkios motorizuotos. Čia kariavo 580 tūkstančių kareivių ir 200 tūkstančių folkšturmo kovotojų. Ginkluotę sudarė 8200 patrankų ir minosvaidžių, apie 700 tankų ir savieigių pabūklų. Jai priklausė 6-ojo oro laivyno 525 kovos lėktuvai, kurie

bazavosi Sambijos pusiasalyje. Bolševikai Rytų Prūsijos operacijoje dalyvavo antrojo ir trečiojo Baltarusijos fronto jėgomis. Antrajam Baltarusijos frontui vadovavo maršalas K.Rokosovkis, trečiajam - generolas D.Černiachovskis. Abu šie frontai turėjo keturiolika pėstininkų armijų, vieną tankų, dvi aviacijos armijas, šešis tankų, šešis mechanizuotus ir šešis kavalerijos korpusus. Abiejuose frontuose buvo sutelkta 1670 tūkst. kareivių, 28360 patrankų, minosvaidžių, 3300 tankų ir savaeigių pabūklų, 3000 kovos lėktuvų. Karių ir technikos santykis tarp rusų ir vokiečių buvo toks. Rusai turėjo daugiau pėstininkų - 2,8 karto, artilerijos - 3,4, tankų - 4,7, aviacijos - 5,8 karto. Tai anksčiau ar vėliau turėjo lemti kovos eigą. Vieni aršiai, nepaisydami nuostolių, puolė, kiti dar įnirtingiau gynėsi. Būdavo tikra šventė, kai, pabuvus savaitę pirmose linijose, duodavo 2 - 3 dienas pailsėti. Tokia galimybė mums pasitaikė 1944 metų Kūčių ir Kalėdų dienomis. Vokiečiams Kalėdos - didžiausia šventė. Netgi tūnodami pirmose fronto linijose prie kulkosvaidžių ar artilerijos pozicijose, kareiviai turėdavo puoštas eglių šakeles. Kiekvienas kareivis gavo po šventinį paketą. Jame buvo plytelė šokolado, pakelis sausainių ir cigarečių, apie 300 gramų degtinės. Mūsų kuopos antrasis būrys Kūčių vakarą sutiko antrose gynybos linijose, mūriniame tvartelyje. Vidutinio amžiaus būrininkas, Klaipėdos krašto vokiečių, kalbantis lietuviškai, parengė bendrą Kūčių stalą. Ant jo žibėjo nedidelė eglutė, apšviesta vaško žvakute, ir grojo patefonas. Visiems atsistojus, būrininkas paskaitė maldą. Apvaizdos prašydamas, kad būrys sulauktų ir kitų Kūčių. Po maldos paspaudė kiekvienam rankas, linkėdamas išlikti gyviems šiame pragare. Iš klausę patefonu pagrotos giesmės "Tyli naktis, šventa naktis", sušildžiusios mūsų širdis taikos viltimi, persižegnojome, susėdome prie stalo. Tai buvo paskutinė mano Kūčių vakarienė su tėvynainiais. Tilžės prieigose rusai buvo sutelkę itin daug artilerijos. Vieno kilometro puolimo ruože jie turėjo nuo 150 iki 220 pabūklų, šimtus tankų, daug lėktuvų. Didelė rusų ginklų bei žmonių persvara Rytų Prūsijos operacijoje nelėmė greitos jų pergalės. Apie šią operaciją rusų maršalas Vasilevskis rašė: "Priešas neregėtu atkaklumu ir žvėrišku įniršiu kovėsi už kiekvieną žemės pėdą. Jis stengėsi sulaukyti mūsų puolimą, išnaudodamas kiekvieną, nors menkiausią gynimosi liniją. Trečiojo Baltarusijos fronto kariai nuolatinėse kautynėse buvo labai išvarginti, turėjo didelių nuostolių, o papildyti smarkiai prarėtėjusiems daliniams nebuvo rezervų. Blogos klimatinės

sąlygos labai ribojo puolimo eigą. Šis puolimas, turėjęs tikslą suskaldyti priešo grupuotę, savo tikslo nepasiekė".

1945 m. sausio 12 d. raudonarmiečiai pradėjo Tilžės puolimą. Dviejų su puse kilometro pločio ruože sausio 15 d. jie leido į ataką 211 šaulių divizija, 28 tankų brigada, 33 tankų ir 350 sunkiosios artilerijos pulkus, bet kontratakomis buvo sulaukyti. Sausio 16 d. vokiečiai net 16 kartų kontratakavo rusus. Čia žuvo Pranas Čepėnas. Mes šiame uragane, savo kuopoje likome trys lietuviai. Sunku pasakyti, kiek iš viso lietuvių čia kovėsi. Lapkričio mėnesį sužinojome, kad Rytų Prūsijos Labau vietovėje yra maždaug bataliono dydžio lietuvių būrys iš buvusios Savanorių divizijos. Vėliau, ginant Karaliaučių, 391 pulke mačiau tankų desantą su trispalviais skydeliais ir užrašu "Lietuva" ant rankovių.

1945 m. sausio 19 d. rusai užėmė Tilžę. Labai praretinti gynybos mūšiuose vokiečių daliniai buvo pakeisti trimis iš Kuršo grupuotės pervestomis pėstininkų divizijomis. Mūsų kuopą su kitais daliniais paruošė performuoti prie Karaliaučiaus. Kuopos kariai galėjo pereiti į priešlėktuvinės Berlyno gynybos dalinius. Mano ginklo draugai Antanas Palvenis ir Jonas Talanskas stojo į tuos dalinius, vildamiesi patekti anglams arba amerikiečiams į nelaisvę. Už Atlanto jie turėjo giminių. Aš nieko neturėjau, todėl svajojau, pasibaigus šiai mėsmalei, grįžti į Aukštaitiją, sukurti šeimą ir, klausydamasis vyturėlio giesmės, sekti paskui plūgą. Todėl perėjau į 391 pulką. Apie mirtį visai negalvojau, netgi neįsivaizdavau, kad galėčiau žūti svetimoje žemėje. Nors iš senovės ši žemė buvo mūsų. Prasidėjo paskutinis kovos etapas - Karaliaučiaus gynimas. Vadovavo pėstininkų generolas Otto von Liašas, turėjęs penkias pėstininkų divizijas, keletą pavienių pulkų, tvirtovės apsaugą ir falkšturmo dalinius. Iš viso Karaliaučiaus gynėjų buvo apie 130 tūkstančių. Jų ginkluotė - apie 4000 patrankų, apie 100 tankų ir 170 kovos lėktuvų. Karaliaučių puolė maršalo Vasilevskio vadovaujamas trečiasis Baltarusijos frontas. Jam priklausė 32 (vadas generolas Sedoboroda) ir 50 armija (vadas generolas Ozerovas), 11 gvardijos armija (vadas generolas Galickis), 39 armija (vadas generolas Liubikovas). Puolimo pradžioje šios armijos turėjo 5000 patrankų ir minosvaidžių, iš kurių 47 procentų buvo 203 - 305 mm kalibro. Pėstininkų divizijos buvo apginkluotos 152 - 203 mm kalibro minosvaidžiais. Karaliaučiaus kanalo zonoje rusai ant geležinkelio bėgių turėjo baterijas įtvirtintiems inžineriniams įrengimams naikinti.

Minėtose baterijose buvo vienuolika 130 mm kalibro pabūklų ir keturi 180 mm kalibro pobūklai. Pabūklų tolišauda siekė 34 kilometrus. Rusų armiją iš oro rėmė dvi aviacijos armijos trečiojo Baltarusijos fronto, Leningrado fronto aviacija, antrojo Baltarusijos fronto aviacija, Baltijos fronto aviacija ir 18 oro armijos sunkieji bombonešiai. Šiai operacijai rusai turėjo 2500 kovos lėktuvų. Jai vadovavo maršalas Novikovas.

Karaliaučiaus puolimo dienomis nuo 1945 m. balandžio 6 iki 9 d. buvo atlikta 13900 lėktuvų antskrydžių, kurių metu numesta 4456 tonos bombų. Keturias dienas virė kautynės.

Vokiečių pozicijas be perstojo pliekė raudonarmiečių sunkioji artilerija, skrisdami banga po bangos, bombardavo sunkieji bombonešiai. Rusų aviacijai bombarduoti Karaliaučių talkino anglų bombonešių eskadrilės. Karaliaučiaus gynėjai apkurto nuo didelės artilerijos kononados ir bombų sproginėjimų. Vadų įsakymus suprasdavo tik iš gestų. Kai su 391 pulko kareiviais patekau rusams į nelaisvę, negalėjau susikalbėti, nes nieko negirdėjau. Savo pavardę ir vardą į belaisvių registracijos lapą įrašiau tik tada, kad rusas, išsiėmęs savo kareivio knygutę, pirštu parodė joje įrašytą savo vardą ir pavardę.

Nesupratau, kas rusus taip traukė į mirtį. Bolševizmo idėjos ar tėvynės meilė, pažadai panaikinti kolchozus? Turbūt ne. Juos varė į mirtį baimė, NKVD baimė. Aklas fanatizmas ypač reiškėsi antrą puolimo dieną, veržiantis per Priegliaus upę prie citadėlės ir įgulos bažnyčios. Vokiečių kulkosvaidžių ir minosvaidžių sutelktinė ugnis iš citadėlės priguldydavo per upę besikeliančių rusų tiek, kad kurį laiką per savo draugų lavonus jie bėgo kaip per tiltą. Stovintis upės vanduo nenunešdavo žuvusiųjų. Kritusieji grimzdavo gilyn, kiti guldavo ant jų. Susidarė lavonų tiltas.

Karaliaučiaus komendantas Otto von Liašas prisiminė: "Pirmąsias dvi gynimosi dienas vokiečių kareiviai kovėsi įnirtingai, nors priešas buvo daug kartų gausesnis žmonėmis ir technika. Jie Kenigsbergo puolimui sutelkė pasiutiškai daug aviacijos ir artilerijos. Trečia gynimosi diena pakeitė didvyrišką mūsų kariuomenės pasipriešinimą. Milžiniška artilerijos ir aviacijos ugnis, be paliovos piekianti į mūsų pozicijas, sutrikdė ryšius. Mes negalėjome susisiekti su grupuočių štabais. Nesitikėjome, kad Kenigsbergo tvirtovė taip greitai kris. Čia palaidojome šimtatūkstantinę savo armiją." "Rusų karinė vadovybė gerai paruošė ir labai greitai įvykdė Kenigsbergo operaciją" – taip apibūdino Kenigsbergo kritimą jo komendantas. Jis

pats buvo kilęs iš Rytų Prūsijos, Morungeno miesto. 1914 metais būdamas leitenantu, dalyvavo kautynėse prie Tenenbergo pirmos kavalerijos divizijos sudėtyje prieš rusų generolo Samsonovo armiją. Tuo metu vokiečiai prie Mozūrų ežerų nugalėjo rusų armiją. Praėjus trisdešimčiai metų, generolas Liašas nepajėgė apginti Karaliaučiaus.

Mūsų kelių tūkstančių belaisvių grupę, kurioje buvau ir aš, Pranas Namajūnas, atgabeno į Daugpilio belaisvių stovyklą. Tai buvo maždaug už 40 kilometrų nuo mano gimtinės. Prieš patekdamas į belaisvių ešeloną, nusiplėšiau visus skiriamuosius ženklus, kad būčiau panašus į išvežtąjį darbams, o ne į kareivį. Tas man iš dalies padėjo. Be to, buvau sužeistas į koją. Žaizda buvo nepavojinga, bet aš sąmoningai jos negydžiau. Būdamas ligonis ir, matyt, neblogai charakterizuotas Daugailių valsčiaus, 1945 m. rudenį buvau paleistas iš lagerio."

3. Kelias atgal

Pavasaris laukais jau eina,
Lakštutės čiulba vakarais ...
Mergaitė, papuoški mano kapą
Baltais akacijų žiedais.

Žmogus turi įgimtą savisaugos instinktą, kuris itin ryškus, kilus grėsmei. Tai patyriau aš, šios knygos autorius. Metęs granatą į besiantinančius rusus, lyg kažkieno blokštas, šokau per atvertas į prielangį namo duris. Granatos sproгимui nuaidėjus, jau buvau pro lubose esančią skylę atsidūręs namo palėpėje. Šis mano beginklio kareivio išsigelbėjimas buvo laikinas. Prie pat namo gulėjo kritę mano draugai Leonas Kirdeikis ir Vytautas Gečas. Netoliese buvo sukniubę ir mano sviestos granatos amžinai nutildyti okupantų automatininkai. Atėję paimti nukautų savųjų arba nuauti mano žuvusiųjų draugų batų, raudonarmiečiai galėjo apieškoti namą ir jo palėpę. Nutilus kautynių triukšmui, jie kalbėjosi su mane priglaidusio namo šeimininku ir buvo pas jį užėję. Ačiū Apvaizdai, į palėpę nežvilgterėjo. Beviltškumo jausmas ir neturėjusių kuo gintis draugų mirtis mane labai slėgė. Mes, idealistai, šventai tikėjome tuo, ką sakė karinė vadovybė. Prieš kautynes buvome nuteikti, kad lengvaisiais pėstininkų ginklais mes tik

padésime vokiečių tankistams kautis su rusų pėstininkais, o ne kovoti prieš tankus ...

Ilgainiui kovos įkarščio sukeltas jaudulys praėjo. Ėmiau planuoti, kaip iš šio apsupimo išėiti. Stresas sumažėjo, prisiminus daktaro J. Steponavičiaus žodžius: "Apvaizda kiekvienam žmogui yra paskyrusi likimą. Jeigu jau lemta kyboti kartuvėse, tu niekuomet nenuskėsi jūroje".

Mano palėpėje buvo labai daug voratinkliais aptrauktų rakandų: sulūžusių namų apyvokos reikmenų, senų skudurų. Matyt, gyventojai labai retai čia užsukdavo. Namu lubos buvo užbertos spaliais, šilumai sulaukyti. Nusprendžiau pirmiausia užsimaskuoti ir laukti, kas bus. Spaliais apsiopyliau šalmą ir mašinpistolę, kurioje nebuvo nė vieno šovinio. Prakaituotą galvą apsimūturiačiau sudėvėta skepeta. Stengdamas neardyti voratinklių dekoracijos, įlindau į patį palėpės kampą, apsibarsčiau spaliais, užsimaskavau skudurais. Jeigu kas nors būtų žvilgtelėjęs į mano prieglobstį, be didelės čia esančios maišalynės, nieko nebūtų pastebėjęs. Namas buvo žemas. Aš įlypėjau per 4-5 metrus nuo sovietinių kareivių, kurie čia pirmą dieną zujo kieme, todėl aiškiai girdėjau jų pokalbius. Atskirdavau ir šnekučiuojančių šelmininkų balsą. Supratau, kad sovietinių tankų smaigalys įstrigo prie Barstyčių prieštankinių griovių. Šiuos griovius kasė ir vokiečių varomai Sedos miestelio gyventojai. Tyliai lindėjau spalijų guolyje visą dieną. Naktį gerai miegojau, pabudau pailsėjęs ir geriau nusiteikęs. Kai namo gyventojai išėjo, atsikėliau ir pažvelgiau pro mažą palėpės skliauto langelį. Vaizdas mane sukrėtė. Regėjimo plote suskaičiavau aštuoniolika nukautų mūsų kareivių. Traukdamiesi Dagių-Barstyčių link, jie pateko į kryžminę tankų kulkosvaidžių ugnį. Arčiausiai upės ant lengvojo kulkosvaidžio buvo sukniubęs baltaplaukis kareivėlis. Matyt, kulkosvaidžio ugnimi stengėsi slopinti priešus, kad jo draugai galėtų trauktis į Barstyčius. Už kelių metrų nuo jo, nukritusiu šalmu, apglėbęs šautuvą, ilsėjosi jam talkinęs draugas. Kiti parkritę, išmetę į šalį ginklus. Iš jų padėties galėjau spręsti, kaip jie narsiai kovojo iki paskutinio šovinio. Sukrėstas tragiško vaizdo, vėl guolyje užsimaskavau. Ėmė kankinti alkis, nes antra para nieko burnoje neturėjau. Kuprinę su maistu, prieš kautynes palikau savo skyriaus draugams. Šliauždami su Bronium Zabiela prieš tankus turėjome būti lengvi ir vikrūs. Apie maistą stengiausi negalvoti. Tai iš dalies padėjo. Klausydamasis kalbos aplinkinių žmonių, kurie smalsiai

apžiūrino žuvusiuosius, sužinojau, kad Sedos klebonas kunigas Vilutis rengiasi juos palaidoti. Jau gavęs iš vietinės miestelio valdžios sutikimą. Taip malšindamas vis didesnį norą valgyti, praleidau dvi dienas.

Trečią rytą, tyliai prislinkęs prie lango, pamačiau savo draugus nurengtus ir paliktus tik vienais marškiniiais. Ginklai buvo surinkti. Kas taip padarė, galėjau tik spėlioti... Visus spalio 7 - ją Sedoje žuvusius kareivius, per 100 vyrų, tą dieną palaidojo kapinių teritorijoje buvusiuose gynybiniuose apkasuose. Nugirdau, kad jie buvę dviem eilėmis suguldyti apkasuose, suremtomis galvomis, o du karininkai, Puodžiūnas ir Počebutas, palaidoti bendrame kape šalia prieš dvi savaites mirusio pulkininko Mečio Kareivos kapo.

Kunigas Vilutis buvo surinkęs visų žuvusiųjų dokumentus, kad praneštų jų giminėms, bet NKVD juos atėmė. Dėl to tylose Sedos kapinėse ilsisi daug nežinomų savanorių pulko karių.

Trečios dienos pavakarę, jausdamas ilgiau neištversiąs, nutariau išbandyti laimę. Palaukęs iki gyventojų iki namuose vieni, pakėliau prieangio lubose esantį dangtį ir pašaukiau šeimininką. Jis ne tiek nusigando, kiek nustebo, pamatęs mane vokiškai vilkintį, lietuviškai kalbantį. Nežinojo turįs tokį nepageidaujama gyventoją. Jei mane priešai rastų, jo irgi nepaglostytų. Jis man davė indelį vandens, gabalą duonos, sūrio ir užmetė į viršų gana gerą paltą. Iš jame rasto raštelio sužinojau, kad paltas priklausė mūsų kuopos virėjo pavaduotojui, su kuriuo mokiausi Utenos gimnazijoje, Juozui Vanagui. Taigi, šis doras apie 30 metų žemaitis, gyvenantis su žmona ir 5-6 metų sūnumi, man padėjo. Susikrovęs į maišą uniformą, gerus italių kalnų šaulio batus, maisto, išklausęs nuoširdžių jo patarimų, kuriuo keliu traukti į Telšius, apsilikęs dovanotu paltu spalio 10 dienos pavakare pradėjau savo kelią į rezistencinės kovos apimtą tėviškę.

Keistokai jaučiausi išėjęs. Sedos miestelyje knibždėte knibždėjo į vakarus skubančių rusų kareivių. Jie įvairaus amžiaus, gerai ginkluoti. Kartu su beūšiais jaunuoliais, žengė, machorkos suktines traukdami, seniai, užsikabinę šautuvus su užmaitais 170 cm durtuvais. Dar nešėsi sunkiojo minosvaidžio lafetą arba jo vamzdį. Kiti, tarškėdami grindiniu, tempė "Maksim" tipo sunkiuosius kulkosvaidžius. Antrieji kulkosvaidžio numeriai vos vilko kojas nuo šovinių juostų naštos. Jos kybojo, permestos per pečius, Slinko kareiviai pavargę, nekalbūs, susirūpinę, nekrepdami į šalis dėmesio,

matyt, žinodami, kad jų draugai iš antrojo ir trečiojo ešelono bus išrankioję, kas geresnio pasitaikė po ranka. Aš irgiėjau nesidairydamas, kad neatrodyčiau smalsuolis. Laikiausi gerojo žmogaus patarimų, kuriuos jis davė man išeinančiam. "Kieno nors šaukiamas, iš karto nekreipk į tai dėmesio, nuduok, kad neišgirdai. Nesistenk bėgti, nes mūsų lygumose nuo raudonarmiečių kulkos niekur nepabėgsi. Jeigu tave Dievas išsaugojo Sedoje, matysi, nebus lemta žūti ir kelyje į namus. Kareiviai nekreips į tave dėmesio, nes neatrodai įtartinas. Daugiau saugokis vietinių valkatų, su raudonais raiščiais ant rankovių. Jie daug pavojingesni už kareivius. Sulaikytas, parodyk dokumentą. Jis tau gali tarnauti iki Panevėžio." Iš tiesų mano šeimininkas, kartu su drabužiais įdavė aprintą Gruzdžių žemės ūkio mokyklos moksleivio pažymėjimą, išduotą Vytautui Žilvičiui. Mokinio vardą ir pavardę, matyt, jis pats sugalvojo. Pažymėjimas buvo be nuotraukos, o mano paties išvaizda ir įrašyti jame gimimo metai visiškai atitiko. Sulaikymo atveju nusprendžiau sakyti buvęs vokiečių išvartas kasti prieštankinių griovių. Ačiū Apvaizdai, pažymėjimo rodyti niekam neteko.

Nuslopinęs nejaukų jausmą, žingsniavau neslūbėdamas - buvau labai pavargęs. Kairėje pusėje palikęs savo buvusius apkasus, pasukau į Telšių vieškelį. Labai norėjau į juos pažiūrėti; juk ne vienas mūsų kuopos kareivis, pakirstas prieš kulkos, čia užmigo amžinu miegu. Bet susilaikiau. Netoli apkasų baltuojančioje sodyboje vaikščiojo žmonės, kurie prieš kautynes iš savo namų buvo pasitraukę. Slampinėdamas apie apkasus būčiau sukėlęs įtarimą. Kas žino, kas jie tokie? Gal jau tapo okupacinės valdžios pagalbininkais. Be to, maišelyje nešiau si savo karišką milinę, kuri aptikta mane išduotų. Mažiau besutikdamas kareivių, spartinau žingsnį. Spalio vakarai tamsūs, o norėjau bent prieblandoje pasiekti vakarinėje Plinkšių ežero pusėje Vainausko sodybą. Su Vainausku buvome susipažinę anksčiau. Tai buvo malonus vidutinio amžiaus ūkininkas. Jo sūnus Pranas buvo "Vanagų" kuopos savanoris. Kuopa Plateliuose intensyviai ruošėsi partizaninėm kovom. Spalio devintosios vakare atvykau pas Vainauskus. Mane atpažinęs šeimininkas gerokai nustebė, kad likau gyvas iš tokio Sedos sūrmaišio. Jo sūnus, kovęsis "Vanagų" kuopoje ir grįžęs po Sedos kautynių pasakojęs, kad kuopa priešpuolyje tarp Pievėnų ir Telšių visa žuvo. Tai buvo tiesa. Jis pats, dalyvavęs Sedos kautynėse šiaurinėje miestelio dalyje, galėjo šiaip

taip atsitraukti. "Vanagų" kuopą sudarė vietiniai gyventojai, nors ir išsklaidyti. Prieš okupantus kovojo ir pavienėmis grupėmis. Šeimininkas agitavo mane likti ir kartu kovoti. Pasakojo apie "Vanagų" ryžtą, patirtą iš sūnaus pasakojimų. "Vanagai" vadovavosi Lietuvos laisvės armijos statutu. Mokėsi pažinti, naudoti įvairius ginklus, dalyvavo fizinio parengimo pratybose, ugdė ištvermę. Itin kruopščiai praktikavosi mėtyti granatas, bėgti įveikiant kliūtis ir šaudant. Rūpintasi ir psichologiniu karių paruošimu artimose kautynėse, taip pat gatvių kautynėse, sprogsiant rankinėms granatoms. Pratybos vykdavo labai organizuotai. Pavyzdžiui, vienas kareivių būrys, šaudydamas mokomaisiais šoviniais, puldavo kokį nors pastatą, o gynėjai, iššokdavo pro langus, šaudydami ir mėtydami granatas, turėdavo greitai prasiveržti. Buvo treniruojama kareivius neprarasti nuovokos ir ryžtingai veikti aršios kovos sąlygomis. Būrys kareivių būdavo suguldomas ratu galvomis į 20 m skersmens rato vidurį. Nuaidėjus "minos" sprogimui, staiga turėdavo kilti ir pradėti puolimą. Vainauskas neprisiminė, kas vadovavo tokiam "Vanagų" mokymui, bet tikriausiai lietuvių karininkai, geri oro desantų rengimo specialistai. Nors ir viliojo mane "Vanagų" draugija, bet labai ilgėjau ir kalvotosios Aukštaitijos. Tris dienas pailsėjęs pas vaišingą bičiulį, palikęs laikinam saugojimui savo uniformą, su prikrautu maisto maišeliu, leidausi į rytus. Grįžau tuo pačiu keliu, kuriuo prieš keturis mėnesius žygiavau kupinas optimizmo, vilties su savo drąsiais draugais. Deja, daugumas jų atgulė Žemaitijos žemėje.

4. Belaisvių odisėja

.... Tik gyvasties viltį iškėlę ant rankų,
Kaip miškas negyvelių slinkom artyn ...

Dalis Savanorių divizijos karių, prasiveržusių iš apsupimo, toliau gindami Lietuvos žemę, žuvo, dalis liko gyvi. Čia pateikiami pastarųjų prisiminimai.

Pasakojimą pradeda pirmo bataliono pirmos kuopos eilinis Petras Vaškas, pakliuvęs Sedos gatvių kautynių metu į nelaisvę.

"Mūsų kuopos antras būrys atmušinėjo rusų atakas šiaurinėje Sedos miestelio dalyje. Laikini, per vieną dieną mūsų išsikasti prie

Pievėnų miškėlio apkasai rėmėsi į ežero krantą. Priešais juos driekėsi gan lygūs, kaip įprasta Žemaitijoje, laukai, kur ne kur buvo ūkininkų sodybos. Taikiniai, kaip sakydavo karinė terminologija, aiškūs ir neپردengti. Horizonte pastebėjome šachmatų tvarka slenkančius į mūsų pozicijas raudonarmiečių tankus. Priešais jų koloną, matyt, tikrindamas mūsų prieštankinės artilerijos ugnį (kurios, deja, nebuvo) riedėjo vienas žvalgybinis T-34 rusų tankas. Jam trumpam sustojus, matyt, norint geriau prisitaikyti į numatytą taikinį, staiga driokstelėjo du galingi sproginiai. Mūsų tankų naikintojų paleista pancersfausto raketa jį pavertė geležies laužu. Tuo pačiu metu kairėje mūsų pozicijų pusėje sugriaudėjo dar keli galingi sproginiai. Tai buvo mūsų tankų naikintojų darbas. Bolševikai, matydami, kad mes jų tankus naikiname pancersfaustais, o neturime prieštankinės artilerijos, leidosi pirmyn. Vieni sutelkė įnirtingą artilerijos ugnį į miestelio pakraštį, kiti pliekė centrą. Sovietų automatininkai, sekę paskui savo tankus, dabar veržėsi pirmyn ir lavina užgulė mūsų pozicijas. Mūsų kulkosvaidžiai ir šautuvai dirbo be atokvėpio. Šaudėme, netaupydami šovinių. Pirmoji bolševikų banga buvo sustabdyta mūsų pėstininkų ginklais ir rankinėmis granatomis. Jas toliausiai sviedė būrio vadas. Bet bolševikų tankai vėl pajudėjo. Traukėme į atsarginius apkasus, kurie buvo gerai paruošti miestelio kapinėse. Čia slypėdami šaudėme tik į tikrus taikinius, nes šoviniai baigėsi. Kovėmės iki paskutinio. Tada pajutome esantys apsupti iš visų pusių. Mat, bolševikams pasisėkė su dviem tankais tarp pirmo ir antro būrio pozicijų įsiveržti į miestelį kartu su pėstininkais. Vienas jų tankas buvo pamuštas iš pancersfausto miestelyje. Antras netoli bažnyčios kulkosvaidžių ugnimi šaudė mūsų vyrus, stebuklu persikėlusius per drumzliną upę ir besiveržiančius iš kryžminės automatininkų ir kulkosvaidžio ugnies į vakarus. Iššaudėme visus šovinius ir, išmėtę turėtas granatas, dar siaučiant kovos viesului, iškėlė rankas, išlipome iš apkasų, palikę ten tuščius šautuvus. Prie mūsų pribėgę automatininkai, rusiškai keikdamiesi, įsakė: "Časy, remni, šineli i ličnoje oružije složit pered soboi." Viską, ką turėjome, atidavėme. Puskarininkis, vyžuoniškis Narbutis ant savo naujos, ką tik prieš kelias dienas gautos milinės, padėjo asmeninį F.M. sistemos revolverį, padovanotą jam vokiečių karininko už tai, kad su savo skyriaus vyrais išvadavo vokiečių tiekimo mašiną. Stovėdami iškeltomis rankomis prieš nukreiptus į mus rusų automatus, matėme kaip "nenugalimieji" rausiasi mūsų kuprinėse, pasiimdami geresnius

daiktus. Gatvėse tilo šaudymas. Nesiliovė kova tik prie bažnyčios ir prie P.Plechavičiaus maūno. Ten liepsnojo rusų artilerijos padegti namai. Jautėme, kad mūsų karių priešinimasis palaužtas. Mums įsakyta rikiuotis. Pasiėmę skurdžios mantos likučius, buvome vedami į centrinę miestelio aikštę. Čia mus pasitiko trumpa kulkosvaizdio serija ir nuo jos krito pirmoje belaisvių gretoje ėjęs zarasiškis Kazys Vaikutis. Aikštėje visus susodinus ant žemės, atvarė dar kelis būrelius savanorių, taip pat vokiečių kareivių. Stebėjome, kaip suvaryti miestelio gyventojai rinko iš gatvių ir daržų kritusius rusus, juos rikiavo aikštės pakraštyje, matyt, ruošėsi laidoti. Mūsų žuvę kareivėliai buvo palikti likimo valiai. Kaip paaiškėjo, vienais baltiniais jie palaidoti tik trečią po kautynių dieną.

O mes, belaisviai, apie 40 vyrų, sėdėjome, laukdami savo likimo. Per suprakaitavusius nuo mūšio, psichinės ir fizinės įtampos drabužius, smelkėsi pavakario vėsa. Nuo kautynių pradžios jau praėjo nemažai laiko. Vakarų pusėje, apie Židikus ir Barstyčius, tolo mūšio garsai. Pagaliau, saulei leidžiantis, išgirdome komandą: "Stat, po četyre stanovis!" Atsistojome, miklindami nuo sėdėjimo nutirpusias kojas, ir rikiavomės, ieškodami savo skyriaus, būrio ar kuopos draugų. Deja, iš pirmos kuopos mačiau tik Albiną Vaikutį ir Praną Kirdeikį. Kur kiti, vienas Dievas žino, koks jų likimas? Mūsų belaisvių grupelį vadovavo pagyvenęs kapitonas, o lydėjo mus keturi automatininkai. Didesnės apsaugos nereikėjo, nes visais keliais, kaip amaras, traukė sovietų pėstininkai, gurguolės, artilerija. Pralaužę fronto liniją, jie visomis išgalėmis stengėsi toliau pulli Klaipėdos ir Skuodo link. Maždaug po valandos ėjimo mus sustabdė netoli Ketūnų kaimo, suvarė į tuščią klojimą ir užrakino. Pastatė sargybinius ir paliko be trupinio duonos ir vandens lašo iki kito ryto. Koks mūsų likimas visiems aišku: sušaudys arba gabens į Sibirą. Kad rusai šaudo belaisvius, visi žinojo. Nuo alkio ir nuovargio silpome. Kapitonas, matydamas, kad tokios būklės mūsų nepristatys į paskirties vietą, vakarop nusprendė mus pamaitinti. Vienam mūsų kareiviui, suprantančiam rusiškai, paaiškino, kad su sargybiniu jam leidžiama eiti į kaimą ir prašyti žmonių maisto visam belaisvių būriui. Dosnūs žemaičiai surinko iš aplinkinių vienkiemių duonos, pieno ir kitokių produktų, kurių atvežė dviem vežimais. Išbadėjusiems tai buvo tikra puota. Einančius Šiaulių link, nors čia ilgai laikėsi frontas ir žmonės buvo nualinti, jie šelpdavo mus, kuo galėdami. Senis kapitonas

nedraudavo to daryti. Šiauliuose mus sugrūdo į vagonus ir nuvežė į Daugpilio belaisvių stovyklą. Čia radome apie 1,5 tūkstančio kareivių belaisvių, daugiausia vokiečių, bet buvo latvių, estų ir rumunų. Daugpilyje mus rusai dar kartą apiplėšė. Atėmė geresnes uniformas, marškinius, palikdami tik kepures. Išdavė senas "šimtasiūles" ir kerzinius batus. Belaisvių lageris buvo įrengtas senose kareivinėse. Nebuvo nei gultų, nei čiužinių. Miegodavome ant plikų cementinių grindų. Valgyti duodavo po tris bulves ir po du sausainius dviem dienom ir kažkokios sriubos, kurią įsipildavome į šiukšlyne aptiktas konservų dėžutes. Mūsų dar išsaugotus kareiviškus katiliukus atėmė kartu su uniformomis. Pagaliau lapkričio pirmą dieną iš Daugpilio visus sugrūdo į prekinius vagonus ir išvežė į Čkalovo srities Maksai vietovę. Čia visus sugrūdo į nekūrenamus barakus su dviejų aukštų gultais, be jokios patalynės. Maitino taip pat, kaip ir Daugpilyje. Į jokį darbą nevarė, bandė mūsų kantrybę. Šaltis ir badas smarkiai retino mūsų vyrus, kurie labiau buvo panašūs į šešėlius, negu į žmones. Matydamas, kad taip gyvendami niekas nesuiauks 1945 m. pavasario, su mumis buvęs vokiečių puskarininkis, pavarde Bundė, pasiūlė kreiptis į lagerio viršininką, kad duotų mums darbo. Lagerio viršininkas sutiko. Buvo sudaryta iš lagerio apsaugos "Medicinos į tarnyba", kuri skirstė mus į darbus pagal fizinį pajėgumą, tikrindami sedmenis. Aštuonioliktojo amžiaus vergų pirkliai rinkdavosi savo prekes pagal dantis. Jeigu vergo sveiki dantys, vadinasi jis galės normaliai valgyti ir bus darbingas. Tuo tarpu dvidešimtojo amžiaus raudonieji marino žmones badu, vergovišku darbu. Taigi, pagal sedmenis dar galutinai neišsekę vyrai buvo suskirstyti į darbo grupes. Iš 1500 vyrų, atvežtų iš Daugpilio lagerio birželio pradžioje, Maksai likome apie 600. Kiti iš bado, šalčio, ligų atgulė amžiams tolimoje Čkalovo žemėje. Dabar mums, darbo savanoriams, išdavė veltinius, šimtasiūles ir jau duonos davinį padidino iki 300 gramų dienai. Mūsų darbo brigadai vadovavo antifašistas vokiečių Šulcas. Jis buvo ir mūsų baro komendantas. Nors vokiečiai yra tvarkingi, drausmingi, pedantiški, bet kartais šios savybės virsdavo sadistiniu pavaldinių kankinimu. Sekmadieniais į darbą neidavome, bet už tai visą dieną stiklo šukėmis turėdavome šlifuoti barako grindis. Toks buvo griežtas Šulco įsakymas. Į darbą pėstiams reikėdavo eiti apie dešimt kilometrų, stingdant per 30 laipsnių šalčiu. Nuo išsekimo 1945 metų žiemą mirė mūsų buvusios pirmos kuopos vyrai: Vladas Dičiūnas, Antanas Kirdeikis ir Albinas Vaikutis.

Pagalbinius darbus lageryje atlikdavo belaisviai rumunai. Apie dvi jų divizijas rusai paėmė prie Stalingrado. Čia jie vežiodavo vandenį, laidodavo mirusiuosius ir atlikdavo kitus darbus. Jie buvo beveik laisvi. Jų nesaugojo sargybiniai, kaip mūsų. 1945 metų vasarą visą mūsų lagerį vėl sugrūdo į vagonus. Išgabeno į Čeliabinsko sritį, Krasnovyšinskij vietovę. Vežė prekiniais vagonais užkaltomis durimis. Sargybiniai buvo ginkluoti kulkosvaidžiais. Dvi dienas ištroškusiems ir alkaniems belaisviams nedavė nė lašo vandens, o dienos buvo karštos, vagonuose neretai tvanku. Važiuojant pradėjo lyti. Vienas belaisvis, norėdamas suvilgyti išdžiūvusias lūpas, iškišo pro vagono palubęję esantį langelį rankas su kepure. Pamatęs tai sargybinis, be jokio įspėjimo, dūrė jam durtuvu į rankas. Naujoje vietoje, Krasnovyšinskije, belaisviams pavedė apdoroti miško medžiagą. Miškuose rasdavome kedro kankorėžių, kurių sėklos gana skanios ir maistingos, deja, mažutės. Karo metais rusų užfrontės aprūpinimas buvo labai menkas. Vietiniai gyventojai specialiai rinkdavo, maldavo kedrų sėklas ir kepėdavo duoną. Taip gindavosi nuo bado. Mes irgi jomis gelbėdavomės, nes keturi šimtai gramų šlapios duonos, dirbant sunkų darbą, tik toliau sekindavo organizmą. Alkis ir šaltis sparčiai retino ir taip negausias mūsų gretas. Beveik nebuvo dienos, kad keletas ginklo draugų, kovojusių 1944 metais Rytų fronte prie Medermi, Tukumi ar Sedos, nemirtų. Didelis šaltis be gailėsčio skverbėsi per suplyšusias "šimtasiūles" prie liesų mūsų kūnų, spartino gyvenimo baigmę. Matyt, kiekvienas žmogus turi savo angelą sargą. Nematoma Apvaizdos ranka jį saugo fronte nuo bombų ir granatų, lageryje nuo mirties. Pačiu kritiškiausiu momentu, kai atsiduri prie gyvenimo ir mirties ribos, atsiranda pagalba. Ta pagalba man buvo netikėta pažintis su lagerio sandėlininku, karo belaisviu, kauniečiu Butkumi. Tai buvo apie trisdešimt metų vyras, kovėsis Rytų fronte nuo 1941 m., patekęs į nelaisvę 1944 m. Latvijoje prie Tukumi. Gerai mokėdamas rusų kalbą ir laisvai susikalbėdamas vokiškai, buvo paskirtas sandėlininku. Jo žinioje buvo įvairių Europos armijų aprangos daiktai, tekę bolševikams kaip karo grobis. Matydamas visiškai skarmalais virtusių mano "šimtasiūlę", sandėlininkas Butkus pasikvietė ir pasiūlė rinktis vieną iš daugybės milinių. Padėkojęs buvusiam Rytų fronto savanoriui, išsirikau beveik naują, žaliosios varlės spalvos vokiečių žandarmerijos milinę. Deja, neilgai jį mane šildė. Laisvai samdoma lagerio virėja Ana Ivanovna, pamačiusi milinę,

prisipyrusi prašė ją keisti į jūrininkų bušlą, nors aš labai nenorėjau su dovana skirtis. Galų gale ji pažadėjo savo adresu parašyti mano namiškiams laišką, o belaisviams tai griežtai buvo draudžiama daryti. Taip mano užsispyrimą ji palaužė. Gavau sutrintą bušlą. Po dviejų mėnesių ji atnešė jos adresu gautą mano namiškių laišką. Tokiu būdu, po dviejų nelaisvės metų, galėjau susirašinėti su namiškiais.

Bolševikams su santarvininkais - anglais ir amerikiečiais - laimėjus Antrąjį pasaulinį karą, karo belaisviai buvo laikomi nemokama darbo jėga, galinčia daug padirbėti - atstatyti karo nuniokotus miestus, pramonės objektus, tiesti magistrales. Taigi rusai karo belaisvius 1946 metais pradėjo realiau vertinti. Pavyzdžiui, 1944-1945 metais neturėjome jokių higieninių sąlygų, buvome aptekę utėlėmis, siautė dėmėtoji šiltinė, pirtį matydavome tik kartą per mėnesį. O dabar pirtimi naudojoms kas dvi savaitės, duonos gaudavome 400 gramų per parą, sriuboje plūduriuodavo daugiau bulvių ir kažkokios, neaiškios mėsos gabaliukų, kurie jai suteikdavo specifinį, ne visai malonų kvapą. Gyvenome viltimi kada nors pamatyti savo tėviškę. Ši viltis padėjo sutelkti paskutines dvasios jėgas, nepalūžti sunkiausiomis valandomis. Kada nuo šalčio gyslose stingdavo kraujas arba nuo alkio svaigdavo galvą, kas sugebėdavo įteigti sau, jog nevalia pasiduoti nevilčiai, ta dvasios jėga mobilizuodavo išsekintas žmogaus jėgas. Tokie vyrai nugalėdavo mirtį.

Taip tarp gyvenimo ir mirties belaisvių lageryje praleidome pustrėčių metų. Sutrypęs Pabaltijį ir uždėjęs savo leteną ant Rytų Europos tautų, bolševizmas nesijautė tenai padėties viešpačiu. Rezistencija plito užkariautose šalyse. Ypač ji smarkiai pasireiškė Pabaltijyje, ypač Lietuvoje. Norėdami jai užkirsti kelią, rusai beatodairiškai ėmė deportuoti žmones į tolimas Sibiro sritis. Tūkstančių naujų vergų priežiūrai reikėjo daug sargybinių. Todėl 1947 m. pavasarį lietuvių karo belaisvius išleido iš lagerio, be teisės išvažiuoti iš gyvenamojo rajono. Turėjome dirbti laisvai samdomais miško darbininkais, gaudami po 40 rublių į mėnesį algos. Bet toks pusiau laisvas gyvenimas neilgai truko. Lagerio vadovybė, matydama lietuvius esančius gana drausmingus, vertė tapti besiplečiančių lagerių vergų priežiūretojais. Visus apvilko vidaus reikalų kariuomenės uniforma, išdavė ginklus, paskyrė po 120 rublių mėnesinės algos. Tokia buvo mūsų gyvenimo lemtis. Prieš trejus metus, kovoję vieni prieš kitus fronte, dabar vilkėjome savo priešų uniformas, turėjome ant

rusiškų 1881 metų pavyzdžio šautuvų užmautus durtuvus, stovėjome sargybos bokšteliuose, stebėdami, kad per dvigubas 3 metrų aukščio spygliuotų vielų užtvaras nebandytų prasmukti koks tremtinys. Mes dėjomės esantys stropūs sargybiniai. Patys skriausti enkavedistų, nekenkėme saugojamiesiems. Pagaliau ir mums nušvito laisvės spindulys. 1953 m. kovo 3 d., mirus didžiajam pasaulio tironui Stalinui, buvome paleisti."

Toks buvo karo belaisvio, patekusio prie Sedos į rusų nelaisvę, Petro Vaško likimas. Perėjusiam per sovietinių lagerių pragarą, Apvaizda leido jam grįžti į tėvynę ir išvysti Lietuvos atgimimo aušrą.

5. Traukimasis be rizikos

Ne visų divizijos savanorių, kovojusių prie Sedos ir pačioje Sėdoje, buvo vienoda lemtis. Per šimtą vyrų krito kovos lauke. Keliadešimt iš abiejų batalionų pateko rusams į nelaisvę. Keliolikal pavyko prasiveržti. Keli šimtai trečio bataliono vyrų buvo rezerve ir, nedalyvaudami Sedos kautynėse, pasitraukė į Barstyčius, vėliau - Klaipėdos link ir likimo buvo nublokšti į Vakarus. Šiame skyrelyje pateikti pulko štabo karininko Paužuolio atsiminimai.

"Spalio 6 dieną vėl išgirdome rytuose sunkių ginklų dunksėjimus. Nuo apkasų atšaukėme karius. Rytojaus diena Mōderio įsakymu abu pulko batalionai, palikę ūkiškas gurguoles savo stovyklavietėse, atvyko į Sedą ir pagal nurodymus užėmė Sedos gynimo pozicijas. Antras deformuotas pėstininkų pulkas pasitraukė į Barstyčius.

Apie 18 val. į štabą grįžęs pulko vadas įsakė man suredaguoti operatyvinį įsakymą pulkui. Rytuose prasidėjus kovoms, kilo pavojus, dėl to pulkas užėmė pozicijas be raštiško įsakymo. Vėliau parašytas įsakymas buvo tik žodinio, įvykusio fakto pagrindu. Nors, pulko vado raginami, skubėjome, nes turėjome tuojau vykti į vadavietę, įsakymo redagavimas ir multiplikavimas truko porą valandų. Baigus apie 21 val. pulko vadas, du ryšininkai (telefonistai) ir du vairuotojai lengvomis mašinomis išvykome į Sedą. Pulko štabe liko ūkio dalies viršininkas, rikiuotės skyriaus adjutantas ir raštininkai. Štabo reikalams palikome vieną autosunkvežimą.

Atvykęs į pulko vadavietę Sedoje, tuojau pat vadavietėse batalionų vadams įteikiau operatyvinį įsakymą. Jame buvo paminėti pulko šoniniai kaimynai vokiečių daliniai. Antrojo bataliono vadas, perskaitęs įsakymą, pasakė: "Blefas, mes jokių kaimynų neturime". Aš nieko daugiau tuo reikalų negalėjau paaiškinti, nes pats tų vokiečių dalinių nemačiau. Kaimynus įsakyme įrašiau pulko vado parėdymu. Maniau, kad apie kaimynus pulko vadą informavo Möderis. Pulko sparnai sąlyčio su tais vokiečių daliniais neturėjo.

Pulko gynimosi pozicijos ėjo apie ketvirtadalį kilometro nuo miestelio į pietryčius, rytus ir šiaurės rytus, tarp vieškelių Seda - Telšiai, Seda - Tirkšliai ir Seda - Renavas.

Pirmojo bataliono baras buvo dešinėje - į rytus ir pietryčius nuo miestelio. Antrojo bataliono kairėje - į rytus ir šiaurės rytus nuo miestelio. Dauguma apkasų, ypač antrojo bataliono, are, jau buvo iškasti prieš užimant pozicijas. Kur jų nebuvo arba trūko, kasė patys kariai. Du pakai (prieštankinės patrankelės) buvo pavesti pirmojo bataliono vado žinion. Pulko vadavietė pasirinkome tuščią pašto įstaigą. Ryšininkai, panaudoję pašto telefono linijos laidus, sujungė telefoniniu ryšiu pulko vadavietę su pirmuoju batalionu. Su antruoju batalionu susisiekdavome pasiuntiniais.

Spalio 7 d., apie 14 valandą, rusų artilerija ir tankų pabūklai pradėjo apšaudyti apkasus ir miestelį. Sprogstą miestelyje tarp namų sviediniai kėlė pragarišką trenksmą. Jų skeveldros daužė namų stiklus, tarškejo stogų skardos, čerpės ir kaminų plytos. Šaudymas vis tankėjo, aišku, rusai pradėjo puolimą. Atsidūrėme prieš didelį išbandymą. Tuo pačiu metu pradėjo veikti lengvieji ginklai - kulkosvaidžiai ir šautuvai. Pulko vadas, beveik neatsitraukdamas nuo telefono, klausinėjo pirmojo bataliono vadą apie padetį fronto linijose. Kai bataliono vadas pranešė, kad iš pakų numušė keturis rusų tankus, jis pareiškė pagyrimą jam ir jo bataliono kariams.

Antrasis batalionas kovojo prieš tankus panceraustais ir SS 42 mm kulkosvaidžiais, šaudydami prieštankiniais sovinais. Kiek jis sunaikino tankų, sunku nustatyti. Po kautynių, kai klausinėčiau, vieni sakė - septynis, o kiti - dešimt. Didesnis rusų spaudimas ėjo palei vieškelį Seda - Tirkšliai, iš rytų, į antrojo bataliono pozicijas. Apie 15 valandą, neatlaikydamas priešo puolimo, pradėjo trauktis prie didžiojo Varduvos tilto antrasis batalionas. Padėtis pasidarė pavojinga. Numatydamas, kad traukiamasis be ugnies priedangos gali būti labai

nuostolingas, priminiau tai pulko vadui. "Bet ką daryti?"- jis užklausė. Pirmojo bataliono vadas vieną kuopą turėjo atsargoje, kuri į kautynes dar nebuvo įtraukta. Patariau prašyti bataliono vadą, kad tą kuopą išsiųstų į rytinį miestelio pakraštį. Ji galėjo nors iš dalies prilaikyti priešą ir laiduoti saugesnį kitų traukimąsi. Jis tuojau paskambino bataliono vadui, pastarasis sutiko ir pažadėjo. Išėjęs į gatvę apsidairyti, mačiau dar pavieniui besitraukiančius mūsų kareivius. Vaikščiojau ir nekantraudamas laukiau pažadėtos kuopos, kuri nuo Varduvos pakrantės turėjo praslinkti rinkos aikšte. Sugrįžęs į pašto įstaigą, prie telefono neradau pulko vado. Bandžiau pats skambinti bataliono vadui ir sužinoti, ar tikrai tą kuopa išsiuntė. Susisiekti nepavyko, nes telefono ryšys jau buvo nutrauktas. Įbėgęs kareivis, vairuotojas, ragino važiuoti, nes visi jau pasitraukę. Buvo pats laikas susirūpinti dėl gyvybės. Sėdome į mašiną ir dūmėme gatve į šiaurę link tilto dešiniuoju Varduvos upės krantu. Kairėje pusėje - atviras, neapstatytas upės krantas, o dešinėje - tos gatvės namai, kurie iš dalies dengė nuo akių ir kulų. Artėjant prie tilto - pavojingiausios vietos - paraginau vairuotoją spausti visu greičiu. Vargu, ar jis tai galėjo. Leido tiek, kiek mašina turėjo jėgos. Laimingai pervažiavę tiltą prie kelių sankryžos į Ylakius, Barstyčius ir Žemaičių Kalvariją, sustojome. Ten dar tebelaukė mūsų pulko vadas, Möderis su savo karininkais ir keletas vokiečių kareivių iš jo štabo. Man vis rūpėjo pasikalbėti su pirmuoju batalionu, jau ne dėl tos atsarginės kuopos, bet pranešti, kad trauktųsi. Tame batalione buvo mano gerų draugų ir pažįstamų pasvaliečių. Pasitaikiusį vokiečių puskarininkį paklausiau, ar nežinąs kur arti esant telefoną. Jis parodė priešais namą, kur buvęs jų štabas ir ten tebesąs telefonas. Dingtelėjo mintis, kad saugiau buvo turėti štabą vakariniame upės krante. Įbėgęs radau telefoną, griebiau skambinti. Atsiliepė Skuodo pašto įstaiga, sužibo viltis susisiekti su pirmuoju batalionu.

Tiltai ir kryžkelės bemaž visados būna priešo stipriau apšaudomi. Nežinau kodėl mes, abiejų štabų vadovybė, toje kryžkelėje delsėme, kaip poilsiaują maldininkai, einą į Žemaičių Kalvariją. Vadovavimas jau buvo neįmanomas. Tegalėjom pabėgti nors kilometrą toliau į vakarus nuo miestelio.

Iš lietuvių karių, buvusių Rytų fronte, girdėjau apie "Stalino katiušą", bet pats to pabūklą ir jo veiksmingumą dar nebuvau patyręs. Staiga prasidėjo nepaliojamas pasitęsęs sproginėjimas aplinkui, lyg

šimtai ugninių meteorų kristų iš dangaus. Bėgau į kiemą ieškoti priedangos ir lyg kažkas pastūmė ar smogė man. Aš parkritau. Atsipeikėjus buvo nuostabiai ramu, tik spengė ausyse. Per šviežio išardytą tvorą šokau į gatvę ir paleidau į darbą savo eiklias kojas. Tik išbėgusį iš miestelio, ant kalvos mane pasiekė vėl ta pati pragariška muzika. Pakniopstomis ir kūlversčiais pakalne nusiritau į krūmokšnių priaugusį griovį. Nepaisydamas kulkų zvimsėjimų, sukaučiau visas jėgas, slinkau slėniu tolyn nuo miestelio. Labiau bijojau nelaisvės, negu mirties.

Prabėgdamas vienoje vietoje mačiau išdrabstytas žmogaus kūno dalis su uniforminių drabužių likučiais. Galėjo būti to paties kareivio palaikai, į kurį bėgantį pataikė sviedinys. Vėliau Barstyčiuose apie tai, kaip apie retą atsitikimą, kalbėjo mačiusieji.

Pusiaukelėje į Barstyčius pasivijau du Lurininkus. Jų šviesesnės spalvos milinės rodė, kad priklausė iš Drezdno atsiųstųjų grupei. Pasijutau smagiau, nes jau nebebuvo vienišas ir paskučiausias. Jie puolė rieti mane: "Jūs Žemaitijoje tą visą velniavą sukėlėt! ... Jau buvom ramiai apsistoję Drezdene, įsigiję naujus lagaminus, apsirūpinę drabužiais ir būtiniausias reikmenimis, o čia viskas dingo". Tie jų priekaištai ir apgailestavimai lagaminų, kai tiek žuvusių ir esame sumušti, man atrodė naivūs, savimeiliški. Pašaipiai patariau jiems grįžti į Sedą pasiimti lagaminų, kol ruskeliai jų nepasisavino.

Atėję į Barstyčius, radome susispietusią daug lietuvių ir šiek tiek vokiečių karių. Man krito į akis tarp kareivių besisukaliojanti vokiečių lauko žandarmerija. Susitikau pulko vadą ir ūkio dalies viršininką. Sveikinomės, lyg šimtą metų nesimatę. Klausinėjome vienas kito - kaip, kas, kur ir panašiai, kaip paprastai būna po sąmyšio ar gaisro. Pulko vadas matęs, kaip Sedoje kritau, ir manęs, kad esu nukautas. Dėl išgyvento sukrėtimo jis išreiškė man užuojautą. Iš jų sužinojau, kad yra žuvęs kuopos vadas leitenantas Bistrickas. "Paklydusi" kulka pakirto jį, tik pasitraukusį iš Sedos ir lipantį į pasitaikiusį vežimą. Pulko štabas laimingai pasiūlino iš savo patalpų po pirmojo palangėje sprogdusio sviedinio. Rikiuotės skyriaus adjutantas, pulko kapelionas ir raštininkai buvo sunkvežimiu išvažiavę į Salantus laidoti leitenanto Bistricko.

Buvome ką tik atitrūkę nuo priešo. Lūkuriuoti buvo pavojinga. Turėjome trauktis toliau į vakarus.

Už trijų kilometrų nuo Barstyčių vokiečių žandarmerija pastoja kelią ir prievarta stūmė rinktinės vyrus į paruoštus apkasus. Kareiviai, žandarų pagauti ir stumdomi, į apkasus lindo, bet drąsesnieji, iš apkasų išlipę, slėpdamiesi, grioviais ir krūmokšniais bėgo savais keliais. Kiti, pamatę ant kelio žandarus, pusručiu juos aplenkėdavo ir vėl tuo pačiu keliu - pirmyn. Žandarai šaukė, rėkė, bet einantieji nudavė negirdį. Įvyko ir smarkesnių susikirtimų. Vienas mūsų pulko leitenantas su keletu kareivių, kaimiškomis vežėčiomis ir kuinu arkliuku riedėjo pro žandarus nesustodamas ir nekreipdamas dėmesio į šauksmus "halt". Žandaras pribėgęs nutvėrė arklį už apinasrū ir sustabdė. Leitenantas šūktelėjo žandarui atsitraukti, bet pastarasis neklausė. Leitenantas atsistojo vežėčiose, pagriebė iš savo kareivio šautuvą ir su didžiausiu įnirčiu užsimojo buože smogti žandarui. Tas pabūgo, atsitraukė, o važiuosieji - arkliukui botagu ir nudardėjo. Keletas mūsų pulko karininkų stovėjome šalikelėje ir stebėjome prievartinį "savanorių verbavimą".

Pulko vadas laikėsi pasyviai, jokių įsakymų ir nurodymų nedavinėjo. Vargu, ar jis besijautė vadu, nes pulko, kaip tokio, jau nebebuvo.

Į abi puses nuo kelio, į šiaurę ir pietus, vingiavo prieštankiniai grioviai. Lygiagrečiai, už prieštankinių griovių, riogsojo apkasai pėstininkams. Į rytų pusę, Barstyčių link, kalva leidosi į šlapią pievą. Ideali gynimosi pozicija su geriausiu šaudymo plotu ir neblogu pasitraukimu. Vokiečiai uždarė mus Sedoje už kurią sumokėjome skaudžiausią kainą - daugiau kaip šimtą karių gyvybių. Prasmingiau būtų buvę be kautynių palikti Sedą ir kovoti šiose pozicijose.

Saulei nusileidus, atžygiavo būrys vokiečių pėstininkų, apie 70 vyrų. Vokiečių kareiviams einant į apkasus, Möder mums, stovintiems šalikelėje, kalbėjo: "Jūs nenorite ginti savo tėvynės, tai mes ją ginsime". Rytojaus dieną sužinojau, kad, kai mes, lietuviai karininkai, išsiskirstėme ir sutemo, vokiečių būrį iš apkasų išvedė.

Temstant pulko vadas pavedė man sužinoti mūsų karių apkasuose skaičių. Suskaičiavau apie 245 vyrus: kareivius, puskarininkus ir du leitenantus. Kai pranešiau pulko vadui, jis susimąstė ir lyg pats sau pasakė: "Tik tiek teliko iš 2500 vyrų". Veltui nuėjo trys mėnesiai mūsų organizacinio darbo. Pirmame pulke 2500 vyrų neturėjome, o gal jis mąstė apie visą rinktinę. Kiek žuvo prie Sedos... Niekas tiksliai negalėtų atsakyti. Daugumas išsisklaidė ir kaip

bėgliai traukė įvairiais keliais į Vakarų. Nebuvo nė vieno batalionų ar kuopų vado, nors vėliau Vokietijoje kai kuriuos teko sutikti. Neturint atstatytos pulko organizacijos su buvusiais kadrais, neįmanoma nustatyti žuvusiųjų, sužeistųjų ir dingusiųjų skaičiaus. Aišku, daugumas dingo be žinios, pabėgo. Mano sprendimu, nukautų galėjo būti apie 100 karių.

Sutemus sproginiai ir šaudymas nutilo. Baigėsi įtemptų nervų, nuotykių ir sunkių išgyvenimų diena. Naktis kvietė poilsio į savo tamsų glėbį draugus ir priešus. Su pulko vadu ir ūkio dalies viršininku apsistojome vienkiemyje, arti apkasų.

Pusamžė namų šeimininkė ir jos jauna giminaitė, mokytoja, triūsė virtuvėje. Sklido skanus čirškinamų lašinių ir svogūnų kvapas, kuris net sočiam keltų apetitą, o ką kalbėti apie mus, pusantros paros pasninkavusius. Kai jaunesnioji padengė stalą ir atnešė valgius, be prašymų ir varžymosi puolėme malšinti alkį. O skanumėlis lašinių su juoda duona!

Atvažiavęs Möder adjutantas, leitenantas Stafenzkis su viršila, patupdė ant stalo du butelius vokiško "šnapso". Gurkšnis po gurkšnio gerėjo nuotaika ir išgyventi sunkumai paskendo vokiškų cigarečių dūmuose. Tokioje aplinkoje pašnekėsių netrūko, nes kiekvienas norėjo išsipasakoti.

Stafenzkis pradėjo kabinėti šeimininkės giminaitę. Pastaroji jo vengė ir nesileido. Atnešusi ką nors į stalą ir padėjusi, greičiausiai skubėdavo atgalios į virtuvę. Jį įspėjau merginos netrukdyti. Jis į mano pastabą kažką burbtelėjo ir sužaidavo piktomis akimis. Pagaliau ją, atėjusią nuimti tuščių lėkščių, jis griebė į glėbį ir sodinosi ant kelių. Gal paveiktas dienos išgyvenimų, ar įkaitintas puotos, piktai įsakiau ją paleisti. Vokietija jau netoli ir su savom galėsiąs elgtis kaip tinkamas. Jis staiga paleido auką, bet griebė iš makšties traukti pistoletą. Akies mirksniu ir aš stovėjau su pistoletu rankoje. Tuo pačiu momentu pulko vado dešinioji ranka atsirado ant mano pistoleto, o kairioji ant Stafenzkio rankos. Nelaimės buvo išvengta, bet pokalbis nutrūko, nuotaika subjuro. Namų šeimininkas atnešė porą kūlių šiaudų, kuriuos paskleidė ant grindų. Pulko vado raginami gulti, vienas po kito, nenusirengę, suvirtome ant šiaudų.

Rytą atvyko Möder pasiuntinys pranešti, kad eitume ant vieškelio Barstyčiai - Mosėdis. Ten radome Möder ir jo štabo tarnautojus. Čia rinkosi būreliais mūsų kariai iš apkasų ir vienkiemų.

Jų prisirinko daugiau, negu vakare palikome apkasuose. Daug buvo išsisklaidžiusių ir išsislapsčiusių kaimuose. Pamatę besigrupuojančią vorą prisijungė. Mõder buvusiems "dezertyrams" sankcijų netaikė. Karininkams jis pareiškė, kad priešintis jau nebeįmanoma ir delsti čia negalima. Rusai mūsų dešinėje ir kairėje, spaudžia į Klaipėdą ir Liepoją. Tiesiausias kelias per Salantus į Kretingą ir Klaipėdą rusų jau perkirstas. Mums likęs tik tarpas per Mosėdį į pajūrį. Jei rusai pirmi ten neatsidurs, gal pajūriu ir pasieksime Klaipėdą. Pagrindinės voros apsaugai pavedė išsiųsti du būrius šoninėms užtvarams. Mõder, palikęs pagrindinę vorą, su savo štabo kariškiais išvažiavo Mosėdžio link.

Pagrindinė (vyriausia) vora buvo labai įvairi: pėstininkai, arklių gurguolė, keletas autosunkvežimių ir lengvųjų mašinų. Žygis buvo lėtas dėl nevienodų susisiekimo priemonių ir praskrendančių rusų lėktuvų trukdymų. Lėktuvai skrisdavo iš šiaurės rytų į pietvakarius - Klaipėdos link. Išmetę savo krovinį, grįždavo atgalios. Kartą, skrisdami, mažomis bombomis apmėtė mūsų vorą. Nuo lėktuvų bėgdavome slėptis medžių arba trobesių šešėliuose. Laimė, kad iš užpakalio priešas mums nelipo ant kulnų. Kautynės Sedoje sulaukė rusų slinkimą Sedos-Barstyčių-Mosėdžio ruože. Į šiaurę ir pietus aidėjo pabūklų šūviai ir sviedinių sproginiai. Tamsiais kūgiais iškilę gaisrų ir sviedinių dūmai sklaidydavosi melsvoje padangėje.

Apie dvyliką valandą pasiekėme Mosėdį. Miestelis degė ir kai kuriose gatvėse gulėjo užmušti arkliai. Skubiai perkirtę Mosėdį, pasukome į Darbėnus.

Sutemus sustojome kaime tarp Darbėnų ir Šventosios miestelio (uosto). Ūkiškais vežimais į Palangą keliavo daug latvių - civilių bėglių. Kai kurie bandė įsikurti kaime, bet, nesusiradę pastogių dėl mūsų antplūdžio, važiavo tolyn. Mūsų trejetukas - pulko vadas ir mudu su ūkio dalies viršininku - prisiglaudėme ūkininko troboje. Pildydami labdarybės darbus kūnui, religingi šeimininkai alkanus pavalgydino. Tai buvo paskutinė vakarienė su lašiniiais ir lietuviška juoda duona.

Pavargusiam miego laikas labai trumpas. Rodos, tik sukritę ant šiaudų kūlio sumerkėme akis, kai išgirdome beldimą į langą. Pats ryšių būrio vadas kėlė tolesniam žygiui ir pranešė, kad Mõder su savo palyda jau išvykęs. Laikrodis rodė trečią valandą. Vakar važiavau automašina, o ūkio dalies viršininkas jojo raitas savo arkliu. Jam

pasiūliau pasikeisti kelionės priemonėmis, jis į mano vietą mašinoje, o aš ant jo žirgelio, gerais laikais lenktyniavusio ant Sartų ežero ledo. Visą dieną išsėdėjusiam balne pasiūlymas buvo priimtinas.

Keliavome į Palangą tamsią, drėgną ir šaltą naktį. Nuobodū ir liūdna buvo vienam ant arklio. Tamsumoje nė akių negalėjau paganyti į pajūrio žemumas. Visur ramu, netgi neįtikima, kad čia pat karo laukas. Jojau lyg į ankstyvas raras. Prisiminiau J. Biliūno apsakymėlį "Piestupys". Dienai auštant pražygiavome Palangą. Nuo Nimerzates ant plento vis tirštėjo civilių bėglių vežimai, prikrauti ryšulių ir apkabinėti kibirais. Važiuosieji pasakojo, kad rusai jau Kretingoje. Dienai išaušus, karo siautulys vėl įsižiebė. Sviediniai sproginėjo už puskiometro nuo plento, ir mano zarasiškis juodbėris krūpčiojo. Artėjant prie Klaipėdos, plentą visai užkimšo vežimai, vokiečių kariuomenės sunkvežimiai ir pėstieji. Mūsų vyrai spraudėsi tarp vežimų arba žingsniavo šalitakiais. Negalėdamas susirasti vietos, jojau šalia plento laukais. Šiuo atveju arklys buvo geresnė susisiekimo priemonė už automobilį.

Tarp Girulių ir Klaipėdos paprastu lauko keliu pasukome į pajūrio mišką, kuriuo traukti galėjome sparčiau ir saugiau. Užtikę didesnį būrį rinktinės vyrų ir pulko štabo sunkvežimį, sustojome miške netoli Klaipėdos. Jie į Klaipėdą atvyko anksčiau. Apsidžiaugiau, radęs sunkvežimyje savo daiktus, kuriuos, išvykdamas į Sedos vadavietę, buvau palikęs štabo būstinėje. Rikiuotės skyriaus adjutantas ir vertėjas, juokaudami, apgailėstavo mano "prisikėlima". Mat jie jau buvę besirengią dalytis žuvusiojo palikimą. Pulko vadas ir ūkio dalies viršininkas išvyko į miestą gauti tolesnių Mōder parėdymų.

Rusų lėktuvų bombarduojamas miestas degė ir skendo dūmuose. Vokiečių priešlėktuvinė artilerija jį gynė nesėkmingai: tik vieną lėktuvą matėme kliudytą ir krintantį Girulių link. Vokiečių naikintuvai nepuolė rusų lėktuvų.

Grįžęs pulko vadas pranešė, kas žygiuosime į uostą, iš kur laivas mus perkelsiąs į Užmarį. Supratome, kad persikėlimas į Užmarį reišké atsisveikinimą su Lietuva ir kelionę į Vokietiją. Keliolika kareivių ir puskarininkių nusprendė pasilikti ir, persirengę civiliai, grįžti namo. Liekančiam zarasiškiui ūkio dalies viršininkas padovanojo savo juodbėrį. Su rikiuotės skyriaus adjutantu sudeginome štabo dokumentus, kurie patekė rusams, galėtų kenkti karių giminėms. Turėtą sunkvežimį ir du automobilius palikome miške. Iš miško

išėjome rikiuotėje, bet, rusų lėktuvams bombarduojant miestą, slėpdamiesi išsisklaidėme. Du sunkiai sužeistus pristatėme į vokiečių karo ligoninę.

Prie šiaurinės krantinės stovėjo didelis vilkikas. Iš uniformuotos ir ginkluotos įgulos sprendėme, kad laivas priklauso vokiečių kariniam laivynui. Norėdami greičiau patekti į Užmarį, į laivą lipome nebudami bombardavimų.

Išlipusius Užmaryje mus pasitiko ir išvedė per kopas vokiečių karininkas. Toliau patarė eiti pajūriu, nes kopas apšaudė rusų artilerija. Kopose prie Smiltynės buvo vokiečių artilerijos pozicijos. Skubiai žygiuodami pajūriu į pietus, palikome pavojingą apšaudomą plotą.

Ištrūkę iš karo lauko, pasijutome saugūs - galėjome atsikvėpti ir neskubėti. Mūsų grupė, apie penki šimtai vyrų, ėjo išsisklaidę ir sudarė apie pusės kilometro vilkstinę. Jei ne nuovargis, alkis ir troškulys, pasivaikščiojimas pajūrio smėliu būtų malonus. Nuojuota kvietė paskutinį kartą pasigrožėti žavinga mūsų tėvynės gamta. Vienoje pusėje ošė jūra, kitoje bangavo kopos su amžinai žaliuojančiomis pušaitėmis. Besileidžianti saulė maudėsi bangų keterose, lyg norėdama nusiplauti ilgos kelionės dulkes. Horizonte, kaip juodi slibinai spygliuotomis nugaromis, slinko į pietus keturių laivų vilkstinė.

Visų gertuvės jau senai buvo tuščios, o karininkai iš viso jų neturėjo. Mėginusieji gerti jūros vandenį greit nusivylė, nes pasijuto dar blogiau. Ne vienas miršo, kad prie didžiulių vandens plotų gali mirti iš troškulio, net nuo parako dūmų pamėlusios burnos nėra kuo išsiplauti ...

Dieną rytuose matėme kylančių dūmų debesis, sutemus švietė gaisrų pašvaistės. Dažnas šluostė purvinu veidu riedančią ašarą, žiūrėdamas į degančią Lietuvą. Daugumai iš mūsų tai buvo paskutinis atsisveikinimas su Tėvyne.

Apie 23 val. pasiekėme pajūrio kopose pasimetusią Juodkrantės svetainę. Susigrūdome į tuščią, tamsią, be jokių baldų salę. Vyrų puolė ieškoti geriamo vandens. Kieme surado šulinį, prie kurio susidarė spūstis ir kilo ginčai. Tamsioje niekas netikrino vandens švarumo ir nesipurtė jo durpių skoniu. Pailsėję porą valandų ant plikų grindų, šalčio šturpulių krečiarni, po vidurnakčio keliavome skersai Užmarį į Juodkrantės gyvenvietę. Prie vieno dviaukščio balto namo sutikome keletą lietuvių kareivių. Būta apsikrių vyrų: kam šalti

tamsioje pajūrio svetainėje. Jie be postovio atėję į Juodkrantę, apsisotojo tuščioje valgykloje, kurioje švietė elektra, buvo tinkamas vanduo. Čia buvo švariau ir jaukiau.

Buvusi kariška tvarka ir drausmė paio. Niekas nemėgino jos atstatyti. Vargu, ar mes būtume sudrausminę, jei pastojusiam kelią vokiečių žandarui, kas nors būtų užsimojęs šautuvu. Kaip lietuviška rinktinė, mes jau negalėjome stoti į kovą. Gal tais sumetimais pulko vadas ir nesiėmė iniciatyvos tvarkyti. Tvarkai ir drausmei palaikyti svarbu aprūpinimas ir maitinimas. Kareivis galvoja: reikalaujat drausmės - maitinkit, jei kitaip - jis pats eis pasieškoti. Maitinimas nutrūko po Sedos kautynių, kiekvienas vertėsi, kaip išmanė. Taigi, mes jau buvome palaida bėglių minia, turinti tik uniformas ir ginklų. Kiekvienas pavieniui sprendė savo likimą. Vieni nuo Sedos patraukė į pamarį ir Rytprūsius, kiti liko Klaipėdoje, tretį keliavo po vieną ar būriais. Ne per daug ir vokiečiai kreipė į mus dėmesio. Kad ir kur mes keliautume, prireikus "susems". Prie Sedos savo užduotį atliko - tepasivaikšto pajūriais, pamariais.

Nors buvome apsisotę valgykloje, bet užkasti negavome. Išaušus, atsigėrę iš čiaupo šalto gryno vandenėlio, iškeļiavome didžiuoju pašto keliu į Nidą. Sunkiai žingsniavome bėglių vežimų išgraužtu smėlėtu keliu. Saulei pradėjus kaitinti, kelionė dar pasunkėjo. Pulko vadas skundėsi, kad nuo alkio ir kojos silpnėja. Nenuostabu, per keturias paras tik du kartus tevalgėme. Kareiviui lengviau prasimanyti: niekas nesistebės, kai užėjęs pas ūkininką paprašys duonos ar pavogtai vištai galvą nusuks. Karininkams blogiau - savigarba ir etiketas neleidžia.

Vakarykščiu žygiu patyrėme - kol nepasieksime antros "oazės" - Nidos, vandens negausime. Žygiuodami sparčiau, sutrumpinsime laiką. Vora kelyje išsisklaidė, nes greičiau einantieji paliko nespėjančius.

Netoli Agilos kalvos susitikome važiuojantį džipu vokiečių leitenantą Stafenzkį, kuris mus pasveikino šauksmu: "Kur bėgate, lyg velnią pamatę!" Pamatėme, tik ne mūsų kemsynų arklianagį, su kuriuo mūsų seneliai draugiškai pypkėm mainikavo, bet tą, kuris pragaro ugnimi spjauodo. Mums, nutolusiems nuo voros, penkiems vyrams, įsakė sėsti į jo džipą. Važiuojant atgalios link Juodkrantės, paklausė, kur yra pulko vadas. "Ant kelio, su visais kitais atsilikusiais", - atsakiau. Netrukus sutikome didesnę vyrų grupę, kurioje ėjo ūkio

dalies viršininkas ir rikiuotės skyriaus adjutantas. Sutiktuosius Stafenzkis taip pat sulaukė. Mums įsakė išlipti iš mašinos ir visiems laukti parėdymų, neišsivaikščioti. Jis nuvažiavo link Juodkrantės, gal būt sutikti pulko vado.

Na, manau, vokiečiai vėl surado mums "darbą" - užkišti lūžtančiame fronte skylę. Lietuvos jau kaip ir nėra, dabar ginsime vokiečių faterlandą. Jų pačių armijoje jaučiamas pakrikimas. Kelyje nuo Juodkrantės tarp mūsų įsimašė ir vokiečių kareivių. Niekas nesidomavo, kas jie yra ir kur keliauja: dezertyrai, paleisti atostogų, ar šiaip atitrūkę nuo savo dalinių.

Nuvargęs, lengvąjį kulkosvaidį nešantis vokiečių kareivis prašėsi važiuojančių civilių bėglių priimamas į vežimą. Sunkiai pakratą vežimą, su užpakalyje dar prikabintais karučiais, pora arklių vos traukė smėlėtu keliu. Vokiškai kalbantys važiuosieji atsisakė savo tėvynainį priglausti ant vežimo. Kareivis krito kniūbsčias ant ryšulių kūgio ratukuose. Vokietka paleido visą gerklę, liepdama jam pasišalinti. Kareivis, nepakęsdamas vainojimų, nusliuogęs nuo ryšulių, sviedė kulkosvaidį į pušaičių krūmą ir taip palengvėjęs, keliavo kartu su mūsiškiais. O kiek panašių poelgių - mesti ginklą - galėjo būti visoje vokiečių armijoje...

Narsus ir drąsus vokiečių kareivis pavargo dvasiškai ir fiziškai, kariaudamas penkerius metus nuo Afrikos dykumų iki Ledinuotojo vandenyno, nuo Pirenėjų iki Kaukazo. Nebetikėjo Hitlerio šūkavimu: "Pergalė ateina !" 1944 m. liepos 20 d. atentatas prieš Hitlerį parodė vokiečių vadovybėje esančią nesantaiką ir konspiraciją.

Karui parasidėjus, imperialistai nepaisė Lietuvos vyriausybės paskelbto neutraliteto. Okupacijos neišvengėme. Mūsų valstybės likimas jau buvo nuspręstas rusų-vokiečių sąmokslu. Kalinimais, žudymais ir trėmimais raudonieji ir rudieji okupantai pralėjo daug mūsų tautos kraujo. Mažai tautai kiekvieno savojo gyvybė labai brangi. Jei, nenumatant įvykių, ginkluotas pasipriešinimas rusams ir turėjo prasmę savo tėvynėje, tai visiškai neteko tikslo ir prasmės už Lietuvos ribų.

Belaukdamas tolesnių parėdymų ir žiūrėdamas karišką žemėlapi, pastebėjau, kad nuo Agilos kalvos atsišakoja mažas keliukas į Pervalkos kaimą. Nusprendžiau juo keliauti. Pakildamas nuo grioviakraščio, mirktelėjau vyrams, su kuriais mane atvežė Stafenzkis. Savo bendrakeleivius raginau paskubėti, kad vėl nepasigautų

žandarai. Pasišalinę nuo didžiojo kelio, pušaičių priedangoje, susėdome atsikvėpti. Mūsų grupelės du puskarininkiai pasisakė turintys aukso ir prašė, kad planuočiau keltis į Švediją. Atsisakiau ir paaiškinau: nesant prieplaukų, žvejai katerių nelaiko pajūryje. Jei ir rastume katerį Kuršmarių pakrantėse, negalėtume praplaukti pro Klaipėdą. Jei anksčiau, prie Šventosios uosto - būtų buvę galima mėginti.

Atvykę prie Pervalkos norėjome atsigerti ir prisipildyti gertuves. Sustoję pušyne, iš tolo apžvelgėme kaimą. Nieko įtartino nepastebėjus, vienas, paėmęs visų gertuves, nuėjo į artimiausią trobą. Už kelių minučių išėjęs, pasišaukė visus. Mus pasitiko maloni moteriškė, kalbanti lietuviškai, kuršių tarme. Jos vyras buvo vokiečių kariuomenėje ir ji skundėsi visą mėnesį negaunanti iš jo laiškų. Mus ji nuoširdžiai atjautė: pavaišino ir siūlė gulėti išsimiegoti. Nuo pastarojo siūlymo atsisakėme, nes norėjome dar tą pačią dieną pasiekti Nidą.

Štabo bičiulų nuo Sedos išvežtų ir man gražintų markių netaupiau, geros širdies šeimininkei paklojau šimtinę ant stalo ir, padėkoję už pietus, išėjome. Netrukdomi, pamario keliuku vakarop atvykome į Nidą. Mieste jau buvo susirinkusių daug karių iš mūsų rinktinės. Vieni nuo Klaipėdos atvyko Užmariu žygiuodami be poilsio, visą naktį, kiti - atsidūrę į pietus nuo Klaipėdos ir sužinoję, kad kelias į Tilžę rusų užimtas. Kuršmariai perplaukė įvairiomis valtimis ir net plaustais.

Nidai skęstant vakaro sutemose, vokiečių žandarai sunkvežimiu atvažiavo gaudyti bėglių. Kai kurie mūsų daržinėlės bendrai persirengė civiliai. Civilius rūbus visokiam negandui laikė kuprinėse. Laimė, į mūsų daržinukę žandarai neužėjo. Vėliau žmonės pasakojo, kad vokiečiai sugaudė ir išsivežė į Juodkrantę apie keturias dešimtis rinktinės vyrų. Naktį praleidome daržinėlėje, apsikloję milinėmis ir įsikasę į marių vėjais kvepiančių džiovintų nendrių kūgį.

Spalio 10 d. 9 val. išėję pasidairyti, mieste sutikome lietuvių kapitoną. Iš jo aprangos sprendžiau, kad priklauso iš Drezdeno atsiųstai karininkų grupei. Jis pareiškė kalbėjęs su Nidos vokiečių komendantu, kuris sutinkąs leisti keliauti į Vokietiją. Su sąlyga, jei ginklus atiduosime komendantūrai. Kapitonas imasi šį reikalą tvarkyti, jei pasiduodame jo vadovybei, tvarkai ir drausmei. Kitos išeities lyg ir nebuvo - pavieniui uniformuotas toli nenukeliausi. Paskleista žinia greit apibėgo Nidos pašiūres ir daržines.

Nurodytoje gatvėje susirinko apie 150 vyrų. Išsirikiavę su kapitonu priešakyje nužygiavome prie vokiečių komendantūros. Vokiečių karininkų akivaizdoje kareiviai, atremdami į tvorą, sustatė šautuvus ir kulkosvaidžius. Visi daugiau kariauti nebenorėjo. Persiskirti su ilgai nešiotu ginklu niekam nebuvo skaudu, tik palengvėjimas kelionei. Kai mūsų voroje daugiau ginklų nematė, vokiečiai leido keliauti į Rytprūsius. Išėjus iš miesto vadovas pranešė, kad komendantas pažadėjęs parūpinti maisto. Sušņkvežimis su maistu mus pavysias kelyje į Rasytę.

Galvoje knibždėjo neramos mintys. Stebėjaisi vokiečių teikiama malone. Gal mūsų vadovas padaręs įsipareigojimų vokiečiams? Likę be tėvynės ir savos valstybės, atsidūrę svetimųjų valdžioje, negalėjome sugalvoti ką nors geresnio. Aišku, darbštūs vokiečiai neleis duonos valgyti veitui. Ak, kur čia išnarpliosi svetimų protų kėslus. Diena graži, saulėta, dvelkianti rudens vėsuma. Ėjome neskubėdami, palydimi kopų ir pušelių, ir svarbiausia, apsaugoti nuo žandarų. Apie 14 val. mus pavijo sunkvežimis su gėrybėmis. Dviem vyrams gavome po dėžutę mėsos konservų ir keturiems po kepaliką duonos.

Naktį praleidę Rasytėje, rytojaus dieną, apie 15 val., atvykome į Krantą (Cranz). Poilsio sustojome stadione ir nedelsdami suvirtome ant žalios vejos patalo. Jei ne karas ir nežinomas rytojus, malonu būtų, ištiesus kelionės pamuštas kojas, gulėti ir žiūrėti į mėlyną padangę, plaukiančius palšus debesėlius. Žolė pusantro sprindžio - visi sportininkai frontuose, nėra kam trypti ir pjauti.

Mūsų gerasis vadovas vėl išrūpino maisto ir pranešė, kad kelionei į Karaliaučių vokiečiai pasiųs autobusus.

Raudonojo Kryžiaus tarnautojos kiekvienai porai vyrų išdalino po kepaliką duonos ir po pussprindį kepeninės dešros.

Naktį penkiais autobusais atvykome į Karaliaučių. Miestas sugriautas, be šviesų, nejaukus, kai kur teberūko griuvėsių krūvos ir priminė laikraščiuose matytus vaizdus po žemės drebėjimo. Žmonių gatvėse nematėme, retkarčiais tik prabildėdavo kariški sunkvežimiai. Mus atvežė į geležinkelio stotį ir joje praleidome naktį. Jei jau stotyje, tai važiuosime traukiniu. Bet kur ir kokiam tikslui? Numaniau, kad vokiečiai jau turi mums darbo, nes iš mandagumo, kaip kokių ekskursantų, nevežiotų. Vadovas vis dar nesakė apie mūsų paskirtį.

Klausti nepatogu, argi jis nieko nežinotų ? O gal paslaptis, sužinoję visi išbėgiotų?

Rytojaus dieną traukiniu atvykome į Mohrung (Rytprūsioose). Vagonuose ant laisvų stoties bėgių praleidome porą dienų. Čia sužinojome mūsų paskirtį, kuri nuo pat Nidos ne vienam kvaršino galvą. Kapitonas vadovas man pasiūlė būti statybos pionierių (BAVP) antros kuopos vadu. Geram vadovui padėjau už pasitikėjimą, bet atsisakiau, pasiaiškindamas, kad po Sedos kautynių negaluoju.

Netikėjau, kad sulaikytų rusus apkasai ir įtvirtinimai, kurių daug buvo prikasę Ukrainoje, Lenkijoje ir Pabaltijy. Nesulaikė vakarų sąjungininkų net vokiečių karinės propagandos išgarsintas Atlanto pylimas (vokiečių padaryti įtvirtinimai Prancūzijos, Belgijos ir Olandijos pakrantėse). Vokiečių karinį potencialą smukdė nuolatiniai miestų ir pramonės įmonių bombardavimai, krintanti karių ir gyventojų nuotaika, skysto kuro stygius, pašlijęs fronto aprūpinimas ir kiti nepritekliai. Numatėme, kad vokiečiai karą pralaimėjo, situacija inspiravo laikytis kuo toliau nuo fronto ir rusų.

Po dviejų dienų, praleistų Mohrunge, mus nuvežė į Sonnenbomo dvarą. Tai buvo visų atsidūrusių Rytprūsioose buvusių rinktinės karių surinkimo vieta. Deja, čia nemačiau buvusio pirmo pulko vado majoro Alfonso Urbono, pulko ūkio dalies viršininko leitenento Tamošiūno ir rikiuotės skyriaus adjutanto jaunesnio leitenento Žukausko. Sutikti pasvaliečiai papasakojo apie žuvusiuosius prie Sedos. Tai : jaunesnysis puskarininkis Jonas Karoblis ir eilinis Juozas Marcinkevičius (vėliau, Rytprūsioose nežinomomis aplinkybėmis dar žuvo eiliniai Antanas Stasiūnas ir Petras Bieliauskas).

Sonnenbome vokiečiai sudarinėjo statybos pionierių kuopas, joms vadovauti skyrė lietuvius karininkus. Be pareigų likusius karininkus, grupėmis po dešimt išsiuntė į Drezdeną. Apgyvendino zoologijos sode, teatro salėje. Nevaržė, darbo neturėjome, laiką leidome klajodami mieste ir landžiodami į krautuves nusipirkti reikalingų daiktų, nes kai kurie savo lagaminus bėgdami paliko Sedoje.

Anksčiau atvykusiems vokiečių komendantas pranešė, kad norintieji gali pasitraukti iš karinės tarnybos. Atleidimo pažymėjimais ir kelionės dokumentais aprūpino apsaugos policija. Leido pasirinkti gyvenamąją vietą. Tik įspėjo, kad naujoje vietovėje reikia prisistatyti darbo įstaigai (Arbeitsamt). Apsisprendę pasiliuosuoti, vakarais

susirinkę žiūrinedavome Vokietijos žemėlapyje ir tardavomės dėl pasirinktų vietovių. Dauguma norėjo apsigyventi netoli Drezdeno arba pasilikti mieste. Nelikti Drezdene turėjau dvi priežastis: didelis miestas gali būti smarkiai bombarduojamas, o ir nežinoma, kur rusai sustos. Mane viliojo pietvakarių Vokietija ir atkreipiau dėmesį į Ulmą prie Dunojaus. Vidutinis miestas (apie 75000 gyventojų) gal išvengs bombardavimų, o grėsmės atveju netoli Šveicarija ir Prancūzija.

Vieną dieną atvykęs vokiečių kariuomenės majoras pranešė, kad pasiliekantiems kariuomenėje vyks karinio parengimo kursai ir pririnkus kursantai bus paskirti į lietuviškus dalinius. Kariuomenėje liko senesnio amžiaus karininkai, motyvuodami tuo, kad, išėjus į civilį gyvenimą gali paskirti prie fizinių darbų. Po majoro pranešimo turėjome galutinai apsispręsti. Tą pačią dieną, nuvykęs į apsaugos policiją, paėmiau atleidimo pažymėjimą ir geležinkeliu važiuoti važtaraštį į Ulmą. Atvykęs į Ulmą, pradėjau emigranto gyvenimą, kaip ir kiti mūsų tautiečiai.

Kaip žinoma, nuo bolševikų į Vakarų, buvo pasitraukę keliasdešimt tūkstančių lietuvių. Per penkiasdešimt tūkstančių vokiečiai išvežė priverstiniais karinės pramonės darbams. Vokietijai pralaimėjus karą, ne visi išvežti darbininkai, tuo labiau tarnautojai ir kariškiai, norėjo grįžti į okupuotą tėvynę. Tokiems benamiams sąjungininkai buvo įsteigę vadinamąsias pabėgėlių stovyklas - Displaced persons (DP) arba, kaip jų gyventojai vadino "Dangaus paukščių" būstines. Tokių stovyklų Vokietijoje buvo šešiolika. Jas tvarkė lietuvių komitetų skirti žmonės, daugiausia buvę Lietuvos kariuomenės karininkai. 1 lentelėje nurodoma anglų, amerikiečių ir vokiečių zonose buvusios DP stovyklos, kuriose, be abejojimo, rado prieglobstį ir daugelis buvusių Tėvynės apsaugos rinktinės karių.

1 lentelė
DP stovyklos Vakarų zonose

Eil. Nr.	Stovyklų pavadinimai	Stovyklų viršinininkai
1.	Ašferburgo	Stasys Zaganevičius
2.	Ausbcho	A. Šukys, kapitonas
3.	Blombergo	Jonas Matulionis

4.	Blombergo-Švarcako	Jonas Nagius, generolas
5.	Dilingenos	Juozas Klimavičius, pulkininkas
6.	Flenbergo	Juozas Senkus
7.	Gliukštako	Augustinas Galeckas
8.	Hamburgo	Leonas Virbickas
9.	Hardheimo	Jonas Nasvytis, pulkininkas
10.	Ingalstafo	Leonas Tamašauskas
11.	Kufšteino	A.Biveinis (Zarasų aps.polic.v.)
12.	Langsvaserio	Vincas Stabilius
13.	Liubako	Juozas Sakalauskas
14.	Matenburgo	Povilas Šliažas, kapitonas
15.	Regensburgo	Stasys Raštikis, generolas

Iš DP stovyklų daugelis lietuvių karių savanoriais stojo į lietuvių sargybos kuopas. Kariniams objektams saugoti jas įsteigė sąjungininkų karinė vadovybė. Savanorių kuopos ypač pasižymėjo pavyzdinga drausme, įgijo didelį autoritetą sąjungininkų kariuomenės akyse, ir joms buvo pavesti itin svarbūs uždaviniai. Niurnbergo proceso metu kuopos saugojo karinius nusikaltėlius.

VI skyrius. REZISTENCIJA

1. Rezistencijos aušra ir saulėlydis

Po Sedos kautynių, atsitiktinai likęs gyvas ir po trijų dienų išėjęs iš rusų užimto miestelio, pagaliau peržengiau savo namų slenkstį.

Vos spėjus pasidalinti įspūdziais po kelių mėnesių nesimatymo, brolis Valentinas tuojau nusitempė mane į netoliese esantį mišką parodyti slaptaviečių, kuriose saugojo ginklus. Tai buvo daugybė rusiškų granatų, šautuvų ir net du lengvieji kulkosvaidžiai. Slaptavietes žinojo tik jo pažįstami apylinkės partizanai. Brolis pasakė, kad mūsų apylinkės ir tolimesnių kaimų vyrai nestojo į rusų kariuomenę. Išėję į miškus ir susibūrę į įvairaus dydžio būrius, kovojo su okupantais ir jau visuose valsčiuose sutelktais sričių būriais. Brolis, kurio dar nelietė mobilizacija, žinojo partizanų bazavimosi vietas ir mane su jais suvedė. Čia sutikau keletą pažįstamų partizanų, buvusių Savanorių divizijoje. Sutikau savo kaimyną Antaną Blaževičių, kuris vėliau, 1946 m. liepos 1 dieną žuvo kovoje su enkavedistais. Leoną Namajūną - Sevastopolio šturmo 1941 metų dalyvį, vėliau dingusį bolševikų kalėjimuose. Antaną Reinį, kurio brolis Jonas buvo Savanorių divizijos vyriausiasis gydytojas. Vytautą Rusakevičių iš Drūsenų kaimo, vėliau žuvusį kartu su Antanu Blaževičiumi. Antaną Mieželį - Lietuvos kariuomenės karo lauko teismo pirmininko generolo Mieželio sūnėną, buvusį mano klasės draugą. Beje, jis tapo mano krikšto tėvu. Padarė tokį Utenos gimnazijos mokinio pažymėjimą, kuriuo net švietimo skyriaus vedėjas Jonas Žiurlys nesuabejojo. Patvirtino antspaudu. Tokiu būdu tapau pilnateisis esamos santvarkos pilietis, nors galėjau būti rusų belaisvis. 1945 metų pradžioje, "Lokio" rinktinės vado Mykolo Kazano, su kuriuo buvau Karo mokykloje, nurodymu turėjau stoti į Kauno universitetą ar kitą aukštąją mokyklą. Ten privalėjau pasirūpinti ryšiais tarp Dzūkijos, Suvalkijos ir Žemaitijos partizanų spaudos, taip pat kovinės informacijos perdavimu. 1945 metų rudenį išlaikiau stojamuosius egzaminus į Kauno universiteto istorijos filologijos fakultetą, tačiau netrukus perėjau į tik įsteigtą Kūno kultūros institutą. Čia mokydamasis susitikau savo kovų draugą Adolfą Kikilą, buvusį Ypatingosios kuopos "Vanagai" savanorį, dalyvavusį

Sedos kautynėse. Susidraugavau su bendrapavardžiu Vaclovu Kazlausku, kurio brolis Jonas tada kovėsi A. Ramanausko ("Vanagas") vadovaujamuose partizanų būriuose. Mūsų kurse buvo studentas Jonas Valaitis, bendravęs su apygardos "Tauras" partizanais, kuriems vadovavo Juozas Lukša ("Daumantas").

Esant sunkioms ekonominėms sąlygoms, studentai dažnai važinėdavo į namus produktų. Tokiu būdu, neatkreipdami instituto administracijos ir partinės valdžios dėmesio, minėti studentai atlikdavo partizanų rinktinių štabų nurodymus. Surinkta medžiaga būdavo paskleidžiama beveik po visą Lietuvą.

1945 - 1946 metais buvo pati partizaninės veiklos Lietuvoje aušra. Vyrai ne tik kovojo su enkavedistais ir stribais, bet savo spauda stengėsi Lietuvos žmonėms įžiebtį viltį, kad okupacija neamžina. Kiekviena partizanų apygarda spausdino savo leidinius, kuriuos mes platindavome apygardose. Aišku, ryšininkų darbas buvo pavojingas, bet mes veikėme apgalvotai ir atsargiai, be to turėjome studento dokumentus. Pagrindinė mūsų gaunamos ir laikinai saugomos pagrindinės spaudos saugykla buvo sporto halė. Po tribūnomis užgriozdintos patalpos labai tiko. "Lokio" rinktinės pavedimu du kartus vykau į Žemaitiją susipažinti su "Žemaičių legiono" organizacine struktūra. Žinias gavau iš anksčiau minėto Vainausko. Mano draugai Adolfas Kikilas, Vaclovas Kazlauskas ir Jonas Valaitis, lankydamiesi savo gimtinėse, surinkdavo daug naudingų žinių.

1946 m. lapkričio 20d. sunkiose laisvės kovose krauju pasruvusioje Tėvynėje Lietuvoje laisvės kovotojų "Tauro" apygardos pagrindžio laikraštis "Laisvės žvalgas", minėdamas Lietuvos kariuomenės įkūrimo sukaktį, rašė: "Š.m. lapkričio 23 d. mes minėsime tradicinę nepriklausomosios Lietuvos kariuomenės šventę. Šiomis liūdnomis mūsų tautai dienomis su atodūsiu prisimename tą gražią, drausmingą ir kultūringą savąją kariuomenę, kuri nelaimingų tarptautinių įvykių pasekmėje buvo okupantų likviduota. Tų liūdnų faktų išdavoje buvusias mūsų kariuomenės tradicijas šiandien perėmė Lietuvos partizanai - laisvės kovotojai, kurie, neturėdami jokio užnugario, gyvendami miškuose ir laukuose, taigi nepalyginamai sunkesnėse sąlygose, aukoja savo gyvybę, veda nelygią kovą su mūsų tautos priešais. Jie sudaro mūsų pavergtos, bet laukiančios savo išsivadavimo tautos avangardą, mūsų tautos vadovaujančiąją dalį..."

Lietuvos laisvės kovotojai net sunkiausiomis sąlygomis stengėsi laikytis Lietuvos kariuomenės tradicijų, drausmės, statuto reikalavimų, dėvėti uniformą su skiriamaisiais ženklais. Didesniuose daliniuose vykdavo rikiuotės ir taktinės pratybos, buvo mokomasi automatiškai naudoti įvairius ginklus, diegiama pagarba vyresnio laipsnio kariams, kalbama vakarinė malda. Lietuvos laisvės kovotojų gretose buvo daug įvairių laipsnių Lietuvos kariuomenės karininkų - nuo puskarininkio iki generolo, nuo aktyvios tarnybos eilinių iki atsarginių kareivių. Visi jie buvo Lietuvos kariuomenės ugdyti patriotine dvasia. Visi ryžosi kovoti ir žūti už Lietuvos laisvę ir jos valstybinę nepriklausomybę. Šūkis "Nugalėsime ar mirsim!" tvirtai buvo įaugęs į jų sąmonę.

1944 m. į generolo P.Plechavičiaus Vietinę rinktinę masiškai stojo Lietuvos jaunimas, netarnavęs kariuomenėje.

Žiaurus buvo Lietuvos laisvės kovotojų karas su okupantais 1944-1953 m. Bet, kaip yra pasakęs Prancūzijos laisvės kovotojas de Golis, niekas nekovoja mūvėdamas baltomis pirštinėmis. Tačiau pirmutinė ir didžiausia atsakomybė dėl Lietuvos laisvės kovų tenka okupantams. Jie trėmė, terorizavo vietinius gyventojus, žudė laisvės kovotojus. 1944 m. liepos 5 d. įžengę į Lietuvos rytinę dalį, "išvadotojai" Dūkšto miestelyje tuojau pastatė kartuves kolaborantų nurodytiems žmonėms žudyti. Lietuvos laisvės kovotojai privalėjo ginti savo brolius.

Jie nenorėjo būti okupantų niekinami, dažnai priešui nepasiduodavo - susisprogdindavo. Taip darydavo ne tik dėl to, kad išvengtų sadizmo, bet ir kad turgaus aikštėje lavono neatpažintų stribai, nekeršytų giminėms.

Ilgą ir žiaurų Lietuvos laisvės kovotojų priešinimą ne visada suprato laisvojo pasaulio tautos. Daugelį metų jie lietuvių ginkluotą pasipriešinimą laikė klasių kova. Čia jiems padėjo sovietinė propaganda, kuriai uoliai talkino įvairaus plauko "mokslininkai", kurpdami savo disertacijas.

Lietuvos laisvės kovotojus persekiavo reguliari NKVD daliniai. Jiem talkinti iš vietos gyventojų, daugiausia padugnių, okupantai rengdavo pagalbinis būrius stribų. Degradavę stribai Lietuvos patriotams nebuvo rimti priešai. Tikrieji lietuvių priešai buvo iš Sovietų Sąjungos atgabentos prityrusios, gerai ginkluotos ir beatodairiškai kovai paruoštos enkavedistų divizijos bei pasieniečių

pulkai. Todėl, nors nuo lietuvių rankos ne kartą žūdavo lietuviai, Lietuvos išsivadavimo kovos nebuvo pilietinis karas.

Rezistencija kilo, vos tik rusams okupavus Lietuvą. Organizacinės struktūros buvo įvairios, bet jų tikslas buvo bendras - išvaduoti Lietuvą. Kokios buvo rezistencijos organizacinės struktūros?

1. Lietuvos tautinis komitetas, vadovaujamas E. Galvanausko, sudarytas 1940 m. užsienyje buvusių Lietuvos vyriausybės narių. Jo tikslas - skelbti viso pasaulio lietuviams ir laisvojo pasaulio tautoms apie kovą dėl laisvos, nepriklausomos Lietuvos valstybės.

2. Lietuvos aktyvistų frontas (LAF), suorganizuotas ir vadovaujamas Lietuvos pasiuntinio Berlyne pulkininko K. Škirpos. Jis atliko didžiulį darbą organizuojant 1941 m. birželio 21 - 28 d. lietuvių sukilimą prieš okupantus. Sukilimo organizavimo struktūros bei taktikos rezultatai stulbinantys. Buvo paraližuota okupantų veikla visoje Lietuvoje, ypač Kaune. LAF susiformavo Lietuvos pagrindinio politinės vadovybės - Lietuvos Tarybos pagrindu. Tarybai vadovavo buvęs Lietuvos karo aviacijos viršininkas generolas A. Gustaitis. 1941 m. pradžioje jį bolševikai suėmė ir nužudė. Vilniuje LAF įkūrė ir jam vadovavo generalinio štabo majoras V. Bulvičius. Jo pavaduotojas buvo gen. štabo kapitonas J. Kilius. 1941 m. birželyje jie buvo suimti ir nužudyti. Kaune birželio sukilime aktyviai dalyvavo LAF narys pulkininkas J. Vėbra. Žuvo LAF ryšininkas aviacijos kapitonas A. Švirplaitis, leitenantas J. Dženkaitis.

3. Lietuvos laisvės armija (LLA), įkurta 1941 m., vokiečių okupacijos metu. Tai buvo slapta karinė organizacija, kuri visoje Lietuvoje turėjo išplėtotą tinklą. Įkūrėjas - karo mokyklos auklėtinis, leitenantas, Vilniaus universiteto Teisės fakulteto studentas K. Veverskis. Jam žuvus, 1945 m. vadovavimą perėmė kavalerijos kapitonas A. Eidimtas. Vietinę rinktinę, kaip Lietuvos kariuomenės užuomazgą, kūrė ir jai vadovavo generolas P. Plechavičius. Rinktinės štabo viršininkas buvo O. Urbonas. Atkakliai su bolševizmu kovojo ir generolas P. Kubiliūnas, buvęs Lietuvos kariuomenės štabo viršininkas.

4. Bendrasis demokratinio pasipriešinimo sąjūdis (BDPS). 1946 m. Lietuvos laisvės kovotojų suvažiavime buvo nutarta visas buvusias ir veikiančias aktyvaus ir pasyvaus priešinosi organizacijas sujungti į BDPS, sudaryti politinę Lietuvos pagrindinio vadovybę ir įkurti bendrą Lietuvos laisvės kovotojų ginkluotųjų pajėgų štabą.

Vyriausiuoju vadu buvo išrinktas "Dainavos" apygardos vadas pulkininkas leitenantas J.Vitkus. Jam netrukus žuvus Dzūkijoje, Žaliemiškyje, vadovavimą perėmė "Tauro" apygardos vadas Baltūsis. Labai sunkiomis Lietuvos pogrindžio sąlygomis sudaryta tautinio lietuvių pasipriešinimo politinė vadovybė neįsitvirtino, jos pareigas vykdė BDPS prezidiumas. BDPS vadovybė daug kartų svarstė, kuriuo keliu rezistencijai pasukti: ar aktyvios ir agresyvios ginkluotos kovos su raudonaisiais okupantais, ar ieškoti naujų, atsargesnių ir apdaresnių būdų.

Atsižvelgdamas į tai, kad artimiausiu laiku nenusimatė tarptautinio konflikto ir kad Lietuvos okupacija galėjo ilgiau užtrukti, BDPS prezidiumas 1947 m. kovo 17 d. direktyvoje nurodė: "Rezistencijos pasirinktas turi būti tas kelias, kuriuo žengdami lietuviai galėtų nenustoti vilties išlaikyti Tėvynės laisvės ilgesį, išsaugoti save, savo artimuosius nuo beprasmiškų kančių ir vargo, šalia tų, kurie ir taip yra užgulę". Kad tas kelias padėtų išsilaikyti ir išlikti kuo ilgiau, kad kova pareikalautų kuo mažiau aukų, nutarė imtis pasyvaus priešinosi, nes "okupantams įsigalėjus krašte, tęsimas agresyvios ginkluotos kovos taktikos gali privesti tikrai prie galutinio partizanų sunaikinimo". Tokios nuomonės laikėsi ir Lietuvos Romos katalikų bažnyčios vadovybė, Lietuvos diplomatijos šefas ministras S. Lozoraitis, Lietuvos ministras Londone B. Balutis ir daugelis buvusių pogrindininkų, susibūrusių įkurtoje lietuvių rezistencinėje santarvėje.

Aktyvios rezistencijos šalininkai, kurių buvo daugiausia Lietuvos laisvės kovotojų apygardose, galvojo kitaip. Apimti tautinės patriotinės euforijos, jie geriau rinkosi mirtį, negu gyvenimą bolševikų vergovėje. Net rezistencijos saulėlydyje, 1951 m., Lietuvos laisvės kovų sąjungos Pietų srities komitetas savo biuletenyje ragino aktyvinti kovą su okupantais ir jų kolaborantais. Jie išleido tokį kreipimąsi: "Lietuvis mylėjo laisvę visada. Jis geriau susidegindavo ant laužo, negu eidavo vergijon. Pabusk, lietuvi! Nusikratyk pataikavimo ir baimės jausmo. Brėkšta laisvės rytas. Tamsūs ir galingi audros debesys kaupiasi Vakaruose. Trenks jie perkūnais ir žaibais, nušluos nuo šventos Lietuvos žemės visus atėjūnus ir ištaškys visus Lietuvos išdavikus ir padlaižius. Bet tu, lietuvi, neprivalai laukti šios išganingos audros susidėjęs rankas. Tu privalai su ginklu rankose įsijungti į šventą kovą." Tokia rezistencijos idėja ypač suaktyvėjo, kai

strateginiais vadovavimo sumetimais buvo pakeistas jos pavadinimas ir veiklos taktika.

5. Lietuvos laisvės kovų sąjūdis (LLKS). 1949m. vasario 1 d. Lietuvos rezistencijos vadų suvažiavime buvo nutarta atsisakyti seno pavadinimo - BDPS ir jį pakeisti nauju - LLKS. Nuo tada jį naudodavo visuose Lietuvos laisvės kovotojų dokumentuose - įsakymuose, atsišaukimuose, instrukcijose. Tai buvo tikra pagrindinė Lietuvos valstybė prieš okupuotame krašte. Atsisakydamas pripažinti okupacinę valdžią, jos įstatymus ir potvarkius laikydamas neteisėtais ir neprivalomais, Lietuvos laisvės kovų sąjūdis draudė gyventojams juos vykdyti ir reikalavo paklusti jo išleistiems potvarkiams.

Visa Lietuva buvo padalyta į tris karines sritis: Pietų Lietuvos "Nemuno", Šiaurės Rytų Lietuvos "Kalnų" ir Vakarų Lietuvos "Jūros". Kiekviena sritis turėjo savo vadą, štabus ir pavienėms sritims tvarkyti numatytus štabų skyrius. Iš pateikiamos lentelės matyti, kokios apygardos ir kovotojų rinktinės veikė Lietuvos srityse.

2 lentelė

Lietuvoje veikusios kovotojų grupės

Sričių kodinis pavadinimas	Srityse veikusios kovinės apygardos	Apygardose veikusios rinktinės
1. "Jūros" (Žemaitija)	"Prisikėlimo"	"Lietuvos Žaliosios", "Šiaulių", "Šiaulių apsk.", "Maironio"
	"Žemaičių"	"Kunigaikščio Žvalgaičio", "Kardo", "Alkos", "Šatrijos"
2. "Kalnų" (Aukštaitija)	"Vyčio"	"Briedžio", "Krikštoponio", "Algimanto"
	"Vytauto"	"Tigro", "Lokio", "Liūto"
	"Didžiosios kovos"	"Krikštoponio", "Liūto"
	"Algimanto"	"Sierakausko", "Algimanto"
	"Jungtinė Kęstučio"	"Klaipėdos", "Žebenkšties", "Aukuro", "Vaidoto"

3. "Nemuno"	"Tauro"	"Geležinio vilko", " Vytauto",
(Suvalkija,		"Žalgirio"
Dzūkija)	"Dainavos"	"Kęstučio", "Merkio", "Šarūno",
		"Dzūkų", "Gefežinio vilko".

Nepaliamojamos kovos trukdė apygardose veikusioms LLKS rinktinėms laikytis nuolatinėse vietose. Okupantams sunaikinus apygardas arba išsklaidžius kurią nors rinktinę, jos vėl buvo kuriamos, tik dažnai kitu pavadinimu. Todėl sunku tiksliai nustatyti visus LLKS karinius junginius, jų veikimo ribas, ypač tai, kas ir kuriam junginiui vadovavo ar kuriame junginyje veikė. Juolab, kad kiekvienas laisvės kovotojas turėjo slapyvardį, kurį dažnai keisdavo, kad priešui būtų sunkiau iššifruoti.

Negaudamas jokios materialinės pagalbos ar ginkluotos paramos iš užsienio, Laisvės kovotojų sąjūdis pamažu silpo. Jo sąveiką paspartino išdavystės. Į bendro demokratinio pasipriešinimo sąjūdžio vadovaujančius organus įsiskverbė bolševikų provokatorius, Vilniaus universiteto profesorius J. Markulis. Dėl jo išdavystės enkavedistams pasisekė demaskuoti ir iš dalies nuslopinti "Kaunų" srityje veikusias kai kurias apygardas. J. Kukauskas išduotas, 1951 m. žuvo vienas iš rezistencijos vadovų Suvalkijoje J. Lukša ("Daumantas"). 1953 m. išduotas saugumui pateko vyriausiasis LLKS vadas J. Žemaitis. 1953 m. rugpjūčio 23 d., ryšininkės išduotas, žuvo Žemaičių apygardos vadas V. Montvydas su adjutantu B. Alūza. 1945 m. rugpjūčio 26 d. išduotas žuvo "Žaliosios" rinktinės vadas kapitonas Izidorius Pocevičius. 1947 m. išduotas žuvo Rytų Lietuvoje veikusios "Lokio" rinktinės vadas M. Kazanas. 1953 m. į "Lokio" rinktinės būrį prasiskverbęs išdavikas Polekniškio kaime užmigdė septynis laisvės kovotojus ir padėjo enkavedistams juos likviduoti.

Ši maža dalelė faktų parodo, kad buvo vietinių išdavikų, kurie padėjo okupantams smaugti lietuvių tautos priešinimąsi.

2. Žemaičių legionas

Mes iš kerpėtų lūšnelių,
 Mes žemaičiai kęstutėnai,
 Mūsų kelias - laisvės kelias,
 Mūsų žygiai - laisvės dienai.

1944 m. spalio 7 d. raudonarmiečiai vykdė generalinį puolimą, turėdami dešimteriojai daugiau žmonių bei technikos ir antrą kartą okupavo Žemaitiją. Nemažai lietuvių paguldė galvas, gindami šį paskutinį savo krašto lopinėlį. Daugiausia žuvo Lietuvių savanorių 1 pulko karių.

Aukštaitijos rezistencija kilo 1944 m. liepos 5 d. Tą dieną raudonosios armijos daliniai pasiekė Zarasus, Dūkštą ir kitas Rytų Lietuvos vietas. Iš pradžių ji buvo asmeninio pobūdžio, nes didelė dalis Lietuvos laisvės armijos vadų ir narių traukėsi į Vakarų. Kai kurie iš jų stėjo į Lietuvių Tėvynės apsaugos rinktinę ir kovėsi fronte, bet dauguma užnugaryje aktyviai ruošėsi rezistencinei kovai. Ruoštis būsimai rezistencijai vokiečiai netrukdė dėl šių pagrindinių priežasčių.

- Tėvynės apsaugos rinktinė, gindama jai skirtą fronto barą, laikinai buvo patikimas skydas, sulaukantis vietinių bolševikų puolimus,

- lietuvių savanorių fanatizmas ir drąsa, žinant, kad tai yra beviltiška gynyba, vokiečių kariams darė psichologinį poveikį, kad už savo tėvynę reikia kautis iki paskutinio kraujo lašo. Tačiau ir vokiečių kareiviai, nors išvarginti penkmetinio karo, nebuvo pesimistiškai nusiteikę. Nuo kūdikystės jiems įskiepytas pareigos jausmas darė juos nesvyruojančiais kariais.

Taigi, gana palankiomis psichologinėmis sąlygomis suplaukęs į Žemaitiją Lietuvos patriotinis elitas kartu su vietiniais žemaičių patriotais, LLA vadovaujami, kruopščiai ruošėsi priešintis. Rezistencijos veikla Žemaitijoje ypač suaktyvėjo po 1945 m. Kuršo grupuotės kapituliacijos. Mat šioje grupuotėje kovėsi du lietuvių savanorių batalionai. Po kapituliacijos jie buvo atgabenti į Telšių karo belaisvių stovyklą. Iš čia jų daug pabėgo ir įsiliejo į rezistencijos rinktines. Dėl šios priežasties rezistencijos veikla Žemaitijoje buvo geriau organizuota, negu kitose Lietuvos vietose.

1944 metų rudenį rusams okupavus Žemaitiją, kaip minėta, Lietuvos laisvės armija (LLA) pradėjo aktyviai priešintis okupantams. Čia LLA centras "Saturnas" bazavosi Šiauliuose ir koordinavo Žemaitijos partizanų veiklą. "Saturnui" vadovavo Adolfas Eidimtas, Šiaulių apskrities viršininkas. Jau 1944 m. gruodžio mėnesį tik Kretingos apskrityje, J. Ožeraičio vadovaujamose partizanų kovinėse grupėse, buvo per 200 partizanų. Jie sudarė pagrindą "Kardo" rinktinei, veikusiai ir Skuodo rajone. Ypač aktyviai jie kovojo Gargždų

valsčiuje, vadovaujami Valinsko, Veiviržėnų valsčiuje, vadovaujami Balsio, Endriejavo valsčiuje, vadovaujami Dausino. Gana ženkli partizanų veikla buvo Kulių ir kituose valsčiuose. Nors partizanų grupės su "Saturno" centru turėjo ryšininką H. Petkevičių, bet gauti operatyvią informaciją užimdavo nemaža laiko. Dėl to, plečiantis partizaniniam judėjimui, Žemaitijoje esančios LLA vadovams kilo mintis vietoje įsteigti kovinę organizaciją "Žemaičių legionas". 1944 m. gruodžio mėnesį įkurto "Žemaičių legiono" vadu tapo Adolfas Kubilius, buvęs LLA organizacinio sektoriaus ryšių viršininkas. 1943 - 1944 m. buvęs organizacinio skyriaus viršininkas Algirdas Šertvytis buvo paskirtas ryšininku tarp "Žemaičių legiono", Kauno bei Vilniaus LLA štabų. Taigi, "Žemaičių legiono" organizacinius reikalus tvarkė prityrę Lietuvos armijos štabo darbuotojai.

1945 m. vasario 24 d. Plungėje įsteigtas Telšių apskrities partizanų štabas. Jo vadu išrinktas ekonominės mokyklos direktorius J. Bilevičius, pavaduotoju - žvalgybos ir ryšių viršininkas Kalvaitis. Buvęs Lietuvos kariuomenės aviacijos kapitonas, vėliau Vietinės rinktinės bataliono vadas Jasiunskas tvarkė visus legiono komplektavimo reikalus. Tiekimu ir propagandos reikalais rūpinosi Klebys. Tokia pavyzdinga, kaip "Telšių apskrities" Žemaičių legiono", struktūra buvo įvesta ir kitose Žemaitijos apskrityse veikusiose partizanų grupuotėse. Nuo 1945 m. kovo mėnesio Telšių, Kretingos ir Mažeikių apskrityse veikė bendra "Žemaičių legiono" vadovavimo struktūra:

- Kostas Kubilius - vyriausiasis legiono vadas,
- Šarūnas Jazdauskas - organizacinio skyriaus viršininkas,
- Jonas Dūda - organizacinio skyriaus viršininko padėjėjas,
- Algirdas Šertvytis - žvalgybos skyriaus viršininkas,
- Kuždailis - legiono išdininkas,

Lietuvos laisvės kovų sąjūdis apėmė visą Lietuvos teritoriją. Ji buvo suskirstyta į dešimt kovinių apygardų. Rezistencinės kovinės apygardos įkurtos Žemaitijoje buvo trys:

- "Žemaičių" apygarda - vadovavo rezistencijos sąjūdžiui Kretingos, Mažeikių, Telšių apskrityse. Šioje apygardoje veikė "Alkos", "Kardo", "Šatrijos" rinktinės.
- "Prisikėlimo" apygarda - vadovavo rezistencinei veiklai Šiaulių, Žagarės, Joniškio apskrityse. Čia buvo gausios "Kunigaikščio Žvalgaičio" ir Šiaulių rinktinės.

- Jungtinė "Kęstučio" apygarda - vadovavo Pietų Žemaitijoje veikusioms partizanų rinktinėms, kurios ypač pasižymėjo savo kovine veikla. Tai buvo "Aukuro", "Žebenkšties" ir "Vaidoto" rinktinės. Jų veiklos sfera buvo Šilalės, Raseinių, Tauragės ir Jurbarko apskritys.

Šių kovos apygardų kontroliuojamose apskrityse buvo rūpinamasi slaptais techniniais įtvirtinimais, vyko partizanų perbazavimas, ginkluoti susirėmimai su persekiojančiomis okupantų grupuotėmis bei vietiniais sribais. Be to, apygardose organizuotas įvairaus profilio platesnis ar siauresnis visuomeninis gyvenimas, kuris priklausė nuo partizanų vadovybės sumanumo, kūrybinių jėgų santykio ir kitų aplinkybių. Visų partizanų apygardų štabai leido atsišaukimus, potvarkius gyventojams, pagrindžio spaudą, vieni junginiai keitėsi savo leidiniais su kitais. Visų jų tikslas buvo bendras: slopinti komunistinę propagandą, aiškinti Lietuvos kovų sąjūdžio tikslus ir veikimo priemones, susipažinti su tarptautiniais įvykiais, svarstyti tautos dabarties ir ateities problemas. 1945 m. kovo 10-20 d. kelių šimtų egzempliorių tiražu buvo išspausdintos ir išplatintos instrukcijos, kaip organizuoti kovą.

Čia aptarti šie klausimai:

- partizanų siekiai ir pareigos,
- slėptuvių įrengimas,
- žvalgybos darbas,
- partizanų rėmimo komiteto sudarymas.

"Žemaičių legiono" štabas rūpinosi gauti ir iššifruoti informaciją iš užsienio. Čia talkino buvęs Lietuvos užsienio reikalų ministerijos pareigūnas ir Plungės miesto burmistras Eduardas Misevičius, mokėjęs keletą užsienio kalbų. Dvasiškai ir materialiai "Žemaičių legioną" rėmė Telšių vyskupijos vyskupas Vincentas Borisevičius, vėliau bolševikų nužudytas kalėjime, ir Tirkšlių parapijos kunigas Antanas Kiela.

1945 m. pirmoje pusėje "Žemaičių legiono" partizanai buvo suskirstyti į keturis veiklos rajonus: Telšių "Vilkus", Kretingos "Lapes", Mažeikių "Vanagus" ir Tauragės "Vanagus". Telšių partizanų organizacijos štabas buvo Plungėje. Jam iki 1945 m. balandžio 4 d. vadovavo leitenantas Jonas Venclauskas, prieš tai tvarkęs Žarėnų partizanų kuopą. Tuo metu Žarėnų partizanų junginys buvo ginkluotas 4 lengvaisiais, 2 sunkiaisiais kulkosvaidžiais, turėjo 60 šautuvų, 60 kg tolo. Junginys buvo suskirstytas į keturis skyrius, kurie bazavosi

skirtingose vietovėse: "Šernas" - Pranckų kaime, "Šermukšnis" - Feliksavo, "Aleksandravičius" - Smilgių, "Pušinis" - Saušilio ir Antanavo kaimuose.

Besikuriančiai Alsėdžių partizanų kuopai vadovavo Šarūnas Jazdauskas. Kuopą sudarė keturi būriai, kurie dislokavosi skirtingose vietose. Pirmasis būrys, vadovaujamas Alberto Švažo, bazavosi Gegrenų kaime. Trečiasis, vadovaujamas Kazio Sabaliausko, laikėsi Platelių apylinkėje, o ketvirtasis - Paburgės kaime. Taip išdėstytais partizanų junginiais buvo galima manevruoti ginantis arba traukiantis.

Tauragės apskritį raudonoji armija užėmė 1944 m. spalio 10 d. Maskvos statybiniai kurti Tauragės apskrityje sovietinę tvarką iš Vilniaus atsuntė LKP (b) patikimus veikėjus: į apskrities partijos komitetą - P. Murauską ir A. Barkauską, o į Batakus - J. Folkmaną, V. Staneiką ir L. Diržinskaitę. Nors kolaborantai stengėsi stiprinti okupacinę valdžią, tų pačių metų rudenį J. Stainys, A. Jonikas ir A. Mockus sutelkė didelius "Rolando" ir "Eimučio" partizanų būrius. Jie kontroliavo Gaurės ir Batakų valsčius ir Purviškių miške išsilaikė iki 1954 metų. Tauragės apskrities partizanai pasižymėjo dideliu kovingumu, drąsiais išpuoliais prieš okupantus. Antai, 1946 m. birželio 13 d. jie išvadavo iš apskrities kalėjimo 22 rezistencijos dalyvius. Čia buvo mokytojai P. Ruišys, Venckus, Eržvilko vargoninkas Žičkus, partizanai J. Budreika, Šalčius, Šabaniauskas, J. Nausėda, L. Plievaitis, V. Augustinavičius, V. Augustinavičiūtė ir kt.

Žemaitijoje, kaip ir visoje Lietuvoje, 1945 m. ypač suaktyvėjo NKVD ir vietinių strībų veikla prieš partizanus. Tų metų rugpjūčio 15 d. VKP (b) Centro komitetas nurodė LTSR vyriausybei "nedelsiant likviduoti partizanų būrius". NKVD kariuomenė su vietiniais strībais pradėjo masinius kaimų ir vietovių "šukavimus". Buvo daug aukų iš vienos ir kitos pusės.

"Žemaičių legiono" vadui Adolfui Kubiliui patekus į saugumo rankas, nuo 1945 m. rugsėjo mėnesio jo pareigas perėmė majoras Jonas Semaška, vadovavęs itin aktyviai kovinėse operacijose "Šatrijos" partizanų rinkinei. Majoras J. Semaška buvo neeilinių gabumų karininkas. Nuo 1941 metų vadovavo Lietuvių savanorių batalionui, prasimušė iš Stalingrado apsupimo, buvo apdovanotas 2 geležiniais kryžiais, kovėsi Kuršo grupuotėje, o po vokiečių kapituliacijos tapo Žemaitijos partizanų vadu.

"Žemaičių legiono" 1945 m. partizaniniame judėjime aktyviai dalyvavo ir "Alkos" partizanų rinktinė, vadovaujama Povilo Ivanausko, buvusio Kauno teatro direktoriaus, aktyvaus Lietuvos aktyvistų fronto nario. J. Semaška "Žemaičių legioną" perorganizavo į kovinę "Žemaičių" apygardą. Mat, vietiniai kolaborantai, Maskvos spaudžiami, nėrėsi iš kailio, stengdamiesi sunaikinti Lietuvos pasipriešinimo sąjūdį. Partizanams reikėjo sustiprinti karinę organizaciją, imtis lankstesnės taktikos. Reorganizacijos idėją pasiūlė Lietuvos ginkluotųjų pajėgų atsakingas atstovas, buvęs Šiaulių apskrities viršininkas, Lietuvos kariuomenės kapitonas, juristas Jonas Noreika. Todėl ir buvo sudaryta "Žemaičių" apygarda. Ji apėmė šias apskritis: Telsių, Tauragės, Kretingos, Klaipėdos, Šilutės, Pagėgių, Mažeikių, Raseinių ir Joniškio. Žemaičių apygardos partizanų štabui 1945 - 1946 m. vadovavo J. Semaška, štabo viršininkas buvo Fortunatas Ašoklis, pavaduotojas Vytautas Ruzgys. 1946 m. J. Semaška pateko į NKVD rankas ir karo lauko teismo nuteistas sušaudyti. Vytautas Ruzgys žuvo 1947 m.

Kad partizaninė kova būtų operatyvesnė, 1946 m. Žemaitijoje įkuriama Jungtinė "Kęstučio" apygarda. Į ją, kaip minėta, įėjo Šilalės, Tauragės, Raseinių ir Jurbarko apskritys. Jungtinės "Kęstučio" apygardos vadu paskirtas Lietuvos kariuomenės aviacijos kapitonas J. Kasperavičius, ūkio ir informacijos skyriaus viršininku Giedrys, organizacinio skyriaus viršininku Bartkus, informacijos skyriaus viršininku Paulaitis.

Šioje kovinėje apygaroje aktyviai veikė "Žebenkštis" rinktinė, vadovaujama Jono Žemaičio. 1946 m. J. Žemaičio iniciatyva užmegzti ryšiai su Vyriausioju ginkluotųjų partizanų štabu. Sužinota apie J. Markulio išdavystę ir Jungtinei "Kęstučio" apygardai pavyko išvengti suėmimų. 1947 m. sausio 12 d. jos atstovai dalyvavo visos Lietuvos partizanų apygardų vadų suvažiavime. Šis suvažiavimas laikomas centralizuotos rezistencijos pradžia Lietuvoje.

Koks buvo tuometinis rezistencijos kovotojų tikslas, labai vaizdžiai rodo Jungtinės "Kęstučio" apygardos vado Juozo Kasperavičiaus apygardos įkūrimo metu pasakyta kalba: "Mes buvome priversti išeiti ginti savo krašto, savųjų sodybų, bočių ir tėvų krauju aplaistytos žemės. Mes, kaip žmonės, pasipriešinome prieš žmogaus teisių mindžiojimą, prieš aukščiausio laipsnio vergiją, nes negalime sutikti su melu, apgaule, klaida, tautą žudančiomis nedorybėmis. Mūsų žingsniai yra taurūs. Mes savoje kovoje esame

teisingi ir teisūs prieš visą kultūringąjį pasaulį, o Aukščiausiojo palaima rems ir laimins mūsų darbą”.

Jungtinės "Kęstučio" apygardos vadui J.Kasperavičiui 1947m . balandžio pradžioje Batakių miške žuvus, apygardos partizanų vadu išrinktas J.Žemaitis. Tai buvo kūnu ir siela Lietuvos rezistencijai atsidavęs karininkas. Lietuvos kariuomenės štabo kapitonas Jonas Žemaitis, baigęs Paryžiaus karo akademiją, buvo Vietinės rinktinės bataliono vadas. Rezistencijoje pirmuosius savo kovos su okupantais žingsnius pradėjo vadovaudamas "Žebenkšties" partizanų gruputei. "Kęstučio" apygardos vadu J.Žemaitis buvo nuo 1947m. birželio pabaigos iki 1948 m. liepos pradžios. Kartu tais pačiais metais J. Žemaičiui buvo pavesta ir Vakarų Lietuvos srities ginkluotoji organizacija, kuriai priklausė trys kovinės partizanų apygardos: "Kęstučio", "Žemaičių" ir "Prisikėlimo". "Kęstučio" apygardos vadovybę sudarė šie žmonės:

J.Žemaitis - vyriausiasis vadas,

P. Bartkus -štabo ir organizacinio skyriaus viršininkas,

Gučas - operatyvinio ir ūkio skyriaus viršininkas,

B. Liesis - informacijos ir žvalgybos skyriaus viršininkas.

Kad štabo vadovavimas būtų operatyvesnis, partizanų rinktinių teritorija suskirstyta į jų veiklos rajonus. Rajonų partizanų vadams buvo pavaldžios visos rajonuose veikiančios partizanų grupuotės. Siekiant pagerinti partizanų kovinį, idėjinį parengimą, sustiprinti kovos dvasią, buvo keičiama rajonų vadų vadovybė bei organizacinė struktūra. Norėdamas suaktyvinti centralizuotą partizanų veiklą, J.Žemaitis 1948 m. "Kęstučio" apygardą padalijo į dvi apygardas - "Kęstučio" ir "Prisikėlimo". "Kęstučio" apygardai priklausė šios rinktinės: "Žebenkšties", kuriai vadovavo Kurtinaitis, veikė Raseinių apskrityje, "Aukuro" - Tauragės apskrityje, "Valdoto" - Kėdainių, Kauno ir Raseinių apskrityse, Klaipėdos rinktinė, susidedanti iš legaliai gyvenančių žmonių.

"Prisikėlimo" apygardoje veikė šios partizanų rinktinės: "Kunigaikščio Žvalgaičio" Joniškio apskrityje, Šiaulių rinktinė, apėmusi Šiaulių apskritį, Radviliškio ir Baisiagalos rajonų partizanų grupuotes, kurioms vadovavo Vasarietis. "Lietuvos Žaliosios" rinktinė, veikusi Šėduvos ir Rozalimo rajonuose. "Prisikėlimo" apygardos vadu paskirtas P.Bartkus, o į štabo sudėtį įėjo B.Liesis, Šibaila ir Grigonis.

Labai darbštūs ir veiklūs buvo "Prisikėlimo" apygardos štabo vadovai. Apygardos laisvės kovotojų vadas majoras Petras Bartkus buvo universali asmenybė: Kauno aukštesniosios technikos mokyklos studentas, sklandytojas, Lietuvos laisvės armijos pagrindininkas, desantininkas, partizanų grupių vienytojas, poetas, pasirašinęs "Alkupėno" slapyvardžiu.

Bronius Liesis buvo Kauno Universiteto žurnalistikos specialybės studentas, partizaninio karo metodų mokėsis Vokietijoje. Apygardoje ėjo Tautinio skyriaus viršininko pareigas.

Šibaila - visuomenės dalies viršininkas, redagavo Lietuvos laisvės sąjungos leidinį "Prie rymančio Rūpintojėlio".

"Kęstučio" apygardos vadu liko J.Žemaitis. Jis ir toliau dėjo dideles pastangas - reguliariai susitikinėdavo su apygardų ir dalinių štabų vadais, kad būtų sudaryta vyriausiojo centralizuoto pagrindžio organizacija Vakarų srityje iš esamų trijų kovinių apygardų.

Apygardų vadai sutiko 1948 m. liepos 1 d. įsteigti Vakarų srities vyriausiąjį laisvės kovotojų štabą, sąlygiškai pavadintą "Jūra". Jo vadu išrinktas J. Žemaitis, adjutantu - Viktoras Šniuolis, tvarkęs partizaninės spaudos korespondenciją. Šio brolio kapitonas Vytautas Šniuolis buvo "Prisikėlimo" apygardos spaudos skyriaus viršininkas.

Žemaitijos laisvės kovotojai ne tik ginklu, bet ir tiesos žodžiu priešinosi okupantams. 1948 m. suformuotas naujas "Žemaičių" apygardos štabas, vadovaujamas V.Montvydo, net 100 egz. tiražu leido spaudinį "Malda girioje". Montvydas žuvo 1953 m. rugpjūčio 23 d. strībų būrio surengtoje pasaloje.

Majorui J.Semaškai žuvus, "Satrijos" laisvės kovotojų rinktinės vadu tapo dailininkas L.Rekašius. Jis pats darydavo klišės leidžiamam rinktinės laikraščiu "Kovojantis lietuvis". L.Rekašius žuvo 1952 m. gruodžio 23 d.

"Prisikėlimo" apygardai priklausė ir "Žalioji rinktinė". Besikuriančiai "Žaliajai rinktinei" vadovavo Lietuvos kariuomenės kapitonas Izidorius Pocevičius ("Radvila"). Ji turėjo per 200 kovotojų Baisogalos, Radviliškio, Rozalimo, Pakruojo, Smilgių, Šeduvos apylinkėse. Vadas žuvo išduotas 1945 m. rugpjūčio 26 d. Jo žinion buvo paskirtas Radviliškio antrosios pradžios mokyklos mokytojas Vladas Vyšniūnas ("Aušrelė"), regiono partizanų leidžiamos laisvosios spaudos redaktorius. Ateities skaitytojams jo žodžiai buvo tokie: "Dabar skaitantys partizanų literatūrą visų pirma turėjo įsijausti į aną

epochą, kai eileraščius rašė ne profesionalai, jų posmai gimė ne ant rašomųjų stalų patogiam kambaryje, o siaučiant darganoms miškuose, klausantis mirties alsavimo, pasidėjus popieriaus lapelį ant šautuvo buožės. Tai jaunų širdžių kraujas. Negalima reikalauti, kad jis sutilptų į poetikos kanonus...Turėtų nulūžti liežuvis kiekvienam komunistui, išdrįsusiam tokius jaunuolius apšmeižti bandito vardais". Toks buvo Žemaitijos laisvės kovotojų ideologinis priešinimasis okupantams kovinėse apygardose.

Norėdamas sudaryti stiprią vyriausiąją pagrindžio vadovybę, pasitaręs su "Jūros" srities ginkluotosios organizacijos vadovais, J. Žemaitis 1949m. liepos 10-15 dienomis išleido įsakymą, kuriuo įsteigtas Vieningos laisvės kovos sąjūdis. Įsakyme vyriausiuoju vadu įrašytas J. Žemaitis, pavaduotojais Pietų, Rytų ir Vakarų Lietuvos sričių vadai. Jie įpareigojami kiekvieną mėnesį vyriausiajam sąjūdžio štabui pateikti žinias apie vadovaujamų sričių grupuočių veiklą. 1949 m. vasario 1 d. "Prisikėlimo" apygardos štabo bunkeryje tarp Baisogalos ir Radviliškio J.Žemaičio iniciatyva buvo sušauktas Lietuvos sričių vadų susirinkimas. Jis truko 20 dienų, vadovavo pats J.Žemaitis. Dalyvavo šie vyriausieji laisvės kovotojų vadai:

J. Ramanauskas ("Vanagas") - Pietų Lietuvos srities vadas,

Gužas ("Kardas") - Vakarų Lietuvos srities vadas,

Grigonis ("Užpalis") - "Prisikėlimo" apygardos vadas,

A. Grybėnas ("Faustas") - "Tauro" apygardos vadas,

B. Liesis ("Naktis") - "Prisikėlimo" apygardos štabo viršininkas,

P.Bartkus ("Žadgaila") - Bendro demokratinio pasipriešinimo

sąjūdžio prezidento sekretorius,

Šibaila ("Merainis") - BDPS viešosios dalies skyriaus viršininkas.

J. Žemaitis - vyriausiasis BDPS ginkluotųjų pajėgų vadas ir laikinai einantis BDPS prezidento pirmininko pareigas.

Šiame rezistencijos vadų susirinkime buvo nutarta:

- rezistencijos judėjimą pavadinti Lietuvos laisvės kovų sąjūdžiu (LLKS).

- vadovavimą Lietuvos nacionaliniam pagrindžiui pavesti LLKS tarybos prezidentui, laikant jį vyriausiuoju vykdomuoju organu.

- LLKS tarybos pirmininku ir Lietuvos pagrindžio ginkluotųjų pajėgų vyriausiuoju vadu išrinkti J.Žemaitį. LLKS prezidento politinės

dalies viršininku Šibailą, viešosios dalies skyriaus viršininku B. Liesį ir LLKS tarybos prezidiumo sekretoriumi P. Bartkų.

- pirmininkui J. Žemaičiui pavesti parengti LLK Sąjūdžio įstatus, o prezidiumo nariui Šibailai - programą.

- toliau tęsti antisovietinę veiklą, ginklu ir kitais būdais priešintis okupacinei valdžiai. Ypač sustiprinti kovos veiksmus prieš sovietų valdžią Rytų Lietuvoje. Sustiprinti propagandą prieš kolektyvizaciją, išplėsti kovą su kolūkių organizuotojais ir rėmėjais. Įspėti juos pogrindžio vardu, kad, jeigu nenutrauks ūkių ardomojo darbo, tai ginkluoto pogrindžio dalyvių bus griežtai baudžiami.

Tuo metu, kai Lietuvos pasipriešinimo pogrindis grupavo ir kaupė jėgas tolesnei kovai su okupantais, vietiniai kolaborantai, Maskvos raginami, stengėsi jį kuo greičiau likviduoti. Matydami, kad enkavedistų ir jų pagalbininkų - sribų veikla neduoda reikiamų rezultatų, jie į pagalbą pasitelkė provokatorius ir išdarinėjikus. 1949 m. Tauragės rajone veikė maždaug 30 gerai ginkluotų provokatorių. Jie vilkėjo Lietuvos kariuomenės karių uniformomis, kai kurie mokėjo kalbėti lietuviškai. Laisvės kovotojams simpatizuojantiems žmonėms jie duodavo klaidinančias užduotis, o paskui juos suimdavo, sudegindavo sodybas, žudydavo nekaltus žmones. Tokie provokatorių būriai veikė Jurbarko - Raudonės ruože, Burbiškių miške, Vosbutų kaime. Sribai įrašė daug žiaurių puslapių į lietuvių tautos naikavimo istoriją. Tarp sribų buvo net lietuviško tipo "pavlikų morovozų". Sribas Petras Negius iš Kvėdarnos dalyvavo išvežant į Sibirą jo tėvus ir brolius.

Turėdami už savo pečių NKVD divizijas ir pasienio kariuomenės pulkus, sribai jautėsi padėties viešpačiais ir galėjo tyčiotis iš nužudytų, miestelių aikštėse numestų partizanų.

Baigiant šį garbingą Žemaitijos rezistencinės kovos puslapį, reikia priminti, kad paskutiniai "Kęstučio" apygardos laisvės kovotojai Petras Oželis ir Feliksas Urbonas žuvo mūšyje su čekistais Kvėdarnos apylinkėje Buišių kaime 1959 m. gegužės 4 d. Vyriausiąjį Lietuvos laisvės kovų sąjūdžio vadą J. Žemaitį 1951 m. gruodžio mėn. ištiko insultas su daliniu kūno paralyžiumi. Būdamas bunkeryje Jurbarko rajono Šimkaičių miške, iki 1952 m. balandžio mėnesio jis negavo jokios medicininės pagalbos. Jį slaugė, pasikonsultuodama su gydytojais, Kauno Raudonojo Kryžiaus ligoninės sesele Marytė Žiliūtė. 1953 m. gegužės 29 d. į J. Žemaičio bunkerį (kol kas neaiškios

aplinkybėmis) pro vėdinimo angą buvo įmesta granata su migdančiomis dujomis. Kovotojas atsidūrė Vilniaus saugumo požemiuose. Po 7 mėnesių trukusio tardymo, atmetęs pasiūlymą rašyti malonės prašymą, panorėjęs tik pasimatyti su sūnumi Laimučiu, J.Žemaitis buvo sušaudytas. Paskautiniai jo žodžiai teisme: "Istorija moko, kad kraujas niekada nebūna pralietas veltui. Jei ne dabar, tai už penkiasdešimties, už šimto metų Lietuva, iškovojoji laisvę, įvertins mūsų siekius ir mūsų darbus". Gerai pažinoję žmonės jį apibūdina taip: "Šis žmogus buvo didelio intelekto, plačios erudicijos, žinojo, ko siekia, tvirtai laikėsi savo nuomonės ir pozicijos. Tautos ir savo krašto laisvė bei nepriklausomybė jam buvo aukščiau visko. Jo, kaip kariškio, duota priesaika niekur ir niekada nebuvo sulaužyta". Taip užgeso viena iš ryškiausių rezistencijos žvaigždžių.

3. Rezistencijos spauda

Nors sąlygos buvo sunkios kaip niekada, kovodama Lietuva atgaivino savo laisvąją spaudą. Per ją skambėjo kovojančios tautos balsas, laisvės troškimas ir jį išsivadavimą dedamos viltys.

Kovos lauke neturėdami kūrybos ir rašinių dauginimui sąlygų, dažnai keisdami savo dislokacijos vietas, Lietuvos laisvės kovotojai spausdintu žodžiu stengėsi kelti Lietuvos žmonių viltį, tikėjimą gėrio pergale. Iš širdies plaukiantys žodžiai, rašyti menkai apšviestuose bunkeriuose, miškų aikštelėse, pasiekdavo tautą. Laisvosios spaudos žodžiai visą rezistencijos laikotarpį darė abipusį poveikį doriems Lietuvos žmonėms ir laisvės kovotojams. Žmonės žinojo, kad yra reali fizinė bei dvasinė jėga, kovojanti dėl laisvės. Spauda sklaidė mitą apie okupantų propaguojamą humaniškumą, atskleidė jų melą, apgaulę, cinizmą.

Fizinė rezistencija Lietuvoje buvo nuslopinta maždaug prieš 40 metų. Lietuvos laisvės kovotojai, ginklu ir tiesos žodžiu priešinęsi okupantams, žuvo nelygioje kovoje. Daugelio netgi nežinoma kapo vieta. Mažai teliko ir rašytinių šaltinių. Žmonės prisimena tik kai kurių rezistencijos sąjūdžio leidinių paskirstymą. Rezistencijos ryšininkai padėdavo laisvės kovotojams keistis savo laisvąją spauda. Pavyzdžiui, "Didžiosios kovos" apygardos spauda pasiekdavo LLA "Vytauto" apygardą, ją skaitydavo "Liūto", "Tigro", "Lokio" rinktinės, veikusios Rytų Aukštaitijoje. Laisvąją spaudą keisdavosi "Vyčio", "Algimanto",

"Šiaurės Lietuvos laisvės armijos" apygarda su "Prisikėlimo", "Jungtine Kęstučio", "Žemaičių", "Tauro" ir "Dainavos" apygardomis. Tai buvo nė kiek ne mažesnė ryšininkų rizika, kaip XIX-XX a. vykusio knygnešystės iš Prūsų. Įdomu prisiminti Lietuvos laisvės kovotojų laisvosios spaudos tematiką.

"Kova"

Tai buvo "Didžiosios kovos" apygardos laikraštis. Jo šūkis "Už laisvą, nepriklausomą, demokratinę Lietuvą". Laikraštis pasiekdavo kovotojų rinktines, kurios bazavosi tarp Kauno, Vilniaus, Ukmergės, Molėtų. Pirmojo numerio vedamajame straipsnyje, pavadintame "Lithuania Militāns" "Kovojanti Lietuva", buvo rašoma: "Ta kovojanti Lietuva gyva ir yra čia, kur teka Nemunas ir Vilija, kur vaitoja okupaciją lietuviai, nes čia teka kraujas, nes čia gęsta už laisvę kovotojų gyvybės, kaip žvakės, kaip krintančios žvaigždės, nes čia yra milžinų kapai ir jų ainiai. Ateis valanda ir visos pasaulio tautos, įkvėptos didžiųjų Vakarų demokratijos idėjų, pasiryš kovai ir nutrauks daugelio milijonų vergovės pančius, kartą ant visados užkirs kelią vergovei ir tironijai". Laikraščiui buvo būdingi optimistiški žodžiai, teikiantys vilties, kad gėris įveiks blogį: "Ateis pergalės diena ir šviesa laimės prieš tamsą. Tuomet išryškės kiekvieno nuopelnai ir likę gyvieji kovotojai paklaus: "Ką gero padarei kovojančiai Lietuvai." Mirusieji kovotojai meluojančiam išrašys laisvąjį "J"accuse - aš kaltinu". Tai autentiški "Lithuania Militāns" žodžiai, kurie labai reikšmingi ir šiandien.

"Aukštaičių kova"

Šis Lietuvos laisvės armijos "Vytauto" apygardos štabo laikraštis, kurio šūkis buvo "Vieninga kova - laimėjimo laidas!", įsteigtas 1945 m. Jo iniciatorius - "Kalnų" srities vadas leitenantas J. Kimštas ("Žalgiris"). Tai Utenos, Zarasų, Ignalinos, Švenčionių apskrityse veikusių "Liūto", "Tigro" laisvės kovotojų rinktinių leidinys. Jį savanoriškai redagavo matininkas P. Ivonis ("Skrajūnas") kartu su jaunesniuoju broliuku "Uosiuku". Nors okupacinė valdžia P. Ivonio į kariuomenę neėmė, jis jau nuo 1944 m. vasaros priklausė A. Daunio vadovaujamam laisvės kovotojų būriui. 1945-1946 m. "Aukštaičių kova" buvo spausdinama šapirografu po jų namu įrengtame bunkeryje. Čia buvo skelbiama radijo bangomis gaunamos žinios iš viso pasaulio, pateikiama eilėraščių, patriotinių dainų ir apsakymų. Laikraštyje gvildinta tautinė sąmonė glaudžiai sieta su religija.

Kultūringame pasaulyje visos religinės ir tautinės šventės pagarbiai švenčiamos. Tai yra žmonių tautinio sąmoningumo išraiška, siejanti vienus su kitais. Visas šventes minėjo ir laisvoji partizanų spauda. Velykų švenčių proga "Aukštaičių kova" rašė: "Pavergtoje mūsų tėvynėje nuaidėjo Velykų varpai. Kėlėsi Kristus, savo šventa kraujo auka atpirkęs žmoniją ir parodęs jai tiesos, meilės ir vilties kelius. Po šaltos žiemos bunda Lietuvos žemė, kurios pakelėse stovi kryžiai ir rymo smūtkeliai, žemė, kuri per žuvusių laisvės kovotojų kapus ir tremtinių vargus su viltimi žiūri į ateitį!"

"Partizanas"

Buvo "Dainavos" apygardos, "Dzūkų", "Geležinio vilko", "Kęstučio", "Šarūno" rinktinių laikraštis. 1951 metų šeštame numeryje laisvės sąvoka taip apibūdinta: "Laisvė todėl yra neįveikiama, kad be jos gyventi neįmanoma, gyvenimas tampa be prasmės. Žmogus, išsižadėjęs laisvės, netenka savo žmogiško orumo. Todėl pavergtiesiems negali būti dviejų kelių. Jiems amžinai tebūdavo vienintelis kelias - į laisvę. Tai garbingas kelias, kuriame atsistojęs Leonidas su 300 kovotojų Termopilų tarpeklyje savo kūnais užtvėrė kelią į Spartą, kelias, kuriuo ėjo viso pasaulio milijonai laisvės kovotojų prieš pavergėjus, tai mūsų Gražinos ir pagaliau Pilėnų kunigaikščio Margio kelias, tai visos mūsų tautos ir jos laisvės kovotojų partizanų kelias. Įtempkime valią, sukąškime dantis ir neabejokime. Teisus reikalą Dievas neapleis".

Toks didis buvo lietuvių pasiryžimas kovoti ir mirti, bet ne pavergtiems gyventi. Lietuvos rezistentų žūtbutinė kova su okupantais atvėrė akis kitoms Europos tautoms. Pasaulis pamatė, kad didžiųjų pasaulio valstybių lengva ranka atiduota Lietuva bolševikams yra istorinė klaida. Tikėta, kad teisybę Dievas laimina. Taip šaukdami į pasaulio sąžinę, su viltimi žūdavo lietuviai už tėvynės laisvę.

1951 m. liepos 20 d. išleistame "Partizane" buvo rašoma: "Mūsų šalį prislėgė didžiulė nelaimė. Štai jau vienuolikti metai, o ji dar nesibaigia. Nenuostabu, kad daugeliui nebeužtenka kantrybės kęsti okupanto jungą. Atsiranda tautiečių, kurie dešimtį metų išvargę, persimeta į priešų pusę, manydami, kad tuo būdu užbaigsią savo vargus. O iš tikrųjų jie vien apgauna save: iš pavergto, bet nepalenkto žmogaus pavirsdami klusniais okupantų tarnais, svarbiausio dalyko - laisvės vis tiek neatgauna".

"Kovos keliu"

"Tauro" apygardos laikraštis. Jis rašė apie rezistentų, susibūrusių Vilkaviškio, Marijampolės, Šakių ir Prienių rajonuose "Žalgirio", "Geležinio vilko", "Vytauto" rinktinėse, veiklą. Laikraščio šūkis: "Šalin bolševikinės vergovės pančius!".

1945 m. birželio 5 d. "Kovos kelio" vedamajame straipsnyje buvo rašoma: "Geležinis lankas prieš Sovietų Sąjungą vis siaurėja... Jau ir Anglija mobilizuoja viso pasaulio materialines ir dvasines pajėgas sutriuškinti fizinę ir psichologinę žmonijos gėdą - pasaulinį komunizmą... Skubiu tempu konsoliduojamos jėgos ne tik bolševizmo sutriuškimui, bet ir naujos pasaulio tvarkos ir sistemos sukūrimui."

Laikraštyje griežtai įspėti tie, kurie kėsinosi į laisvės kovotojų gyvybę, plėšė žmones, vykdė bolševikų įsakymus: "Kas, naudodamasis savo padėtimi, sąmoningai stengiasi išrauti iš lietuvių širdies tautinę sąmonę ir įskiepyti jam nutautinimo dvasią, tas baudžiamas mirties bausme."

1946 m. devintame numeryje laikraštis, nušviesdamas kovojančios Lietuvos ateitį, rašė: "Tautos ateitis mums priklauso."

Po kurio laiko pakeistas laikraščio pavadinimas į "Laisvės žvalgą" ir šūkis tapo "Lietuva - lietuviams".

Kaip ir visa laisvoji rezistencijos spauda, "Laisvės žvalgas" skelbė Lietuvos žmonėms tiesą apie klastingus okupantus. 1947 m. penktame numeryje buvo pranešta, kad Lietuvos kaimas visiškai boikotavo rinkimus į vietines ir sovietinės valdžios tarybas. Rinkimų kampanijoje aktyviai dalyvaudavo ir okupacinės kariuomenės kareiviai, kurie vietoj rinkėjų sukišdavo į urnas reikiamą skaičių biuletenių. Tai paliudijo leningradietis V. Suchovas, tuo metu tarnavęs tankų daliniuose, dislokuotuose Tauragėje. Pasak jo, 1947 m. per rinkimus į Lietuvos Aukščiausiąją Tarybą jie buvo perrengti civiliniais drabužiais, apginkluoti pistoletais ir po 3 karius paskirstyti į rinkimines apylinkes. Čia budėdavo po 2-3 vietinius ginkluotus aktyvistus. Mat, saugotasi rezistentų užpuolimo. "Mes, - sakė Suchovas, - nelaukdami vakaro, sumetėme į urnas visus apylinkei skirtus biuletenius ir jas nuvežėme į Tauragę".

"Laisvės varpas"

Šį laikraštį leido "Žemaičių legiono" kovotojų, kontroliuojančių Pietų Žemaitijos grupes, štabas. Jam priklausė Raseinių, Jurbarko,

Tauragės, Šilalės rajonuose veikiančios "Žebenkštis", "Aukuro", "Vaidoto" rinktinės. Laikraščio šūkis buvo:

"O skambink per amžius vaikams Lietuvos,
Kad laisvės nevertas, kas negina jos".

Šis - pagrindinis Jungtinės "Kęstučio" apygardos laikraštis - skelbė tiesą apie padėtį okupuotoje Lietuvoje. Jis aprašė, kokių priemonių griebėsi okupantai, versdami žmones dalyvauti rinkimuose į TSRS Aukščiausiąją Tarybą. 1946 m. vasario 10 d. numeryje išspausdinta: "Prakeikti išgamos vasario 10 dieną parodė, kad norint tautą surakinti vergijos pančiais, reikia gatvėse išniekinti ne tik nuogai išrengtus Lietuvos partizanus, bet ir visą tautą. O to ir kruvini jūsų siekimai neįstengs padaryti. Lietuvių tauta jus prakeikė".

1947 m. 122-me numeryje "Laisvės varpas" įspėjo ir informavo žmones apie bolševikinę provokatorių rengimo sistemą. Išdavikus okupantai įtraukdavo į laisvės kovotojų būrius. Nurodyta, kad provokatorių veiklą kontroliuoja Vilniuje, Filaretų gatvėje, įsikūrusi įstaiga ("Osobyj banditskij otdiel"), vadovaujama A.Sokolovo. Laikraštyje kovotojai buvo įspėti, kad provokatoriai - okupantų agentai - į partizanų kontroliuojamus rajonus nuleidžiami iš lėktuvų parašiotais.

"Laisvės varpas" buvo spausdinamas spaustuvine technika ir geriau apipavidalintas už kitus kovos apygardų leidinius.

"Už tėvų žemę"

Buvo Lietuvos laisvės kovotojų N. štabo leidinys. 1947 m. penktame numeryje, minint Velykas, Kristaus prisikėlimo šventė sutapatinta su lietuvių tautos prisikėlimu iš okupacijos jungo. Čia rašoma: "Šventiška minėdami mūsų Išganytojo Prisikėlimą, giliai susikaupkime dvasioje, pasiryškime visados būti blaivūs ir kilnios širdies, atsiminkime ir visokeriopai paremkime visus, kurie nelaisvės pančiuose kankinami. Savo maldose aukščiausiąjį prašykime mūsų nukankintai Tėvynei Prisikėlimo ir gailestingumo žuvusiems už mūsų laisvę".

"Mylėk Tėvynę"

Laikraštį leido "Dainavos" apygardos "Merkio" rinktinės štabas. Jo šūkis: "Šalin bolševikinės vergovės pančius!". Laikraštis plačiai buvo paplitęs "Merkio", "Šarūno", "Kęstučio", "Dzūkų", "Geležinio vilko" grupuotėse. Jį skaitė ir platino Merkinės, Marcinkonių, Daugų, Alovės, Alytaus, Valkininkų, Liepalingio, Druskininkų laisvės kovotojų ryšininkai ir vietos gyventojai. Šį laikraštį ryšininkas Vaclovas

Kazlauskas pristatydavo net Rytų Lietuvoje veikusios "Lokio" rinktinės kovotojams.

"Laisvės žvaigždes"

Tai "Jungtinės Kęstučio" apygardos laikraštis, kurio šūkis buvo "Lietuva-lietuviams". Šį laikraštį platino Raseinių, Jurbarko, Šilalės, Tauragės, Pagėgių, Šilutės rajonuose "Žebenkštis", "Vaidoto", "Aukuro" rinktinės ryšininkai.

"Aukuras"

Laikraštį leido Lietuvos Laisvės kovotojų X dalinio štabas. Jo šūkis: "Tėvynės laisvei ir garbei!". Žadindamas tautišką dvasią, 1947 m. ketvirtame numeryje nagrinėjo nutautinimo temą. Rašė: "Bolševikiniai laikraščiai propaguoja maskoliškąjį imperializmą, ugdo neapykantą lietuvių tautai. Lietuvos moksleivija auklėjama komunistinėje dvasioje, šiurkščiai žalojamos jaunos lietuvių moksleivių dvasios. Lietuvoje sumaskolinti bolševikai veda aršią kovą prieš tikėjimą. Viešai užgauliojami mūsų tautiniai ir religiniai jausmai. Tačiau lietuvis nepabūgsta šelstančių okupacijos audrų, jaučiasi ir galvoja lietuviškai".

"Laisvės talka"

Leista Lietuvos laisvės armijos "Vytauto" apygardos, kuri bazavosi Rytų Lietuvoje. Tai Zarasų, Utenos, Ignalinos, Švenčionių rajonai. Čia veikė trys gerai organizuotos "Lokio", "Liūto", "Tigro" kovotojų rinktinės. Laikraštis buvo spausdinamas rašomąja mašinėle ir dauginamas šapirografu Labanoro gijoje. Pagrindinis šio laikraščio leidėjas buvo "Liūto" rinktinė.

"Laisvės rytas"

Šis Lietuvos laisvės kovotojų laikraštis 1947 m. trečiame numeryje, skirtame Lietuvos nepriklausomybės šventei, rašė: "Kokia laimė pasidaryti laisvam - tai gali suprasti ir įvertinti tik šių dienų spauda kenčiąs lietuvis. Lietuvai! Vasario 16-osios dienos proga pagalvok apie lietuvių tautos aukas"... Vėliau, minėdamas Lietuvos kariuomenės šventę - lapkričio 23 dieną, laikraštis rašė: "Mes su atodūsiu prisimename tą gražią, drausmingą ir kultūringą savo kariuomenę, kuri nelaimingųjų tarptautinių įvykių pasekmėje buvo liūdnai okupantų likviduota".

Apžvelgus laisvają rezistencijos spaudą, pravartu prisiminti būdingiausias to meto eileraščius, kurie atspindi kovojančios Lietuvos ryžtą nors ir žūti, bet nesiklaupiti. Rezistencinė lietuvių poezija imta kurti

jau 1943 m., buriantis pagrindinei organizacijai - Lietuvos laisvės armijai. Tais metais Lemberto daina "Tau, sesute" tapo viena iš populiariausių patriotinių dainų. Ją mokėjo tūkstančiai Lietuvos savanorių, kovojusių su okupantais Rytų fronte. Dainavo ją Povilo Plechavičiaus Vietinės rinktinės kariai, Tėvynės apsaugos rinktinės savanoriai, gindami Žemaitiją 1944 metų rudenį. Dainavo dešimtys tūkstančių Lietuvos laisvės kovotojų, besigurmančių dešimtmetį trukusioje kovoje.

Tau, sesute

Tau, sesute, puikios gėlės,
O man kardas prie šalies,
Tau akis plaus ašarėlės,
Man gaisrai takus nušvies.

Tau rymoti - manęs laukti,
Man kovoti mirtinai,
Tau sulaukti manęs jauno,
Jei neglaus šalti kapai.

Taigi, liki, mylimoji,
Tu daržely tarp gėlių,
Laimink mano plieno kardą,
Būk nors sieloje kartu.

Bet ... jei mirsiu už Tėvynę,
Kur atskirtas nuo Tavęs,
Klausk žvaigždėlę vakarinę -
Ji tikrai Tave nuves

Ten, kur šlamantis beržynas,
Miško juodo glūduma,
Kur nevystantis gėlynas
Žydi kraujo skaistume.

Ten, sesute, pasodinki
Tų gražių baltų gėlių,
Mūsų meilė kad nemirtų
Su manim kape kartu ...

Dainos buvo neatskiriama sunkaus laisvės kovotojų gyvenimo dalis. Jos kėlė nuotaiką, priminė praeitį, žadino švi sesnės ateities viltį.

Šimtus dainų apie Lietuvos laisvės kovotojus sukūrė nežinomi autoriai. Skambėdavo jos įvairiose rezistentų rinktinėse, tarp dorų Lietuvos žmonių. Mėgstamiausia pagrindžio daina tapdavo laisvės kovotojų apygardos himnu. Pateikiame "Tauro" apygardos, jungusios Suvalkijos kovotojų karines gruputes, himną:

Nors teka kraujas žeme mūsų
Lietuvių - karžygiu vaikų,
Kentėt išmokom dėl prabočių
Ir mirt, aukotis dėl savų.
Negąsdins mūsų pavergėjai
Žiauria tironija, krauju,
Nes "Tauro" sūnūs partizanai
Veržias kovon su engėju.
Subūrė "Tauras" mus vieningai
Šimtus ir tūkstančius vaikų,
Kad sužvangėtų kovos ginklai
Iš ošiančių šalies miškų.
Nors daugel kraujo jau pralieta,
Mūs kraujo žymės vėliavoj,
Bet nenuleiski, "Taure", kardo,
Nes Dievas laimins šioj kovoj.
Kovot prisiekėme Tėvynei -
Mūs priesaika ir liks šventa,
Krauju įrašėme ant žemės:
"Per amžius būsi Tu laisva".

Tai buvo mėgstamiausia, turbūt pačių kovotojų sukurta, daina, atliekama iškilmingomis progomis, minint tautines šventes arba prie kritusio kovoje draugo kapo.

Štai Lietuvos laisvės armijos "Vytauto" apygardos, kovojusios Aukštaičių krašte, himnas, išspausdintas 1947 m. laikračio "Aukštaičių kova" pirmame numeryje:

... Išeinam vėl, Tėvynei kenčiant,
Dėl laisvės mirti su daina,
Už brolių kraują, sesių gėdą,
Už bočių ašaras, skausmus,

Purioj vagoj įmintas pėdas
Ir už sudegintus namus...
Kad prisikeltų Lietuva.

Be abejo, daugiausia apdainuoti Lietuvos laisvės kovotojų žygiai buvo Dzūkijos krašte, "Dainavos" apygardoje. Čia partizanams vadovavo paskutinis Lietuvos laisvės kovotojų vyriausiasis vadas - Jonas Ramanauskas ("Vanagas"), sušaudytas 1957 m. Dzūkų laisvės kovotojų himnas:

Ar sninga, lyja naktį, dieną,
Ar šaltis kausto mus,
Žinau aš ginklo rūšį vieną -
Kiekvienas čia ramus.
Mes, partizanai, vyrs į vyrą,
Mes viešpačiai miškų,
Ar dainos skamba, švinas byra,
Visur mums bus ramu.
Mums plieno šalmai galvas dengia,
Širdis pilna garbės,
Aplink granatom apsispenkę -
ranka nesudrebės.
Tėvynės meilė aiškiai spindi
Akyse ir veiduos,
Ir žemės jie tėvų nė sprindžio
Niekam neatiduos.
Maža Tėvynė, bet galinga,
Iš praeities laikų,
Ir tokių vyrų jai nestinga
Praeit keliams didiems.

Optimizmą ir tikėjimą šviesiu Tėvynės rytojumi tamsią okupacijos naktį žadino Kerano sukurtas eilėraštis "Mes nemirę". Jį išspausdino Žemaitijoje, Jungtinėje „Kęstučio“ apygardoje leistas laikraštis "Laisvės varpas".

"Mes nemirę, mes nemirę!"
Naktį gūdžią, žiaurią, gilia

Kelias aukos iš kapų.
Nužudyti, nukankinti
Skelbia garsiai vieną mintį
Dar gyvais balsais žmonių:
"Mes nemirę, mes nemirę!
Laukiame laisvės atgimimo
Sutemų pilnoj šaly.
Dar ir Sibiro ledynėj,
Toje lagerių tėvynėj
Mes gyvi, mes dar gyvi!
Mes nemirę, mes nemirę!
Jei pajėgiam naktį gilia
Atsikelti iš kapų.."
Eina, slenka minių minios,
Žemė virsta kapinynais,-
Aidi tūkstančiai balsų:
"Mes nemirę, mes nemirę!"

Žuvusių laisvės kovotojų šauksmas po kelių dešimtmečių prikėlė Lietuvos žmones.

Laisvės kovotojai eilėmis įamžino žuvusių savo draugų atminimą. Antai, kovotojas Juozas Kemeklis ("Rokas") "Algimanto" apygardos Drebčiūnų miške 1949 m. lapkričio 1-2 d. nukautiems savo bičiuliams paskyrė žemiau spausdinamą eilėrašį, vėliau išplatintą rezistentų būriuose.

Broliams septyniems

Jūs žuvot tada, kai stūgavo vėjai,
Tamsų šilą dengė ūkana juoda.
Tą Vėlinių rytą tyliai varpas gaudė,
Į mišką skubėjo budelių gauja ...

Miškas ošė savo tylią seną raudą ...
Sukniubo eglutė, kulkos pakirsta,
Tuojuau krito Tigras, Ažuolas ir Rūkas,
Pravirko berželiai raudona puta.

Susiūbavo miškas, lenkėsi berželiai,
Viesulas. Eimutis kovėsi narsiai.

Klastingai pakirsti krito tarp viksvelių,
Lūpos sušnabždėjo: "Su dievu, draugai!..
Ir nustojo svaidę kulkas automatai,
Pro kiaurymes dvelkė amžina tyla.
Prie takelio pievoj Šarūną ir Carą
Giltinė sutiko, besotė, sena.
Ir sukluo maldai beržai, eglės, pušys,
Liekna drebulėlė ir berželiai trys.
Dėl Tėvynės laisvės čia septyni žuvot...
Atbrenda saulutė: ką ji pasakys?

Kultūringose pasaulio šalyse spauda vadovaujasi posakiu: teisingumas yra valstybės pagrindas. Deja, jokie teisingumo nepatyrė Lietuvos žmonės nuo pirmųjų okupacijos dienų. Aprašant pokario metų įvykius, buvo visiška dezinformacija. Laisvės kovotojus sovietiniai rašėivos apibūdindavo kaip banditus. Jiems buvo primestos visos kagėbistų įvykdytos niekšybės. Siekta morališkai palaužti rezistenciją. Pokario spaudoje ir kituose informacijos šaltiniuose buvo smerkiami rezistentų žiaurumai, keliamos sovietinių patriotų aukos, sudėtos ant "Tarybų Lietuvos laisvės aukuro".

Tad reikia objektyviai apžvelgti praeities įvykius ir pasakyti Lietuvai tiesą! Kiekvienas rezistencijos dalyvis, įstojęs į laisvės kovotojų būrį, duodavo priesaiką. Ji atitiko Lietuvos laisvės armijos programą. Už Tėvynės išdavimą buvo numatyta mirties bausmė. Rezistencijos dalyviai, prisiekę tarnauti Lietuvai, būdami teisiniai savo krašto šeiminkai su Tėvynės išdavikais ir kitais okupantų tarnais turėjo kovoti pagal įstatymą. Uolūs kolaborantai pirmiausiai būdavo įspėjami. Nepaklusę būdavo baudžiami pagal nuopelnus. Pokario Lietuvoje stichiško susidorojimo su okupantų tarnais nebuvo. Apie tai liudija ir bolševikinėje spaudoje paskelbti laisvės kovotojų įspėjamieji raštai, kuriuos gaudavo okupacinės valdžios tarnautojai, kenkę Lietuvos interesams.

Deja ir autorius nesugeba apžvelgti objektyviai. Visko pasitaikė ir tarp rezistentų. Ne vieną rezistentą už plėšikavimą ir žudymą partizanų teismas nuteisė mirties bausme. Taigi čia tik dviejų spalvų nėra.

4. Kovojanti Aukštaitija

Nesuės, nesugrauš Tavo dalios
Raudonieji rytų kirminai.
Su melsvais ežerais ir upeliais
Tu mums būsi laisva amžinai.

Lietuvos žmonės, nuo amžių susieti su šventa Lietuvos žeme, kurioje jie gimė, augo, kurioje ilsisi jų tėvai ir bočiai, nusprendė geriau galvas paguldyti savo tėvynėje, negu Sibiro platybėse. Todėl nenuostabu, kad Rytų Lietuvos laisvės kovotojai 1944 m., tik žengdami pirmuosius savo žingsnius, jau drąsiai stodavo į kovą su enkavedistų ir stribų junginiais. Laisvės kovotojų mūšiai Rytų Aukštaitijoje buvo didesni už rezistencinėje literatūroje išgarsintas Kalniškės kautynės Dzūkijoje, nors dzūkų laisvės kovotojai iškojo apie 400 enkavedistų. Jau 1944 metų pabaigoje Lietuvos nepriklausomybės kovų savanorio A. Streikaus vadovaujamas laisvės kovotojų būrys - apie 150 vyrų, dvi dienas kovėsi su enkavedistais net Latvijos žemėje, kartu talkino savo kovos draugams latviams, kuriems vadovavo kapitonas Gutmanis. 1947 m. prie Adutiškio miestelio, leitenanto Apolinario Juršio ir Antano Krinicko ("Ramelio") vadovaujami, laisvės kovotojai kelias dienas kovėsi su juos apsupusiais enkavedistų daliniais. Tada žuvo 66 laisvės kovotojai ir per 300 enkavedistų.

Aptariant Aukštaitijos rezistencinę kovą, pirmiausia reikia pažvelgti į tuometinę Pasipriešinimo organizacijos struktūrą, kovinės veiklos teritorinį pasiskirstymą.

Aukštaitijoje veikė šios Lietuvos laisvės kovų sąjūdį koreguojančios apygardos: "Didžiosios kovos", "Šiaurės Lietuvos laisvės armijos", "Vyčio", "Algimanto" ir LLA "Vytauto" apygarda.

"Didžiosios kovos" apygarda

Tai pirmoji organizuota laisvės kovotojus jungianti apygarda, įsteigta 1944 metų rudenį. Jos įkūrėjas buvo Lietuvos pasienio viršila Jonas Misiūnas ("Žaliasis Velnias"). Rezistencijai jis rengė kruopščiai ir planingai. 1944 metų pavasarį buvo Vietinės rinktinės bataliono kuopos viršila. Gegužės pradžioje, išformavus Vietinę rinktinę,

sukaupė nemažą ginklų atsargą ir laukė besiantinančio Rytų fronto, tinkamai pasiruošęs sutikti okupantus. Jo veiklos zona buvo gana didelė: Trakų, Kaišiadorių, Ukmergės, Utenos, Kauno, Švenčionių net Alytaus apskritys. Stengtasi sujungti visus laisvės kovotojų būrius į vieną bendrą vadovybę. Veikdamas drąsiai ir būdamas optimistas, J.Misiūnas savo kontroliuojamoje apygardoje buvo sudaręs visų vyrų nuo 15 iki 55 metų mobilizacijos sąrašus. Per karą, kuriuo jis tikėjo, jo apygardos laisvės kovotojai turėjo sudaryti administracinės valdžios branduolį. Ne vien tik kariniais reikalais jis rūpinosi. Stengėsi, kad Lietuvos žmonės suprastų bolševikų melą, jų apgaulingus pažadus. Todėl apygardos laisvės kovotojai leido laikraštį "Žalioji giria". Deja, laikraščio spaustuvę 1945 m. kovo mėn. okupantų tarnai sunaikino. Laikraštis toliau buvo leidžiamas - Kaune. Energingą Misiūno rezistencinę veiklą sužlugdė 1946 m. provokatorius išdavikas J.Markulis. Pastarasis, veikdamas Bendro demokratinio pasipriešinimo sąjūdžio vardu, išsikvietė J.Misiūną į Vilnių ir čia jis buvo nužudytas. Nors ši skaudi nesėkmė susilpnino "Didžiosios kovos" apygardos laisvės kovotojų veiksmus, bet jos veiklos nesužlugdė.

"Šiaurės Lietuvos laisvės armijos " apygarda

Įkurta 1944 m. rudenį - 1945 m. pradžioje. Jos pagrindinė veiklos sritis buvo Panevėžio apskritis ir apylinkės. Laisvės kovotojų daliniai veikė Geležių, Pušaloto, Panevėžio, Karsakiškio apylinkėse. Dideli būriai, kuriuose 1945 metų pradžioje buvo maždaug 500 vyrų, bėžavosi prie Subačiaus, Gitėnų miške ir kitur. Šios apygardos organizatoriai ir vadai buvo leitenantas Steponas Girdžiūnas ("Gegužis") ir leitenantas Vladas Jazokas ("Patraitis"). Jie buvo baigę Vokietijoje partizaninio karo mokslus ir gebėjo greitai suburti gausius laisvės kovotojų junginius. Subačiaus būriui, kuriame buvo apie šimtas kovotojų, vadovavo leitenantas Adolfas Bagdonas ("Beržas"). Jis rūpinosi ir spaudos reikalais. Šios kaip ir kitų apygardų laisvės kovotojai ne tik persekiojo saugumiečius ir stribus, bet rūpinosi ir antibolševikine propaganda. Šapirografu spausdino ir platino atsišaukimus, politinių žinių apžvalgą. Palaikė ryšius su gretimos "Vyčio" apygardos laisvės kovotojais, kitais laisvės kovotojų būriais, veikusiais Raguvos apylinkėse, bet nespėjo sueiti į glaudų kontaktą. Priežastys buvo tokios:

1945 m. į apygardą įsijungė "Žalioji" brigada, vadovaujama kapitono Izidoriaus Pocevičiaus. Rugsėjo 26 d. jis žuvo. Po kelių dienų kovoje su enkavedistais žuvo ir trečiosios Šiaurės apygardos vadas Girdžiūnas, o po keturių mėnesių - ir Jazokas. Pastarojo suformuoti laisvės kovotojų būriai jau 1944 metų rudenį sudarė šios apygardos pagrindą. Leitenanto V. Jazoko vadovaujami, partizanai aktyviai veikė Panevėžio regione jau pirmaisiais antrosios bolševikinės okupacijos metais. Jų buvo penki "Šerno" - apie 20 kovotojų, "Vilko" - 20, "Briedžio" - 20, "Griausmo" - 8 ir "Žaibo" - 25 vyrai. Labai suaktyvėjus enkavedistų veiklai, laisvės kovotojų daliniai, susiskirstę mažesniais būriais, keitė savo vietas. Iš pradžių "Žalioji" brigada, kaip savarankiškas laisvės kovotojų vienetas, veikė į šiaurę nuo Panevėžio, Rozalimo, Joniškėlio, Pakruojo ir Pušaloto apylinkėse. Žuvus jos vadui kapitonui I. Pocevičiui, jo pareigas perėmė Ignas Daukša ir prisijungė prie "Algimanto" apygardos, o 1948 m. įsiliejo į "Prisikėlimo" apygardą.

Apskritai, į įvairius laisvės kovotojų būrius žmonės stovavo masiškai. Antai, prie Pasvalio veikusiame "Miško sakalų" būryje 1945 m. buvo per 80 vyrų, vadovaujamų Antano Urbono ir Juozo Liukpetrio. Vien tik iš nedidelio Migonių kaimo čia atėjo per 20 vyrų. Šioje apygardoje laisvės kovotojų gretose kovojo ir Rozalimo valsčiaus policijos vachmistras Motieka - šešioliktosios lietuviškosios divizijos pulkininko Motiekos brolis. Kurioziškas dalykas: pulkininkas K. Motieka, buvęs vienas gabiausių Lietuvos kariuomenės generalinio štabo karininkų, Antrąjį pasaulinį karą pradėjo ir užbaigė pulkininku. Bolševikai jam negalėjo dovanoti už brolio rezistencinę veiklą.

"Vyčio" apygarda

Organizuotą kovą Panevėžio apskrityje, kur buvo "Vyčio" apygarda, pradėjo Lietuvos kariuomenės leitenantas Antanas Šilas ("Kovas"). Antanas Birbilas ("Baltušis") bei Povilas Samuolis ("Juodasis ponas"). Šie vyrai, baigę partizaninės karybos mokslus Vokietijoje, 1944 m. lapkričio 18 d. parašiuotais nusileido Panevėžio rajone į Ištricos ir Ūlos kaimų apylinkes. Netrukus jie subūrė tris laisvės kovotojų būrius iš 58 vyrų. Iš pradžių jie kovojo Subačiaus valsčiaus Užubalių, Velniakų, Daukšėnų, Skūpų ir Uoselio kaimuose. Antanas Šilas kautynėse su enkavedistais žuvo 1945 m. sausio 22 d. Jam žuvus, visų trijų kovotojų būrių veiklą ėmė koordinuoti Antanas Birbilas

("Baltušis"), bazavimosi vieta pasirinkęs Žaliosios girią ir visus savo grupės veiksmus derinęs su greta esančia leitenanto Adolfo Bagdono ("Beržo") partizanų grupe.

1945 m. pavasarį Panevėžio, Kėdainių ir iš dalies Ukmergės apskrityse buvusieji laisvės kovotojų būriai buvo sujungti į vieną karinę "Vyčio" apygardą. Jos įsteigėjas ir pirmasis vadas buvo Lietuvos kariuomenės karininkas Danielius Vaitelis, o pavaduotojas - artilerijos leitenantas Petras Blėka. Nors "Vyčio" apygarda apėmė tris apskritis, bet didesnė laisvės kovotojų kontrolė buvo Ukmergės apskrityje: Taujėnų, Ramygalos, Vadoklių apylinkėse. Abu "Vyčio" apygardos vadai - D.Vaitelis ir P.Blėka, palaikydami glaudų tarpusavio ryšį, laisvės kovotojams vadovavo teritoriniu principu. P.Blėka - šiaurinei apygardos daliai, jam pavaldūs vyrai įsiveršdavo ir į Panevėžio miestą, o kapitono D.Vaitelio laisvės kovotojai 1945 m. kelis kartus Kaune apšaudė NKVD įstaigas. Tai patvirtino ir tuometinis Kauno miesto komunistų partijos sekretorius Grigaravičius, 1946 m. Kauno plenumo padaręs ataskaitą Maskvos statyliniui Isačenkai. Jo atgailos žodžiai tokie: "Vienas iš svarbiausių ir opiausių klausimų, su kuriuo mes nesusidorojom - tai buržuazinis, nacionalistinis pagrindis. Savaime suprantama, nelikviduotas pagrindis stengiasi aktyvinti savo veiklą, daryti įtaką atsilikusiems gyventojų sluoksniams ir tuo nemažai kenkia tarybinei santvarkai. Savikritiškai kalbant, biuro nariai ir aš nepakirtome pagrindžio šaknų, nepašalinome iš valstybės ir ūkinio aparato klasinių elementų, neradome reikiamo tarybinių kadro rezervo, ir dėl to visi esame kalti, o pirmiausia - aš".

Iš kolaboranto kalbos matyti, kad laisvės kovotojų sąjūdis buvo pūliuojanti okupacinės valdžios žaizda.

D.Vaitelio vadovaujama apygarda pasižymėjo gera karine drausme ir tvarka. Energingas, stropus ir griežtas pats sau, jis įvedė pavyzdinę discipliną visuose apygardos kovotojų daliniuose. Juose buvo ir intelektualas, talentingas pedagogas, kapitonas Juozas Uselis, vadovaujamas kovos dalinys. Pats kapitonas J.Uselis, geras puolamųjų ir ginamųjų kautynių taktikos žinovas, 1944 m. vadovavo vienai Vietinės rinktinės karo mokyklos kuopai. Vėliau pasitraukė į Žemaitiją ir kovojo Lietuvos savanorių divizijoje. Jai nustojus egzistuoti, įsitraukė į aktyvią rezistencinę kovą su okupantais. Pirmasis "Vyčio" apygardos vadas Danielius Vaitelis, buvęs P.Plechavičiaus

vadovaujamos Vietinės rinktinės karo mokyklos vienos kuopos vadas, žuvo 1948 m. gegužės 14 d. prie Liudvinavo.

"Vyčio" apygardoje vienas iš pirmųjų gerai organizuotų Krekenavos apylinkėse veikusių laisvės kovotojų būrių buvo "Trimitas". Jį suorganizavo Ipolitas Baublys, gyventojų dažniausiai ir vadintas būrio vadu. Jis veikė nuo 1944-ųjų rudens iki 1951 metų.

"Baublio" būrio kovotojų sąrašas

1. Jonas Deveikis ("Stulginskis"), žuvo 1947 m.
2. Petras Deveikis ("Skirmantas"), žuvo 1948 m.
3. Povilas Deveikis, gyvas.
4. Vincas Deveikis ("Burokas"), žuvo 1948 m.
5. Juozas Gurauskis ("Kepurė"), žuvo 1948 m.
6. Vincas Grinkus ("Kariūnas"), gyvas.
7. Jokūbas Gritėnas ("Poetas"), žuvo 1948 m.
8. Apolinaras Klioris ("Sakalas"), žuvo 1951 m.
9. Jonas Kudokas, žuvo 1945 m.
10. Juozas Kudokas, žuvo 1945 m.
11. Petras Kudokas, mirė nuo žaizdų 1946 m.
12. Jurgis Kulikauskas, žuvo 1945 m.
13. Leonas Kulikauskas, žuvo 1945 m.
14. Stasys Kulikauskas ("Putinas"), žuvo 1948 m.
15. Ipolitas Lukoševičius ("Baublys"), žuvo 1948 m.
16. Kazys Lukoševičius ("Vakarietis"), žuvo 1948 m.
17. Kazimieras Lukoševičius, žuvo 1948 m.
18. Alfonsas Masiliūnas ("Visockis"), žuvo 1946 m.
19. Adolfas Muzas, žuvo 1945 m.
20. Juozas Muzas ("Klevas"), žuvo 1947 m.
21. Jonas Nemeikšis, žuvo 1946 m.
22. Ipolitas Nemeikšis, žuvo 1946 m.
23. Vincas Nemeikšis, 15 metų kalėjęs.
24. Adomas Petraitis, 15 metų kalėjęs Vorkutoje.
25. Benediktas Petraitis, žuvo 1946 m.
26. Jokūbas Petraitis ("Gaspadorius"), žuvo 1951 m.
27. Ipolitas Petraitis, žuvo 1946 m.
28. Juozas Seidrikauskas, 15 metų kalėjęs, mirė 1988 m.
29. Aleksandras Seidrikauskas, žuvo 1945 m.
30. Kazys Skridikauskas ("Daktaras"), žuvo 1947 m.
31. Jonas Šeinitis, žuvo 1944 m.

32.Feliksas Totoris ("Gabys"), žuvo 1947 m.

33.Petras Zdanauskas, žuvo 1945 m.

"Algimanto" apygarda

Kaip ir kitos laisvės kovotojų būrius koordinuojančios ir jiems vadovaujančios apygardos, "Algimanto" apygarda oficialiai buvo įkurta 1945 m. Jai vadovavo Antanas Slučka ("Šarūnas"). Visi laisvės kovotojų atsišaukimai, nurodymai ir įspėjimai kolaborantams 1945 m. buvo platinami "Algimanto" apygardos vardu. Jai priklausė šiaurinės Anykščių dalies, Troškūnų, Subačiaus, Svėdasų, Kupiškio, Skapiškio ir Šimonių apylinkėse veikiantys partizanų būriai. Kaip ir kitur, čia griežtų teritorinės veiklos ribų nebuvo. 1945 m. prie "Algimanto" apygardos prisijungė Joniškėlio apylinkėse veikusi "Žalioji" brigada. Be to, ji kontaktavo su Biržų apskrityje veikusia "Sierakausko" ir vakarinėje Utenos apskrities dalyje - "Liūto" rinktinėmis.

Kalbant apie "Algimanto" apygardą, reikia paminėti ir šiaurėje buvusių kaimynų "Sierakausko" rinktinės veiklą. 1944 m. rugpjūčio pradžioje rusams okupavus Biržus, Pandėlio ir gretimas apskritis, lapkričio mėnesį Biržų apskrityje ėmė veikti Čerkos suorganizuotas kovotojų būrys. Vado pavaduotojas buvo mokytojas Kazys Kalpokas, Karo mokyklos auklėtinis, aktyvus 1941 metų birželio sukilimo Svėdasuose organizatorius ir dalyvis. Šis nemažas laisvės kovotojų būrys kontroliavo dar keletą būrių. 1945 metais vienam iš tokių būrių vadovavo Jonas Baltušis ("Jieznas"), kuris su Linu Pivoravičiumi ("Kanapė") bei kitais būrių vadais Biržų girioje įsteigė "Pilėnų" tėvoniją. Jos vadu buvo išrinktas Romas Petronis ("Siaubas"), o pavaduotoju Linas Pivoravičius ("Kanapė"). 1945 m. balandžio mėnesį Vabalninko valsčiuje, netoli Alizavos miestelio, Puznos miške, veikė gerai organizuotas Jono Šidlausko vadovaujamas "Alizavos" būrys, gretimai - Kupreliškio apylinkėje - Kosto Kaminsko, o Galvokų miške - Kosto Kregždės vadovujami laisvės kovotojai. Tais pačiais metais Antanas Užubalis iš Stuburų kaimo Vabalninko apylinkėje turėjo gerai paruoštą ir apginkluotą dvidešimties partizanų būrį, aktyviai kovojusį su okupantais ir vietiniais kolaborantais. 1946 m. Antanui Užubaliui žuvus, jo pareigas perėmė Jonas Viksva, o šiam 1947 m. vasario mėn. žuvus, - Jonas Davainis. Pastarasis 1949 m. irgi žuvo kovoje su enkavedistais. "Alizavos" būrio vadas Jonas Šidlauskas žuvo 1949-ųjų

rudenį. Tada būriui vadovauti ėmė jo brolis Albinas, o tam 1950 m. rugsėjo mėnesį žuvus - Jonas Baltušis ("Jieznas").

1951 m. rugpjūčio 25 d. Pandėlio rajone esančiame Zindriškių miške susirinkę Biržų, Vabalninko ir Pandėlio rajonų laisvės kovotojų būrių vadai įkūrė "Sierakausko" tėvoniją. Jos vadu išrinktas kovotojas "Stepas", štabo viršininku - Linas Pivoravičius ("Kanapė"), visuomeninės dalies viršininku - Romas Petronis ("Siaubas"). Šios tėvonijos, arba rinktinės, tikslas buvo sudaryti bendrą štabą, kuris vadovautų visų būrių veiklai ir ją kontroliuotų.

Didelę įtaką šio krašto laisvės kovotojų sąjūdžiui turėjo aviacijos kapitono Tendžiulio autoritetas. Jis buvo didelis karybos specialistas, todėl gebėjo vadovauti gausiam partizanų būriui, veikusiam Gumbelių, Stuburų, Bakšėnų, Žadeikių, Girsteikių, Mantvydy apylinkėse. Kapitonas Tendžiulis žuvo 1949 m. sausio mėnesį. Šio krašto laisvės kovotojai, vadovaujami Kazio Kalpoko, 1944 m. gruodžio 12 d. užpuolė Panemunio valsčiaus sovietinius aktyvistus ir dvylika jų nukovė.

"Algimanto" apygardos partizanai kovoti su okupantais pradėjo jau 1944 m. rugsėjo 26 d., kai prie Šiaulių, Raseinių ir Jurbarko vyko mūšiai dėl Žemaitijos. Jie organizuodavo okupantų valdininkų, pavienių enkavedistų bei sribų būrių pasalas. Kupiškio apylinkėje ypač sėkmingai veikė Alberto Nakučio ("Viesulas") vadovaujamas kovotojų būrys - per 40 vyrų.

"Algimanto" apygardos laisvės kovotojų pagrindinės pajėgos bazavosi Šimonių apylinkėse. Didelė giria, gyventojų parama ir materialinė pagalba kovotojams dėl Lietuvos laisvės padėjo gintis nuo enkavedistų ir sribų. Deja, rezistencijos judo Markulio ir jo suviliotų pardsidavėlių pastangomis imti naikinti partizanų būriai, pirmiausia jų vadai. Kagėbistas Bronius Kalytis (dabar Veter) gebėjo tapti šios apygardos rinktinės vadu, saugumo reikalavimu paliepė parodyti visus laisvės kovotojų bunkerius, jų sudėtį ir vietas. Daugeliui būrių ir skyrių toks "vado" paliepimas kėlė įtarimą, todėl jie apdairiai savo bunkerius slėpė. Tačiau kiti pasitikėjo, nurodė savo koordinatas. Enkavedistai ir sribai juos sunaikino, nors ir patys patyrė nuošalių ir aukų. Žemiau apibūdinami keletas šios apygardos bunkerių, kurie buvo sunaikinti juos išdavus.

"Šarūno" bunkeris

Antanas Slučka ("Šarūnas"), Lietuvos kariuomenės viršila, Troškūnų miestelio gyventojas, "Algimanto" apygardos vadas. Jo bunkeris buvo prie Andrioniškio, Butkiškio kaime, po gyventojų Juozo Jonaičio rūšių. Kagėbistas Vytautas Kučys nustatė jo buvimo vietą. Prie šio darbo prisidėjo Albinas Kubilius ("Rūkštymas"), šiuo metu gyvenantis Troškūnuose, Vildžiūnas ("Vijoklis") iš Bylėnų kaimo, gyvenantis Kaliningrade, ir Balys Žukauskas ("Princas"), gyvenantis Anykščiuose. Antanas Slučka ("Šarūnas") nepasidavė gyvas enkavedistams ir kartu su žmona susisprogdino. Tai įvyko 1949 m. spalio 27 d.

"Tarzano" bunkeris

Bunkeris buvo įrengtas prie Denionių ežero. Jame bazavosi "Tarzano" - Stasio Gimbučio skyriaus vyrai. Bunkerio vietą pagal žmonių pasakojimus išdavė "Šarūno" bunkeryje paimtas Balys Žukauskas (pasivadinęs jau "Vijokliu"), buvęs ryšininkas. Po įnirtingų kautynių su enkavedistais ir stribus buvo paimti gyvi šie kovotojai:

1. Stasys Gimbutis ("Tarzanas"), dingęs be žinios.
2. Vladas Kazokas ("Vilkas"), tebėra gyvas.
3. Stasys Kriaučiūnas, miręs Vorkutoje.
4. Feliksas Niaura, miręs Lietuvoje.
5. Elena Valevičiūtė, tebėra gyva.

Bunkeryje per kautynes žuvo šie laisvės kovotojai:

1. "Algis" kariškis iš Žemaitijos
2. Lapienis ("Darius")
3. Aloyzas Žilyš ("Žirnis").

"Montės" bunkeris

Antano Starkaus ("Montės") bunkeris buvo įrengtas prie Priepado ežero. Čia buvo laisvės kovotojų štabas. Matydami, kad neprasiverš pro jį apsupusių tankų, enkavedistų ir stribų žiedą ir, nenorėdami pasiduoti gyvi, po ilgų kautynių visi kovotojai susisprogdino.

"Kęstučio" bunkeris

Buvo įrengtas tarp Priepado ir Skaisčio ežerų. Kautynėse su enkavedistais liko gyvas tik vienas kovotojas - Albertas Žilyš.

"Ryto" bunkeris

Jame bazavosi Jurgio Trečioko ("Rytas") vadovaujami laisvės kovotojai. Kautynėse su bunkerį apsupusiais baudėjais liko gyvas ir šiuo metu tebegyvena Debeikiuose pats Jurgis Trečiokas.

"Žaibo" bunkeris

Šio, kaip ir kitų minėtų penkių, bunkerio dislokavimo vieta išdavė užverbinti kagėbistų agentai. Juos sunaikino okupantai ir jiems pasidavusieji. Tačiau vienam besiginančiam laisvės kovotojui nužudyti okupantai aukodavo keletą savo kareivių, nors ir turėjusių gerokai pranašesnę ginkluotę. Iš "Žaibo" bunkerio vyrų gyvas teliko vienas Vaclovas Čepukonis.

Rezistencijos saulėlydis Aukštaitijoje buvo netoli Subačiaus miestelio. Čia 1953 m. lapkričio 1 d. įvyko laisvės kovotojų kautynės su keliasdešimt kartų gausesnėmis enkavedistų pajėgomis. Gerai įtvirtintą laisvės kovotojų bunkerį enkavedistai atakavo dvi dienas. Visas jų atakas laisvės kovotojai atmušdavo sunkiojo kulkosvaidžio ugnimi. Pagaliau kagėbistai atsigabeno sunkiuosius minosvaidžius ir jų sviediniais griovė bunkerį. Jame rado tik du žuvusius laisvės kovotojus, kurie buvo nušovę apie septyniasdešimt enkavedistų. Vienas Lietuvos laisvės kovotojas čia per dvi dienas nukovė tiek priešų, kiek vienas legendinis suomis 1939-1940 m. šimto dienų kare su rusais.

"Algimanto" apygardoje kovojo šie rezistentai:

Antanas Slučka ("Šarūnas"), apygardos vadas. Žuvo 1949 m. spalio 27 d.

Jonas Stankevičius ("Vaitkus"), vado pavaduotojas, nužudytas 1949 m.,

Albinas Kubilius (Rūkštymas"), ryšių viršininkas, (tapęs išdaviku) tebėra gyvas,

Jurgis Urbonas ("Lakštutis"), apygardos leidinio "Neįveiksi sūnaus šiaurės" leidėjas, žuvo 1947 m. vasario 2 d.

1945 m. "Algimanto" apygardos laisvės kovotojai Kupiškio, Skapiškio, Subačiaus apylinkėse kovėsi su sribais ir enkavedistais keturiolikoje kautynių. Per jas žuvo apie 30 sribų, taip pat keliskart daugiau enkavedistų.

LLA "Vytauto" apygarda

Ši apygarda savo veiklos metais įrašė daug nemirtingų puslapių į rezistencijos istoriją. Jos kovotojai sribams ir

enkavedistams sumaniai rengdavo pasalas, dalyvaudavo aršiose kautynėse. Okupantų istorija apie šiuos mūšius tylėjo, nes buvo gėda skelbti, kad kelios dešimtys laisvės kovotojų įveikdavo batalioną enkavedistų.

Lietuvos Laisvės armijos "Vytauto" apygardos kovotojai kontroliavo Molėtų, Utenos, Švenčionių, Ignalinos apskritis, kuriose buvo nemažos "Liūto", "Tigro", ir "Lokio" rinktinės. "Lokio" rinktinė 1947 m. pradžioje priskirta "Kalnų" sričiai, kuriai vadovavo Lietuvos kariuomenės leitenantas Jonas Kimštas ("Žalgiris"). Jis kontroliavo ne tik "Vytauto" apygardą, kurioje buvo jo vadovietė, bet ir kitas gretimas. Iki likvidavimo - 1948 metų rudens - Jonas Kimštas buvo vyriausiasis "Kalnų" srities arba Aukštaitijos rezistencijos vadas. Jau 1944 metų spalio - lapkričio mėnesiais, kaip teigia išlikę kovotojai, "Vytauto" apygardoje Labanoro girioje buvo trys gausūs (kiekviename per šimtą kovotojų) būriai - "Beržas", "Meška", "Laukas". Be to, rytinėje Utenos apskrities dalyje ir vakarinėje Zarasų apskrities pusėje bazavosi po keliasdešimt kovotojų, susitelkusių "Erškėčio" ir "Drugio" būriuose.

"Vytauto" apygardoje šiaurės rytų pusėje veikusią "Lokio" rinktinę subūrė Mykolas Kazanas ("Siaubas"), buvęs Vietinės rinktinės karo mokyklos kariūnas. Tai Savanorių divizijos, veikusios Žemaitijoje, žvalgų būrio vadas, Zarasų apskrities karo komendanto Kazano sūnus. 1944 m. spalio mėnesį jis apginklavo 85 kovotojų būrį, kuris 1944 m. Kalėdų pirmą ir antrą dienomis netoli Antazavės, Šilo miške, susikovė su keliskart gausesnėmis iš keturių įgulų atvykusiomis enkavedistų pajėgomis. Kontrpuolimu naktį laisvės kovotojai siauru ruožu prasiveržė iš apsupimo. Enkavedistų daliniai per klaidą pradėjo nuožmias tarpusavio kautynes ir patyrė didelių nuostolių. Vietos gyventojų, kuriuos enkavedistai privertė surinkti žuvusiuosius ir sukrauti į sunkvežimius, pasakojimu, Šilo kautynėse žuvo arti dvejų šimtų rusų kareivių. Šiame regione didelės laisvės kovotojų pajėgas 1944 metų rugpjūčio-rugsėjo mėnesį buvo suorganizavęs Nepriklausomybės kovų savanoris A. Streikus, vadovavęs per pusantro šimto partizanų būriui. Jo kovotojai drauge su Latvijos partizanais, vadovaujamais karininko Gutmanio, kovėsi su enkavedistų daliniais net Latvijoje.

Daug nemalonumų kolaborantinei respublikos valdžiai ir Maskvai darė LLA "Vytauto" apygardos laisvės kovotojai. Vienas iš didelės kovos epizodų buvo 1947 m. Antano Krinicko ("Romelio")

vadovaujamo laisvės kovotojų būrio susirėmimas su enkavedistų daliniais Skudutiškio apylinkėse. Kautynėse žuvo 66 laisvės kovotojai ir apie 500 enkavedistų. Pastaruosius, liudytojų teigimu, Kuktiškėse sukrovė į siaurojo geležinkelio platformas ir išvežė iš mūšio lauko. Žuvusius laisvės kovotojus atvežė į Utenos NKVD kiemą ir po kelių dienų užkasė Dauniškių kapinėse. Tai buvo vienas iš paskutinių didelių mūšių "Vytauto" apygardoje.

Paskutinė, gerai organizuota partizanų kova šioje apygardoje įvyko 1949 m. sausio 15 d. prie Napriūnų kaimo, maždaug septyni kilometrai nuo Kuktiškių miestelio. Šiame mūšyje žuvo 12 laisvės kovotojų ir apie 50 stribų su enkavedistais.

Vėliau LLA "Vytauto" - apygardoje rezistencijos veikla susilpnėjo, nes pasitaikė išdavysčių, be to kautynėse žuvo daug kadrinių vadų. 1948 metų masinis Lietuvos ūkininkų trėmimas labai sumažino paramą rezistencijai. Šios apygardos, kaip ir kitų, laisvės kovotojai savo pareigą Tėvynei atliko garbingai. Ateis laikas ir jų vardai aukso raidėmis bus įrašyti į rezistencijos metraščių.

Lietuvos laisvės armijos "Vytauto" apygardos "Lokio" rinktinėje 1944 metų rudenį veikė gerai organizuota "Vyčio" kuopa su daugiau kaip 100 kovotojų. Pirmasis jos vadas buvo Tomas Sabaliauskas. Jam žuvus nuo enkavedistų rankos, vadovavimą kuopai perėmė sumanus ir ramus kovotojas Balys Bislys, už kurio galvą okupantai buvo paskyrę didelę premiją. "Vyčio" kuopos apylinkėse faktiškai neveikė okupacinės valdžios įstatymai.

Utenos apskrities Minčios miške 1944 metų rudenį "Liūto" rinktinėje, kuriai vadovavo Kaladinskas ("Rokas") ir jo pavaduotojas Rašickas ("Drugys"), buvo per šimtą laisvės kovotojų. Jie nevensgė atviro susirėmimo su stribais ir enkavedistais. Būdami gerai ginkluoti, puikiai pažindami vietas, jie surengdavo dažnas ir netikėtas okupantų pasalas. Keliolika šios rinktinės vyrų 1946 m. birželio mėn. surengė netikėtą enkavedistų pasalą. Juos, persigrupuojančius iš Utenos į Tauragnus, rezistentai pasitiko Sirvydžių - Tauragnų vieškelyje. Apsupę iš dviejų pusių, kulkosvaidžių ugnimi nukovė apie penkiasdešimt kareivių.

"Vytauto" apygardos rezistentinėje veikloje dėl provokatorių išdavystės buvo daug dramatiškų epizodų.

"Vytauto" apygardoje pasižymėjo ir "Erškėčių" būrio vyrai. Pastarųjų vadavietė buvo Daugailių valsčiaus Gaidžių kaime. Pasak

būrio ryšininko Jono Andriuškevičiaus pasakojimų, bunkeris buvo įrengtas Leokadijos Svikliūtės klojime.

Petras Pošius - vienas ištvermingiausių Aukštaitijos rezistencijos dalyvių. Jis 15 metų kovojo su okupantais, 15 metų išbuvo sovietiniuose lageriuose ir mirė sugrįžęs į Lietuvą. Palaidotas Salako kapinėse.

Sunkioje rezistencijos kovoje prieš bolševikinius okupantus ir jų pakalikus, nemažą darbą atliko kovotojų ryšininkai. Jie buvo akys, ausys ir informacijos tiekėjai. Įspėdavo apie enkavedistų ir strībų judėjimą, gana tiksliai ir operatyviai informuodavo apie įvairių apygardų kovinius veiksmus, aprūpindavo laisvės kovotojus pagrindine įvairių karinių apygardų leidžiama spauda. Pavyzdžiui, "Vytauto" apygardoje veikiantys "Erškėčio", "Drugio", "Ažuolo" būriai per savo ryšininką Joną Andriuškevičių iš "Algimanto" apygardos gaudavo naujausias žinias.

Rytų Aukštaitijoje, toje pačioje "Vytauto" apygardoje veikusi "Lokio" rinktinė gaudavo žinių iš "Žemaičių legiono" ir "Dainavos" apygardos per Vladą Kazlauską. Pastarajam iš minėtų rezistencijų apygardų žinias teikdavo Adolfas Kikilas, Alfonsas Paulauskas ir Vaclovas Kazlauskas. Iš "Tauro" rinktinės, kuriai vadovavo Juozas Lukša ("Daumantas"), žinias teikdavo Jonas Valaitis. Toks žinių srautas normaliai tekėjo iki 1951 metų. Blėstant rezistencijos saulėlydžiui, jis irgi palengva blėso ir visai užgeso 1952 metais.

5. Okupantų represijos

Prie Dubysos ir pas srovų Merkį,
Prie Bivainių, Trakų, prie Punios,
Prie Šilalės jaunos sesės verkia
Dingusių brolelių be žinios.

Kazys Binkis

Sociologas A. Maceina labai teisingai pasakė, kad bolševizmas - tai didžiausias ir kruviniausias teroro siautėjimas žmonijos istorijoje. Netgi nacistų nusikaltimai neprilygsta jų pirmtakų - bolševikų įvykdytam genocidui, kuris Sovietų Sąjungoje sunaikino per 50 milijonų gyvybių. Šį teiginį dar konkrečiau papildė profesorius

I.Kurganovas, teigdamas, kad komunistų partijos politika ir praktika Sąjungos tautoms kainavo 110 milijonų 700 tūkstančių žmonių gyvybių. Iš jų 44 milijonai žuvę ir negimę dėl Sovietų Sąjungos dalyvavimo Antrajame pasauliniame kare. Tačiau dar baisesnius nuostolius atnešė komunistinis visuomenės reorganizavimas. Dėl smurtinės kolektyvizacijos, masinių politinių represijų ir panašių veiksmų žuvo 66 milijonai 770 žmonių. Palyginimo dėlei pateikiami Jungtinių Tautų Organizacijos duomenys apie žuvusius žmones visuose karuose, pradedant XVIII amžiumi.

XVIII a. karuose žuvo 4,4 milijono žmonių, XIX a. - 8,3 milijono, XX a. - 84,2 milijono. Iš viso per tą laikotarpį žuvo 96 milijonai 900 tūkstančių žmonių. Kaip matyti iš šių palyginimų, Komunistų partija sukūrė vienoje šalyje patį kruviniausią politinį režimą, kokį yra kada regėjusi istorija. Konclagerius išrado bolševikai. Pirmoji koncentracijos stovykla Vokietijoje buvo įsteigta tikrai 1933 metais Dachau.

Rusams okupantams plūstant į Lietuvą, 1944 m. liepos 5 d. sovietinė Lietuvos kolaborantų valdžia skleidė įprastą melą. Ji ragino Lietuvos gyventojus būti nuolankiais šiais demagogijos kupiniais žodžiais: " Per trejus metus vokiečiai ir jų bendrininkai nuodijo lietuvių tautos dvasią ir sąmonę niekingais melais apie tariamus bolševikų žiaurumus. Dabar jie ypač smarkauja, skleisdami paskalas, esą, Tarybų valdžia persekiosianti visus, kurie pasiliko vokiečių okupuotoje Lietuvos teritorijoje, esą, bolševikai išgabensią šimtus tūkstančių lietuvių į Rusijos gilumą ir panašias nesąmones..."

Šie žodžiai labai greitai virto realia tikrove. Paskelbus naujokų mobilizaciją į okupantų dalinius, šaukiamieji ėjo į mišką, glaudėsi prie laisvės kovotojų, kurie siekė plataus Lietuvos laisvės armijos organizacijos tinklo. A.Sniečkaus pažadai Stalinui, kad Lietuvoje bus mobilizuota apie 150-200 tūkstančių naujokų, netesėti. Į raudonąją armiją kartus su sribais pasisekė suvaryti apie 42550 vyrų. Esant tokiai situacijai, kai Žemaitija dar gynėsi, stiprus priešo placdarmas laikė prikaustęs keliasdešimt okupantų divizijų. Nestabili padėtis užnugaryje komunistinei valdžios sistemai trukdė Lietuvoje įsitvirtinti.

Išėitis buvo surasta. 1944 m. liepos 27 d. į Vilnių atvyko NKVD 4-osios šaulių divizijos vadas P.Vetrovas. Jį priėmė Aukščiausiosios Tarybos pirmininkas J. Paleckis, partijos ir vyriausybės vadovai. Rugsėjūčio pirmomis dienomis ši divizija su 12-13 tūkstančių gerai ginkluotų enkavedistų buvo jau Lietuvoje. Divizija jau buvo

pasižymėjusi: 1944 m. kovo mėnesį ji iškraustė čečėnus ir ingušus iš Šiaurės Kaukazo, o gegužės mėnesį perkėlė Krymo totorius į Vidurinę Aziją. Perkeliant žuvo apie 42 tūkstančius totorių. Matyt, divizija turėjo gerą teroro patirtį ir dabar rengėsi pasirodyti kovoje su Lietuvos partizanais. Praėjus mėnesiui, P.Vetrovas LKP(b) Centro komiteto sekretoriui A. Sniečkui rašte pateikė divizijos užduotį: "čekistų operacijoms patikrinti visus gyvenamuosius punktus, šukuoti miškus, kovoti su banditizmu, likviduoti banditų grupes, išgauti profašistinius elementus ir iš fronto užnugario išvalyti vokiškųjų fašistų armijos likučius".

Nors ir gerai ginkluoti bei parodę "didvyriškumą ir atsidavimą Lenino-Stalino partijai", kaip teigė savo pranešime P.Vetrovas, enkavedistai nepajėgė įvykdyti savo užduoties be vietinių kolaborantų paramos. Laisvės kovotojai, gerai žinodami savo krašto aplinką, gyventojų nuotaikas, gebėdavo pasprukti iš apsupimų. Okupantams reikėjo vedlių ir seklių jų vykdomoms baudžiamosioms operacijoms. Be to 1944 m. rugpjūčio 24 d. Lietuvos komunistų partijos Centro komiteto nutarimu pradėta organizuoti batalionus naikintojų, kuriuos žmonės labai taikliai pavadino stribais.

Į stribų batalionus buvo skiriami vyrai iš partinio ir tarybinio aktyvo, komjaunuoliai, buvę partizanai. Stribų batalionų kūrimo idėja buvo iškelta jau 1941 m. birželio 25 d. pagal Berijos pasirašytą įsakymą Nr.299 "Dėl priemonių kovai su priešo desantais ir diversantais pafrontės ruožuose". Į tuos batalionus turėjo eiti 100-200 patikrintų ir drąsių komunistų ir komjaunuolių, ginkluotų sovietinių aktyvistų. Vokiečiams greitai užpuolus Sovietų Sąjungą, nespėta jų paruošti. Todėl po karo pagal ano meto įsakymą ir metodiką imta juos organizuoti. Pirmiausia apskričių centruose, o 1944 m. gruodžio 3 d. Lietuvos komunistų partijos Centro komiteto nutarimu - ir respublikos valsčiuose. Kurti juos buvo nelengva, nes didžiausia kaimo žmonių dalis į juos nestojo, nors vyrai ir buvo atleidžiami nuo mobilizacijos. Mieliau jie traukėsi į miškus, gausindami partizanų gretas. Į stribų būrius paprastai stodavo deklasuoti, politiškai nesubrendę elementai, taip pat turėję kriminalinę praeitį arba nusikalstamų polinkių. Tokios atmosferos, neturėdamos idealų, uoliai tarnavo okupantams, plėšė ir žudė gyventojus žiaurumu stengdamiesi pralenkti net savo šeiminkus. Ryškus sadizmo polinkis - tyčiojimasis iš žuvusių laisvės kovotojų. Štai vienas iš tūkstančio pavyzdžių. Zarasų apskrityje

Pulkininkas K. Škirpa - Lietuvos aktyvistų fronto įsteigėjas ir Birželio sukilimo organizatorius.

Kpt. O. Žadvydas - Lietuvos kariuomenės karininkas, aprūpinęs ginklais Lietuvos aktyvistų fronto Žemaitijoje kovotojus.

Majoras Vytautas Bulvičius
vienas iš Lietuvių Aktyvistų
Fronto Vilniaus štabo orga-
nizatorių, jo vadas.

Mjr. J.Semaška
Žemaičių legiono vadas,
Rytų savanorių bataliono
vadas, prasiveržęs iš
Stalingrado apsupimo.

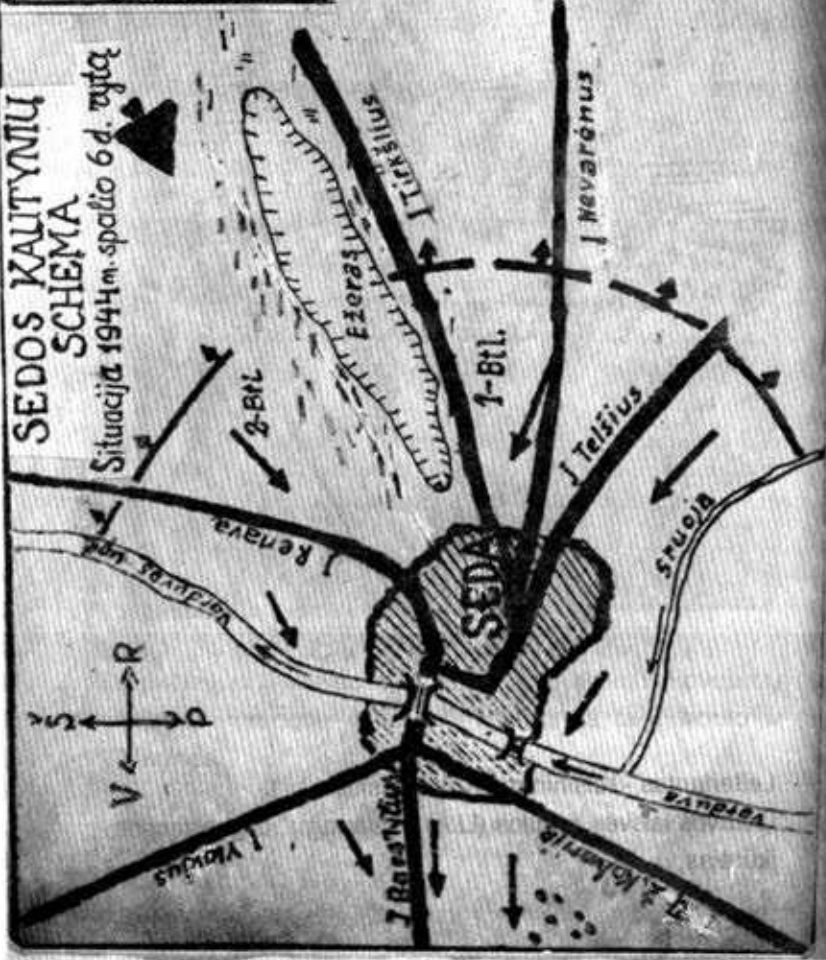
Pulkininkas A. Špokevičius - Rytų fronte kovojusių
lietuvų savanorių batalionų kuratorius tarp fronto ir
Tėvynės.

Leitenantas - teisininkas K. Veverkis
Lietuvos laisvės armijos (LLA) ir "Vanagų" organizacijos
įkūrėjas

SEDOS KALITYNIŲ SCHEMA

Situacija 1944 m. spalio 6 d. rytą

- ▲ Pirmo pulko pozicijos
- ◀ Pirmo plk. pasibėgusio karytis
- ◀ Būsy puolimo kryptis
- Keliai
- Didelis tiktas
- Mažino užtvankta
- Mažos tiktels
- Miškas, kečiai
- Slapia pėva upė

Majoras P. Puodžiūnas, vadovavęs 1 pulko I batalionui
Sedos kautynėse ir ten 1944 m. spalio 7 d. žuvęs

Pulkininkas O.Urbonas - Vietinės rinktinės štabo viršininkas

Pulkininkas A. Andriušaitis - Vietinės rinktinės štabo
2 skyriaus viršininkas

Kapitonas E. Počebutas - Vietinės rinktinės 308 bataliono vadas, žuvęs kovoje su "krajovais" 1944 m. gegužės 8 d.

Majoras S. Digrys - pasipriešinimo bolševikams
Žemaitijoje organizatorius

Kapitonas I. Jatulis - Tėvynės apsaugos rinktinės vadas,
vėliau Lietuvių karinių dalių inspekcijos inspektorius

Kpt. J. Čėsna
Tēvynēs apsaugos rink-
tinēs štābo viršininkas

Ltn. V. Tamošiūnas
Tēvynēs apsaugos rink-
tinēs žinių karininkas

Kun. daktaras
J. Steponavičius
Idėjinis Tėvynės ap-
saugos rinktinės vadas

Kun. V. Paulauskas
Tėvynės apsaugos rink-
tinės kapelionas

Pirmo savanorių pulko karininkai. Iš kairės į dešinę: lttn. M. Dambrauskas, lttn. A. Kenstavičius - 2 bataliono vadas Ventos fronte, lttn. J. Reinys - vyriausiasis gydytojas, mjr. A. Urbonas - pulko vadas, lttn. Brazys - gydytojas, kpt. I. Povilavičius - 1 bataliono vadas Ventos fronte, lttn. A. Jurkūnas, lttn. L. Narkevičius - 1 bataliono 2 kuopos vadas Ventos fronte, vėliau vadovavo 2-jam batalionui.

Ltn. B.Nainys
Aktyvus Tėvynės ap-
saugos rinktinės stei-
gėjas, pasižymėjęs
Sedos kautynėse

Savanoris Z. Dautartas
Tėvynės apsaugos rink-
tinės mobilizacinio sky-
riaus viršininkas

Pulk. M. Kareiva
Pirmasis Tėvynės ap-
saugos rinktinės 2
pulko vadas

Kpt. P. Počebutas
1 bataliono sunkiųjų
ginklų kuopos va-
das, žuvęs Sedos
kaitynėse.

Pulkininkas M.Naujokas - Tėvynės apsaugos rinktinės 2 pulko vadas

Mjr. A. Impulevičius
Tėvynės apsaugos
rinktinės 3 pulko va-
das

Savanoris P. Čepėnas
1 bat. 2 kuopos "enci-
klopedija"

Zarasų krašto savanoriai Ventos fronte. Iš kairės į dešinę P.Žemaitis, A. Būga, V.Kazlauskas, A.Palvenis, R.Juknevičius, K.Urbonas, L.Alaunė, V.Jarmalavičius.

Pirmo pulko 3 kuopos vyrai su kuopos vadu lttn.Z.Uogintu Ventos fronte

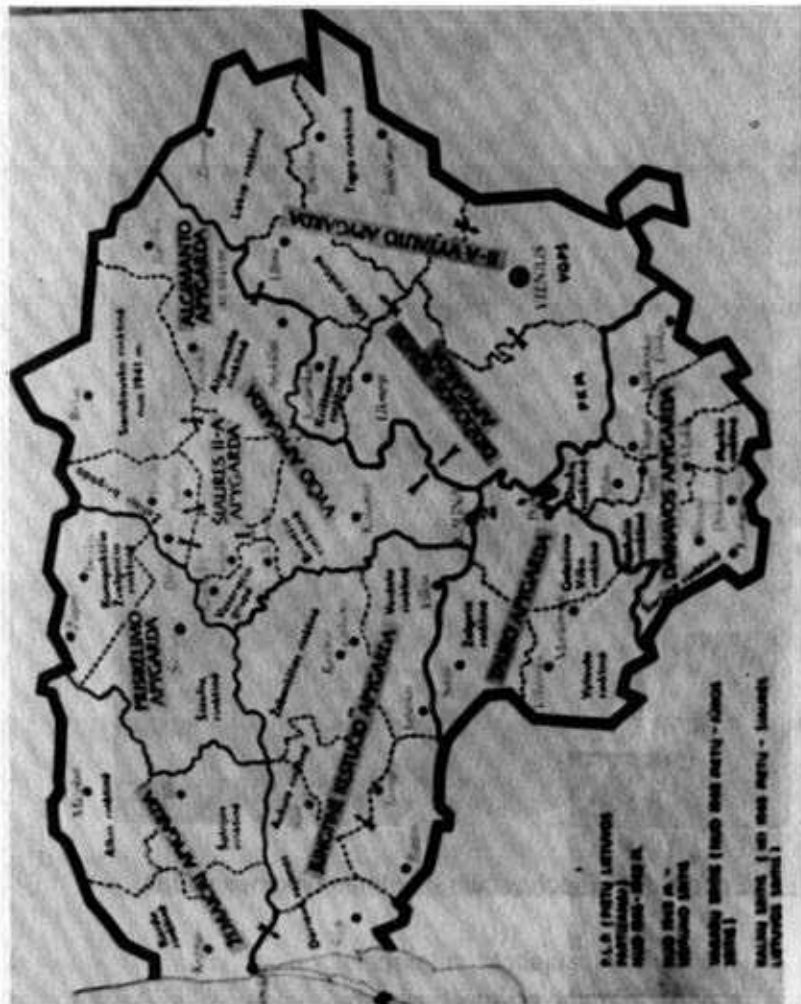

Generolas Motiejus Pečiulionis -
idėjinis Lietuvos laisvės armijos
(LLA) vadas

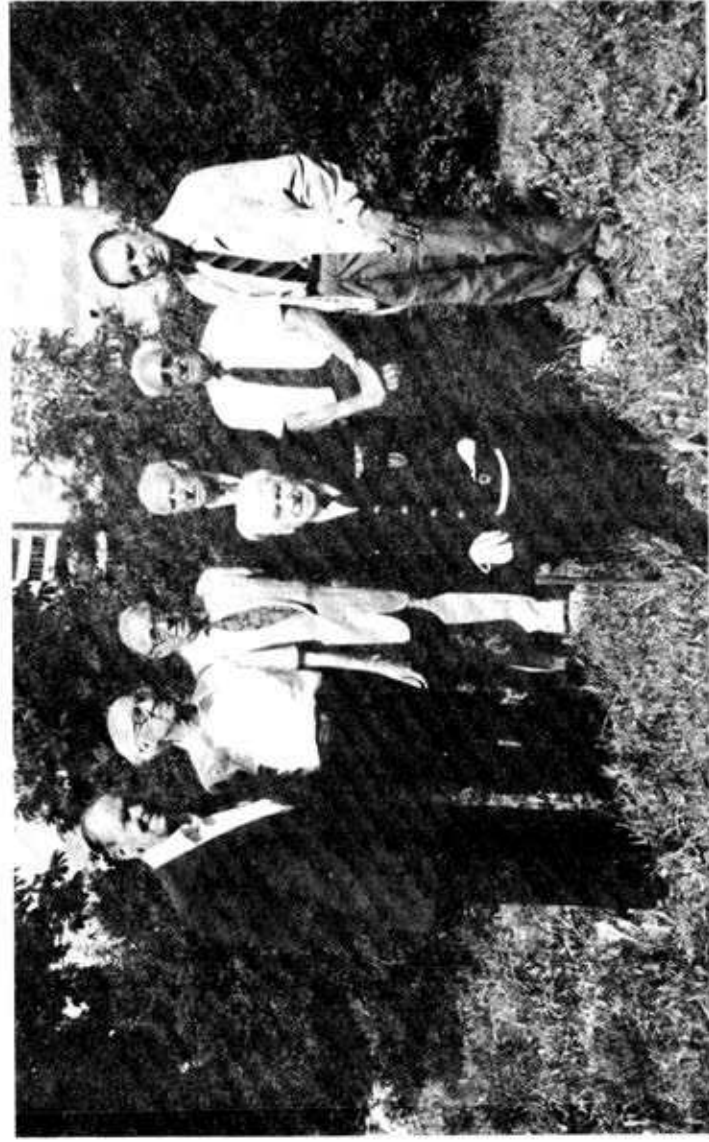
Generolas P.Plechavičius - Vietinės rinktinės vadas

Lietuvos laisvės kovų sąjūdžio apygardos

Kapitonas J. Žemaitis - vyriausiasis Lietuvos kovų
sąjūdžio vadas

Tėvynės apsaugos rinktinės pirmo pulko bataliono savanoriai susitiko po 50 metų. Iš kairės į dešinę: V. Seibutis - ekonomistas, B. Vaškėlis - profesorius, B. Nainys - inžinierius, J. Bendorius - inžinierius, V. Kazlauskas- dakt.doc., L. Janiulionis - inžinierius. Sėdi V. Tamošiūnas - buvęs žvalgybos ir kontržvalgybos karininkas.

Kuklus užrašas ant broliško kapo Sedos kapinėse byloja, kad jokia auka ginant Tėvynės laisvę nėra didelė.

nukautus laisvės kovotojus Davainių kaimo sribai pririšdavo už kojų prie vežimo ir vilkdavo keletą kilometrų į Daugailių valsčiaus aikštę, kur, išmetę ant žemės, dar laikydavo keletą dienų.

Įdomu chronologine tvarka apžvelgti Vetrovo enkavedistų 1944 m. veiklą Lietuvoje. Pateikdamas 2 mėnesių veiklos ataskaitą, Vetrovas rašė, kad jo kareiviai likvidavo 34 gaujas, kurių dydis nuo 3 iki 54 žmonių. Ginkluotų susirėmimų metu su gaujomis (laisvės kovotojais aut.) nukovė 70, sužeidė 23 ir sulaukė 685 banditus. Be to, sulaukė 90 šnipų ir priešo statyinių, 81 - tėvynės išdaviką, 741 - armijos dezertyrą, 561 - marodierių, 2833 - vengiančius stoti į armiją žmones. Iš viso padaryti "nekenksmingais" 22,6 tūkstančio liaudies priešų. Iki 1944 m. gruodžio 25 d. Vetrovo enkavedistai surengė 630 kovinių operacijų prieš Lietuvos laisvės kovotojus, likvidavo 188 grupes, nukovė 2 tūkstančius ir sulaukė 4 tūkstančius partizanų.

Šių duomenų autentiškumas abejotinas. Mat, 1943 m. raudonojoje armijoje buvo įvesta ir kiekvienam kareiviui privaloma nukautų priešų apskaita. Kiekvienas sovietinis kareivis gaudavo specialias keršto atpildo korteles. Jas turėdavo savo nuožiūra užpildyti - nurodyti datą ir nukautų priešų kareivių skaičių. Toks socialistinis lenktyniavimas žmonių gyvybėmis galimas tik visiškai amoraloje armijoje. Lenktynių nugalėtojai buvo leidžiami neeilinių atostogų ir apdovanojami. Taigi, P. Vetrovas pateikiamą ataskaitą savo vadovybei - Sąjungos Vidaus reikalų liaudies komisariato politiniam skyriui ir Lietuvos kolaborantui A. Sniečkui - galėjo gerokai išpūsti. Beje, čia jis prašė A. Sniečkų, kad jo didvyriškuosius enkavedistus apdovanotų gautomis iš Amerikos Lietuvos žmonėms skirtomis dovanomis.

Enkavedistų divizijos veiksmus lokalizuodavo aktyvus laisvės kovotojų pasipriešinimas. Čečėnai, ingušai ir totoriai buvo išskeldinti divizijai nepatyrus nuostolių. Lietuvoje laisvės kovotojų kulkos nesirinkdavo, ar puola enkavedistas, ar sribas. Nenuostabu, kad, įvertindamas divizijos veiklos perspektyvas Lietuvoje, Vidaus reikalų liaudies komisariato politinio skyriaus viršininkas I. Gerasimenka turėjo pripažinti "... operatyvines tarnybines užduotis teko vykdyti žymiai sudėtingesnėmis aplinkybėmis, kurios smarkiai skyrėsi nuo ankstesnių divizijos veiklos rajonų sąlygų".

Lietuvos laisvės kovotojų sąjūdis ne silpo, o stiprėjo. Kai kuriose Rytų Lietuvos vietose iš pradžių jis buvo stichinis, skubotai organizuotas, vietinio pobūdžio, bet netrukus virto masine ir tolydžio

stiprėjančia ginkluota kova. Matydamas tokį, dinamiškai augantį tautos pasipriešinimą, okupacinis Maskvos ir Lietuvos komunistų partijos Centro komitetai numatė, kad jį reikia likviduoti arba besąlygiška pasipriešinimo kapituliacija, arba visišku fiziniu sunaikinimu.

Savo požiūrį į laisvės kovotojų judėjimą 1944 m. gruodžio 27-30 d. Lietuvos komunistų partijos Centro komiteto konferencijoje pareiškė idėjinis komunistų partijos vadovas M. Suslovas: "Į buožinį ir buržuazinį terorą ir bauginimus mes turime atsakyti rūsčiai ir negailestingai. Greitas, ryžtingas ir negailestingas susidorojimas su žudikais, banditais ir liaudies išdavikais bei jos priešais apsaugos šimtus tūkstančių Lietuvos darbo žmonių gyvybių ir sudarys sąlygas greičiau atkurti gyventojams normalias gyvenimo sąlygas". Taigi, iš Lietuvos turėjo likti tik jos pavadinimas.

Žlungant bolševikiniam represijų prieš Lietuvos laisvės kovotojus planui ir žūt būt norint tą kovą suaktyvinti, 1944 metų pabaigoje į Lietuvą L.Berija atsiuntė didelę NKVD darbuotojų grupę, vadovaujamą generolo S.Kruglovo. Vilniuje, Filaretų gatvėje jį įkūrė "Osobyj banditskij otdel", vadovaujamą A.Sokolovo. Jis turėjo kontroliuoti ir reguliuoti veiksmus prieš Lietuvos laisvės kovotojus. S.Kruglovas Panevėžyje sušaukė visų Lietuvos apskričių ir miestų vadovaujančius NKVD darbuotojus. Jiems pasakė, kad Komunistų partijos Centro komitetas, asmeniškai J.Stalinas ir L.Berija, nepatenkinti kovos su pogrindžiu rezultatais. Taigi esąs metas nuo žodžių pereiti prie griežtų priemonių. Kokios ten buvo numatytos priemonės, vėliau paaiškino pabėgęs į Vakarų buvęs KGB pulkininkas G.Burlitskis. S.Kruglovas "pareikalavo prieš partizanus pasiųsti kariuomenę", šukuoti miškus ir kaimus, konfiskuoti įtariamų laisvės kovotojų ir jų rėmėjų namus, turtą. Žmones, kurie per akciją bandytų pabėgti, reikalavo likviduoti, nesvarbu ginkluoti jie ar beginkliai. Apie esamą Lietuvoje padėtį G.Burlitskis pasakė: "Lietuva kraujavo, dejavo, bet nepasidavė".

Nepasidavė todėl, kad už jos laisvę kovojo tikri tautos sūnūs ir dukros, o ne padugnės. Beje, Lietuvos komunistų partijos Centro komitetas ir kitos valdžios instancijos 1945 m. spalio 19 d. sprendimu stribus vadino liaudies gynimo būriais. Taigi žmonių žudikai tapo liaudies gynėjais.

Sovietinio istoriko A. Rakūno duomenimis, 1945 m. Lietuvoje buvo suformuoti 289 stribų būriai, jungiantys apie 11 tūkstančių

įvairaus plauko ir rango okupantų tarnų. Jie nebuvo savarankiški. Iki 1947 m. jiems vadovavo Vidaus reikalų komisariatas, o vėliau saugumo organai.

Nustatyta, kas dar tuo metu Lietuvoje talkino P.Vetrovo enkavedistams ir strībams kovoje su partizanais. 1945 m. iš Baltarusijos į Lietuvą buvo atkelti NKVD 7-osios šaulių divizijos daliniai, vadovaujami generolo L. Pisarevo. Lietuvos kaimynystėje tokias pat pareigas, kaip ir Vetrovo enkavedistai, atliko kitos divizijos. Baltarusijoje veikė 6-oji ir 7-oji, Estijoje - 5-oji, Karaliaučiaus apygardoje - 57-oji ir 63-oji NKVD šaulių divizijos. Pasibaigus karui, iš Baltarusijos, Latvijos ir Rytų Prūsijos į Lietuvą tuojau pat perkelti devyni pasienio pulkai, priklausantys NKVD kariuomenei. Pulką sudarė 1,5 tūkstančio žmonių. 1945 m. birželio 15 d. Pabaltijo fronto užnugario apsaugos NKVD kariuomenės viršininko Romanovo įsakymu į Lietuvą buvo perdislokuoti: - Raudonosios žvaigždės ordino 31-asis Kenigsbergo pasienio pulkas, - Raudonosios žvaigždės ordino 33-čiasis Kenigsbergo pasienio pulkas ir Kutuzovo ordino 220-asis Kenigsbergo pasienio pulkas.

Šie pulkai turėjo konkrečią užduotį: likviduoti partizaninį judėjimą Vilniaus, Trakų ir Alytaus apskrityse. Po mėnesio į Lietuvą buvo perkelti dar du trečiojo Baltarusijos fronto užnugario apsaugos pulkai: Kenigsbergo 86-asis ir Minsko 132-asis.

Pulkai buvo parengti stoti prieš laisvės kovotojus Panevėžio, Rokiškio, o vėliau Marijampolės apskrityse. Tuo metu iš Leningrado fronto užnugario apsaugos į Utenos sektorių - Utenos, Zarasų, Švenčionių, Ukmergės apskritis, kuriose tuo metu veikė "Lokio", "Tigro", "Liūto" rinktinės, buvo pasiųsti Rygos 12-asis ir 130-asis pulkai. Raseinių ir Kėdainių apskrityse su laisvės kovotojais grūmėsi Leningrado fronto užnugario apsaugos 339-asis pulkas, o Šiaulių, Tauragės ir Ukmergės apskrityse okupacinę valdžią saugojo ir kūrė 217-asis pasienio pulkas. Pulkų dislokacija priklausė nuo situacijos. Vykdydami stambias operacijas ir būdami už laisvės kovotojus daug mobilesni, turėdami užtektinai transporto priemonių, enkavedistai galėjo greitai persikelti iš vienos vietos į kitą. Deja, laisvės kovotojai to negalėjo padaryti ir turėjo kliautis tik savo fizine jėga. Išverme ir begaliniu ryžtu. NKVD kariuomenės įgulos buvo įkurtos visose respublikos apskrityse ir daugelyje valsčių. Be NKVD kariuomenės,

Lietuvoje buvo įkurta pasienio kariuomenės apygarda, kuriai vadovavo generolas Byčkovskis.

Taigi, 1944 - 1945 m. Lietuvoje siautė dvi reguliarios NKVD divizijos, viena pasienio apygarda, 9 pasienio pulkai ir apie 11 tūkstančių strībų. Apytikriai apie 60 tūkstančių gerai ginkluotų enkavedistų. Iki 1945 metų pabaigos jie sunaikino 839 partizanų grupes, bet jų priešinimosi nepalaužė. Kovodama su partizanais, okupacinė valdžia 1945 m., du kartus skelbė amnestiją Lietuvos žmonėms, kovojantiems laisvės kovotojų būriuose ir besislapstantiems nuo tarnybos raudonojoje armijoje. Koks likimas laukė amnestuotųjų, labai objektyviai ir vaizdžiai savo kovotojams aiškino laisvės kovotojų vadas pulkininkas Vaitkus ("Kazimieraitis"). "Tiek partizanų vadai, tiek eiliniai kovotojai puikiai žino, dėl ko ir prieš ką jie kovoja. Prieš akis - ilga ir sunki laisvės kova. Ji pareikalaus dar daug aukų. Partizanų šeimos narius okupantas žiauriausiu būdu persekioja. Dabar jie pasiūlė partizanams išeiti iš miškų, užsiregistruoti ir pažadėjo, kad jiems buvo "dovanota", o jų šeimų nariai daugiau nebebus persekiojami. Visiems yra žinoma, kad okupantas yra klaidingas ir jo pažadais niekuomet negalima tikėti. Propagandos sumetimais užsiregistravusieji iš pradžių yra paleidžiami, bet ateityje okupantas su jais susitvarkys. Kai kurie partizanų šeimos nariai taip pat mano, kad kovotojai ilgainiui neištvėrs, nes priešas yra nepalyginamai stipresnis. Todėl geriau ilgiau būti kalnamam, negu anksčiau ar vėliau žūti kovoje. Lietuviai, kaip suomiai, raudonojo maro nenugalės, o amerikona ir rusų yra mulkinami ir kariauti nesirengia. Kol jie praregės, rasa mums ir akis išės".

Pulkininkas Vaitkus vyrams būtent ir pabrėžė, kad fizine jėga negalima atlaikyti fronto, bet reikia kovoti, pasitikėti savo dvasinėmis jėgomis. Būtų netgi geriau, jeigu neatsparieji dvasiškai išeitų registruotis, nes neišsilaikę kovoje, pagrindžiui virstų našta. Laisvės kovotojais tomis nepaprastai sunkiomis sąlygomis galėjo būti tik pasiryžę kovoti žūtbūtinai, nepaisydami, kiek tai gali trukti. Jie privalėjo tikėti pergale ir nebijoti mirti, jeigu prireiks. Nieko vertas laisvės kovotojas, ilkęs tik dėl to, kad kitaip pasielgti jam neleidžia vadovybė. Jei laisvės kovotojų vadovybė neleistų jiems registruotis, tuomet tie šeimos nariai, kurie šiuo metu pataria registruotis, jiems žuvus, kaltintų laisvės kovotojų vadovybę.

Kiek iš viso laisvės kovotojų legalizavosi, sunku nustatyti. Istorikės V.Jakienės duomenimis, nuo 1945 m. iki 1946 m. balandžio legalizavosi apie 40 tūkstančių laisvės kovotojų. Šis skaičius gali būti klaidingas, nes sovietinėje santvarkoje buvo meluojama. Kol kas nepatikslintais duomenimis, visoje Lietuvoje su okupantais ir stribais grūmėsi apie 100 tūkstančių laisvės kovotojų. Vos antrą kartą įžengus į Lietuvą raudonajai armijai, enkavedistai pradėjo žūtibūtinę kovą, ne tik su laisvės kovotojais, bet ir su kitais Lietuvos žmonėmis. Lietuvių išėivijos mokslininkas ir birželio sukilimo dalyvis A.Damušis teigia, kad 1944 m. rugpjūčio mėn. buvo nužudyta ir deportuota apie 37 tūkstančius lietuvių. Kolaborantų įteisinta deportacija Lietuvoje prasidėjo, kai Maskvos statytinis, Vidaus reikalų liaudies komisaras J.Bartašiūnas 1946 m. vasario 15 d. pasirašė įsakymą dėl ginkluotų gaujų dalyvių ir nacionalistinių organizacijų narių šeimų iškeldinimo iš gyvenamųjų vietų.

Tokiomis priemonėmis okupacinė valdžia, remiama vietos parsidavėlių, naikino lietuvių tautą. Nors enkavedistai su Lietuvos partizanais ir gyventojais elgėsi kaip užkariautojai, o ne "išvaduotojai", bet nepajėgė išnaikinti tautos. Laisvės kovotojų sudėtos aukos neužmirštos, idėjos išliko.

Žinomi tautos budeliai, planavę ir įsakę žudyti žmones. Į aukščiausius represinių organų postus paprastai buvo skiriami ne lietuviai, o L.Berijos komandiruoti kariškiai iš Rusijos, iš Maskvos. Iki šiol išaiškinta 10 generolų, kurie organizavo, vadovavo ir dalyvavo slopinant Pasipriešinimo sąjūdį Lietuvoje 1944-1953 m. Štai jie: VKP(b) CK Lietuvos biuro narys generolas leitenantas I.Tkačėnka (1944-1947), LTSR Vidaus reikalų liaudies komisaras generolas majoras J.Bartašiūnas (1944-1953), generolas majoras P.Kondakovas (1953), LTSR Valstybės saugumo liaudies komisaras generolas majoras G.Guzevičius (1944-1945), generolas majoras Z.Jefimovas (1945-1949), generolas leitenantas N.Gorlinskis (1949), generolas majoras P.Kapralovas (1949-1953), SSSR NKVD Lietuvos pasienio apygardos viršininkas generolas majoras M.Byčkovskis, SSSR NKVD Vidaus kariuomenės ketvirtosios šaulių divizijos vadas generolas majoras P.Vetrevas (1944-1951), F.Dzeržinskio divizijos vadas generolas majoras I.Pijašėvas (1945-1950). Tik du iš jų buvo lietuviai. Po 25 metų tarnybos Sovietų Rusijoje J.Bartašiūnas beveik užmiršo gimtąją kalbą.

Maskvos kolaborantų A. Sniečkaus ir J. Paleckio vyriausybė neužmiršo ir savo tautos aktyvių naikintojų - stribų. Stribams K. Glikui, K.Gvazdžiauskui, J. Kundrotui, K.Rakauskui, P.Maskoliūnui vėliau buvo suteikti socialistinio darbo didvyrio vardai.

Iš archyvinių dokumentų sužinota, kaip veikė okupantai ir jų tarnai prieš Lietuvos laisvės kovotojus. Nemaža tos kovos epizodų aprašė N. Gaškaitė.

Mažai kam žinoma, kad, be reguliariosios kariuomenės ir stribų, partizanus naikino ir MVD provokatorių-smogikų grupės. Šis metodas nenaujas: jau 1928 m. Vidurinėje Azijoje socializmą "diegė" basmačiais persirengusios čekistų grupės. Vėliau ši patirtis pritaikyta Vakarų Ukrainoje ir Lietuvoje. 1945 m. kai kurie LTSR NKVD skyriai suorganizavo "melagingas gaujas" besislapstantiems žmonėms persekioti. 1946 m. gegužės 1 d. į Lietuvą iš Ukrainos atvykus majorui A.Sokolovui, šios srities specialistai pradėjo kvalifikuotai medžioti žmones. 1946 m. rugpjūčio 16 d. sukūrė MVD kovos su banditizmu valdybos ypatingą būrį iš 20 vyrų. Iš jų buvo tik 7 lietuviai, kurių 5-buvę partizanai. Šį būrį dislokavo Vilniaus apylinkėse, bet operacijas vykdė visoje Lietuvoje. Dieną smogikai dėvėdavo rusišką uniformą, o naktį, vykdydami operacijas, persirengdavo pagal reikalą lenkiškomis, vokiškomis ar lietuviškomis. Būrys savo aukas tardydavo ir žudydavo. Dėdamiesi iš kitur atklydusiais partizanais, bastydavosi kaimuose, ieškodami ryšio su vietos partizanais. Vesdavosi į mišką tardyti vieną kitą gyventoją, kaltindavo išdavyste, smurtu ir kankinimais versdavo duoti parodymus apie partizanus. Tada, jau gavę žinių, skirdavo pasimatymą vietiniams partizanams ir, suorganizavę tinkamas aplinkybes, visus iššaudydavo. Tokia pagrindinė spec.grupės smogikų elgesio schema dažnai būdavo pajvairinama pagal aplinkybes, sadistinius kadru polinkius ir fantaziją. Jie turėjo neribotą veikimo laisvę.

1950 m.birželio 9 d. įkurta tokia pat antroji grupė. Tebeveikė ir apskričių MGB skyrių smogikų grupės. Nuo 1951 m. jau buvo dvi centrinės spec.grupės ir trys sričių: Kauno, Šiaulių ir Klaipėdos. Jose - apie 90 smogikų. Jų kiekis mažintas tik po Stalino mirties, 1953 m.gruodžio 3 d. išformuotos sričių grupės. 1953-1954 metais veikė 32-35 smogikai, vėliau 20. Pagaliau 1959 m. jų teliko 13. Nuo 1954 m. uždraudžiama tardyti "taikant fizinio poveikio priemones".

Keitėsi ir specialiųjų grupių sudėtis. Iš pradžių daugumas smogikų buvo sribai. Tačiau, kaip raporte rašė majoras A. Sokolovas, "iš aštuoniolikos sribų dvylika buvo vagys". Pardavinėdami turguje prisiplėštą turtą, jie išsiduodavo. Aš geriau dirbsiu su banditais, negu su sribais", - teigė A. Sokolovas.

Žverišku elgesiu smogikai sukeldavo įtarimą, nes partizanai taip nesielgdavo. Jau 1946 m. Eržvilko valsčiuje buvo išklijuoti atsišaukimai, įspėjantys žmones saugotis provokatorių, kurie dedasi esą partizanai. Vėliau apie tai skelbta partizanų laikraščeliuose "Laisvės varpe" ir "Varpe". Partizanai iššifravo ne tik smogikų grupės vadus, bet jų dislokacijos vietas. Todėl kilo reikalus formuoti specialiasias grupes iš užverbuotų buvusių partizanų. Jie neplėšikavo, gerai žinojo partizanų buvimo vietas, įpročius, elgseną, mokėjo partizanų dainų.

Viena iš pirmųjų centrinės spec. grupės operacijų įvykdėta 1946 m. rugsėjo 12 d. Trakų apskrities Onuškių valsčiuose Grendavės kaime. Smogikai pakvietė susitikti partizanus Joną Dambrauską, Stasį Lekavičių, Joną Dulį ir Vaclovą Budrevičių. Kad nukreiptų jų dėmesį, padavė skaityti MVD sufabrikuotą "Žalio Velnio" įsakymą ir skaitančius vyrus iššaudė. Kad neliktų liudytojų, kartu nušovė ir sodybos šeimininkus - Petrą ir Sofiją Blažonius, trylikametį jų sūnį, Kazį ir dukrą Moniką. Gyva išliko tik keturiolikmetė dukrelė Antanina, miegojusi kluone. Tada sodybą apiplėšė, inscenizavo kautynes su kariuomene, o lavonus numetė aikštėje. Raporte Blažonių šeimą apibūdino kaip "banditų", rašė, kad tėvas viręs vakarienę su šautuvu.

Tais pačiais metais Naujamiesčio valsčiuje provokatoriai dėjosį mokantys partizanus naudotis ginklais: suguldė ir liepė taikyti, o greta sotvėjęs smogikas nušovė keturis vyrus: Bonifacą ir Zenoną Vaičiulius, Albiną Degutį ir Vytautą Balzytį. 1947 m. lapkričio 26 d. Mažeikių spec. grupė iššaudė už stalo sėdinčius partizanus Juozą Stonį, Kostą Vaitnarą, Gedvilą, Stepą Ružą ir Genę Dargaitę. Smogikai buvo gerokai girti ir netyčia peršovė vieną saviškį Švenčionių apskrities Kaltanėnų valsčiuje nušovė keturis Kamarausko ("Karijoto") būrio partizanus: smogikai, apsimetę Centro atstovais, suklypdė juos priesaikai ir klūpančius sušaudė. 1951 m. Utenos apskrityje nušovė septynis "Liuberto" būrio partizanus, kartu ir šeimininkų Čibirų šeimą - vyrą, žmoną, senelį. Ši operacija aprašyta raporte: "Nusprendžiau juos likviduoti išeinant iš namo, kur kartu vakarieniavome. Banditai visi buvo likviduoti. Kadangi smogikai šaudė iš kulkosvaidžio ir automatų

namo kryptimi, tai nušovė namo šeimininką, jo žmoną ir sužeidė dar vieną moterį, kurią po operacijos nušovė smogikas Sakalas”.

Pažaislio valsčiaus Naujasodžio kaime specgrupės smogikai nužudė keturis J. Černiausko (“Vaidoto”) partizanus, ryšininkę A. Rumševičiūtę ir šeimininko Jurgio Griškėlio šeimą - kaip sovietų santvarkos priešą. Tada, kaip įprasta, vienkiemį apiplėšė.

1948 m. rugpjūčio 12 d. Žiežmarių valsčiaus Pavolių kaime grupė nušovė tris A. Proškevičiaus (“Narsuolio”) vadovaujamus “Didžiosios kovos” apygardos partizanus, o kartu su jais - netoliese buvusius tėvą ir sūnų J. ir A. Venckus. Sūnus buvo septyniolikmetis, nebylys.

Visiems žudymams buvo sudaromas patogus momentas. Jei partizanų nenušaudavo, o papjaudavo ar pasmaugdavo, lavonų niekam nerodėdavo, slapta užkasdavo. Nušautus guldėdavo gatvėse ir aiškėdavo, esą, jie nušauti kautynėse. Statistinėse ataskaitose juos priskirdavo prie kariuomenės nukautų partizanų.

Klastos ir cinizmo viršūnė buvo vadinamosios “operatyvinės kombinacijos”, t.y. tardymai, apsimetus partizanais. Tardėdavo iš namų paimtus arba tuos NKVD suimtus žmones, kurių tardytojai nesugebėdavo prakalbinti. Pastaruosius neva vėždavo į kitą vietovę, pakeliui inscenizuodavo partizanų užpuolimą. Taip kalinyms pakliūdavo pas “partizanus”, t.y. smogikus. Čia ji kaltindavo partizanų išdavimu, jam rodydavo MGB sufabrikuotus raštus, kad jis esąs agentas ir pan. Norėdamas apsiginti, jis turėdavo raštiškai pateikti savo nekaltumo įrodymus - atskleisti savo ryšius su partizanais. Tokia klasta MGB gaudavo reikalingų žinių. Paskui taip ištardyti likimai būdavo įvairūs: vienus nužudėdavo, kitus vėl “užpuoldavo” kareiviai ir suimdavo.

1946 m. rudenį buvo taip suimta ryšininkė mokytoja Z.Baranauskienė. Po “operatyvinės kombinacijos” patikėjusi, kad tai tikri partizanai, Baranauskienė dar kelis mėnesius palaikė su provokatoriais ryšį ir teikė jiems žinių. 1947 m. rugpjūčio 9 d. Vilkaviškio spec.grupė tardė mokytoją Bronių R., iš kurio nieko neišgavo MGB tardytojai. Patikėjęs grupe, Bronius suteikė reikiamų žinių ir papasakojo apie partizanus. Vėl “užpuolus” kareiviams, jis su visais raštiškais parodymais atsidūrė pas emgėbistus, kur puolė tardytoja ir žuvo.

Žiauriausios “kombinacijos” vyko Tauragnų valsčiuje. Tardymui buvo specialiai įrengtas bunkeris. Žiauriausiais kankinimais,

prievartavimu kvotė Oną Katinaitę, Jadvygą Ivonytę. Išardytą septyniolikmetį Stasį Ivonį užrištomis akimis vedžiojo po mišką, kur smogikas trenkė jam į galvą kulkosvaidžiu ir ten pat užkasė.

Daug tokių nežinomų kapų Lietuvos žemėje.

Už kankinimus ir žudymus smogikų nebaudė. Atvirkščiai, kuo žiauresni jie buvo, tuo labiau kompromitavo partizanų vardą - tai okupantams buvo labai naudinga. Štai, ką rašo apie savo akcijas vienas iš jų: "Buvo suimtas banditas Žilvitis. Puikininko Burdino nurodymu, Žilvitis buvo perduotas į grupę, nes tardant parodymų apie desantininkus nedavė. Smogikai nuvedė Žilvitį į tankų eglyną, paguldė, užkūrė laužą ir pradėjo kaitinti geležinį laužtuvą. Kai paklausiau, kam to reikia, smogikai atsakė, kad jie "kepins" banditą."

Pagal KGB archyve išlikusius duomenis (dauguma bylų apie tokią veiklą išvežtos) galima spręsti, kad spec.grupėse buvo tardyta ne mažiau kaip tūkstantis žmonių.

Kraupi buvo praktika į smogikų grupes imti išdavikus - buvusius partizanus. "Tie asmenys, einantieji budelių keliais, į mūsų laisvės kovos sąjūdžio gretas įsijungė ne dėl tėvynės meilės, ne iš neapykanos bolševizmui ir noro su juo kovoti, bet aplinkybių verčiami arba su išskaičiavimu pagyventi palaidu gyvenimu, pasi, lėšti ir, jei tai greit įvyktų, sulaukus laisvės naudotis tėvynės parama ir privilegijomis, jai nieko neduodant", - rašė partizanų spauda. Provokacijomis, šantažu, apgaulingais pažadais kai ką iš jų įsiurbdavo į "šėtono Sokolovo pragarą velnio pareigoms" ("Laisvės varpas"). Gal tik vienam kitam pavyko iš tų pareigų išsisukti: štai 1951 m. Petras Bielskis, verbuojamas smogikų, nušovė du jį lydėjusius agentus ir pabėgo.

Buvo ir palūžusių. Kruvina grandinė driekėsi nuo 1951-ųjų gruodžio, kai suėmė "Vytauto" apygardos štabo viršininką "Siaubą". Išdavęs šešis partizanus, jis organizavo Šiaurės Rytų Lietuvos srities vado "Žigūno" suėmimą. "Žigūnas" irgi tapo agentu-smogiku. Vienas po kito buvo sunaikinti apygardų ir rinktinių štabai: "Vytauto", "Vyčio", "Tigro", "Liūto", "Vaižganto", "Žaliosios", "Gedimino", "Didžiosios kovos". Vietoje jų kurti "legendiniai" agentų vadovaujami štabai, rašomi laišakai, kviečiami partizanų susitikimais. 1959 m. specgrupės agentai nušovė priekuliškius Petrą Oželį ir Feliksą Urboną.

Nuo 1952 m. prasidėjo traqiškiausias partizanų kovos etapas. Atvykę į susirinkimą, partizanai įdėmiai žvelgdavo vienas kitam į akis, stengdamiesi atspėti, ar kovos brolis dar nėra pardavęs sielos. O juk

tuo metu vienam partizanui teko 30 baudėjų: partizanus persekiojo 5 MGB vidaus kariuomenės daliniai (4850 kareivių) ir 31 strībų dalinys (4613 smogikų) ! 1953 m. gegužės 23 d. Juozas Palubeckas ("Simas") susitiko su partizanu Rolandu. Rolandas jį apkabino, ir „Simu“ atrodė, kad apkabinimas per stiprus. Pamanė, gal Rolandas juokauja, nori pasigalynėti. Tačiau tas nejuokavo: jis jau buvo tapęs spec. agentu "Vaidila". Broliškas apkabinimas reiškė išdavystę.

Savaitę tardytas, „Simas“ patikėjo MVD ministro Vildžiūno pažadais. Buvo surašytas net garantinis raštas-sandėris. Jis, Juozas Palubeckas, įsipareigoja išduoti LLKS Prezidiumo pirmininką Joną Žemaitį, o ministras garantuoja jam ir jo išduotiems asmenims gyvybę ir laisvę. „Simas“ pareikalavo voką su šiuo dokumentu įteikti Šimkaičių klebonui S. Tvarijonui. Naktį atvežtas pas kunigą, Simas paprašė atleisti jam nuodėmes. Kunigas paklausė, ar jo žygis nesukels kraujo praliejimo? "Ne", - atsakė Simas. Jis tikėjo ministro pažadu. Tikėjo, kad atplėšę voką žmonės sužinos, šį žingsnį jam žengus prieš savo valią. Mat, garantiniame rašte jis išbraukė tris žodžius: "visiškai laisva valia".

Žmonės sužinojo tik po keturiasdešimties metų. Juozą Palubecką ir Joną Žemaitį nušovė. Visas tas spektaklis buvo dar viena įprastinė MGB provokacija. "Jeigu Dievo nėra, tai viskas leista", - tokiu devizu vadovavosi baudėjai. Neturėjo Lietuvos patriotai garbingo priešo, buvo vien prievarta ir klasta. Netgi garbingai žūti jiems nenorėjo leisti - stengėsi paimti gyvus.

Poskyrio pabaigai pateikiame Aukštaitijos krašto laisvės kovotojų sąjūdžio vadus ir jų priesaikos tekstą, kurios jie šventai laikėsi:

"Kovoje už didžiausias Tautos dvasines vertybes, už jos laisvę, kartu ir už visos žmonijos gerovę, regėdami šventas ir dideles aukas, sudėtas mūsų brolių, šioj kovoj kritusių, visagalio Dievo akivaizdoje, prisiekiamo tesėti brolių krauju rašytą testamentą ir toliau vesti kovojantį Sąjūdį tuo karžygių keliu, kuriuo ligšiol žygiavo šventai pasiaukojęs Lietuvos laisvės kovotojas".

Aukštaitijoje už laisvos Lietuvos idėją vadovavo, kovojo ir žuvo šie garbingi Tėvynės sūnūs:

UTENOS rajonas

"Mindaugo", vėliau "Kainų" srities vadas leitenantas J. Kimštas ("Žalgiris").

"Vytauto" apygardos vadas V.Kaulinis ("Miškinis"),

Rinktinių vadai

"Gedimino" - F. Sviklys ("Pikuoelis") 1945 m.

"Liūto" - V. Kaulinis ("Miškinis") 1949.

V. Kaladinskas ("Erškėtis") 1948 m.

"Sakalo" - P.Švilpa ("Barzdyla") 1953 m.

"Šarūno" - V. Mikulėnas ("Liepa") 1945 m.

"Tigro" - B.Kaletka ("Tigras") 1945 m.

Kuopų vadai

"Dariaus ir Girėno" - K.Jasevičius ("Dobilas") 1948 m.

"Erškėčio" - V. Kaladinskas ("Erškėtis") 1948 m.

"Gedimino" - J.Morkūnas ("Šiaurys") 1949 m.

"Kęstučio" - V.Grigaliūnas ("Sakalas") 1947 m.

"Mindaugo" - A.Laucius ("Barzdyla") 1945 m.,

V. Baltušis - ("Girėnas") 1947 m.

ŠVENČIONIŲ rajonas

"Mindaugo" srities, "Vytauto" apygardos vadai:

B. Kaletka ("Tigras") 1945 m.,

I. Kamarauskas ("Karijotas") 1946 m.,

V. Žaliaduonis ("Rokas") 1952 m.

Kuopų vadai

"Algirdo" - A. Starkus ("Montė") 1949 m.

"Butageidžio" - A.Jogėla ("Ažuolas") 1948 m.

"Gražinos" - J. Stanevičius ("Vaitkus") 1949 m.

"Jovaro" - J. Kemeklis ("Tauras") 1949 m.

J.Urbonas ("Lakštutis") 1948 m.

"Kęstučio" - V. Grigaliūnas ("Sakalas") 1947 m.

"Plechavičiaus" - S.Gimbutis ("Tarzanas") 1950 m.

ANYKŠČIŲ rajonas

"Mindaugo" srities

- "Algimanto" apygardos - A.Slučka ("Šarūnas") 1947 m.

- "Didžiosios kovos" apygardos - J.Misiūnas ("Žalasis velnias")
1947 m.

- "Vyčio" apygardos - J. Krikštaponis 1945 m.

- "Vytauto" apygardos - V. Kaulinis ("Miškinis") 1947 m.

Rinktinių vadai

"Didžiosios kovos" - A.Morkūnas ("Plienai") 1949 m.

"Briedžio" - D.Vaitelis ("Briedis") 1948 m.

"Gedimino" - J.Vėpšas ("Paukštelis") 1951 m.

"Krikštaponio" - J.Krikštaponis 1945 m.

"Liūto" - V.Kaulinis ("Miškinis") 1949 m.

ROKIŠKIO rajonas

"Algimanto" apygardos "Margirio" rinktinės vadas J. Kemeklis ("Rokas").

V. Kalpokas

"Tumo Vaižganto" rinktinės vadas A.Nakutis ("Viesulas")

"Vytauto" apygardos "Lokio" rinktinės vadas M. Kazanas (Siaubas") 1946 m.

"Vyčio" kuopos vadas B.Vaičėnas ("Liubartas").

Daugelis Lietuvos partizanų vadų kilę iš Šiaurės Lietuvos. Šių brolių sakalų takai vingiavo po Šimonių, Žaliosios girias, Vilkabrukių, Skaistašilio miškus, Vyžuonų šilą.

Štai jų vardai:

Vincas Kaulinis ("Miškinis") - "Vytauto" apygardos vadas (1945-1950), kilęs iš Utenos apskr., Vyžuonų valsč.,

Jonas Kimštas ("Žalgiris") - Šiaurės rytų srities vadas,

Antanas Slučka ("Šarūnas") - "Algimanto" apygardos vadas, kilęs iš Anykščių apskr.Troškūnų miestelio. .

Šie vyrai, vadovavę šimtams kovotojų už Lietuvos laisvę, seniai, kaip ir jų bendraminčiai, atsigulė į šventą Lietuvos žemę. Ateities kartoms liko tik šviesus jų žygdarbių atminimas.

VII skyrius. PO PENKIASDEŠIMTIES METŲ

1. Mes gyvi. Mes dar gyvi ...

1944 m. spalio 7 d. Tėvynės apsaugos rinktinės pirmo pulko trys batalionai stojo į nelygią kovą su bolševikų tankų divizija, puolančia Klaipėdos kryptimi. Savanorių batalionai, būdami ginkluoti tik lengvaisiais pėstininkų ginklais, patyrė nemažų nuostolių. Žuvo per šimtą karių ir trys karininkai. Paminėti šios liūdnos, bet garbingos penkiasdešimtmečio sukakties spalio 2 d. iš visų Lietuvos kampų susirinko daug žilagalvių Sedos kautynių dalyvių, taip pat šaulių delegacijos iš Zarasų, Anykščių, Šiaulių, Kauno, Kretinčios, Palangos, Telšių ir Mažeikių. Atvyko jie į Sedą pagerbti kritusių už Lietuvos laisvę ir nepriklausomybę Rinktinės savanorių ir "Vanagų" organizacijos karių. Išskilmės pradėtos Sedos kapinėse. Čia, prie išsirikiavusių su uždegtomis žvakutėmis rankose Sedos vidurinės mokyklos moksleivių, darniomis eilėmis sustojo Mažeikių Skato, Šiaulių motorizuoto desantinio bataliono kariai. Su vėliavomis atžygiavo šaulių būriai. Žmonių minios užėmė visą didelę kapinių teritoriją. Minėjimui vadovavo Zarasų rajono tarybos pirmininko pavaduotojas R. Juknevičius, kurio dėdė žuvo Sedos kautynėse. Jis paskelbė gedulingo minėjimo pradžia. Brolišką savanorių kapą eilėmis nuklojo vainikai, gėlių puokštės ir sužibo žvakutės. Kauno Šv. Antano bažnyčios klebonas Juozapas Čepėnas atliko kapo šventinimo apeigas. Žuvusiems pagerbti kalbą sakė buvęs Plechavičiaus Vietinės rinktinės kuopos vadas majoras P. Narinkevičius. Išėivijos lietuvių vardu kalbėjo Kauno Vytauto Didžiojo universiteto rektorius, profesorius Vaškelis. Jis, kaip buvęs Sedos kautynių dalyvis, pirmo bataliono antros kuopos savanoris, pabrėžė dvasios stiprybės svarbą žmogaus gyvenimo kryžkelėse. Generolo P. Plechavičiaus sesuo Elena Legeckienė pasakė: "Aš su širdgėla pagalvoju apie šiuos kritusius savanorius už Lietuvos laisvę, bet kartu ir jaučiu pasididžiavimą, kad šioje žemėje, kur mano brolio vadovaujami žemaičių savanoriai 1918 metais sutriuškino pirmuosius bolševikų okupantus, po 22 metų prieš tą patį priešą pakilo į nelygią kovą šimtai naujų savanorių. Jie žuvo, bet jų pralietas kraujas ne veltui."

Birželio sukilimo dalyvis ir Tėvynės apsaugos rinktinės savanoris V. Kazlauskas tokiais žodžiais kreipėsi į minėjimo dalyvius:

Šiandien, po penkiasdešimt metų susirinkome nulenkti galvas prie 1944 m. spalio 7 dieną žuvusių Tėvynės apsaugos rinktinės karių kapo. Todėl leiskite man, kaip buvusiam pirmo pulko pirmo bataliono antros kuopos savanoriui, - pirmiausia kreiptis Eugenijaus Matuzevičiaus žodžiais į kritusius kovos draugus:

Kareiviai! Jūs išrikiuoti vėl,
tik nesigirdi būgno,
nei žingsnių, nei komandos, nei dainos...
praėję per vielas,
per atakas, per ugnį,
sustingot gretose rikiuotės amžinos..."

Jūs, paaukoję savo brangiausią turtą - gyvybę, ramiai ilsitės šventoje Žemaitijos žemėje. Mes, likę gyvi, praėję rezistencijos kovas, Sibiro lagerius, sulaukėme šviesesnio Lietuvos rytojau, jos atgimimo.

Nors jaunystę aukojome, siekdami savo Tėvynės laisvės ir nepriklausomybės, o ne pasyvios vergo dalios, niekas mūsų neprisimena ir neįvertina. Pragiedrėjusi Lietuvos padangė mums neatnešė šviesesnės dienos. Niekas mums nepasakė padėkos žodžio už mūsų kovas ir tūkstančių draugų žūtį. Iki šio laiko niekas iš Lietuvos valdžios vyrų neatkreipė dėmesio į Birželio sukilėlius, Plechavičiaus rinktinės karius ir Tėvynės apsaugos rinktinės savanorius. Mes buvome nereikalingi, valdant Landsbergio vyriausybei, nereikalingi esame ir Juršėno valdininkams. Mes, Tėvynės apsaugos kariai, nors esame savo gyvenimo saulėlydyje, neužmirškime, kad esame tokie pat kariai, kokie buvome prieš 50 metų. Mūsų niekas nepaleido į atsargą. Būkime stiprios dvasios, kaip jaunystėje kada čia, Žemaičių žemėje, buvę gimnazistai, "plechavičiukai", šauliai, ūkininkaičiai, kartu su Žemaitijos "Vanagais", sulaukėme bolševikų veržimąsi į vakarus. Būkime dvasios galiūnai, o ne linguojančios nendrės. Iš praeities paveldėtą kovos dvasią diekime jaunimui, ypač dabartiniam Lietuvos kariams, kad prireikus jie stotų ginti Tėvynės laisvės. Baigdamas linkiu čia visiems esantiems dvasios ir kūno stiprybės, o kritusiems ginklo draugams - tegu lengva būna Lietuvos žemelė...

Sedos bažnyčioje po gedulingų pamaldų, kurias aukojo Sedos, Telšių bei Mažeikių kunigai, įspūdingai kalbėjo Kauno

Šv. Antano bažnyčios klebonas Juozapas Čepėnas. Kreipimasi į minėjimo dalyvius klebonas pradėjo poeto Mairono žodžiais:

"Aš norėčiau prikelti bent vieną senelį
iš kapų milžinų
Ir išgirsti nors vieną, bet gyvą žodelį
iš senovės laikų".

Toliau jis kalbėjo: "Ne tik tautos dainiui Maironiui, bet ir mums visiems praeitis yra brangi. Ir poetas Kudirkas "Tautos Giesmėje" ragina: "Iš praeities tavo sūnūs te stiprybę semia". Joje mūsų gražiausi prisiminimai, brangieji žmonės, ne vienas jų praėjęs sunkų kankinio kelią, ten tautos garbingi žygiai, joje pasiliko ir mūsų širdies dalis.

Šiandien susirinkome į šią Žemaitijos vietovę, kur 1944 m. (spalio mėnesį) raudonajam marui vėl okupuojant Lietuvą, nutraukę ramų kūrybinę darbą, palikę savo tėvų žydinčias sodybas, susibūrė į Tėvynės rinktinę, kitaip dar vadinamą Žemaičių pulku, geriausią Lietuvos sūnūs. Iš pradžių rinktinė buvo išdėstyta palei Ventą, kad sulaikytų rusus Akmenės-Papilės-Tryškių ruože. Čia rusų jėgos buvo silpnos, todėl smarkesnių kautynių nebuvo. Tačiau jau spalio mėnesį rusai pritraukė daugiau jėgų, pradėjo puolimą prie Sedos. Lietuviai su dideliu užsidegimu stoji į nelygią kovą. Nors Lietuvos jaunimas, išauklėtas nepriklausomybės dvasia, tvirtai laikėsi prieš daug kartų galingesnę priešą - raudonuosius atėjūnus, bet spaudimo neatlaikė ir turėjo trauktis į vakarus, palikdami mūšio lauke kritusius brolius, ginklo draugus, kurie Sedos kapinėse palaidoti. Jiems pastatytas kryžius ir paminklinė lenta. O šiandien minime tų jvykių 50 metų sukaktį. Šv. Mišių aukoje prisiminėme tuos savanorius ir vėliau kritusius už Tėvynės laisvę.

Tauta stipri ne vien gyvaisiais, bet ir išėjusiais, kurie gyveno gėriui, laisvei, grožiui.

Rūpintojėlių žemė Lietuva tiek metų buvo palinkusi po sovietų okupacijos kryžiumi, bet, ačiū Dievui, nežuvo, liko joje gyva laisvės dvasia. Ta laisvės dvasia, kaip pirmųjų Sekminių vėjo dvelkimas, neužpučiama doroje, neparduotoje širdyje. Šių dienų sociologai sako, kad tauta gyvybės semiasi ne tik iš gyvųjų, bet ir iš mirusiųjų. Yra tikra, kad daugelis mirusių savo idealais, darbais ir nuopelnais mus veikia labiau, negu gyvieji. Prancūzų filosofo August Comte yra pasakęs: "Mirusieji valdo gyvuosius".

Laimingi ir mirusieji, kuriuos prisimena gyvieji.

Gali žūti tautos didvyriai, bet negali pralaimėti tiesa bei teisingumas, kuriuos tiek metų naikino komunizmo pabaisa. Tad ir šiandien norėčiau prikelti iš kapo visus kovojusius, kentėjusius, dirbusius už Lietuvos laisvę, kad jie nors valandėlę būtų gyvi mūsų širdyse, atgaivinti savo prisiminimu, pagarba ir meile.

Taip pat šiandien pro mūsų akis praslenka mirę tremtiniai, kaliniai, partizanai, paguldę galvas už Lietuvos laisvę, kurių kūnai išniekinti gulėjo turgų aikštėse. Praslenka jie, kentėję badą, šaltį koncentracijos stovyklose, Sibiro platybėse, kankinti kalėjimų rūsiuose, tardymų kameroose, žuvę bei palaidoti... be kaimynų, draugų ir be akmenį pravirkdančios giesmės."

Tačiau skaudžius ir liūdnus įvykius išgyvename ne tam, kad verkume ir dar labiau didintume skausmą, bet kad semtumės stiprybės ateičiai, kad jaunoji mūsų tautos karta tausotų tuos idealus, dėl kurių gyveno, kovojo ir mirė mūsų broliai, tėvai ir proseneliai. Ir mūsų kiekvieno šventa pareiga įmūryti į Tėvynės pamatus nors vieną akmenėlį, kad ji visada būtų tvirta. Mūsų pareiga perduoti jaunajai kartai tas vertybes, kurias mes perėmėme iš savo tėvų ir protėvių. Tai tikėjimas, dora, artimo meilė. Ir sunkiausiomis valandomis mūsų tautiečiai nepalūžo, juos stiprino ir guodė gerasis Kristus ir Švenčiausioji Mergelė Marija. Jei šiandieną skamba Nemuno šalyje lietuviškas žodis, lietuviška giesmė, ačiū tarkime mūsų motinoms ir tėvams, kurie, suklupe prie Kristaus kryžiaus, sėmėsi jėgų pakelti sunkiai gyvenimo naštai. Ir jie ištvėrė sunkiausias priespaudas, rekrūtus, rusų caro baudžiąvą bei Stalino vergiją.

Prisiminkime italo kunigo Zavato pasakojimą apie jo išgyvenimus su mūsų tremtiniais Karagandoje. Jis su ašaromis akyse minėjo lietuvius iš Kauno, jaunos moksleivius, kurie, grįžę iš darbo, nors mirtinai nuvargę, prieš eidami poilsio visada sukalbėdavo rožančių už Lietuvą.

- Jų tikėjimas, jų kilnumas buvo toks, - sakė italas kunigas, - kad aš jų taip ilgiuos, rodos, norėčiau grįžti į aną pragarišką kančių stovyklą ir kentėti su jais.

Tėvas D. Leoni prisimena jaunuolį Algimantą, kuris visus žavėjo savo angelišku gerumu.

Ar ne dėl šių ir kitų brolių bei seserų aukos šiandien maloniai akį glosto Lietuvos trispalvė ir Vytis, kai Laisvės Angelas sutraukė vergijos pančius.

Dėkokimė Dievo Apvaizdai ir Motinėlei Marijai, kad Lietuva, perėjusi kančių, siaubo kelią, perbridusi savo vaikų kraujo upes, nemirė, o liko gyva, nepriklausoma. Priešas nepajėgė užslopinti laisvės liepsnelės lietuvių širdyse, nepajėgė sužlugdyti Katalikų Bažnyčios Kronikos leidimo. Nepalaužė mūsų tautos. Priešingai - tauta pagimdė ir subrandino milžinus bei šventuosius. Štai jie: kariai, su ginklu rankose, partizanai. Tai idealistai jaunuoliai, kuriems tautos laisvė buvo brangesnė už gyvybę. Nelygioje kovoje jų žuvo daugiau nei 30 000. Kaliniai, tremtiniai, žuvę šaltyje ir nuo bado bei kankinimų. Vyskupai kankiniai: Borisevičius, sušaudytas Vilniuje, arkivyskupas M.Reinys, miręs Vladimiro kalėjime, arkivyskupas T.Matullionis ir kiti. Jie, nebijodami mirties, vedė mūsų seses ir brolius į pažadėtąjį laisvės rytą.

Taip. Krauju apšlakstyta mūsų Tėvynės laisvė. Būkime verti jos!

Dieve, laimink mus visus čia susirinkusius, mūsų darbus ir siekius. Amžinąjį atilį duok šiose apylinkėse žuvusiems mūsų broliams, paaukojusiems savo gyvybes ant Tėvynės aukuro. Taip pat kalėjimuose, saugumo rūsluose nukankintiems, Sibiro šaltyje badu mirusiems, Lietuvos laukuose ir miškuose žuvusiems mūsų Motinos Tėvynės vaikams.

Į Mergelės Marijos rankas sudėkime savo, Tėvynės Lietuvos ateitį ir likimą. Amen."

Pasibaigus pamaldoms Sedos bažnyčioje, kariuomenės daliniai, šauliai ir gyventojų minios patraukė į Plinkšės dvarą. Prie rūmų kolonos pritvirtinta lenta, kurioje iškalti žodžiai: "Šiuose rūmuose 1944 m. liepos 28 d.—spalio 7 dieną buvo Tėvynės apsaugos rinktinės štabas". Čia išsirikiavo kariuomenės daliniai, šauliai, Tėvynės apsaugos rinktinės savanoriai. Ramiai stovėjo garbės sargyba. Apie pasirengimą iškilmingam minėjimui, jungtinio kariuomenės dalinio vadui - leitenantui Giniotui, raportavo šio renginio organizatorius daktaras V.Kazlauskas.

Grojant Kretingos šaulių pučiamųjų orkestrui Lietuvos himną, iškelta trispalvė. Ją pakėlė buvę Tėvynės apsaugos rinktinės savanoriai - pirmo bataliono kariai: Bronius Vaškėlis, Adolfas Kikilas ir Juozas Radvilas.

Aidint saljutui, paminklinę lentą atidengė buvęs pirmo bataliono antros kuopos savanoris V. Seibutis ir antro bataliono savanoris, gyvenantis Kanadoje, K. Šarapnickas. Toliau iškilmėse

kalbėjo išeivijos lietuvis šaulių vadas Mykolas Abarius ir Lietuvos šaulių sąjungos vadas Rimvydas Mintautas. Rezistencijos kovotojų vardų Tėvynės apsaugos rinktinės savanorius sveikina buvęs Lietuvos laisvės kovų sąjūdžio vyriausiojo vado J.Žemaičio adjutantas Viktoras Šniolis. Skirtus Tėvynės apsaugos rinktinės savanoriams sveikinimus nuo buvusio Rinktinės specialios paskirties karininko Vinco Tamošiūno ir Karo mokyklos kursanto Broniaus Juodelio perskaitė buvęs kursantas Zigmas Medineckas. Vincas Tamošiūnas kreipėsi į savanorius šiais žodžiais:

"Brangūs ginklo draugai!

Su didžia pagarba ir meile prisimenu Jus, kovojusius 1944 metais liepos - spalio mėnesiais pirmose linijose prie Ventos, Virvytės - jaunus, drąsius, kupinus pasiryžimo ir nebojusius nieko. Jūs savo drąsa, Tėvynės meilės vedami, sulaukėte bolševikų veržimąsi į vakarus. Minint Sedos kautynių penkiasdešimtmetį, lenkiu savo žilą galvą prieš žuvusiuosius, o jums, gyvieji kovos ir ginklo draugai, linkiu kuo geriausios kloties ir meldžiu, kad Aukščiausiasis būtų maloningas visuose Jūsų siekimuose".

Toliau paskaitytas ir Broniaus Juodelio kreipimasis:

"Brangūs ginklo draugai,

Labai dėkoju už kvietimą dalyvauti Tėvynės apsaugos pulkų kautynių prie Sedos minėjime ir kritusiųjų pagerbimo iškilnėse. Apgailestauju, kad tik š.m. rugpjūčio 25 d. grįžęs iš viešnagės Lietuvoje, po taip trumpo laiko nuskristi į šį didžiai garbingą minėjimą nebegebėsiu.

Šiuose pulkuose ir aš turėjau dalyvauti. Taip pat dalyvavau generolo Plechavičiaus rinktinės karo mokykloje, pirmoje kuopoje, Marijampolėje. Deja, likimo žvaigždė mano kelius pasuko kita linkme, tai aprašiau savo prisiminimuose "Kelionė į Nežinią". Ta kelionė dar tebesitęsia...

Kartu su Jumis lenkiu galvą ir meldžiu Aukščiausiajį palaimos žuvusiems draugams, Sveikinu Jus, išlikusius ir sulaukusius laisvos, nepriklausomos Lietuvos. Žvelgiant iš Dėdės Samo žemės ir aplankius Tėvynę jau 15 kartų nuo 1968 metų, man atrodo, kad tą atgautą brangią laisvės saulę dengia sunkūs, tamsūs debesys. Sproginkite tą debesį! Vykite į šalin iš mėlynos Tėviškės padangės! Gal ne su tais ginklais, kaip prieš 50 metų prie Sedos, Barstyčių ir Plinkšės dvaro. Mūsų žygis dar neužbaigtas!

Nors toli gyvendamas aš visada būsiu su Jumis.

Jūsų ginklo brolis".

Sedos kautynių dalyviams sveikinimą nuo buvusio Tėvynės apsaugos rinktinės žvalgų kuopos vado - dabartinio Pasaulio lietuvių bendruomenės valdybos pirmininko Broniaus Nainio perskaitė buvęs Plechavičiaus štabo karininkas Martinkus:

"Sedos Kautynių broliams.

Brangieji, okupacijoms besikeičiant, - rudajam traukiantis, o raudonajam atplūstant - lietuviui nieko daugiau nebeliko, kaip tik arba bejėgiškai suklupti ir pasiduoti likimui, arba visomis jėgomis bandyti ginti nors ir nedidelį Lietuvos kampelį, tikintis, kad jame išsilaikius iki karo pabaigos, karą laimėjusios Vakarų demokratijos Lietuvos niekada neparduos raudonųjų diktatūrai ir padės mums atstatyti okupantų sugriautą nepriklausomą Lietuvos valstybę.

Tai žadėjo mums dviejų pasaulio galiūnų - JAV prezidento Ruzvelto ir Didžiosios Britanijos premjero Čerčilio - surašyta Atlanto Charta ir joje pažadėta laisvė visai žmonijai. Ir jų žodžiais mes tikėjome. Bet Lietuva jau buvo parduota, ir visi užjūrio radijo bangomis mums skelbiami laisvės šūkių buvo tik gryna apgavystė.

Bet tada mes to nežinojome.

Buvome jauni, patriotai, narsūs kariai, ir Tėvynės meile liepsnojančiomis širdimis, nieko nebudami, drąsiai žengėme į kovą su daug kartų gausesniu, stipresniu, geriau ginkluotu ir daugiau patyrusiu priešu. Ir 1944 metais spalio 7-ąją Sedoje mes pradėjome turbūt pirmąjį iš naujo suorganizuotos Lietuvos kariuomenės, ar bent jos dalies, mūšį dėl Lietuvos laisvės. Kovą, kurios pabijoję mūsų didieji vada! nusilenkė okupantui ir be šūvio įsileido jį į savo Tėvynę. Mums gėda buvo taip daryti, todėl ir stojome į kovą. Garbė man ir didžiuojuosi, kad kartu su Jumis, kaip pašvintiniečių atstovas ir vienas iš Tėvynės apsaugos rinktinės steigėjų, kaip pirmo Žemaičių pulko pirmos kuopos minosvaidžių būro vadas, ir aš dalyvavau Sedos kautynėse.

Šį mūšį mes pralaimėjome. Bet ne Lietuvos nepriklausomybės karą.

Jame toliau kovėsi tautos didvyriai Lietuvos partizanai, baisiausias kančias patyrę tremtiniai, pagrindis ir visi kiti taurūs lietuviai, ir po pusės šimtmečio tą kovą laimėjo. 1990 m. kovo 11 d. atkurdami nepriklausomą Lietuvos valstybę.

Sedos kautynėse pralietas kraujas nenutekėjo veltui, bet iš kartu su kitų tautos didvyrių krauju primirkytos mūsų Tėvynės žemės išauga laisva Lietuva.

Garbė už tai Jums visiems, mano ginklo broliai, ir ji neišdils per amžius.

Nors ir labai noriu šiandien su Jumis būti, susitikti, prisiminti anas šturpias, bet ir garbingas kovos dienas, tačiau aplinkybių priverstas tik iš tolo galiu pasidalyti mus anomis dienomis siejusiomis mintimis ir taip pabendrauti. Tebūna man atleista. Širdimi aš su Jumis.

Tačiau Sedos kautynių penkiasdešimtmečio proga leiskite pasveikinti Jus, mano mieli ano meto kovos draugai, prisiminti ir pagerbti žuvusius, kentėjusius, tremtyje ir kalėjimuose mirusius Lietuvos didvyrius, pasidžiaugti iškovota Lietuvos nepriklausomybe ir palinkėti tautai laisvo, garbingo ir laimingo gyvenimo.

Tegyvuoją per amžius laisva ir nepriklausoma Lietuva ir tegul nė vieno lietuvių mintyje neužgęsta jai laisvę iškovojusių didvyrių vardai...

Pro iškilmingam minėjimui prie paminklinės lentos išsirikiavusius Tėvynės apsaugos rinktinės savanorius darniai pražygiavo jungtinis SKAT'o , šaulių ir motorizuoto desantinio bataliono dalnys.

Tuo iškilmingas Tėvynės apsaugos rinktinės kovų minėjimas baigtas. Tada iškilmių dalyviai klausėsi Kauno Šv. Antano parapijos klebono kunigo Juozapo Čepėno skaitytų žuvusio brolio Prano fronto dienoraščio ištraukų, gėrėjosi Palangos šaulių choro darniai atliekamomis patriotinėmis dainomis. Taip paminėtas pirmasis bolševikų sąmoningai užmarštin gramzdintas praeities etapas. Žmonės sužinojo tiesą apie Tėvynės apsaugos rinktinę, Lietuvos laisvei sudėtas jos aukas.

Sedos kautynėse žuvusių savanorių išaiškintos
pavardės (dalis)

(Aukštaitijos krašto)

Bikulčius	R. Juknevičius	K. Zavadskas
Burkus	K. Vaikutis	J. Zavadskas
Brikevičius	S. Vaikutis	
P. Blinskis	J. Vaikutis	

J. Dūdėnās
J. Duleška
L. Kirdelkis
P. Mozūra

K. Ubonis,
J. Rūkštelė
Truklica
A. Saimininkas

(Iš kitų Lietuvos vietovių)

Gečas
P. Opulskis
S. Opulskis
K. Trušinskas
P. Rudis
J. Maskoliūnas
A. Baranauskas
J. Karoblis
J. Leitonas

J. Vitkus
A. Chmieliauskas
A. Tenys
J. Vilimavičius
Poškus
J. Marcinkevičius
Kunkulevičius
Žukauskas

2. Tauta ir kariuomenė

Knygos apibendrinimui pateikiame dr. Valdo Adamkaus mintis apie Lietuvos kariuomenę. Buvęs 1941 m. birželio sukilimo dalyvis, P. Plechavičiaus karo mokyklos kariūnas ir Tėvynės apsaugos rinktinės savanoris, dalyvavęs 1944 m. spalio 7-8 d. Sedos ir Barstyčių kautynėse, V. Adamkus argumentuotai nušviečia praeities įvykius ir Tautos sieklus ginant Tėvynės laisvę.

... Nėra tautų, kurių išlikimo, laisvo gyvenimo per visą jų istorinį tęstinumą nesaugotų kariai. Kiekvienos tautos istorijos knyga yra užpildyta heroiškais aprašymais, kovomis už žmogaus ir tautų laisvę. Ir tai nėra modernių amžių padarinys, karys ir kariuomenė yra taip pat sena kaip ir žmonija.

Todėl nenuostabu, kad viena iš jėgos, stiprybės ir pagarbos išraiškų yra susijusi su kariais - kariuomene, nes ji visais laikais užtikrindavo bendruomenės saugumą ir buvo laisvės garantas. Tačiau vienas faktas, ir tai istorijoje ne kartą pasitaikė, kuris kariuomenės aureolę užtemdo; kai ji tampa įankiu grobuoniškoms užmačioms ir iš laisvės simbolio pasidaro pavergėju.

Tas yra talkytina Lietuva, kai ji tapo naujųjų laikų istorijoje savo kaimynų imperialistinių užmojų auka. Mūsų tautos istorija yra

spalvinga senųjų karų žygiams. Ši diena leidžia pažvelgti į kariuomenės ir karinių vienetų reikšmę Lietuvos gyvenime.

Praskleidus mūsų istorijos knygos lapus vien tik nuo 1918 metų pro akis prabėga valstybės kūrimasis, įgalintas ryžtu savanorių, susibūrusių organizuojamam kariuomenėn. Praslenka pro akis vardai ir pavardės turėjusių įtakos tos kariuomenės kūrimui, tai prof. Aug. Voldemaras, Mykolas Sleževičius; josios vadai nuo gen. Silvestro Žukausko iki gen. Stasio Raštikio; nuo pirmųjų aukų Povilo Lukšio, Ant. Juozapavičiaus - iki nežinomojo kario. Nulinksta galva prieš juos visus - jie padėjo pagrindus jaunai modernių laikų Lietuvai.

Ypač tuo laikotarpiu reikia išryškinti Lietuvos savanorių kūrėjus. Aš manau, kad antro tokio fenomeno tautų gyvenime nesurasime. Žvilgtelėkime tik į faktus: 1920 metų rusų okupacijos, kurios metu tautinis sąmoningumas vos rusena vargingose kaimo grytelėse, visas kraštas paverstas tolima provincija, kur nėra ir negalima tikėtis aukštesnio lygio kultūrinio ir akademinio gyvenimo; sąmoningas rusinimas ir, galių gale, visiškas trūkumas inteligentijos. Sudėjęs visa tai, kyla klausimas, iš kur ta dvasia kurti, aukotis? Tiesa, buvo AUŠRA, VARPAS, tačiau tai ne visiems pasiekiami žiburiukai užmigdytoje sąmonėje. Bet kažkaip šimtmetį marinta tauta išsiveržė, Lietuvos savanoriai kūrėjai išėjo iš tų pirklių, pavieniai lietuviai karininkai, išgirdę tautinį balsą, grįžo į Lietuvą iš byrančios carinės Rusijos. Tai tų vyrų sąmoningumo dėka, jų aukos dėka, mes visi galime drąsiai sakyti, kad ir mes tapome sąmoningais savo tautos nariais, įgavę dvasinės jėgos ginti Lietuvos reikalus pasaulyje, reikalaudami lygių teisių tarp pasaulio valstybių.

Baigiantis 20-tojo šimtmečio pirmajai pusei, civilizacijos ir technologijos pažanga pakeitė žmogaus ir tautos gyvenimą, perbraižė žemėlapius, ir, kas svarbiausia, savitarpio santykiuose sujaukė vertybių sąvokas. Jeigu žvelgti į karišką pusę, čia matysime milžinišką perversmą, nes ten, kur vyravo asmeninis didvyriškumas, visa tai pakeitė masinio naikinimo ginklas ir daugiausia patekęs į dvasinių nusikaltėlių rankas. Aukomis tapo nemažai tautų, tarp jų ir Lietuva.

Analizuojant Lietuvos 50-ties metų okupacinį laikotarpį, jame atsispindi tautos rezistencija, ginkluota savo dvasingumu, pasiaukojimu, pajėgusi ilgą laiką efektyviai kovoti prieš tūkstantį kartų pajėgesnį priešą. Šio pasipriešinimo šaknys glūdi nepriklausomybės laikotarpiu išugdytoje Lietuvos kariuomenėje, kuriai buvo įskiepytas

karinis, tautiškas auklėjimas ir sąmoningumas. Rezultatas - masinis Lietuvos partizaninis judėjimas, mano giliu įsitikinimu, atvedęs Lietuvą į Atgimimą.

Vertindami partizaninį judėjimą jau šiandien susiduriame su įvairiomis nuomonėmis: vieniems jis buvo betikslis jaunosios kartos sunaikinimas, kitiems - kriminalinio elemento siautėjimas, gi aš jame įžiūriu tautinio idealo - laisvės siekimo įprasminimą, tęsimą mūsų kovų už tautos išlikimą, išplaukiančių iš 1918-ųjų metų, o gal net ir tolimesnių amžių. Kad tai buvo labai didelė auka - sutinku, bet jinai pateisinama, nes tai yra ta tautos moralinė stiprybė, kuri duos jėgų gyventi ir kurti šiomis sunkiomis tautai valandomis.

Susiedamas Lietuvos kariuomenę ir partizaninį judėjimą, noriu sąmoningai sujungti į vieną grandį tuos du aspektus, nes viso partizaninio judėjimo pagrindą sudarė Lietuvos karo mokyklos ir kariuomenės dalinių auklėtiniai. Vargu ar būtų Lietuvos miško brolių judėjimas toks stiprus ir efektyvus, jeigu nebūtų buvę nepriklausomos Lietuvos kariuomenės mokyklos. Nesitikėjo tokio pasipriešinimo ir komunistiniai okupantai bei vietos tarybininkai. Komunistų primestas banditų vardas partizanams neįtikino tautos daugumos, o prisitaikėliams ir kolaborantams; tai buvo pasiteisinimas paskandinti savyje sąžinės balsą.

Mane baimina, kad tas partizaninis laikotarpis dar šiandien Lietuvoje nėra išryškintas ir net švaistomasi bandito ir stribo sąvokomis, lyg tai jos būtų lygiavertės. Su nerimu klausiu, kas iš tikrųjų yra, kai panašiai galvojama Seime ir daromi atitinkami sprendimai vos nepaskelbiant stribų laisvės kovotojais. Dar prieš mėnesį Lietuvoje teisėjas svarstė bylą, kurioje buvęs stribas reikalavo piniginio atlyginimo už garbės įžeidimą iš partizano, kuris aprašė savo kančias, pakliuvęs į to stribo rankas rezistencijos metu. Byloje liudininkai patvirtino apie patirtus kankinimus, kūno sužalojimus ir t.t., tačiau teisėjas nusprendė, kad tokie aprašymai spaudoje yra asmens orumo įžeidimas ir priteisė buvusiam stribui gan didelį iškinį.

Siaubo apimtas tai Jums sakau, nes iš šio atvejo matau, kad Lietuvos laisvės kovotojai yra sąmoningai niekinami ir šiandien.

Tokiais momentais prisiminimais nukeliauju į 1944 metus, kai savo asmeniniu buvimu mačiau nelįssemiamą idealizmą, kurį logika negali pateisinti. Tai lietuvių Vietinės rinktinės organizavimasis 1944 m. rugpjūčio-spalio mėnesiais Žemaitijoje ir jos žūtbutines kautynes su

Raudonoji armija prie Sedos ir Barstyčių. Apie šį įvykį nebuvo kalbėta anksčiau, beveik nutylėta iki šios dienos, ir tik prieš keletą savaičių SEDOJE buvo paminėtas tų dviejų susiorganizavusių savanorių pulkų 50-metis.

Žemaitijoje susiorganizavo du pulkai akivaizdoje griūvančio fronto, artėjančių sovietų tankų galybės, kur idealizmas nustelbė šaltą protą, kur protą ir jausmus valdė tik meilė savajam kraštui. Du pulkai, trečiasis organizuojasi. Rinkosi vyrai iš visos vakarų Lietuvos. Vyraavo slapta viltis: gal sustabdysime, gal tai bus pradžia būsimos Lietuvos kariuomenės. Mūsų rankose buvo seni vokiški šautuvai, o šoviniai daugiausia prancūziški, vokiškų šovinių ne per daugiausiai. Kai prisimenu tas dienas, galiu tvirtinti, kad rinkosi daugiausiai žemaičiai sutikti sovietų tankų "plikomis krūtinėmis". Spalio 7 d. 2-ojo pulko ruožą puolė sovietų daliniai. Neturėta gerų prieštankinių šaudmenų. Teko trauktis, apie šimtinę jaunų vyrų paliko gulėti SEDOS laukuose. Ir šiandien tas vaizdas gyvas prisiminimuose. Ties Barstyčiais šovietų tankai sutrypė mūsų vyrus, daugelį vikšrais sutrynė apkasuose ir tik nedaugeliui pavyko prasimušti iki Kretingos. Šiandien, vertindamas tada patirtus išgyvenimus, manau, kad tų pulkų dvasia nebuvo sutrypta SEDOS-BARSTYČIŲ ruože, jina dar ilgai gyveno partizanų eilėse, jina yra tas akstinas semtis jėgos kuriant naują kariuomenę, skirtingomis sąlygomis, bet tam pačiam tikslui - užtikrinti laisvai tautai, laisviems žmonėms saugų ir ramų rytojų.

Kalbėdamas Jums šiandien atsisakiau atpasakojimo istorinių ir daug kartų girdėtų faktų, priminimų mūsų kovų su bermontininkais, lenkais, bolševikais; Klaipėdos ir Vilniaus vadavimo; tie brangūs įvykiai gyvi mūsų mintyse ir širdyse nuo pat mokyklos laikų. Stengiausi susieti tų laikų mūsų karių laimėjimų moralinę vertę su vėlesniais įvykiais ir kartu visa tai įprasinti ir pagerbti jų darbą ir pasišventimą. Aišku, kad visa tai turi didelės įtakos ir šių dienų gyvenimui. Įžengiamo į naujos Lietuvos kūrimosi laikotarpį, Sunkus jis, vargingas, ir kas sunkiausia, slegiantis bedvasiškumu! Sunku net suprasti kas įvyko, juk dar taip neseniai pergyvenome "dainuojančios revoliucijos dienas", beveik ranka pasiekiamas "Baltijos kelias". Viso šito lyg nebūta. Tokioje slegiančioje aplinkoje kuriasi nauja Lietuvos kariuomenė. Skirtingos sąlygos nuo 1918-ųjų metų, išorės priešas negrasina, bent šiandien, Lietuvos egzistencijai.

Šauniai atrodo atkurtieji mūsų pirmieji daliniai, tačiau tos kariuomenės kūrimąsi slegia vidaus problemos, stoka tos dvasios, kuri leistų efektyvų kariuomenės entuziastingą formavimąsi. Įdomu, 1918 metais sunku buvo aprūpinti visus savanorius ginklais, apavu, net pastoge, o jie vis tiek rinkosi iš visos Lietuvos. Šiandien, deja, daug kas bėga nuo pareigos atitarnauti 2 metus sava tautai, ir tai taikos metu, o ginkluotės, pastogės ir net gražių uniformų tikrai netrūksta. Tačiau tikiu, kad ištversime, vėl sužibės jaunatviškas idealizmas, o Lietuvos žmonėse atgis pasididžiavimo dvasia savu jaunimu, sava kariuomene.

Tiesa, yra balsų tarp mūsų, sakančių, jog šiame amžiuje, kad viską naikinančių ginklų akivaizdoje, bet koks ginkluotas pasipriešinimas agresyviai kaimynui yra neįmanomas, ar prasminga turėti savo ginkluotas pajėgas? Manau, kad taip!

Lietuvos kariuomenei matau tą patį tautinį auklėjamąjį uždavinį kaip ir nepriklausomybės laikais, kad jauni vyrai išeitų taktišką karinio pasiruošimo mokyklą. Lietuvos kariuomenei kaip pagrindinį uždavinį matau: palaikymą ir užtikrinimą Lietuvos gyventojų saugumo jos teritorijos ribose, apsaugant ją nuo vidaus neramumų, riaušių ir teroristinių veiksmų. Nematau reikalo laikyti ištisų divizijų. Vidaus tvarkai užtikrinti užtektų 2-3 gerai motorizuotų pulkų, pajėgių per kelias valandas pasiekti tolimiausią Lietuvos kampelį. Lengva aviacija, šarvuočiai ir gera ginkluotė užtikrintų tokių karinių dalinių veiksmingumą. Manau, kad tokio pobūdžio kariniai daliniai galėtų atlikti ir ribotus uždavinius NATO sudėtyje. Agresijos atveju tai būtų vėl branduolys tautinei rezistencijai.

Žinau, kad tokios mintys gan skiriasi nuo ankstesnių koncepcijų. Esamame pasaulyje mūsų likimą spręs ne pulkų gausybė, bet vidinis apsisprendimas būti laisvais, aukotis ir gyventi ta dvasia, kuri vedė tuos vyrus nuo 1918-ųjų metų. Mano troškimas, kad dabartinis Lietuvos jaunimas turėtų progos patirti tą dvasią ir tęsti tas tradicijas, kurias sukūrė savanoriai kūrėjai kovos lauke ir statydami valstybės rūmą pokario laikais...-

Bibliografija

1. | laisvę. 1941. Nr. 1.
2. | laisvę. 1941. Nr. 3.
3. Lietuvių Archyvas - bolševizmo metai. 1942 m. t.1
4. Lietuvių Archyvas - bolševizmo metai. 1943 m. t.2
5. Lietuvių Archyvas - bolševizmo metai. 1944 m. t.3
6. Karinės ir politinės žinios. 1944. Nr. 26.
7. Ateitis. 1944. Nr. 30.
8. Žymantas S. Didžiojo pasipriešinimo drama. | laisvę. 1993 m. Nr.57.
9. Žymantas S. Laisvosios spaudos nelaisvėje puslapius atkėlus. Santarvė, 1954.
10. Grunskis E. Baudėjai. Literatūra ir menas. 1990.
11. Teseckas T. Istorijos akimirksnių medžioklėje. Švyturys. 1990.
12. Bubnys A. Lietuvos Laisvės Armija. Žaltvykslė. 1991.
13. Grinius K. Partizanų kovos Lietuvoje. 1990.
14. Daumantas J. Partizanai. 1990.
15. Šapoka A. Lietuvos istorija. 1990.
16. Raštikis S. Įvykiai ir žmonės. 1972 m. t.3.
17. V. Boldin, Stranitzky žizni (Moskva, 1961).
18. Paul Carell, Hitler Moves East, 1941-1943 (Niujorkas, 1965).
19. Paul Carell, Unternehmen Barbarossa (Frankfurt a. M., 1963).
20. Alan Clark, Barbarossa: The Russian German Conflict, 1941-45 (Niujorkas, 1965).
21. Walter Chales De Beaulien, Der Vorstoss der Panzergruppe 4 auf Leningrad (Neckargemund, Kurt Vowinchelverlag, 1961).
22. Walter Georlitz, Der Zweite Weltkrieg, 1939-1945 (Stuttgart, 1951).
23. R.L.Garthoff, How Russia Makes War (London, 1954).
24. Heinz Guderian, Erinnerungen eines Soldaten (Heidelberg, 1951).

25. Peter Kleist, Zwischen Hitler und Stalin (Bonn, 1950).
26. Alfred H. F. Philippi, Der Feldzug gegen Sowjetrußland 1941 bis 1945 (Stuttgart, W. Kohlhammerverlag, 1962).
27. Pospelov, Istorija Velikoj Otečestvennoj Voiny Sovjetskogo Sojuza, 1941-45, Tom II (Moskva, 1960).
28. Kurt von Tippelskirch, Geschichte des Zweiten Weltkriegs (Bonn, 1957).
29. United States Department of the Army, German Campaign in Russia.
30. Valdas Adamkus. Lietuvos kariuomenė - ištikimybės tautai simbolis. "Dirva" 1994.

T u r i n y s

I skyrius. KARO VERPETUOSE

1. Sulaužyta priesaika
2. Paskutinė viltis - ginklas
3. Rytų fronto savanoriai
4. Lietuvos laisvės armija
5. Vietinė rinktinė

II skyrius. LIETUVA PAKILO Į ŽŪTBŪTINĘ KOVĄ

1. Sugniaužta kumštis
2. Žemaičių ryžtas
3. "Vanagai"
4. Atbudusi kovos dvasia
5. Karininko įvaizdis

III skyrius. TĒVYNĒS APSAUGOS RINKTINĒ

1. Tvirti ir ryžtingi žingsniai
2. Ruošimasis tolimesnėms kautynėms

IV skyrius. FRONTE IR UŽFRONTĒJE

1. Naktis sargyboje
2. Niekieno žemėje
3. Tankų desantas
4. Paskutinė pagarba
5. Su pagarba prisimenu ...

V skyrius. PASKUTINĒS KAUTYNĒS. SEDA

1. Į priešpuolį
2. Traukiantis į vakarus
3. Kelias atgal
4. Belaisvių odisėja
5. Traukimasis be rizikos

VI skyrius. REZISTENCIJA

1. Rezistencijos aušra ir saulėlydis
2. Žemaičių legionas
3. Rezistencijos spauda
4. Kovojanči Aukštaitija
5. Okupantų represijos

VII skyrius. PO PENKIASDEŠIMTIES METŲ

1. Mes gyvi. Mes dar gyvi ...
2. Tauta ir kariuomenė

Anotacija. Knygoje pavaizduotas 1941-1953 metų kovų už Lietuvos laisvę laikotarpis. Tautos siekis atkurti savo ginkluotąsias pajėgas. Tėvynės apsaugos rinktinės organizavimas ir jos kovos 1944 m. Žemaitijos kovų sektoriuje.

Lietuvos Karo akademija
Kovos dvasia
Istorinė apybraiža
Vladas Kazlauskas
Redagavo E.Voveraitienė
Dailininkė R.Vaitkevičiūtė

SL 1525 Pasirašyta spausdinti 1995 08 05, leid. apsk. I-18
Tiražas 2500 egz. Užsakymo Nr. 81.4... Išleido Lietuvos Karo akademija, Šilo 5A, 2055 Vilnius.
Spausdino Vilniaus I politechnikos mokyklos spaustuvė, Pamėnkalnio 11.

94(474.5)

"1940/1990"

Ka-687